

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

Cilt : XXVII

Sa. 108

Ekim 1963

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ - A N K A R A

2003

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, Etüdler :	Sayfa
İNAN, Prof. Dr. AFET : Atatürk'ün Vatandaşlık Hak ve Vazifeleri Üzerindeki Düşünceleri	557
ÖZGÜ, Prof. Dr. MELÂHAT : Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı	565
UNAT, FAİK REŞİT : Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştığı Devrin Millî Eğitim Sistemi (5 resimle birlikte)	601
İNALCIK, Prof. Dr. HALİL : Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi	625
DURSUNOĞLU, CEVAT : Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk'ün Düşünceleri.	633
İĞDEMİR, ULUĞ : Atatürk'ün Buyruğuyla Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı (4 fotokopi ile birlikte)	641
KANSU, ŞEVKET AZİZ : Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskân Tarihi Bakımından Araştırmalar (1 harita ve 59 resimle birlikte)..	657
————— : Fransızca Özet	672
 Bibliyografya :	
UNAT, FAİK REŞİT : G. S. P. Freeman-Grenviller, <i>The Muslim and Christian Calendars</i>	707
Kitaplardan Haber	711
 Haberler :	
Edirne Semineri (bir resimle birlikte)	719
1963 yılının ilk yarısında Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine Gelen Kitap ve Dergiler	725

BELLETEN

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Türk Tarih Kurumu Adına
PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

Proprietor and Redactor in Chief
Turkish Historical Society
PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

Adres/Address:

Türk Tarih Kurumu Kızılay Sokak No: 1

06100-Sıhhiye/ANKARA

Tel: 310 23 68 (11 Hat)

Fax: 310 16 98

Internet: <http://www.ttk.gov.tr>

email: yusuf@ttk.gov.tr

ISSN 0041-4255

İkinci Baskı : 2003

**BELLETEN'İN BU SAYISI, ÖLÜMÜNÜN
YIRMİBEŞİNCİ YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA,
ATATÜRK'ÜN KUTSAL ANISINA ADANMIŞTIR.**

BELLE TEN

Cilt : XXVII

Ekim 1963

Sayı : 108

ATATÜRK'ÜN VATANDAŞLIK HAK VE VAZİFELERİ ÜZERİNDEKİ DÜŞÜNCELERİ

Prof. Dr. AFETİNAN

Atatürk “Toplantı=ıçtima”yı şöyle tarif ediyor :

“İnsanların beraber düşünüp konuşmak veyahut birinin sözlerini dinlemek maksadiyle muvakkat olarak bir araya gelmeleridir.”

Türk Tarih Kurumu Atatürk devrinde çok ve çeşitli toplantılar yapardı. Bu “beraber düşünüp konuşma” ve münakaşa etme saatlerindeki geçen zamanımı gençliğimin en değerli kültür hazinesi olarak anarım.

Bu gün Türk Tarih Kurumu Atatürk'ün 25. ölüm yılında konferanslar tertip etmiş bulunuyor. Bu programda bana ilk konuşma fırsatını veren Başkanımız Ord. Prof. Dr. Ş. A. Kansu'ya ve Yönetim kurulumuza ve beni dinlemeye gelenlere teşekkür ederim.

Konu olarak, Atatürk'ün “Vatandaşlık Hak ve Vazifeleri üzerindeki düşünceleri”ni seçtim. Çünkü sizlere Atatürk'ün yazılarını göstererek okumak istiyorum. Onun bu meseleler üzerindeki çalışmalarını belgelere dayanarak gösterirken bizleri de nasıl çalıştırdığını izah etmeyi tarihî bir ödev sayıyorum.

Ben Atatürk'ü çok kitap okuyan ve okuyarlardan da istifade eden bir insan olarak tanırım. Şahsî kütüphanesi gerek kendisine hediye edilen, gerekse kendisinin satın aldığı kitaplarla daima zenginleşmiştir. ¹ Bunları koyacak yer kâfi gelmediğinden eski köşkün bazı odaları

¹ AFETİNAN - Atatürk hakkında Hâtıralar ve Belgeler. (S. 290-293). İş Bankası Yayınları No: 10. Ankara 1959.

kitaplık haline getirilmiş ve nihayet 1932'de inşası tamamlanan Pembe köşkte büyük bir kitaplık kısmı ile çalışma odasının ferah olmasına Atatürk çok önem vermiş ve mimara bu bakımdan emirler vermiştir.

Benim Atatürk ile beraber çalıştığım konu iki kısma ayrılır :

1 — Tarih

2 — Vatandaş için Medenî Bilgiler'e ait meseleler.

Bu yazılarımda 2. kısım üzerinde duracağım. Ancak kendi meslekî hayatımdan bahsetmemi mazur görmenizi rica ederim. 1929/30 Ders yılında Musiki Muallim mektebinde ilk öğretmenlik görevime, yurtbilgisi ve tarih derslerini vermek üzere başlamıştım. Okutacağım ders kitabımı Atatürk gördüğü zaman, bunu yeterli bulmamıştı. Kitabın konuları kendisini de ilgilendirdiği için evvelâ benim Fransız lisesinde okuduğum "Instruction Civique" kitabından bazı tercümelemeler yapmamı istemişti. Sonrada bu konulara ait diğer kitapları toplayarak kendisi de meşgul olmuş ve bazı kısımları bizzat yazmıştır. Benim o zamanki çalışmalarım, bazı bahisleri çeşitli kitaplardan aramak, okumak ve icap ederse tercüme ederek notlar almak idi. Ders vermekte olduğum okulda kız ve erkek öğrenci beraber okuyordu. O tarihte yürürlükte olan kanunlarımızda kadınlara seçim hakkı tanınmış değildi. Seçim konusu üzerinde verdiğim bir dersin tatbikatını sınıflarda kız ve erkek ayırd etmeden yaptırılmıştım. Yürürlükteki kanuna dayanarak bu seçim tatbikatına bir erkek öğrenci itiraz etmişti. Bu olay beni öğretmen olarak müteessir ettiğinden Atatürk'e durumu anlattım ve onun tavsiyesine uyarak bir çok kitap okumaya ve notlar almaya başlamıştım. Bu konu üzerinde yayınlarım olmuştur.² Esas "Medenî Bilgiler" adını verdiğim yurtbilgisine ait belgelerden elimde olanları tarih sırasına göre şöyle izah edebilirim :

I. GRUP MÜSVEDELER :

1. Tercümelemeler ve notlar.
2. El yazılılarıyla ilk müsveddeler, (Bunlar, Atatürk'ün Tevfik Bıyıklıoğlu ve benim) bu yazılar üzerinde düzeltmeler de vardır.
3. Tape edildikten sonra yeniden ilâve ve düzeltmeler olan kısımlar.
4. Bütün Devlet ve Hükümet teşkilâtından toplanmış olan bilgileri içine alan dosyalar. Bunlar sonradan Recep Peker'e

² AFETİNAN - "Herkesin bir Dünyası var" 1958. (S. 9-21). 1930

verilmiş ve onun hazırlamasıyla Medenî Bilgilerin II. cildi basılmıştır.

II. GRUP BASILMIŞ OLAN YAZILAR :

1. Broşür ve risale şeklinde (1929).
2. Her konu için ayrı kitap olarak 1930.
3. Bütün bu konuların toplu olarak bir arada basılmış kitabı (141) sahife - 1930.
4. IX. 1931 tarih ve 2197 numaralı emirle.

Orta okullarda okutulmak üzere	}	1931
Maarif Vekâletinin bastığı kitap		

Bu II. grupta sıraladığım kitapları tetkik etmek mümkün. Ancak, benim size göstermek istediğim bu kitaplar yeniden basılmaya verilirken üzerlerinde yapılan düzeltmeler, ilâveler veyahut bazı kelimelerin çıkarılmasıdır. Meselâ 1930 da Medenî Bilgiler Mutedil Devletçilik ibaresindeki Mutedil kelimesi silinmiştir (S. 80). Sonra yine bu kitabın ilk sahifesinde, “Vatandaş için Medenî Bilgiler neden bahseder” başlığı altındaki izahlarda Atatürk’ün el yazısı ile bir ilâve var : “İşte vatandaşlara, gerek Devlet ve hükümetle ve gerek aralarındaki münasebete nazaran mevcut vazifeleri ve hakları *ve umumiyetle Devlet teşkilâtını* öğreten bilgiler, Medenî Bilgiler namı altında toplanmıştır”. s. 11. İstanbul 1930.

Bütün bu konular üzerindeki çalışmalar ve Atatürk’ün muhitinde olan münakaşalar daima çok ilgi çekici olmuştur. Ancak, bu kitabın didaktik bir tertip içinde olması ve üslûbuna sadeleştirilmesi lâzımdı. Bu bakımdan okullarda okutulmasına devam için bazı çalışmalarım oldu ise de, zamanımı tamamen tarihî konulara ve Üniversite tahsilime verdiğim için bu iş neticelenmemiştir.

Bu kitaplar benim isimimle çıkmış olmasına rağmen, Atatürk’ün fikirleri ve telkinlerinden mülhem olduğunu ve üslûbun tamamen kendisine ait olduğunu tarihî hakikatleri belirtmek bakımından bana düşen bir vazife telâkki ediyorum. Ben bu konuda sadece kitap bulmak, okumak ve notlar alarak tercümeler yapmışımdır.

Bu konuşmamda her bahsi ayrı ayrı almama imkân yoksa da, bazı meseleler üzerinde durmak istiyorum. Meselâ “Millet” bahsi için Atatürk’ün notları şöyledir :

Hukuku Esasiye

1. Siyasî varlıkta Birlik
2. Irk Birliği
3. Lisan Birliği
4. Din birliği

Mehmet Emin B.

1. Mazi Birliği
2. Lisan „
3. His „
4. Gaye „
5. Menfaat „
6. Irk „
7. Toprak ve iklim Birliği

Ansiklopedi

- 1 — Menşe Birliği
- 2 — Cismanî benzeyiş
- 3 — Ahlâk karabeti
- 6 — Tarihî yahut siyasî karabet
- 5 — Aynı memlekette sâkin olmak

Bütün bu notlardan ve daha başka okunan kitaplardan çıkan netice şöyle formüle edilmiştir : “Millet dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimai heyettir”.

Bu münasebetle o tarihte yürürlükte olan Anayasamıza (Teşkilâtı Esasiye) dayanarak Atatürk'ün notu şudur : “Bizim telâkkimize göre siyasî kuvvet, millî irade ve hâkimiyet milletin vahdet halinde müşterek şahsiyetine aittir, birdir, taksim ve tefrik ve ferağ olamaz . . .” (Not S. 50).

Hâkimiyet bahsinde ise şu cümlelerin önemine işaret etmeden geçemeyeceğim. “Artık bugün demokrasi fikri daima yükselen bir denizi andırmaktadır. XX. asır bir çok müstebit hükümetlerin bu denizde boğulduğunu göstermiştir, Demokrasi prensibi Hâkimiyeti istimal eden vasıta ne olursa olsun esas olarak milletin hâkimiyete sahip olmasını ve sahip kılmasını icap ettirir” (S. 38).

Hağ ve vazife üzerine olan yazılar ayrı bir başlık altında yazılmıştır. Atatürk diyor ki : “Hakların en birincisi yaşamak hakkıdır, diğer

bütün haklar ve bu haklara mukabil vazifeler hep yaşamak hakkına dayanır. . . Şüphe yok ki bir insanın yaşamak hakkı onu diğerlerinin yaşamak hakkına riayet etmek vazifesiyle bağlar. Bir insanın hakkı diğer bir insan için vazife olur. . . Hakkın bulunduğu yerde vazife ve vazifenin bulunduğu yerde hak vardır. . . . İnsanlar içtimaî hayatta haklardan ve vazifelerden örülmüş bir şebeke içinde tasavvur olunabilir". Bu ifadelerden sonra diğer önemli bir izahta, Hak ve vazifeyi Hukuk kaidelerinin tâyin ettiği ve bunun Devlet tarafından tatbik edildiğidir. Atatürk'ün yazısı aynen şöyle :

"Tabiaten her insan, içinde yaşadığı cemiyette hayatın en mesut, en kolay, en tatlı taraflarını kendisine düşmesini ister ve en kuvvetli olan kendisinden zayıf olanları hiçe sayar. Bunun neticesi huzur, sükûn, emniyet ve intizam içinde yaşamak imkânsızdır. İşte insanlar arasında kavga yerine birbirine yardım, karşılıklı hürmet, intizam koyan herkese haklarını ve vazifelerini tanıtan hukuk kaideleri ve bunların müstekar bir surette tatbikidir. Bu iş ancak, devlet teşkilâtının ve kuvvetin bulunması sayesinde kabildir. Devlet herkesin hakkını ve vazifelerini tâyin eder. Hiç kimse tâyin edilen hudut haricinde bir hak iddia edemez. Bunun gibi kendisi de fazla hiçbir vazife ile mükellef tutulamaz". Bu bahsin sonuna eklenen fikir ise, bu hakların ihlâli ve vazifelerin ihmali halinde zarara uğrayan hem fert hem de cemiyet olduğuna göre, bunun tatbiki ve kontrolünün Devlet müessesesine ait olacağıdır.

Bu münasebetle Atatürk'ün en çok üzerinde kitap okuduğu ve bizleri çalıştırdığı mefhum da "Hürriyet" kelimesi olduğuna işaret etmeliyim. Bunun için kitapta yayınlananlardan gayri elimdeki notların mahiyeti çok ilgi çekicidir. Hürriyet bahsi için tercüme olduğu gibi, ayrıca da Atatürk bazı arkadaşlarından Hürriyet'in târifini istemiş, Meselâ Erzurum Mebusu Tahsin (Uzer) 25.1.1930 tarihindeki yazısında şöyle bir târif veriyor : "Ferdin memleketinde bütün hukukuna mâlikiyetidir". Diğer bir kâğıtta da yazısını tanıyamadığım bir şahsın şu izahı var :

"Fertlerin cemiyete ihtiyarlarıyla terk ettikleri haklarından mütebakisini, diledikleri gibi kullanabilmeleridir. Aynı kâğıdın arkasında başka bir yazı ile şu not var :

1 — Hürriyet kendini bizzat kendi içinde yok eden bir mefhumdur.

Bu küçük kâğıtların içinde Atatürk'ün el yazısındaki tarif ise çok kısa “Hürriyet, insanın mutlak olarak düşündüğünü yapabilmesidir.”

Bu notlardan sonra Atatürk'ün kendi yazısı ile “Hürriyet” üzerinde uzun yazıları vardır. Bu yazıların kaleme alındığı tarih 1930 yılının Ocak ve Şubat aylarıdır.

Bu notlarda Hürriyet'e ait geniş izahat verilmiştir. İfade üslup tamamen Atatürk'ündür. Hürriyet insanın düşündüğü ve dilediğini başka birinin hiçbir tesir ve müdahalesi olmaksızın, mutlak olarak yapabilmesidir. Bu tarif Hürriyet kelimesinin en geniş mânasıdır. İnsanlar bu mânada Hürriyete hiçbir zaman sahip olmamışlardır ve olamazlar. Çünkü malûmdur ki insan tabiatın mahlûkudur. Tabiatın kendisi dahi mutlak hür değildir, kâinatın kanunlarına tâbidir”.

Bundan sonraki izahlar ise tarihî seyre göre mutlak idarelerde fertlerin hürriyetlerinin tamamen hükümdar'ın elinde olduğu ve asırlar boyunca fertlerin şahsî hürriyetleri için mücadele ettikleri anlatılır.

Atatürk'ün yazısında netice olarak şu hüküm var :

“Ferdî Haklar nazariyesinin temeli şöyle kurulur : Her türlü hakkın menşei ferttir. Çünkü şe'nî hür ve mes'ul olan mahlûk yalnız insandır. Fakat diğer taraftan insanların içtimaî ve siyasî teşekküller halinde bulunması da tabîi ve lüzumludur. Bu teşekküller ise kısmen zarurî, mukadder kanunlar ahkâmına göre tekâmül eder” diye kaydedildikten sonra, ferdî Hürriyeti ve hakkı temin eden Devletin mütekâmil bir müessese olacağı ileri sürülüyor. Bununla beraber Atatürk'ün bundan sonraki açıklamalarında ferdî Hürriyete dayanan içtimaî ve medenî insan hürriyetini temin eden kuvvetin ise Devlet bünyesinde mevcut olması lâzımgeldiği ve devletin millete karşı esas vazifesinin bu olduğu kabul ediliyor.

Diğer taraftan “ferdî Hürriyet derecesi devlet faaliyetini zaafa düşürmemek lâzımdır. Devletsiz bir cemiyet veyahut zaif bir devlet hayatının neticesi herkesin herkese karşı mücadelesidir. Bu mücadele ekseriyetin hürriyetini boğmayacak surette tâdil olmak lâzımdır. Tâdil keyfiyeti ferdin mesuliyeti teşebbüsüne ve inkişafına halel verecek dereceye götürülmemelidir. T. E. m. 68 de “Her Türk hür

doğar, hür yaşar” maddesinin tekrarından sonra Atatürk şu hükmü veriyor :

“Türkler demokrat, hür ve mes’ul vatandaşlardır” “Türk Cumhuriyetinin kurucuları ve sahipleri bizzat kendileridir”.

Bu cümlesiyle Atatürk millet bütününe değer vermenin en güzel örneğini vermiş oluyor.

Başka bir yazısında, o şöyle bir ifade kullanıyor :

“Demokrasi, vatandaşa hayatını tahakkuk ettirmek ve her türlü ferdî ve içtimaî vazifelerinin ifası hürriyetini ve imkânlarını bırakır”.

Atatürk böylelikle orta okulların seviyesinin çok üstünde olan bu fikirleri kendi üslûbuna göre ifade ederken “Hürriyet” mefhumu içinde “medenî vatandaş” olmanın esaslarını ve prensiplerini izah ediyor. Meselâ yine “bir milletin kültürü (hars) yükseldikçe, ferdî hürriyetin tatbikat sahaları genişler ve çoğalır. Muhtelif şekilde birbirinden ayrı ve müstakil ferdî hürriyetler meydana çıkar. Bu hürriyetler mahiyet ve tabiatlarına göre iki gruba ayrılırlar :

1 — Şahsî Hürriyet 2 — İçtimaî Hürriyet. Bu ikinci grupta bilhassa Basın Hürriyeti ve basının efkârı umumiye üzerindeki rolü oldukça uzun bir şekilde izah edilmiştir. Fakat esas fikir şu cümlede özetlenmiştir : “En büyük hakikatlar ve terakkiler, fikirlerin serbest ortaya konması ve teati edilmesi ile meydana çıkar ve yükselir”

Fakat yine bütün bu yazılarda vatandaşın her türlü medenî hakları karşısında vazife mesuliyetinin olduğu fikri paralel olarak ifadesini bulmuştur. Onun için “Vatandaşların teşebbüs ve mes’uliyet hisleri ne kadar inkişaf ederse Devlet için o kadar iyidir” diyor.

Hürriyetin bir neticesi olarak vatandaşlar’ın eşit haklara sahip olmalarını Anayasa’nın esaslı bir hükmü olarak kabul eden Atatürk, “Eşitlikten maksat, kanun önündeki haklarda eşittirlik” diyor.

Atatürk’ün bu “Medenî Bilgiler” vesilesiyle kaleme aldığı ve bizleri de çalıştırdığı konularda, Cumhuriyetimize temel olan prensipleri kanuna ve asrımızın umumî hukuk kaidelerine uyan esasları bulunmaktadır.

Atatürk Türk vatandaşında hak tanıdığı yerde bir vazife karşılığını koymak istemiştir. “Tembellik bütün fenalıkların anasıdır”

Atasözü karşısında çalışmanın ferdî ve içtimaî bir vazifesi olduğunu belirtmiştir.

Atatürk vatandaşı, milletin bir ferdi olarak aile, cemiyet ve devlete karşı vazifeli telâkki ederken “milleti medenî beşeriyetin bir ailesi olması noktai nazarından bütün insanlığa karşı birtakım vazifeleri” olduğuna bilhassa işaret etmek istemiştir.

Böylece Atatürk, Türk vatandaşının medenî âlemde hür, eşit, vazife ve hak sahibi, mesuliyetlerini müdrük kişiler topluluğu olarak millet bütününe teşkil etmesinde en büyük medenî vasfı bulmuştur.

ATATÜRK'ÜN EDEBİYAT VE SANAT ANLAYIŞI *

Prof. Dr. MELÂHAT ÖZGÜ

Sayın Dinleyiciler,

Sözlerime başlamadan önce, Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu ile, bu Kurumun Yönetim Kurulu Üyeleri Meslektaşlarıma, Atatürk'ün 25. ölüm yıldönümünde, bütün bir yıl verilecek konferanslar dizisinde, bana da yer ayırdıklarından ötürü, kendilerine, önünüzde teşekkür etmek isterim.

Atatürk'ün edebiyat ve sanat anlayışı ve bu alanlardaki başarılarıyla ben, yıllardır, yalnız ilgilenmiş değil, aynı zamanda o çağın havasını da içime almış ve başlangıçtan bugüne değin onun sağladığı hız içinde edebiyat ve sanatımızın gelişme basamaklarını izlemiş bulunuyorum.

Atatürk'ün sanatla ilgisi iki yönlü olmuştur :

1. Şairliği, edebiyatçılığı, sanatçılığı.
2. Sanatseverliği ve koruyuculuğu.

Onun bu nitelikleri kültür anlayışına dayanıyor :

“Kültür ; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mâna çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir. -Yine insan enerjisiyle ve fakat tabiatın ona iltifat edildikçe tükenmez yardımıyla, yükselen, genişleyen insan zekâsı, hudutsuz kavrayış anlamında ‘insanım’ diyen bir vasf-ı mahsusudur.- İnsan, hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca kültür.. insanlık vasfında insan olabilmek için bir esasî unsurdur.”¹

Ve :

“... eski devrin hurafatından ve evsâf-ı fikriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Şarktan ve Garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihimize mütenâsîp bir kültür!”²

* Bu yazı Türk Tarih Kurumunca düzenlenen “Atatürk yıllık Konferansları” serisinde 25 ocak 1963’de verilmiş Konferanstır. Ayrıca Konferanslar serisinde basılacaktır.

¹ Âfetinan : *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, 1959, s. 261.

² Maarif Kongresini açarken : 16. VII. 1921 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 16).

Çünkü :

“... dehâ-yi millimizin inkişâf-ı tâmmı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâlettâyin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhîp neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (haraseti fikriye) zeminle mütenâsiptir. O zemin, milletin seciyesidir.”¹

Kültür, milletin seciyesinden, onun “ibda” ve “icat” kabiliyetinden doğar.

Kendi sözü :

“İnsanların hayatına, faaliyetine hâkim olan kuvvet ibda ve icat kabiliyetidir.”²

Bu “kabiliyetle” insan, kültürünü alır ve verir. Bu alıp verme de insandan insana, en çok ruh alanında olur. Bu alan edebiyat ve sanattır; çünkü, edebiyat ve sanat inanca dayanır ve Goethe’nin dediği gibi yürekte konuşur :

“Yürekte yüreğe ulaştırılmazsınız
Yüreğinizden gelmiyeni...”³

Ulusumuzu “muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak” kaygısında⁴ edebiyat ve sanat sorunları da vardır. Devrimleri yaparken Atatürk, sanat gücümüzün artmasını, ihmal edilmiş sanatımızın yeniden ele alınmasını, bu alandaki gücümüzün tanınmasını yürekte istemişti. Kendisi, her şeyi bütün inceliğiyle sezmiş, olayları güçlükleri içinde izlemiş, her biri üzerinde düşünmüş, her birini yargılamış, her birini etkilemesini bilmiştir. İçine aldıklarının derin anlamını anlamış ve yalnızca bu anlayışın değil, bu anlayıştan çıkacak sonuçları da sözlerine katarak onları sanat biçimi içinde vermiştir. Bu da şüphesiz kültürsüz başarılamazdı.

Mustafa Kemal kültürlüydü; okullarda, matematiğe çok çalışmakla beraber, Fransızcaya daha Selânik Rüştüyesi’nde başlamış, Manastır İdadisi’nde de sonraları Fransızcaya öylesine çalışmış ki, tâtîl aylarında, Selâniğe geldiği zaman, hep Frère’lere giderek bu yabancı dilini ilerletmiş.⁵

¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 17.

² Âfetinan, Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler, s. 262.

³ Goethe, Faust I. Bölüm, mısra: 533-45.

⁴ Onuncu Yıl Söylevi, 29.X.1933 (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 271).

⁵ Fransız Yazarı Maurice Pernot’ya Demeç, 29.X.1923. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, III, s. 67).

Karlsbad kaplıcalarında Fransızca olarak tuttuğu bir 'Hâtra Defteri'nden söz edilmektedir. Büyük bir ihtimalle bu defter onun Karlsbad'da özel olarak Fransızca dersi aldığı gösterdiğini Falih Rıfki Atay söylüyor.¹

Sonra da Mustafa Kemal Sofya'da ataşemiliter iken Balkan Harbinde, Vize savaşında şehit düşen dostu Ömer Lütfi Bey'in aslı İtalyan, ama ailece Türkiye'de yerleşmiş ve Türk uyrukluğuna girmiş olan karısı Corinne'e yazdığı mektuplardan, onun Fransızca'yı iyi bildiği anlaşılmaktadır. Gerçi ilk mektuplarında hafif bir Fransızca acemiliği, imlâ yanlışları varmış ama, sonraları bu kusurlar, çabucak düzeltilmiş, hem de öylesine ki, Madame Corinne, onun mektuplarını bir başkasına yazdırdığından bile kuşkulandığını gizlememiştir.

*"Tu m'écris que comme ma dernière lettre ne contenait pas autant de fautes d'orthographe. Tu avais conclu, de là, qu'elle sortait de la plume d'un autre. Je considère cette petite remarque comme un compliment de ta part, car je ne me fais encore aucune illusion au sujet de mon française, si je connaissais cette langue aussi bien que le Turque, no seulement je vous aurais écrit plus souvent mais encore je saurais t'exprimer sous une forme plus élégante et plus choisie, mes sentiments de sincère attachement."*²

Atatürk'ün bu mektubundan anlıyoruz ki, Madame Corinne'e yazdığı Fransızca mektuplar hep kendi kaleminden çıkmıştır.

Cumhurbaşkanı olduktan sonra da bir yabancı ile değil yalnız özel görüşmelerinde, gerektiği zaman diplomatik anlaşmalarda da onun bu dili iyi konuştuğunu yakınları hep onamıştır. Cumhuriyet Bayramında, resmî bir akşam ziyafetinde, sefirler arasında bir görüşme-de hele, tercümanın yaptığı araçlığı beğenmiyerek, kendisi atılmış ve :

'Sizler hep Fransızca konuşuyorsunuz, ben de Fransızca biliyorum, şu halde bu dilde konuşalım'

demiş ve siyasal bir konu üzerinde çok güzel konuşmuş.³ 25.X.1931 tarihinde, ikinci Balkan Konferansının Ankara'da, Büyük Millet Meclisinde yaptığı son oturumundaki konuşması da Fransız diliyle-

¹ F. Rıfki Atay, *Çankaya*, II, s. 612.

² 14/27 Aralık, 1913 (*Milliyet* Gazetesi'nde Peyami Safa yayımladı: 24 Kasım 1954. Bu mektubu ve daha başkalarını Peyami Safa'ya 1953 yazında oğlu Reşat Ersü vermiş).

³ Âfetinan'dan dinledim.

dir.¹ Pierre Loti'ye de, Fransızca bir mektup yazmış. Bu mektubun Türkçe metni 1922 yılı "Hâkimiyet-i Milliye" koleksiyonlarında şöyle çıkmıştır :

*"Türkiye Büyük Millet Meclisi, Paris Mümessilinin hareketinden istifade ederek Türklerin büyük ve asil dostuna karşı perverde ettiği hissiyat, minnet ve şükranı tekrar beyan etmeyi kendine bir borç bilmiştir. — Tarihin en karanlık günlerinde sihrengiz kalemiiyle daima Türk Milletinin hakkını teyit ve müdafaa etmiş olan büyük üstad için Türk Milletinin beslediği derin ve sarsılmaz muhabbet hislerine, İstiklâl Mücadelesinde şehit düşen erkeklerimizin yetim bıraktığı kızlarımız tarafından gözyaşları arasında dokunan bu halî şahadet edecektir. — Naçiz kıymeti, delâlet ettiği mânadan ibaret olan bu hediyeimizi haksever ve civanmert büyük Fransız'a beslediğimiz şükran hissine delâlet olarak telâkki ve kabul buyurmanızı rica ederiz."*²

Gerçi bu mektup Devlet adına yazılmış bir mektuptur. Atatürk bunu özel kâtibine de yazdırmış olabilir, ama bu mektup, aynı zamanda, "sihrengiz kalemiiyle" Türk milletinin hakkını teslim eden ve savunan bir sanatçıyı nasıl değerlendirmesini bildiğini de gösteriyor.

Atatürk Almanca da biliyordu. Veliâht Vahdettin ile birlikte Almanya'ya gitmiş, Kaiser Wilhelm'in sofrasında oturmuş ve Ludendorf ile gerçi Fransızca konuşmuş ama, İmparator Ludendorf'a Almanca, kendini kastederek: 'Sağdaki adamla konuş' deyince, Ludendorf: 'Konuşuyorum' cevabını vermiş. Atatürk de bu olayı anlatırken şöyle diyor :

*"Bittabi, bu mükâlemeleri anlayacak kadar Almanca bildiğim için, İmparatorun ihtarına ve Ludendorf'un cevabına intikal etmişim!"*³.

Onun Çankaya'daki kitaplığında da birçok Almanca kitaplar vardı. General Litzmann'ın "Takımın Muharebe Talimi" adlı eserini de Almancadan çevirmiş olsa gerek.⁴

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II. s. 268.

² Hakimiyet-i Milliye koleksiyonu : 1922, — Krş. Sadi Borak, Atatürk'ün Özel Mektupları, Varlık Yayınları : 18.

³ Türk Altın Kitabı, 1928, s. 552-55 - Bk. Arıburun: Atatürk. Anektollar-Anılar, s. 95-96.

⁴ Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri. Bir Önsözle yayımlayan Prof. Dr. Âfetinan, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi : 8, Son Bölüm.

Atatürk'ün Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı köşkünün üst katında, Ankara'ya doğru bakılınca, köşkün sağ ucunu veren 'L' biçimindeki kitaplığında, askerlik, hukuk ve tarih kitapları arasında büyük sayıda edebiyat alanından eserler de varmış. Bunları zaman zaman özel toplantılara getirir ve iyi okuyanlardan dinlermiş¹. Dolmabahçe Sarayı'ndan Yalova'ya okumak üzere getirdiği kitaplar arasında Homeros'un, Paul Bourget'nin, Victor Hugo'nun, Musset'nin, d'Annunzio'nun da kitapları varmış². Son günlerinde bile, ölüm döşeginde, hikâye ve seyahatname gibi kitapları okutup anlattırır³.

Atatürk Harb Okulunda (Harbiye'de) yetişmişti; ölünceye dek de okuyarak dinleyerek ve çevrelerindekiyle sorular açarak kendi kendini tamamlamağa çalıştığını bütün yakınları söylemiş ve yazmışlardır. Okuduğu eserler, kaç cilt olursa olsun, bitirir, önem verdiği cümlelerin altlarını kırmızı, ya da mavi kalemlerle çizer ve metin kenarına kendine özgü işaretler koyar. Nitekim '×' işareti önemli anlamına gelirmiş. Bu yıldızlar ne kadar artarsa, önemi de cümlelerin ona göre öylesine çok olurmuş. 'D' işareti de 'dikkat' demekmiş⁴. Bütün bunlar onun kitapları nasıl okuduğunu gösterir. Okuduğu kitaplardan hoşuna giden ve düşüncesine uyan yerler mektuplarına bile geçmiş. Bunun için Madame Corinne'e 1916 yılında, 6 Mayıs'da Siirt'den yazdığı bir mektupta Mignet'nin şu cümleleri var :

*"L'action mécanique des armées, qui durais encore, allait finir; car les soldats manquent lorsque l'ardeur publique s'éteint... généraux ne se forment plus lorsque arrive l'épuisement de l'esprit et les victoires casse... avec les soldats, les généraux et l'argent..."*⁵.

Aynı mektubun son sözünü de Chateaubriand'ın bir cümlesi ile bitirmiştir :

*"Je voudrais n'être pas né, ou n'être pas jamais oublié..."*⁶

¹ Âfetinan : *Atatürk Hakkında Hâtralar ve Belgeler*, s. 291.

² 21 adet kitap teslim edilmiş. Liste Uluğ İğdemir'de. Bir kopyasını bana da verdiler, burada kendilerine teşekkür etmek isterim.

³ Âfetinan : *Atatürk'ün Karakter Hususiyetlerinden Birkaç Örnek ve Onun Son Günleri*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 1950, Cilt VIII, Sayı 3, s. 342.

⁴ Âfetinan'dan dinledim ve kitaplığındaki kitapları üzerinde gördüm. —F.R. Atay, yalnızca işaretlediğinden söz etmektedir. Bk. *Çankaya*, II, s. 612.

⁵ Peyami Safa : *Atatürk'ün bir Kadına Mektupları*, Milliyet Gazetesi, 1 Aralık 1954, s. 3.

⁶ Aynı mektubun sonu.

Atatürk biyografilerinin hemen hepsinde, onun şiir ve edebiyatla uğraşmasının, şiir ve roman okumak zevkinin köklerini Manastır İdadisinde Ömer Naci ile arkadaş olduğu günlerde buluyorlar. Ömer Naci, Bursa İdadisinden onların sınıfına gelmiş. Daha o zamandan şairmiş. Mustafa Kemal'den okunacak bir kitap istemiş. Onun gösterdiği kitaplardan hiç birini beğenmemiş. Anılarında şöyle diyor :

“Şiir ve edebiyat diye birşey olduğuna o zaman muttali oldum ve ona çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Fakat kitabet hocası diye yeni gelen bir zat beni şiirle iştigalden menetti : Bu tarz iştigal seni asker olmaktan uzaklaştırır dedi¹.

Mustafa Kemal hocasının bu sözünü Harbiyeye geçtikten sonra da unutamadığını gerçi onaylamıştı ama, asıl hevesinin daha çok güzel söylemek ve güzel yazmak olduğunu açıklamıştır :

Kendi sözleri :

“Şiir yazmak hakkında idadî hocasının vaz'ettiği memnu'iyeti unutmuyorum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi bâki idi. Teneffüs zamanlarında hitabet tâlimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk.”²

'Güzel söylemek' ve 'güzel yazmak' hevesi kendinde eleştirme yeteneğini geliştirmiş, yazı hayatında kalemini kuvvetlendirmişti. Büyük Nutkunu nasıl yazdığını izleyecek olursak, burada da gene, Dolmabahçe Sarayının geniş salonlarında her gece arkadaşlarını toplar, büyük 'Nutuk'tan parçalar okur, okutur ve üzerinde açıklamalar yaparak tartışmalara yol açarmış³. Bu da gene bir çeşit, daha yüksek bir basamakta bir 'hitabet tâlimi' idi.

Atatürk, daha Askerî Rüştîye'sinde iken, mahallelerinde oturan bir Paşa kızına âşık olduğu ve bu ilk aşkına 'şarkılar'' düzdüğü söyleniyor. Makidonya Türküsünü de hiç ağzından bırakmamış. Ama bunlar, henüz güvenilir kaynaklara dayanmamaktadır⁴. Sonraları da,

¹ Uluğ İğdemir : *Atatürk 1880-1938*. Ulus Basımevi Ankara 1939, s. 17.

² Aynı yazar, aynı eser, aynı yer.

³ Âfetinan : *Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi Üzerine* (Üniversiteli Kadınlar Derneği Ankara Şubesi Yayını: 1 (27 Mayıs İnkilâbını Anma Töreni), 1960, s. 20.

⁴ Enver Behnan Şapolyo da kaynak vermeden, gerçek gibi anlatıyor. *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, ilk baskı 1944, s. 25.

akşam yemeklerinden birinde, Karlsbad'da bulunduğu zamana ait güncesini getirerek, aşka dair parçalar okumuş. Bu güncesinde 'aşkın tarifi' ile kendisinin aşkları yazılmış¹. Belki şiirleri de. . . Bazıları da bunun Fransızca bir not defteri olduğunu söylüyorlar. Bu defter ne oldu? Kimdedir? Bu da hâlâ bilinmemektedir. Atatürk öldükten sonra, onun özel kâğıtlarını bir komisyon toplamış ve yirmibeş yıl sonra bu belgelerden faydalanmak suretiyle saklanmış. Belki de bu kâğıtlar arasındadır.

Manastır İdadisinde de Namık Kemal'in ve Tevfik Fikret'in gizli şiirlerini ezberler ve her vesile ile hiç çekinmeden bunları tekrarlamış. Sonraları büyük Kumandan olarak Âşîyan'ı hep sık sık görmeğe gitmesi de bunu gösteriyor. Bu eğilimini bir gün (18.VIII. 1917) İbrahim Alâettin'e (Gövsa'ya) şu sözü söyleyerek belirtmiş :

'Ben edebiyatı ve şiiri severim!²

İbrahim Alâettin Gövsa'nın *Çanakkale İzleri* ozaman henüz bir kitap halinde çıkmamış, ancak *Tanın* gazetesinde parça parça yayımlanmıştır.

Atatürk hayran olduğu şeylerin de hep biçimini bulmuş. Âfet İnan söylüyor : Atatürk'ün 'yeşil'e olan hayranlığı, en çok Faruk Nafiz'in şu şiir parçasını tekrarladığı zamanlarda belli olurmuş³:

"Yeşil hem de: Ben bu rengi taşırım can köşemde.
Yeşilde ne arar da bulamaz insanoğlu?
Yeşil bu. . . varlık dolu, gök dolu, umman dolu.
Bir ucu gözlerinde, bir ucu engindedir.
Meyve veren ağaçlar bu çini rengindedir.
Bu çini rengindedir bahar, deniz, kıy, orman,
Bana Tanrım gözükür, yeşil dediğim zaman.'

Kendi de şiirler yazmış⁴, gazeller düzmüş⁵, ve Fransızcadan birçok şiir çevirileri yapmış. Bunların hepsi henüz yayımlanmamıştır; yayımlananlardan da gerçekten Atatürk'ün olduğu henüz kesin olarak söylenemiyor. Nitekim Ziya Şakir ilk şiir çevirilerinden biri diyerek *Bir Askerin Mezarı* adlı bir şiiri 1938 tarihinde çıkardığı *Atatürk* adlı kitabına almış ama, bu şiirin hangi tarihte, yayımlandığını bildirme-

¹ E. B. Şapolyo: *Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, s. 31-32.

² İ. Alâeddin Gövsa: *Acılar*, 1940, s. 8-9.-Krş. K. Arıburun : *Atatürk. Anektotlar, Anılar*, Ankara 1960, s. 71-72.

³ Âfetinan: *Atatürk'ten Hâtıralar*, Ankara 1950, s. 187.

⁴ U. İğdemir: *Atatürk*, s. 16.

⁵ F. R. Atay: *Çankaya*, cilt II, s. 611.

miştir. Yalnız ‘vakit buldukça mensur şiir çevirileri yapıyor ve o zamanın önemli bir yayın aracı olan *Malûmat* dergisine yolluyordu’ diyor¹. Şiirin ilk çeviri bölümü şöyle :

“Şuradaki kabrin üzerine konulmuş bir beyaz taş var.. Onun altında -bayraklar temevvüç ederken, kelleler uçuşurken.. başındaki mehabetli sorgucun üstünde seyf-i celâdeti tâbân olurken aldığı ceriha-i mevt ile bu âlem-i hiçiye vedâ etmiş -bir asker yatıyor..”²

Enver Behnan Şapolyo da, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*’ne sekiz bölümlü olan bu şiir çevirisinin yalnızca üç bölümünü “Mustafa Kemal’in Harbiye Mektebi’nden mecmualara gönderdiği mensur şiirlerinden bir nümune” başlığıyla almıştır³. Bunu alırken, o da, kaynak göstermemiştir. Herhalde, Ziya Şakir’den almış olacak. Bu şiir çevirisi, bu kitaplardan daha başka kitaplara ve dergilere de aktarılmış ve böylelikle bu yanlışlık alanı genişletilmiştir. Oysa bu şiir çevirisinin Atatürk’le uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmadığı, bu şiirin gerçi 28 Eylül 1315 (1899) tarihli haftalık *Malûmat* dergisinde çıktığı ve çevirinin “*Çuşima Muharebesi*” adlı eserin yazarı deniz subaylarından bir başka Mustafa Kemal’in olduğu son zamanlarda anlaşılmıştır. Bunu da ilk olarak Münir Süleyman Çapanoğlu çıkarmıştır. Kendisi şöyle demektedir :

“Mustafa Kemal imzalı bu tercümelere ben de görmüş, Ata’ya ait yeni bir şey keşfettiğim için sevinmiştim. Hattâ buna dair bir de yazı yazdım. Fakat “*Çuşima Muharebesi*”ni dikkatle okuduğum ve tercüme edenin Mustafa Kemal adında bahriyeli bir yazar olduğunu hatırladığım için ihtiyatlı davrandım, yazıyı neşretmedim. İşi tahkika koyuldum. Basının elli yıllık emektarı ve tarihi bilgisi çok üstün olan hocamız Ali Rıza Seyfi’ye başvurdum. Değerli dostum ve üstadım, bu tercümelere Atatürk’e ait olmadığını Bahriyedeki arkadaşlarından Mustafa Kemal’e ait bulunduğunu ve arada, bir isim benzerliği olduğunu söyledi.- İşi sağlama bağlamak için üstad, Hakkı Tarık Us’a vaziyeti anlatarak Atatürk’e sormasını rica ettim. Bir fırsatını düşürüp sormuş “benim değil” cevabını almış...”⁴.

¹ Z. Şakir: *Atatürk. Büyük Şefin Hususî-Askerî-Siyasî Hayatı*. Ülkü Basımevi, İstanbul 1938, s. 26.

² Z. Şakir: *Atatürk* kitabının son sayfalarında.

³ E. B. Şapolyo: *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, 1. baskı, s. 35.

⁴ Tarih-Hazinesi Dergisi, 15 Ocak 1951, sayı 5. - Krş. Sadi Borak: *Atatürk’ün Özel Mektupları*, Varlık Yayınları, sayı 810, s. 83-84.

Atatürk'ün kendi şiir denemelerine gelince : Bunlardan birini 'Şanlı Ordu' adındaki gazete, 24 Kasım 1908 tarihinde yayımlamış bulunuyor. *Kadî-i İstibdat yahut Kırmızı İzler* başlıklı bu şiir, İstibdadın karanlık günlerini bütün gücüyle duyurması bakımından çok ilginçtir :

*Bir köhne kadîd parçası, bir çehre-i menhûs
Zulmetler içinde, mütereddît mütelâşi,
Dâim mütefekkir görünür, kendine mahsûs
Efkâr-ı sakîmâne ile âleme karşı
Âteş saçarak etmede her gün bizi tehdîd,
Âmâl-i harîsânesini eyledi tezyîd. . .
Gördükçe bu mazlûmlarını sînesi mağrûr
Tırnaklarını âileler kalbine saplar,
Mağdurlarının herbiri bir gûşede ağlar,
Katlandı vatan görmeye evlâdını makhuur. . .
Birçoklarımız mahbesü menfâda süründük
Bir gaazi-i mecrûh-i vega-dîdeye döndük
Ey kanlı eliyle vatan âmâline hâil,
Ey enmile-i sûrh cinâyâta delâil,
Teşkil eden ey köhne kadîd, kaatil-i efkâr,
Ey kaatil-i şübbân-ı vatan, kaatil-i ahrâr,
Ey varlığı bir millet için bâdî-i zillet,
Ey çehresi İfrî't'e veren dehşetü vahşet!
Zindanları, menfâları, mahbesleri doldur,
Zincîr-i esâretle bütün hisleri dondur,
Tesmîm-i nefis, nef-yi ebed, sonra denizler
Her girdiğin evlerde durur kırmızı izler. . .
Kâbûs-ı hiyânetle vatan can çekişirken,
Âtîmizi dendân-ı harîsin kemirirken,
Bir gün Rumeli dağları envâra boyandı,
Hürriyetin enfâsı ile herkes uyandı. . .*

MUSTAFA KEMAL¹

Tevfik Fikret'in üslûbunu andıran bu şiir, İstibdadın karanlık günlerini böylesine içinde duyan, o karanlıkları ancak yırtabilecek gücü içinde bulan Mustafa Kemal yazabilirdi. Şiiri, sonraları "Yücel" dergisi de

¹ Şanlı Ordu Gazetesi, 24 Kasım 1908.

1945 yılında basmıştır¹. Fikret'i, Atatürk, nutuklarında da sık sık andığı bilinmektedir. İzmir Kız Öğretmen okullarında, öğrencilere sorulan sorulardan : 'Türk kadını nasıl olmalıdır?' sorusu üzerinde yaptığı konuşmada, Türk kadını kendisi târif ettikten sonra : '*Her halde kadın çok yüksek olmalıdır*' diyerek Fikret'in şu dizesini hatırlatmıştır: '*Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer.*'²

Atatürk, bir kurmay yüzbaşı iken, İstanbul'da, Vezneciler'de sık sık görmeğe gittiği arkadaşı Evrenos zâde Mahir Bey'in konağında, haftanın bâzı geceleri toplam şiirler okuduklarını, bu arada Mustafa Kemal'in de kendi şiirlerini arkadaşlarına, hem de dikkati çeken bir içlilikle okuduğunu ressam Arif Kaptan babasından dinlediğini söylüyor ve örnek olarak iki şiirini veriyor. Biri şöyle :

*"Gafil, hangi üç asır, hangi on asır?
Tuna ezelden Türk diyarıdır.
Bilinen tarihler söylememiş bunu.
Kalkıyor örtüler örtülen doğacak
Dinleyin sesini doğan tarihin :
Aydınlıkta karaltı, karaltıda şafak
Yalan tarihi görüp, doğru tarihe giden."*

Son parçası da şöyle :

*"Asya'nın ortasında Oğuz oğulları
Avrupa'nın Alplarında Oğuz torunları
Doğu'dan çıkan biz, Batı'da yine biz,
Nerde olsa, ne olsa kendimizi biliriz.
Heç insanlar kendilerini bilseler
Bilinir o zaman ki heç biliriz.
Türk sadece bir milletin adı değil,
Türk bütün adamların birliğidir.
Ey birbirine diş bileyen yığınlar,
Ey yağın yağın insan gafletleri,
Yırtılsın gözlerdeki gafletten perde
Dünya o zaman görececek hakikat nerde,
Hakikat nerde?"*³

¹ Yücel Dergisi, sayı 109, s. 84, Kasım 1945.

² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II. s. 235.

³ Arif Kaptan: Atatürk ve Sanat, Türk Dili Dergisi, 1 Kasım 1955, cilt V, sayı 50, s. 79.

Ama bu şiirlerin kaynakları bilinmemektedir. Arif Kaptan, gerçi 1950 yılında çıkan bir gazetenin sanat ve edebiyat sayfasında yayımlandığını söylüyor ama, gazetenin adını bildirmiyor. Yalnız ilkinin gerçekten Atatürk'ün olduğu, İsmail Habib Sevük'ün bir anısı doğruluyor.¹ *İltifat Gecesi* başlıklı yazısında, Atatürk, Cumhurbaşkanı olduktan sonra, Vali konağında düğün sofrasında, Tuna üzerine okuduğu bir şiiri beğenmiyerek :

'Al eline kalemi kâğıdı, Tuna'yı ben dikte ettireceğim'

demiş ve yazdırmağa başlamış. Doğaçtan ve ağır ağır söylediği sözler dizeli sanki birkaçı hele aruza bile uygun, birkaçı da tam, birkaçı ise yarım, özgür ve uyaksızmış (kafiyesiz); yazdırırken de bir ara İsmail Habib'e şöyle demiş :

'Bunların şimdi veznine, kafiyesine falan bakma, onları sen bir şeikle koyacaksın, ben yalnız fikri dikte ettiriyorum... Sen bunu yarın akşama kadar eser yapacaksın!'

İsmail Habib hiç kurtuluş çaresi bulamayınca, 1925 yılında, erkekli kadınlı yirmibeş öğretmenle bir ay kadar Bulgaristan'da inceleme gezisi sırasında Pilevne İskelesinden Rusçuk'a gitmiş ve Tuna boylarında dolaşmış olduğundan, bu anılarından da faydalanarak, "ırmağa vuran güneş ışıklarını altın saçlar ve suların lâcivert su çevrimlerini de mavi gözler" halinde, Tuna'nın göğünde, Gazi'ye sembol olan bir portre halinde tasarlayarak, ondan gelen sözleri, altı üslü besliyerek, 'mensuremsi' bir taslak meydana getirmiş. Bu taslağı sonra Faruk Nafiz, Cumhuriyetin onuncu yılında *Anayurd* dergisinde yayımlamış². O zamanlar, bunun ne olduğu açıklanmadığı için, yazı anlaşılardan kalmış olsa gerek. Gerek taslakta, gerekse, boş bulunmama için İsmail Habib'in ne olur ne olmaz diye hazırladığı ikinci bir taslakta, Atatürk'ün Vali Konağında dikte ettirdiği esas metinleri de içine alarak (değiştirerek) yalnız onların nesirle nazım arasındaki o orijinal, belirsiz, göklerden iner gibi duygu veren bir eda havasını da koruyarak *Tuna Üstündeki Ses* adı altında bir yazı yazmış. Bu yazı da Ârif Kaptan'ın verdiği şiir de var :

"Gafil! hangi üç asır, hangi on asır?
Tuna yalıları Türk diyarıdır.
Ne vakittenberi diyemem bilmem
Bilinen tarihler bilemez bunu,

¹ İ. Habib (Sevük), *Atatürk İçin*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası 1939.

² *Anayurd*, 16 İkinciteşrin 1933, yıl 1. No. 4, s. 6.

Onun söylenmesi asıl tarihe kaldı.
 Odur söyleyecek doğrulukları.
 Dinleyin sesini asıl tarihin:
 İğri tarihi gömüp doğru tarihe gidin!"¹.

Bu şiirin yukarıda Arif Kaptan'ın verdiği şiirle bir benzerliği yok mu? Yalnız ne var ki o şiirde değişik olan dizeler çok daha güçlü. Yalnız ikinci dize de: 'Tuna yalıları' yerine '*Tuna ezelden*' denmiş olması, son dizede de: 'İğri tarihi gömüp' yerine '*Yalan tarihi görüp*' sözü, anlamı çok daha iyi açıklıyor, sonra da karşıtları düşünce bakımından değil, sözcüklerdeki sesli harfler bakımından da simgeleştiriyor. İsmail Habib'in şiirinin yazarı kendisi ise, kendinin dediği gibi de: "Burada yazıya değil, Edebî Şefin aziz nefesinden sinen hâtrâtin vecdine bakmalı". Bu bakışla da şiirin aslı, Atatürk'ün Vezneciler'de Mahir Bey'in konağında okuduğu şiir oluyor.

Bu konakta okunan ikinci şiir de Atatürk'ün tarih görüşüne uymaktadır, onda da gene yurtseverlik heyecanı ve yürekten duyuş ile insanlık anlayışı şiirleştirilmiştir. Hepsinin, gerçekten Atatürk'ün olduğuna inandıran bir şey varsa o da konularının hep tarihten alınmış olması ve belli bir tarih görüşünü, yaşanılmış bir tarihin kaynağından yaratılmış olmasıdır. Buna da onun şairlere verdiği öğütler desteklemektedir :

"Şairlerimiz, esaslî kültür sahibi olmalı ve tarihi iyi bilmelidir."²

Yahya Kemal'i de işte, sırf tarih kültürü olduğu için severmiş. Onun tarih kültürü içinde yoğruluşu, Doğu ve Batı kültürünü ve bu kültürlerin temellerini kavramış olmasında imiş. Onun hakkındaki hükmünü de şöyle formüle etmiş :

"Yahya Kemal, geniş tarih kültürünün eseridir."³

Onun sesinden, gerek Fransız şiirlerini, gerekse şairin kendi şiirlerini dinlemekten de zevk duymuş.⁴

Mustafa Kemal'in R o m a n da okuduğunu Corinne'e yazdığı mektuplar anlatıyor. Uzunköprü yolu ile Maydos'dan 20 Temmuz

¹ İsmail Habib (Sevük) : *Atatürk İçin*, 1939, s. 152.

² Âfetinan: *Hâtralar ve Belgeler*, 1959, s. 276.

³ Âfetinan: *Hâtralar ve Belgeler*, 1959, s. 276.

⁴ Âfetinan : *Hâtralar ve Belgeler*, 1959, s. 274.

1915 tarihinde Aziz Madame diye yolladığı Fransızca mektubunda şöyle demektedir :

“Sizin akıllıca öğütlerinizi beklerken günün olayları yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak romanlar okumağa ve böylece, ümit ederim ki hayatın hoş ve iyi yanlarını duyacak hale gelmeye karar verdim. -Herkesi büyüleyen sevimli ve nükteli konuşmanızdan en büyük zevki almak benim için imkânsız olmasaydı, aşk duygularından ve kendisiyle pek seyrek düşüncelerimin birleştiği bir insanın hayat görüşünden başka bir şey ilham etmiyen bir romanın tefrikalarını okumak ihtiyacını duymazdım. Ama olan ve bana kısa bir süre içinde bitecek gibi görünmiyen olaylar beni, Hulki Efendi'ye birkaç roman adı vermenizi rica etmek zorunda bırakıyor; gidip satın alabilsin diye.”¹

Halide Edib'e de, romanlarını daha Harp Okulunda okuduğunu kendisi söylemiş.²

Yakup Kadri'nin “Nur Babasını” bildiğini, Üsküdar'da çağırttığı bir şeyhin karşısında, ona; “size ilhâm bu şeytandan mı geldi?” sorusu gösterir.³

Bütün bu eserleri içine alan “E d e b i y a t” kavramı üzerinde Atatürk'ün özel bir düşüncesi de vardı. “Edebiyat”ı şöyle tarif etmişti :

“Söz ve mânayı, yâni insan dimağında yer eden her türlü bilgileri ve insan karakterinin en büyük duygularını, bunları dinleyenleri veya okuyanları çok alâkalı kılacak surette söylemek ve yazmak sanatı. . .”⁴

Burada “çok alâkalı kılacak surette söylemek ve yazmak” dan Atatürk sanatlı biçim vermeği anlamış olsa gerek, çünkü dinleyenleri, okuyanları çeken ancak biçimdir. Biçimsiz bir söz, etkili olamaz. Kendi de sonraları konularını geliştirerek, halkın psikolojisine inerek, düşündüklerini ve duyduklarını ulusuna bir biçim içinde söylemiş değil midir? Büyük “Nutuk başlı başına bir şaheserdir. Hele sonunda *Ey Türk Gençliği* diye başlayan ve *Ey Türk İstikbalinin Evlâdı* diye biten *Gençliğe Hitabesi* bütün vecizliği ve heyecaniyle bugün de yaşıyor; yaşıyor, çünkü özlü ve biçimlidir, yürekten kopmuş güzel bir parçadır. Onun

¹ P. Safa yayımladı : *Milliyet Gazetesi*, 30 Kasım 1954, s. 3.

² Âfetinan'dan dinledim.

³ Âfetinan'dan dinledim.

⁴ Âfetinan: *Atatürk Hakkında Hâtralar ve Belgeler*, 1959, s. 272.

bütün söylevlerinde bu özdeyiş, bu heyecanlı güzellik vardır. Herbiri, edebiyatımızda, hitabet sanatı için gösterilecek en güzel örneklerdir. Gençliğin dilinden düşmiyen, gençliğe güç veren ruh, ateş, bunun bir sanat eseri olmasından ileri gelmiyor mu? İleriyi gören, emanetini kendinden sonra aynı inançla korunacağına inanan Atatürk, gençliğe gereken yolu gösteriş tarzı, ulusal edebiyatımızın en güzel örneğini vermiştir :

“Ey Türk Gençliği !

Birinci vazifen, Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinedir. . .”¹

Nutuk dil devriminden önce yazıldığı için, Namık Kemal edebiyatı etkisinde idi. Atatürk’ü besleyen edebiyat, Namık Kemal edebiyatıydı. Birinci İnönü Savaşı üzerinde konuşulurken de, Türklerin kahramanlığını, düşmanlarının küçüklüğü üzerine söylenen sözlerden sonra, milletin o günlerde, geçmişinde olduğundan çok daha umutlu olduğunu anlatabilmek için, Namık Kemal’in *Vatan Manzumesi*’nden hiç ağızdan bırakmadığı bağlamasını (nakaratını) anlayarak şöyle der:

Namık Kemal demiştir ki :

Vatanın bağına düşman dayadı hançerini;

Yok mudur kurtaracak bahtı kara mâderini?

İşte bu kürsüden bu Meclisi âlinin reisi sıfatıyla heyet-i âlinize teşkil eden bütün âzanın herbiri namına ve bütün millet namına diyorum ki :

Vatanın bağına düşman d a y a s ı n hançerini

B u l u n u r kurtaracak bahtı kara mâderini.’²

Atatürk’ün asker-şair ruhunu coşturan bu dizelerin ilkinde: ‘dayadı’ yerine ‘*dayasın*’, ikincisinde de ‘yok mudur’ yerine ‘*bulunur*’ sözcüklerin geçmesi, şirde, dünyaya küstüren karamsar hava, yepyeni bir umutla ışıklanır ve mısra, bütünüyle Mustafa Kemal’in olur.

Ama, dilinin türkçeleşmesi gerektiğine inandıktan sonra Atatürk, düşünceleri uğruna bütün zevk ve alışkanlıklarını bıraktığı gibi, çok sevdiği üslubunu da “içilmiş bir cigara” gibi atıvermiş ; yeni harfler alındıktan sonra da, eski harflerle bir tek sözcük bile yazmamış.³

¹ Büyük Nutkun sonunda.

² Büyük Millet Meclisi, 13 Kânunsani 1337 (13 Ocak 1921), *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 154.

³ F. R. Atay: *Çankaya*, II. cilt, s. 611.

Dilimizin türkçeleşmesini gerekli bulmuştur Atatürk; çünkü bu ulusun, ana dil olarak iki dili, öz edebiyatı olarak da iki edebiyatı olamazdı. Osmanlıca divan edebiyatını yaratmış, aydın çevrelerin edebiyatı olmuştu. Türkçemiz de, gerçi halkımızın düşüncelerini, duygularını veriyordu ama, mahallî kalmıştı. İkisi arasında bir de mistik-panteist çizgilerle bir dervişler (tekke) edebiyatı duruyordu. Dilimiz öylesine Arapça ve Acemce ile karışmıştı ki, türkçemiz bunlara ancak yardımcı olabiliyordu. Başlıbaşına işlemeğe elverişli görülmediği için de bir türlü gelişemiyordu. Gerçi Selânikte bulunan genç yazarlar, Türk dilini kesin olarak sadeleştirmek, en çok da dilimizdeki yabancı terkip ve kuralları kaldırmak için ulusal bir heyecanla ağırbaşlılıkla ve iddialı bir kımıldanışta bulundular. Başta Ömer Seyfeddin ile Ali Canib, sonra da Ziya Gökalp onlara katılınca, kımıldanış akım halini aldı; adına da 'Yeni Lisan' dediler, 11 Nisan 1911 tarihinde, Selânik'te *Genç Kalemler* dergisinde başlayan bu 'Yeni Lisan' akımı İstanbul'da ve bütün Türkiye edebiyatında çabucak gelişti. Ama 'Yeni Lisan' gerçekten bir 'Yeni Lisan' değildi. Türk edebiyatını uzun yıllardan bu yana böyle bir dil sadeliği içinde çalışan bilgin ve sanatçıların ötedenberi ileri sürdüklerini yalnızca uygulamalarına aktarılıyordu. Bunun için de işte gene de, Arap ve Acem öğeleri devamlı Türkçenin bir niteliği olarak kaldı. Biz Arapçaya, Batı ülkelerinde Lâtinceye verilen anlamı vermiş, okullarda hep bu dili öğrenmiş ve öğretmiştik; terimlerimizi Arapçadan almış, Arapçadan çıkarmıştık; düşüncelerimizi duyularımızı da hep Arabın ve Acemin biçimleri içinde veriyorduk. Böylesine karışık bir dille de şüphesiz, öz bir edebiyat doğamazdı. Bunun için işte, her şeyden önce, dilimizden bu yabancı öğeleri atmak ve yerine daha arı sözcükler geçirmek gerekti. Yeni sözcüklerle de deyiş tarzımız haliyle deyişecek, yeni tarzda yeni edebiyat doğacaktı. Yalnız Arapça harflerle yazılan bir dilden Arapça sözcükleri atmak imkânsızdı. Bunun için harflerin deyişmesi gerekti; yeni harfler bizi ancak eski edebiyattan kurtarabilirdi. Atatürk, yeni harflerin eski edebiyattan kurtaracağına, arı bir yazı dilinin ancak yeni bir edebiyat yaratacağına inanmıştı. Dil ve harf devrimi işte bunun için zorunlu oldu. Amacı, yaşayışımızı Batı anlayışına yöneltmek, Türk toplumunu Avrupa toplumlarının seviyesine çıkarmaktı. Bu seviyede, toplumumuzun meseleleri kendiliğinden deyişecek, düşünceleri ve duyuları yeni biçimler arıyacaktı. Eski hayat ancak yeni bir dille

korunabilir, yeni hayat da yeni bir dille kurulabilirdi: Bunun için işte şöyle dedi :

“Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardanberi kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindediniz. Anladığımızın âsarına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Buna kat’iyetle eminim”¹

Dil ve harf devrimi işte bunun için gerekti, çünkü :

“Ülkesini, yüksek istikbalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır”²

düşüncesinde idi. Bu inançla, toptan bir davranışla bir sonuca varılmasını sağladı. Amacı, yaşayışımızı Batı anlayışına, yöneltmek Türk toplumunu Avrupa toplumlarının seviyesine çıkarmaktı. Bu seviyede, toplumumuzun sorunları kendiliğinden değişecek, benliğini duyacak, duyuslarına, düşüncelerine yeni biçimler arıyacaktı. Bunun için de işte bir gün gene şöyle demiş :

“Reisicumhur olmasaydım Maarif Vekili olurum”³

Atatürk’ün bu sözü her halde, gençliği bu yollarda yetiştirmek isteğinden gelmiş olsa gerek. *Gençliğe Hitabe*’sini bitirdikten sonra da şu telkinlerde bulunmuş :

‘Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. İstiklâlin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler tatbik mevkiine geçtiği vakit Türk Milleti yükselcektir.’⁴

Ve sözünü öğretmenlere yöneltti :

“Yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz; yeni nesil sizin eseriniz olacaktır.”⁵

Peki ama, edebiyat öğretimimizde uyandırıcı, yürütücü, işleyici araçlar ne olacaktı? Afet İnan “Hâtıralarında”, Atatürk’ün bu araç-

¹ İstanbul, Sarayburnu Söylevi, 8. VIII. 1928, (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 254).

² Sadri Maksudi’nin ‘*Türk Dili İçin*’ adlı eserine sunut.

³ Âfetinan’dan dinledim.

⁴ Âfetinan: *Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi Hakkında* (Üniversiteli Kadınlar Derneği Ankara Şubesi Yayını: 1 (27 Mayıs İhtilâlini Anma Töreni), s. 21.

⁵ Muallimler Birliği Kongresi üyelerine, 25. VII. 1942 (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 174).

lara götürecektir yolda dört noktaya önem verilmesini istediğini saptamış bulunuyor :

1. Türk çocuğunu, doğuştan beraberinde getirdiği yeteneklere göre geliştirmek.
2. İyi korunmuş zekâları açmak.
3. Türk çocuklarının kafalarına müspet ilim ve teknik kavramlarını yalnız nazari olarak değil, pratik alanda araç olarak kullanabileceği gibi birleştirmek.
4. Çocukların yeteneklerini, karakterlerindeki sağlıklarını sarsmadan, zorlamadan, olduğu gibi göstermeğe, söylemeğe alıştırmak¹.

Böyle yetişirse eğer Türk çocuğu, konuşurken söyleyiş ve anlatış tarzı, yazarken de deyiş üslûbu ile, kendini dinleyenleri, yazısını okuyanları peşine takar ve Türk ulusuna iletebilir.

Bunun için işte :

*“Çocuklarımız ve gençlerimiz yetişirlerken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile, tearuz eden bilûmum yabancı anasır-la mücadele lüzumunu ve efkârı milliyeyi kemalî istiğrak her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir.”*²

Atatürk, edebiyat öğretiminin kaynağını ve amacını böyle açıklarken, sanatın yapıcı gücünden faydalandığı muhakkaktı. Kendi deyişi :

*“Edebiyat, ister nesir, ister nazım şeklinde olsun, tıpkı resim gibi, heykeltıraşlık gibi, bilhassa musiki gibi, güzel sanatlardan sayılmaktadır.”*³

Sanat, onun için yapıcı bir güçtür :

*“Sanat, yaratıcılıkta insanın tabiata tefevvuk etmesidir.”*⁴

Bunun için de :

*“Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur”.*⁵

Bu sözü, İstiklâl Savaşını başaran bir kahraman, yerimizi, uluslararası alanda, şerefle sağlayan bir diplomat, ihtiyaçlarımızı derinliğiyle duyup

¹ Âfetinan: *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, 1959, s. 273.

² Maarif Kongresini açarken 16. VII. 1921 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 17).

³ Âfetinan: *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, s. 272.

⁴ Mehmet Ali Ağakay bu sözüne şahit olmuş.

⁵ Adana esnafıyla konuşma, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 125.)

onları yeni bir dünya görüşü içinde karşılamaya çalışan bir devlet adamı söylüyordu. Hem de dünya görüşünün verimi devrimcilik olduktan, Cumhuriyet kurulduktan sonra Adana'da söyledi bunu.

Bu sözde muhtevanın derinliği sanat biçimi içinde beliriyor, biçimin plâstikliği de düşünceye canlılık veriyor. Burada sanat, insan vücudunun bir damarına benzetilmiş, hayat da vücut olmuştur. Hayat damarlarından biri koparsa eğer, yaşamaz o vücut artık... Sanatı içinde duymasaydı Atatürk, geleceğe uyandırma olan bu düşüncesini doğrudan doğruya söyleyecek, yalnızca : "milletimiz sanatsız kalamaz, kalırsa ölür" diyecekti. O zaman onun ne demek istediği belki daha iyi anlaşılacak, daha kolaylıkla kavranılacaktı ama, etkisi öylesine büyük olmayacak, üzerinde böylesine düşündürmeyecek, sözü veciz olmayacak ve yaşamıyacaktır.

Sözün değeri, yalnızca ne söylendiğinde değil, aynı zamanda nasıl söylendiğindedir. Atatürk, halk önderi olarak yaptıklarıyla tam bir sanatçıydı. Türk dünyasına yepyeni bir çığır açan başarılarının değeri yalnızca ne başardığında değil, aynı zamanda nasıl başardığındadır. Sanatı içinde duymasaydı Atatürk, milletine bütün bu devrimleri yaptıramazdı. Onun yalnız sözlerinde değil, davranışlarında da bir üslûp vardı. Halka etki yapan işte bu üslûp oldu. Güzel Sanat karşısında Türk ulusunun durumunu şöyle deyimlemiştir :

"Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettireyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir".¹

Bu ne demektir?

Tarihimizde Güzel Sanatların ilk izlerine bakacak olursak, Turfan'da bulunan heykellerin hiç de Eski-Yunan heykellerinden aşağı kalmadığını görürüz.² Selçuk Türklerinin, Harzem Türklerinin, İlhanilerin, Timurilerin Osmanlıların ve Akkoyunlu Türklerinin Mısır'da, Irak'ta, Suriye'de, Anadolu'da, İran'da, Türkistan'da, Hint'de ve Afganistan'da yaptırdıkları camiler, saraylar türbeler, köprüler, ve çeşmelerin, dünyanın en güzel eserleri oldukları artık herkesçe bilinmektedir. Türk masallarıyla halk şiirleri, efsaneler, menkıbeler, üstürelere, ata sözleri, bilmece, mâniler, koşmalar, destanlar, ilâhiler, Dede Korkut Kitabı, Âşık Kerem, Şah İsmail, Köroğlu gibi hikâyelerle

¹ 10. Yıl Söylevi, 29. X. 1933 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 272).

² Bk. Von Le Coq: *Buried Treasures*, s. 76-79.

Cenknemeler, Yunus Emre, Kaygusuz, Karacaoğlan, Dertli gibi tekke edebiyatı ve saz şairleri, Karagöz ve Nasreddin Hoca gibi canlı eserler de ilk çağlarda edebiyat alanındaki zenginliğimizi gösterir.

Sanatı sevmeseydi eğer Türk ulusu, bütün bu heykelleri, camileri, sarayları, türbeleri, köprüleri, çeşmeleri yapabilir miydi? Edebiyatını böylesine zenginleştirebilir miydi?

Sevgi, yaratıcılığın kaynağıdır. Sanatçılar, bu kaynağa eğilmedikçe kabiliyetleri ne ölçüde olursa olsun gelişemez, eserleri canlanamaz. Sanatçı olmayanlar da bu kaynaktan içmedikçe sanat eserlerini benimseyemezler.

Ama sanatı sevebilmek için onu her şeyden önce anlamak, anlamak için de onunla ilgilenmek gerekir. Henüz görmeğe alışmamış, kavramasını öğrenmemiş olan bir insan, sanattan söz açılırsa, ona bilmediği bir dille konuşuluyormuş gibi gelir. Dilini anlamadığımız bir şiir okunursa, biz bu şiiri sevebilir miyiz? Sanat anlaşıldığı zaman ancak yürekleri dolduran, insanlara aşk, ümid ve rüya ilham eden bir varlık olur. Bu varlıkla insan, çevresinin darlığından kurtulur. Küçüklükleri yener, iç hürriyete kavuşur, devrimler yapar, ülkeler fetheder. Ancak sanatta yükselir insan.

Milletimizin birçok kabiliyetleri arasında güzel sanatlara olan sevgisini de besliyerek geliştirmiş Atatürk millî ülkümüz olarak saymıştır :

*“Bunun içindir ki milletimizin... güzel sanatlara sevgisini... her türlü vasıta ve tedbirlerle besliyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür”.*¹

Çünkü insanlar sanat alanında birbirlerini bulurlar, sanat alanında birbirlerini anlarlar. Müşterek hayatlarına, duyularına ve düşüncülerine bu alanda bir biçim verirler. Uluslar, bu ruh alanında iç hayatlarını birbirlerine tanıtır, seviyelerini birbirlerine gösterirler; kültürlerinin üstünlükleri de bu alanda belirir.

Çünkü sanat dış hayatı düzenlemek için çareler aradığı gibi, iç hayatı ölçülü bir biçimde söylemek için de bir araç bulur. Şairin aracı ana dilindeki sözcüklerdir. Ressamınki ise yurdunun renkleri, çizgileri, ışıklarıdır. Mimar ve heykeltarihi de ana toprağının taşlarını, tunçlarını, mermilerini yoğurur. Hepsisi ellerindeki malzeme ile bir “dünya” yaratmağa çalışırlar ve bu dünyaya, gerçekleştirmek istedikleri hayal-

¹ Onuncu Yıl Söylevi, 29.X.1933. (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 272).

lerindeki düzeni verirler; içinde de görüşlerinin insanını oturturlar ve hepsini nesnel olarak tasvire çalışırlar. İşte onların bu nesnellikleri, eserlerini yurttaşlarına benimsetir. Herkes bu eserlerde kendi ruhundan, kendi düşüncesinden bir parça bulur, hayatlarını bu eserlerde biçim almış görür.

Düşünceler, duygular geçicidir; insan da ölümlü... Uluslar ise tarih boyunca durmadan göçüp gidiyor. Her birinin düşüncesi, duygusu ancak almış oldukları sanat biçimlerinde yaşıyor. Tarihten önceki milletler bile bize eserleriyle varlıklarını duyuruyorlar. İnsanlar, eserlerinde ölümsüz oluyor; uluslar, eserlerinde yaşıyor.

Atatürk'ün hakkı var: Ulusumuzu yaşatacak en önemli temellerden biri sanattır. Eserlerimiz hayat temelinin sarsılmaz taşlarıdır. Çünkü :

*“Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alil bir kimse gibidir.”*¹

Ruhun her türlü bağlardan kurtulduğu, Cumhuriyet devrinin gerçek devrimciliğinde Atatürk, sanata önem verilmesini istedi :

*“Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felâkete mahkûmdur. Birçok unsurlar o felâketin derecesini farketmez. Farkettiği gün de, ne kadar müthiş bir faaliyetle çalışmak lâzım geldiğini tahmin eyleyemez.”*²

*“Sanatın ehemmiyetini takdir etmeli ve bu takdirin bugünün icabatına göre lâzım gelen vesaitte tevessül ile olacağını anlamalıyız.”*³

Bu sözlerini Atatürk gerçi esnafa yönelterek söylemişti, ama görüşleri Güzel Sanatların her bölümü için de bir değer taşıyordu. Böylece Atatürk, Türk sanatının yeni bir ruhla, modern araçlarla gelişmesini istedi. Taassup, canlı resme saldırdığı zaman bile Türk ulusu, Arap harflerinin düz ve kıvrımlı çizgileriyle tanrısal çehreler yaratmasını, tabiatın ince ve canlı bitkileriyle soyut bir biçim dünyası kurmasını, yaradılışın en önemli unsurlarından biri olan su ile de camilerine, evlerine süs vermesini bilmişti. Zevkleri ve buluşları böyle-

¹ Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 125).

² Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 126).

Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 127).

sine ince olan Türk sanatçılarının yepyeni bir dünya içinde, dev gücüyle çalışmalarını istemekte Atatürk haklıydı. Bunun için de sanatçılara, sanatçı ruhiyle elini uzattı :

“*Sanatkâr, cemiyette uzun ceht ve gayretlerden sonra atnında ışığı ilk his eden insandır*” dedi.¹

Böylece sanatçı da, toplum içinde şerefli insanlığını bulmuş, üstün varlığını kazanmıştı.

Bu görüşlerle artık sanatı desteklemek, sanat alanında yeni yollar açmak gerekeceği pek açıktır :

İlk iş olarak, beşyüz yıllık bir tarih yuvası olan Topkapı Sarayı müze haline kondu (1924). Vaktiyle 600.000 metrekare bir alanı kaplayan bu gösterişli saraydan toplu halde kalan 100.000 metrekarelik alanda bulunan, mimarî bakımdan olduğu gibi iç süsleme yönünden de birer üstün eser olan yapılar, kapılarını dünyaya açmıştı. Böylelikle Türk sivil mimarîsi geniş ve zengin bir etüd konusu kazanmıştır. Gene sarayın çeşitli köşelerinde, depolarında, birer vesile ile toplanmış onbinlerce eser bulunmuştur. Aynı yılda da Etnoğrafya Müzesini açtırdı Atatürk. Burada da çeşitli sanat bölümlerinde, en çok da bakır ve ağaç oyma işleri bir araya getirilecekti. İki yıl sonra da (1926'da) Konya Âsarı Atika Müzesi açıldı ve Selçuk devrinden başlayarak çeşitli çağlara ait millî sanat eserlerimizden çok değerli parçaları tanıttı.² Ve o yıl, Sanayi Nefise Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisine çevrildi. Mimarlıkla heykelcilik bölümleri düzenlendi. Türk süsleme sanatları okulu kuruldu ve bu okula kız öğrenci de alındı. Bu da bu devreye kadar olanca hızı ile devam edegelmekte olan taassuba vurulan ilk darbe oldu.

Müzeler gibi kitaplıklar da binlerce eseri incelemeye sunuyordu. Sayısı yüzbinleri geçen beş altı yüzyıllık arşiv belgeleri bölümlenmeye başlandı. Bu çalışmalar yalnız tarih olaylarını değil, mimarîden başlayarak, sanat alanındaki çeşitli konuları da aydınlatıyordu. Başbakanlık Arşivi de güçlü bir kaynak haline girmişti.

Böylece yurdumuzda, millî sanat eserlerimizi belirtecek müzelerin kurulması ve kaynakların tanıklıkları Cumhuriyet devrinde Atatürk'ün

¹ İ. Ceyhan : *Atatürk'e Ait Hâtıralar*.

² Tahsin Öz : *Atatürk ve Türk Sanatları* (Belleten, 1956, cilt XX, sayı 80, s. 589).

desteği ile olmuş, yerli ve yabancı sanat tarihçilerin Türk sanatlarını İslâm sanatı adı altında incelemelerinden kurtarmıştır¹.

Özel olarak r e s i m konusuna gelince :

Tanzimattan bu yana Türkiye’de resim yapılıyordu, ama, bir müzemiz yoktu. Gelip geçmiş ressamlarımızdan pek azının adları biliniyordu, ama hiç birinin eserlerini tanıımıyorduk. Cumhuriyetin Onuncu yıldönümü için bütün ressamlar seferber edildiler. “Yurt Gezileri” tertip edildi. Bu da plâstik sanatların hayatında önemli yenilikler yarattı : Sanatçı, köşesinden çıktı, hayal dünyasından sıyrıldı, tabiata atıldı, gerçeği gördü. Anadolu’nun kucağında üslûbuna en elverişli gelen konularının en güzelini seçti ve ona gücü ölçüsünde güzel biçimini verdi. Millî Mücadelenin tarihçesini yaşatan büyük çapta tablolar böyle yaratılmıştır. Atatürk, eski, yanan Maarif Vekâleti binasının altında tertiplenen ve “Türk İnkilâp Sergisi” diye adlandırılan bu sergide heyecanını ve memnunluğunu gizlememiş, saatlerce sergide kalıp eserleri birer birer incelemiştir².

Böylelikle Yıllık Plâstik Sanatlar Sergileri Atatürk devrinde kurulmuştu. Prensibi de şu idi: Ressamlar, heykeltıraşlar, yıl boyunca çalışarak büyük çapta eserler yapacaklardı. Bu eserlerin en güzelleri devletçe satın alınarak resmî yapılara asılacaktı ve böylece, hâlâ bugün peşinde koştuğumuz : “Resmî yapılarda sanatın “payı” prensibinin gerçekleşmesine ilk adımlar atılmış oldu.

Tanzimat devrinden arta kalan düşüncelerde, Türk aydınının skolâstik anlayıştan kendisini bir türlü kurtaramayışını uzun zaman gerçekçilikte, hattâ gerçekçiliğin kalkındırıcı etkileriyle ilgisini kesmiş olmasında aramak gerekir. Oysa, beri yanda, Türk ulusunun gerçekler karşısında edindiği etkilerle karşılaşacağı olaylara hâkim olabilecek kabiliyeti var. Bundan ötürü Atatürk, eskimiş Osmanlı düşünüşünden kurtulmanın yolunu halkın kafasındaki gerçekçiliği geliştirmekte bulmuştur. Sanat alanında durumun böyle olduğunu anladığından, her kolda ulusal bir sanat yaratmak ve böylelikle uluslararası bir değere ulaşmak için halkın sanat zevkini yükseltmek gerektiğine inanmıştı. Bunun için resim alanında müzelerin, halkın plâstik sanat eğitimindeki rolünü sezmiş ve 1937 yılı Dolmabahçe Sarayı Veliâht

¹ Tahsin Öz : *Atatürk ve Türk Sanatları* (Belleten, cilt XX, sayı 80, s. 591).

Dairesinin resim ve heykel Müzesine tahsis edilmesini emretmişti.¹ Bu resim ve Heykel Müzesinin kapısının üstünde :

“Atatürk emriyle 1937’de tesis edilmiştir” sözü vardır.

Bir Müzenin bir emirle açılması, belki bugün bizleri hayrete düşürebilir. Ama, şunu da itiraf edelim ki kültür hayatımızda hayırlı başarılar, hep tek kişilerin, ya insanüstü çabaları, ya da aydın devlet adamlarının emirleriyle olmuştur. Atatürk’ün emri olmasaydı, Dolmabahçe Sarayı’nın Velihaht Dairesi gibi geniş ve oldukça elverişli bir yapı bulunamazdı. Müze olsun diye de yeni baştan, belki de günümüze değin yapılamıyacak, hâlâ bina peşinde koşacaktık. Nitekim Ankara’da hâlâ bir galerimiz yoktur.

Nurullah Berk anlatıyor : İstanbul’da, Güzel Sanatlar Akademisine giren hocalar: Burhan Toprak, Cemal Tollu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Sabri Berkel, Halil Dikmen aralarında bir resim ve heykel müzesi açma düşüncesini işliyorlarmış. Yüzyıllık plâstik sanatımızın en seçkin eserleri, ya Dolmabahçe Sarayı’nda, ya eski köşk ve konaklarda, ya da Bakanlıkların rutubetli depolarında. Böylece saraylarda, konaklarda, köşklere, depolarda bekleyen eserler, bir bir toplanarak saraya getirilmiş. . . XIX. yüzyıl “primitif”lerin Süleyman Seyyid’in, Şeker Ahmed Paşa’nın, Hüseyin Zekâi Paşa’nın, Halil Paşa’nın, Osman Hamdi Paşa’nın, sonra empresyonistlerin, sonunda yeni kuşağın eserleri, tabloları, heykelleri toplanmış, her birine birer salon ayrılmış ve bu müzenin açılışında Atatürk de bulunmuş; bir bir salonları gezmiş, her tablonun, her heykelin önünde uzun uzun durmuş, Müdüründen (o zaman Halil Dikmen’den), Türk resminin başlangıçtan 1937 yılına kadarki değişme ve gelişmelerini öğrenmek istemiş².

Bir devlet adamı, sanatın tekniğinden, özelliklerinden habersiz olabilir. Sanatı kavraması, sevmesi, sanatı toplum içinde kökleştirmek istemesi başka, sanatın teknik ve işçilik özelliklerini bilmesi, akımlarını kavraması başkadır. Atatürk’ün o savaş dolu hayatı içinde, Türk resminin akımlarından habersiz oluşu kadar doğal bir şey olamazdı. Ama onun Müzeyi saatlerce gezip, Müdürün açıklamalarını dikkatle dinlemesi ve Müdürü terletecek ölçüde, sorular sorması, örnek olmuştur. Eseriyle de, yıllardan bu yana karanlıkta kalmış bir

¹ Krş. Âfetinan : *Resim Galerisi (Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler)*, s. 168).

² Nurullah Berk: *Atatürk ve Sanat* (Varlık Dergisi: 1 Kasım 1962, sayı 585, s. 12).

çok değerlerimiz ulusca tanındı ve bize kendi kendimizi anlamak fırsatını verdi. O zamana değin gelip geçmiş birçok ressamımızın eserlerine artık kavuşmuştuk. Eski konakların çatı katlarında örümceklere yuva olmuş nice tablolar, Atatürk'ün bu işaretiyle gün ışığına çıktılar. Tek kişinin malı olmaktan kurtulup, halkın gözleri önüne serildiler. Bütün sanat kuşakları resim müzemizin klâsikleri sayılan birçok değerli Türk ressamını böylece tanımış oldu.

Adana söylevinde Atatürk (1923 yılında), Osmanlı devrinde milletimizin sanattan mahrum olduğunu acınarak söylemiş ve “*asıl milletimiz sanattan mahrumdu*” demişti¹. Bunun nedeni de ortadadır. Çünkü Osmanlı devrinde sanatçılarımız azdı; onlardan bir çoğu da gereken ölçüde sanatlarında usta değillerdi. Bunu da Atatürk itiraftan çekinmemiş ve şöyle demiştir :

“*Artık tarihe karışan Osmanlı Hükümeti, maatteessüf asırlarca yanlış bir zihniyet sahibi oldu; çünkü onlar, sanatı ve sanatkârları kendi milletlerinden yetiştirmiş görmekten zevk almazlardı. Hattâ en şevketli Osmanlı padişahlarından biri, zannedersen Kanunî Sultan Süleyman, askerlerinden bir Türk müslümanın saraçlık sanatına sahip olduğunu görünce fevkalâde meyus müteessir olmuştu. Onların nazarında sanatkârların gayri müslimden olması müreccahtı. Onlar, sanattaki hayat menbalarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını görmüyorlardı.*”²

Atatürk'ün bu sözlerinden tam on beş yıl sonra ancak İstanbul Müzesi açılmıştı (20 Eylül 1937). Kasım ayında da Büyük Millet Meclisinde 5. Dönemin 3. toplanma yılını açarken :

‘*İlk resim galerimizi de bu yıl açmış bulunuyoruz*’
diyebilmiştir.³

Eski eserlerimizi biraraya topladıktan sonra, koleksiyonlar, XIX. yüzyıl boyunca (hele ikinci yarısından sonra) yurdumuzda değerli sanatçıların yetiştiğini gösterdi. Türk resim çığırını (ekolü), hem de kendine özgü ruhu, rengi, havası ile açıkça görüldü. Gençlik ateşi, megalomanisinin etkisiyle dün inkâr ettiğimiz, küçümsediğimiz eski ustaların eserleri arasında bugün hayran kaldıklarımız bile var. Yalnız şu var ki, Atatürk devrimlerinden önce plâstik sanatlar, birer serçe gibi, sanki utana utana gelişmişler, tablolar, heykeller meydana

¹ Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 126).

² Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 126).

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 402.

çıkamamış. Ressam, saray bahçelerinden yaptığı resminin altına “kulları” diye imzalayarak padişaha sunar, birkaç altın alarak gözden kaybolurmuş, resim de sarayın bir odasına, bir sofasına asılır ve orada unutulup kalırmış. Böylelikle resimlerin toplum ve toplumun kültürü ile ilgisi kesilivermiş. Aslında, bir bakıma da, resim yapmak günahmış da, hele gölgesi yere vuran, heykel yapan, düpedüz cehennemlikmiş.

Bugün bile bizi şaşırtan bir ustalıkla bir ressam olan son halife Abdülmecid'e kadar, Galatasaray sergilerine kadar, plâstik sanatların yazgıları, Türkiye'de bu idi. Sanata toplumun yollarını açan Atatürk devrimleridir. Atatürk'ün kendisidir. Topkapı Sarayı'nın duvarlarını Gentile Bellini'nin freskleriyle süsleyen Fatih Sultan Mehmet¹, Dolmabahçe Sarayı'nın Resim ve Heykel Müzesi'ne tahsisini emreden, Ayasofya'yı bir müze haline koyduran Kemal Atatürk, sosyal büyüklüklerinde olduğu gibi, sanat sevgilerinde de birleşmişlerdi. Bu iki büyük adam, sanatın toplum içindeki yükseltici rolünü kavramışlardı. Her ikisi de kültür alanında İslâm geleneklerini bir yana atmaktan korkmadılar ve bu cesaretleriyle Ortaçağ karanlıklarından kurtulma çabasında, birkaç adım daha ileri gittiler.

Atatürk, ulusa, ayrı ayrı sanatçı yetiştirmeği yeter bulmuyordu: *“Yalnız şunu söyleyeyim ki, milletlere ferden sanatkâr yetiştirmek kâfi değildir. İnsanlar ferdî olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanları yaratırken onlara öyle bir hacet vermiştir ki, her insan hemcinsi insanlarla çalışmağa mecbur ve mahkûmdur. Bu iştirak faaliyeti âdeta bir ihtiyacı ilâhi olunca, maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğunu kolayca anlarız. İlk hakikat olarak anlarız ki, herhangi sanatta emniyetle terakki arzu edilirse aynı meslek ve sanatta bulunan insanların mütesanit bir şekil altına girmesi lâzımdır.”*²

Bununla Atatürk, insanların sanatta da güvenle ilerlemek istediler mi, aynı meslek ve sanattan olanlar bir araya gelsinler ve uygun bir biçim altında toplansınlar demek istiyordu. Bunun için de sanatçıların kendi sanatları içinde birer biçim almaları, birlikler, dernekler kurmalarını Atatürk de hoş karşılamıştı. Dernekler ve birlikler sonra

¹ L. Thuasne : *Gentile Bellini et Sultan Mohammed*, II, s. 46.

² Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 126).

sergilerini açtılar. Avrupa'ya da güzel sanatlar alanında kültürlerini geliştirmek ve yeni teknik yolları öğrenmek üzere öğrenci gönderildi.

Türkiyede h e y k e l sanatının doğuşunu da gene Atatürk'e borçluyuz. Yurdumuza yalnız 'heykel' kavramı girsin diye yabancıların yaptıkları kendi heykellerini hoş karşılıyordu; çünkü ancak O'nun heykeli bu güç kavramı yurda sokabilecekti; sağlığında yapılan heykellerine de sırf bunun için razı olmuştur. Mithat Cemal Kuntay'ın, Taksim'deki heykelini yapan Kanonika'ya bir şiir yazdığını öğrenince gülmüş ve '*ne istedin ondan?*' diye sormuş. Mithat Cemal Kuntay da: '*Sizi istedim Paşam*' deyince: '*Öyle ise şiirini oku dinleyeyim*' demiş¹

Şiir şu :

Elbette bilirsin O'nu herkes gibi kimdir,
Lâkin O'nu sen anlatamazsın O, bizimidir.

Bilmem ki bu ellerle O, temsil edilir mi?
Her neyse... nedir malzemen taş mı, demir mi?

Mermerse eğer cansız olan rengine nûr at,
Yok, tunç ise bünyanı avuçlarla alev kat.

Yıldızları mezcet gece renginde demirse,
Yansın içi, nisyan O'nu, hâşa, kemirirse.

Yıldızlar, alev oklu fecirler avucunda,
Bir meş'ale olsun kürenin binbir ucunda!

Nabzındaki kan taştaki nabzına da vursun,
Gökten iniyormuş uçuyormuş gibi dursun!

Hayretle bakıp seçmeliyim kol mu kanat mı?
Dinlendiği bir dal mı cihan, bindiği at mı?

Sırtında tutuşsun da, uçsun da şafaklar,
Tarihe 'benimdir' diye bassın o ayaklar.

Hür başların ikbali biriksin de başında,
Kurtardıği bayrak alev olsun bakışında.

İnsan boyu olsun fakat eflâke sürünsün,
Göğsünde de bir milletin ebâdı görünsün.

Dağ parçalarından da mehip olsun omuzlar
Sırtında bütün mâmelekim var, vatanım var.

Bu şiir, bütünüyle Atatürk'ün istediği yaratıcılığı, kendi kişiliğiyle de uyarılmış olsa, bütün derinliğiyle anlatıyordu: Türk'ün, Türk ruhun-

¹ K. Arıburun: *Atatürk - Anekdotlar-Amlar*, Ankara 1960, s. 194.

dan, Türk duyuşuyla, Türk'ü yaşatması. Bunun için de işte Türk Tarih Kurumu'na '*Sinan'ın heykelini yapınız!*' diye 2. VIII. 1935 tarihinde verdiği yazılı emir, başlı başına bu görüşün deyimidir.¹ Unutulmaktan korumak için yalnız bir devlet adamının değil, yalnız siyasî ve askerî çağlarda yetişmiş tarihsel büyüklerin değil; O, bir Fatih'in, bir Kanunî Süleyman'ın, bir Barbaros Hayreddin'in heykellerinin arasında, başta Mimar Koca Sinan'ın heykelinin yapılması için emir vermesi, Güzel Sanatlar alanındaki görüşlerinin şümulü içinde yer alır. Sonraları Türk İnkilâbını sembolize eden Atatürk adına dikilen ve Türk heykeltraşlarına yaptırılan heykeller, heykeltraşlığımızın da varlığını ispat etmiş, açılan '*Türk Heykeltraşlar Sergileri*' bu alandaki gücümüzü göstermiştir.²

Atatürk, özel olarak müzik sanatıyla de çok ilgilendi. Bunun nedenini kendisi söylemiş bulunuyor :

*'Montesquieu'nün 'bir milletin musikideki meyline ehemmiyet verilmezse, o milleti ilerletmek mümkün olamaz' sözünü okudum, tasdik ederim. Bunun için musikiye pek çok itina göstermekte olduğumu görüyorsunuz.'*³

Bu söz Montesquieu'de şöyle :

*'Platon ne craint point de dire que l'on ne peut faire de changement dans la musique, qui n'en soit un dans la constitution de l'Etat.'*⁴

Türkçesi :

*'Eflatun müzikte yapılacak en küçük bir değişikliğin Devletin yapısında da değişiklik yapılmasını gerektireceğini söylemekten çekinmiyor.'*⁵

Atatürk, devlette 'değişiklik' yapmıştı. Şimdi sıra müziğe gelmişti. Müziğe de önem verilmesini gerektiren bu düşünceyi benimsediğini ve uygulamak gerektiğini görmüştü. İzmir Kız Öğretmen Okulunda, öğrencilerle yaptığı bir konuşmada : '*Hayatta musiki lâzım mıdır?*' sorusunu kendisi şöyle cevaplandırmıştır :

¹ Türk Tarih Kurumu Arşivinde.

² Nurullah Berk: *Türk Heykeltraşları* (Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından, İstanbul 1937).

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 89.

⁴ Montesquieu: '*De l'Esprit des lois*' Livre IV. Chapitre 8.

⁵ Fehmi Baldaş çevirisi, Montesquieu: *Kanunların Ruhu*, M. E. B. Dünya Edebiyatından Tercüme, Fransız Klâsikleri : 223, s. 106.

‘Hayatta musiki lâzım değildir. Çünkü hayat musikidir. Musiki ile alâkası olmayın mahlûkat insan değildirler. Eğer mevzuubahs olan hayat insan hayatı ise musiki behemehal vardır. Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru ve herşeyidir. Yalnız musikinin nevî şayanı mütaleadır.’¹

Batılılar, doğu müziği derken, Türk müziğini de içine alırlar ve bunun kulaklarına hoş gelmediğini, anlayamadıkları tek sanatın bu müzik olduğunu söylerler. Atatürk, bu düşünceyi şiddetle reddetmiş ve Doğu müziğinin Türk müziği olmadığını söylemiştir :

‘Bunlar hep Bizans’tan kalma şeylerdir. Bizim hakikî musikimiz Anadolu halkında işitilebilir.’²

Batı müziği, bugünkü seviyesine ulaşmak için aşağı yukarı dört yüzyıl kadar bir zaman harcamıştı. Bizim halk sanatımızın da bu seviyeye gelebilmesi için bu kadar beklemek Atatürk’e çok geldi ve

‘Bizim bu kadar zaman beklemeğe vaktimiz yoktur. Bunun için, Garp musikisini almakta olduğumuzu görüyorsunuz’ dedi.³

Atatürk, bunları, ölümünden birkaç yıl önce huzuruna kabul ettiği ünlü biyograf Emil Ludwig’e söylemişti.³ Amacı, modern bir devlet kurmaktı. Bunun için de bütün köhne sistemlerden sıyrılmak gerekiyordu.

Atatürk’ün çabası, Ortaçağdan kurtulmanın yollarını aramak oldu. Eski müziği Batı müziğine üstün çıkarmağa çalışanların bir ufak gerçeği ayırmadıklarını söyliyerek düşündüklerini B. Kemal Ünal’a şöyle not ettirmiş :

“Bütün bu ihya amelîyesinde ele alınan musiki parçaları, Türklerin herhangi bir âyinde, şenlikte, bütün maddî ve hissî kabiliyetlerini yüksek derecede kullanarak oynamalarına yarıyan nağmelerdir. Bu fasıldan olan musikiyi bugünün dans parçaları gibi saymakta hata yoktur. Ancak bugünkü Türk kafası, musikiyi düşündüğü zaman, yalnız basit ve geçici heyecan verecek musiki aramıyor. Musiki dendiği zaman yüksek duygularımızın, hayat ve hâtıralarımızın ifadesini bulan bir musiki murad ediyoruz.”⁴

¹ Hâkimiyet-i Milliye, 15.X.1925 (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 235).

² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, III, s. 89.

³ Ayın Tarihi 1930, cilt 22, sayı 73, s 6054-55.

⁴ B. Kemal Ünal: *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

X. Yıl kutlanmasından 5 gün önce de Musiki Muallim Mektebine giderek, öğrencilerin bulunduğu odaya girmiş ve onlara şöyle demiş :

*“Çocuklarım, şimdi size bir mısra söyleyeceğim. Bunun gerisini beraberce yazacağız. Meydana çıkan güfteyi hemen besteleyip bana söyleyeceksiniz.”*¹

Küçük masanın başına geçerek, sonraları, Ankara Kız Lisesi edebiyat öğretmeni olan Celâl Emren'le birlikte öğrenciler de yerlerini aldıktan sonra Atatürk'ün söylediklerini Kâzım Nami Duru'nun oğlu Mübeccel not etmiş :

*“Büyük karakterli Türk, çalışır yorulmazsın.”*²

Arkasını öğrenciler getireceklerdi. Hepsi birşeyler söylemişler. Atatürk beğenmemiş ve Celâl Bey'e dönmüş, Celâl Bey, kendi anlattığına göre, bir esinle (ilhamla): *“Zekân cihandan büyük”* demiş. Bu cümle Atatürk'ün çok hoşuna gitmiş ve sonunu getirmiş:

“Müspet ilme bağlısın.”

Üçüncü dizeyi yazdırırken gene tartışmalar olmuş. Atatürk'ün aklından geçenleri öğrenciler anlamıyor ve onun istediği dizeleri yazamıyorlarmış. Ama Celâl Bey'e bir daha sormamış ve daha çok, hem de yarım saat kadar, öğrencilerle tartışmış. Sonunda şiir, o yarım cümleyi dikkate almazsak, Atatürk'ün olan şu aşağıdaki dizeler ortaya çıkmış :

“Büyük karakterli Türk, çalışır yorulmazsın.

Zekân cihandan büyük, müspet ilme bağlısın.

Güzel sanat sevgisi, yüreğine ateştir

*Türk'ün büyük ülküsü, bu dünyaya güneştir.”*³

Burada da gene Atatürk'ün şairliği, şairliğinin de niteliği açıkça beliriyor : O, gençlerden, sanat alanında yalnızca teşvik için örnek olmak ve yaratıcılıklarının kaynağını, kendi tarihlerinden, kendi edebiyatlarından almalarını, yabancı konular ele alsalar bile kendi benlikleriyle işlemelerini istemiştir.

Atatürk, Türklerin de bugün musikiden, başka ulusların istedikleri hizmeti beklediğini anlatmış, klâsik Osmanlı müziğini ihyaya çalışanların çok dikkatli bulunmaları gerektiğine işaret ederek şöyle demiştir :

¹ B. Kemal Ünal: *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

² B. Kemal Ünal: *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

³ B. K. Ünal: *Musikiye Ait Bir Nöt*, Ulus, 10 Senteşrin 1939,

“Biz, bir Türk bestesini dinlediğimiz zaman, ondan geçmişin intibah bırakması lâzımgelen hikâyesini kalbimize giren oklar gibi duymak isteriz. Acı olsun tatlı olsun biz bir beste dinlerken ve farkında olmaksızın hislerimizin incelir olduğunu duymak isteriz.”¹

Müzik yapacılardan istediğini de şöyle söylemiştir :

“Musikiden beklediğimizin maddî, fikrî ve hissî uyanıklık ve çevikliğinin takviyesi olduğuna şüphe yoktur. Yeni şairlerimizden, ediplerimizden ve bilhassa ses sanatkârlarımızdan istediğimiz ve aradığımız budur.”²

Atatürk doğu müziğiyle yetişmişti ve eski müziği dinlemekten çok hoşlanırmış. Alaturka saz çalarken, çoğu zaman kendileri de şarkılara katılır, ama peşrevinden başlayarak saz semaisine dek bütün kural-lariyle dinlemeğe tahammül edemezmiş. Yarı yerde faslı kestirir, aynı makamdan olsun olmasın, kendi sevdiği şarkılara başlatırmış.

Sarayburnu’nda, bir gece “güzel bir tesadüf eseri olarak Şark’ın en mümtaz iki musiki heyetini” dinledikten sonra³, yaptığı bir görüşmede, duyularına uymayıp, devrimin ruhunu ve ulusun gelecek günlerini düşünerek eskiyi bırakıp yeni yola katılmanın zorunluğunu duyarak “alaturka musiki” üzerinde şöyle demiştir :

“Fakat benim Türk hissiyatı üzerindeki müşahedem şudur ki, artık bu musiki, bu basit musiki, Türkün çok münkesif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez. Şimdi karşıda medenî dünyanın musikisi de işitildi. Bu ana kadar Şark musikisi denilen terennümler karşısında kansız gibi görünen halk, derhal harekete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyor ve şen şatırdırlar tabiatın icabatını yapıyorlar. Bu pek tabiidir. Hakikaten Türk, fıtraten şen, şatırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için fark olunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felâketli neticeleri vardır. Bunun fâriki olmamak kabahatti.”⁴

Ve işte onun müzik görüşündeki büyüklük de buradan geliyordu : Doğu müziğini sevdiği ve değerlendirmesini bildiği halde Batı müziğine yönelmesi. Doğu ülkeleri arasında nasıl bir özelliğimiz olmuşsa, şimdi de biz, bu özelliğimizi Batı ülkeleri arasında aramalıyız. Artık

¹ B. K. Ünal: *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

² B. Kemal Ünal : *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

³ Sahneye birinci olarak Arap mugannilerinden Müniretül Mehdiye çıkmış ve sanatında başarılı imiş. (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 254).

⁴ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 255.

Doğu dünyası içinde değil, Batı dünyası içinde kendimizi bulmamızı, bundan böyle de Doğular arasında eşlik ve andırışlarımızı Batılılar arasındaki eşlik ve andırışlarla değiştirmemizi istiyordu.

Çünkü :

*“Bugün dinlenilmeğe yöneltilen musiki, yüz ağartacak değerde olmaktan çok uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz.”*¹

Atatürk'ün en büyük isteklerinden biri, Türk müziğini canlandırmak oldu. Bunun için de Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarından bu yana, Ankara'da halkın duygularını bu yüksek sanat zevkine hazırlamak amacıyla yanlış olarak “alafranga müzik” adını verdiğimiz büyük insanlık müziğine içten bir ilgi gösterdi. Çağının orkestrası pek güçlü olmadığı halde, her hafta verdirdiği konserlerde, uluslararası müzik üstadlarının eserlerinden birçok parçalar, iyi kötü halkın kulaklarına duyurulmasını sağladı. Atatürk, bu müzik kımıldanışını kendisine tez olarak almış ve onu kesin usullerle yürütebilmek için kendisi bizim saz müziğini sevdiği halde, susturmağa kalkmıştı. Radyolardan da birara kaldırttı ama, sonradan bu tedbirde ısrar etmedi, çünkü bu müzikle o müzik arasında hiçbir ilgi olmadığını anlamıştı. Bununla da onun iki yansıcı halinde halkın kulak anlayışını bulandırmıyacağına inanmıştı. Nitekim bu iki çeşit müzik, batı ülkelerinde de yanyana ve ayrı ayrı yaşamakta, halkın duygululuğu ile tartışmaya asla yer vermemektedir. Her ulusun kendi folklorundan kalma bir saz müziği vardır. Bunun yanında da lirik ve dramatik müzik yer almaktadır. Birinin yürüdüğü yol, ötekinin yürüdüğü yol ile çatışmaz. Çok kez de lirik ve dramatik müziğin saz müziğinden faydalandığı bile olur. Ona millî melodileri veren kaynakların en zengini, en gürü bu saz müziğidir. Teknikte ve enstrümantasyonda bir olan bütün batı müziklerinin birbirinden ayrı ulusal nitelikleri olmasını sağlayan nedenlerden biri de budur.

Atatürk 1934 yılı Büyük Millet Meclisi'nin açılışında da müziğin nasıl işlenmesi gerektiğine işaret etmekte ve böylece bu sanata karşı ilgisiyle, bu sanat hakkındaki bilgisini ortaya koymaktadır :

“Arkadaşlar, güzel sanatların hepsinde ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak, bundan en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun

¹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, III, s. 363.

yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği olabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinlenen musiki yüz ağırtacak değerden uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce genel son musiki kural-larına göre işlemek gerektir. Ancak bu gözeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini bulabilir.”¹

Açış söylevinin bu parçası, aynı zamanda Musiki Muallim Mektebinin yeni bir teşkilâta yönelmesi nedenini ve Konservatuvar tarihinin bu dönüm noktasını aydınlatıyor.

Bir yıl sonra da (1935) şöyle demiştir :

“Ulusal musikimizi, modern teknik içinde yükseltme çalışmalarına bu yıl daha çok emek verilecektir.”²

Gerçekten de büyük bir emekle Avrupa kıt’ası üzerinde, ulustan ulusa, iklimden iklime değişen sesler, bizi ahenk ve melodi zenginliği karşısında bulundurdu. Bir yanda Beethoven’i, öte yanda da Puccini’yi, Çaykowski’yi dinledik; bu Alman, bu İtalyan, bu Rus müziği dedik ve Adnan Saygun’un *Yunus Emre* ve Nevid Kodallı’nın *Atatürk* oratoryaları bu düşünüşün verimleri oldu. Bir İdil Biret’in, bir Suna Kan’ın piyano ve keman resitallerini de bütün Avrupa duydu.

Bizde bir o p e r a n ı n kurulması da gene Atatürk’ün en büyük isteklerinden biriydi. Gerçi İstanbul’da, Avrupa truplarının verdikleri misafir oyunları bir köşeye koyulursa, 1840 yılından bu yana, devamlı bir opera sahnesi vardı, ama öz değildi. Atatürk’e, bu öz yaratıcılığa teşvik için güzel bir fırsat çıktı. İran Şahı Rıza Pehlevi Türkiye’ye gelecekti. Bu vesileyle Atatürk, ilk kez olarak opera tarzında orijinal bir Türk eserinin sahneye konmasını düşünmüş, bu işi de o zaman yeni Avrupa’dan dönen bestecimiz Ahmet Adnan Saygun’a havale etmiş, Adnan Saygun’un *Özsoy* adlı ilk küçük operası işte böyle bir teşvikle yazılmıştı. İran Şahı huzurunda temsil edilirken, biraz da kendi eseri sayılan bu Avrupalı anlayışında ilk Türk operasının, misafirin üzerinde bıraktığı güzel etkiyi görmekten sonderece

¹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 378.

² *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 385.

memnuluk duymuş¹. Bir Leylâ Gençer'in, bir Ferhat Onat'ın Avrupa sahnelerinde Türk opera sanatçıları olarak oynayabilmeleri hep bu teşviklerin eseridir. Adnan Saygun'un *Kerem ile Ash*'sı, Sabahattin Kalender'in *Nasrettin Hoca*'sı da hep bu teşviklerden doğmuştur.

Çok karakteristiktir ki, opera, modern tiyatro kurulurken de tamamiyle önde idi. Ankara'da, bir tiyatro ve rejisörlük okulu ile bağlı bir Konservatuvara çağrılan Rejisör Carl Ebert, 1947 yılındaki operaları sahneye koyma bakımından, en iyi başarılarını verdi. Ama, ikinci Dünya Savaşının ortasında büyük bir ciddiyetle işlenmiş olan *Antigone* ve *Kıral Oidipus* temsilleri öyle bir etki bıraktı ki, Avrupa ruhunun, Doğunun içe kapatan islâm havası içinde büyümüş olan bir Türk için, en çok güç olduğu yerde de duyurmağa çalışıyordu. Burada, trajedinin köklerine inilmişti.

Muhakkak olan bir şey varsa, Türk tiyatrosuna yeni tohumlar Atatürk devrinde, Konservatuvarın açılmasıyla atıldı. Gerçi ondan önce bir tiyatromuz yok değildi, ama hayatı bunun çok kahırlı geçti. Zaman zaman istipdadın hışmına uğruyor, aktörleri dağılıyor, yazarları sürülüyor ve bir gecede, yıkılıveriyordu. Sonra gene zaman oluyor, kendi kendine diriliyor, dilsiz, düzensiz, dekorsuz, hattâ kadınsız, sırf yaşamak kaygısıyla sürünüyor. Onun bu karanlık devirde bir koruyucusu olmadı. Bunun için de hep zan altında kaldı. Ruh özgürlüğü isteyen bir sanat, istibdat devrinde yaşamadı. Meşrutiyet devrinde de, bu alanda, hevesliler gün ışığına çıktıkları halde dağıldılar. Dağılmasaydılar gene de, bir şey yapamıyacaklardı; çünkü hürriyet gerçi vardı ama, kadın henüz esaretten kurtulamamıştı. Onun kap-kara peçesinin altında hapsolunan yüzünü görmek, sesini işitmek "namahrem"e haramdı. Atatürk Cumhuriyeti, işte, bu köhne düşünceleri yıktı ve yepyeni bir hayat alanı açtı. Aydın Türk kadını, pürüzsüz söyleyişi ve tertemiz sesiyle sahneye çıktığı anda, Türk tiyatrosu gerçek varlığını ortaya koydu.

1930 yılının Nisan ayında, İstanbul Darülbeydi sanatçıları Yeni Türk Ocağı tiyatrosunu açmak üzere Ankara'ya gelmişler, temsiller veriyorlar. Repertuarlarında *Hamlet*, *Mürat*, *Muhayyel Hasta* gibi klâsiklerle Alman, Fransız modern piyesler var. Atatürk, bu oyunları

¹ Bk. A. Kaptan : *Atatürk ve Sanat*, Türk Dili, 1 Kasım 1955, cilt V, sayı 50. s. 78.

seyrettikten sonra, Muhsin Ertuğrul başta olmak üzere bütün artistleri Marmara köşkü'ne çağırır ve onlara şu sözleri söyler :

*'Siz, benim tâ ateşemiliterlik çağımdan beri memleketimizde görmeyi candan özlediğim bir hayali gerçekleştirdiniz. Böylesine birbirine bağlı bir sanat topluluğunu kendi imkânlarımızla hazırlayıp bize getirdiniz, gösterdiniz.'*¹

dedikten ve Türk Tiyatro Sanatçıları için çömertçe dağıttığı binbir övgüden sonra, sözlerini çevresindekilere yönelterek şöyle bitirmiş :

*'Efendiler.. Hepiniz mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsiniz, hattâ Reisicumhur olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu çocukları sevelim!'*².

Bunu söylemekle de, sanatın, edimsel, yalnız çalışmakla elde edilmediğini, büyük sanatçı, kişiliğini kazanmak için sanatçı olarak doğmak gerektiğini anlatmak istemiştir. Onun bu anlatış tarzı, ve bu tarz ile beliren tiyatro ilgisi, bugünkü düzeye ulaşan tiyatromuz için çok teşvik edici olmuştur. Konuşmalarının birinde de şöyle demiş:

*"Hayatta herkes bir aktördür."*³

Bununla da herkesin, kendi hayatını kendisi yaşadığını söylemek istemiş olacak. Atatürk'ün bu sözü de, tiyatro sanatına gösterdiği sevgi kadar, bu yolda sanat gücünün hayattaki gereğini belirtiyor.

Bir tiyatro eseri bile yazmak istediğini Meslektaşım Âfet İnan'dan dinledim. Konu : Timur. Onun Ankara'ya gelişi ve Yıldırım Bayezid ile karşılaşması. Bunun için de Âfet Hanımla birlikte meydan muharebelerinin yapıldığı yerleri keşif için geziye çıkarak bu tarihî yerlerde incelemeler bile yapmış. Önce telsizlerin bulunduğu yerleri gezmişler, Atatürk'ün "*burada bu meydan muhaberesi yapılmaz*" sözü üzerine, Çubuk ovasına, Esenboğa'ya gitmişler ve "*burada olabilir işte*" deyince⁴ olayları burada düşünmüşler. Kişiler belirtildikten sonra da, Âfet İnan'a yazdırmağa başlamış. Hep Timur'u, öteki kişileri de gene Timur'un ağzından konuşturmuş. Bu böyle olmaz, can sıkır, bir az da ötekiler konuşsun denince, Atatürk, "*Timur varken başkaları konuşamaz*" demiş. Bu da onun, tiyatro eserlerini, dramatik anlayıştan

¹ Muhsin Ertuğrul: *Bir Dönüm Gecesi*, Cumhuriyet, 14 Nisan 1963.

² Muhsin Ertuğrul: *Bir Dönüm Gecesi*, Cumhuriyet, 14 Nisan 1963.

³ Âfetinan'dan dinledim.

⁴ Âfetinan'dan dinledim.

çok, tarih görüşünden gelen bir epik kavrayışa dayandığını ve tarihi yalnız okumak, ya da okutmakla yetinilmeyip, sahnede de canlandırılmasını istediğini gösteriyor; çünkü olaylar ve bu olayların içindeki kişiler, sahnede olduğu kadar hiçbir yerde, insana daha çok etki yapamaz. Ne yazık ki metin elde değil. Günün birinde ortaya çıkarsa, bu alandaki görüşleri ve işleyiş tarzı üzerinde daha çok durulabilir. Ama önemli olan onun bu yoldaki teşvikleridir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in tarihi bir konuyu işleyen manzum piyesi : *'Akın'*, ilk kez olarak İstanbul'da oynandığı zaman çok hoşuna gitmiş ve sanatçıları en güzel sözlerle kutlamış,¹ gençleri bu alanda da yetiştirmek üzere, Avrupa'ya gönderilmeleri için hükümetin dikkatini çekmiştir. Bunların arasında "*Görmeğe Geldim*" başlıklı ve güçlü bir şiiriyle Atatürk'ün sevgisini kazanmış olan Behçet Kemal Çağlar kültür ve tarih bilgisini arttırmak ve ileride tarihî piyesler de yazabilmek için İngiltere'ye gönderilmişti. Giderken de ona "*iyi tarih bilersen iyi piyes yazarsın*" demiş Atatürk.² Amacı : Bu alanda da Batı anlayışında humanist bir yaratıcılığa yönelmekti. Behçet Kemal Çağlar'ın *Timurlenk*'i, Aka Gündüz'ün *Mavi Yıldırım*'ı, Selâhattin Batu'nun "*Oğuzata*" sı ve "*Güzel Helana*" sı, Orhan Asena'nın "*Gilgamış*" ı ve "*Hürrem Sultan*" ı, Celâl Esad Arseven'le Salâh Cimcoz'un "*Üçüncü Selim*"'i, Haldun Taner'in Baltacı Mehmet Paşa üstüne kaynak tartışmaları eytişimini (dialektiğini) ele alan "*Lütfen Dokunmayın*" adlı sahne eserleri, hep bu görüşün, yurdumuzda kök tutmağa başlayan yeni insancıl Batı anlayışının verimleridir.

Sanatımızın kalkınması için, Atatürk, devletin yardımını gerekli bulmuştur :

*"Güzel Sanatların her şubesi için kamutayın göstereceği alâka ve emek, milletin insanî ve medenî hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir."*³

Her yıl da, Büyük Millet Meclisi açılış nutuklarında, Güzel Sanatlardan, devlet adamı olarak söz açmış ve "*Güzel Sanatları geliştireceğiz*" demiştir; çünkü Güzel Sanatlar gelişmezse, kısır kalır toplum.

¹ Lütfi Ay: *Atatürk ve Tiyatro*, Ulus, 10 Kasım 1947, s. 6.

² Âfetinan'dan dinledim.

³ Yıl 1936. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III. s. 373.

Güzel Sanatları yurttâ kökleştiren onun bu nutukları oldu. Sanattan söz açması, etrafındakilere ilgi ve sevgi aşıladı ve onları uyandırdı.

Cahit Külebi'nin şiiri :

“Sana borçluyuz tâ derinden ;
Çünkü yardımuzu sen kurtardın !
Hasta, yorgun düşmüştük,
Yaralarımızı iyice sardın.
Yiğittin, inanç doluydun, yapıcıydın,
Sanatkârdın, denizler kadar engin ;
Kimsenin görmediğini görürdü
Sevgiyle bakan gözlerin.”¹

Yeni şairlerimizin yazdıkları şiirler, yeni ressamlarımızın yaptıkları resimler, heykelticilerimizin diktikleri heykeller, yeni mimarlarımızın da kurdukları anıtlar, henüz daha dünya çapında ölçülerini bulamamışlarsa da, yeni bir Türk sanatının varlığını ortaya koymağa çalışmışlardır, hâlâ da çalışmaktadırlar.

Bütün bu araştırmaların sonucu bizi şu gerçeğe ulaştırdı : Atatürk'ün edebiyat ve sanat anlayışının kökleri geçmişimizde, tarihimizde, benliğimizde, verimleri de geleceğimizdedir.

¹ Cahit Külebi'nin *Atatürk Kurtuluş Savaşı'ndan*.

ATATÜRK'ÜN ÖĞRENİM HAYATI
ve
YETİŞTİĞİ DEVRİN MİLLÎ EĞİTİM SİSTEMİ*
FAİK REŞİT UNAT

Atatürk, Türk toplumunun 19 uncu yüzyılın ikinci yarısında yetişen ve 20 inci yüzyılda memleketin hayat ve kaderi üzerinde rolü olan aydınlar kuşağına mensup bir insandır. Yalnız onun devrine ve toplumuna etkisi, kendi neslinden olan asker ve sivil binlerce insanıkinden çok üstün olmuş, Türk milletinin bir yüzyıl boyunca yönelmeğe ve katılmaya çalıştığı Batı kültür ve medeniyet topluluğunun bir parçası olmak çabası, onun eşsiz kişiliğinin dehası ve iradesi ve yenilmez gücü sayesinde gerçekleşmiştir. Bu itibarla değil yalnız Türkiye'nin, eserleri ve fikirleriyle bütün insanlık haklarından yoksun yaşayan milletlerin de, önderliğini yapmış ve yapmakta olduğunu gördüğümüz bu büyük insanın, öğrenim hayatını incelerken, yetiştiği devrin eğitim kuruluş ve sistemi üzerinde yapılacak bir hatırlamanın, bir çok açıdan faydalı olacağı düşüncesi ile, o devrin eğitim sistemi hakkında kısa bir özetle konuya girmek uygun görülmüştür.

Atatürk'ün kişiliğinin oluşumunda, onun, şerefli mesleğinin üstün bir değeri olarak ordu saflarına karıştığı tarihe kadar geçirmiş olduğu okul, eğitim ve öğretim hayatının da etkileri bulunduğu şüphesizdir. Bu seçkin insanın sağlam bir bilgi ve üstün bir karakterle, gelecekteki büyük millet hizmetlerine hazırlanışında, sözü geçen ortamın ne durumda bulunduğu hatırlanmadıkça da, bu etkilerin ve onların Atatürk'te bıraktığı iz ve tepkilerin gereği gibi anlaşılması, kolay olmasa gerektir.

Bu sebepledir ki, onun ilk okuldan başlayarak, bir Kurmay Yüzbaşı sıfatıyla Harb Akademisi sınıflarını tamamladığı güne¹ kadar

* Bu yazı Türk Tarih Kurumunca düzenlenen "Atatürk yıllık konferansları" serisinde ve 8 şubat 1963 de T. T. Kurumunda verilen konferansın metnidir. Aynı konferans Unesco Türkiye Milli Komisyonu tarafından tertiplenen "İzmir Kültür ve Sanat haftası"nda 15 Mayıs 1963 günü Çarşyaka Halk Eğitimi Merkezinde de tekrar okunmuştur.

¹ 11 ocak 1905

geçen dönem içinde, memleketimizde yaşayan eğitim sisteminin niteliği ve özelliği, bu sisteme hâkim bulunan etmenler, bu etmenleri besleyen düşünce ve amaçlar hakkında biraz panoramik de olsa, program mukayesesi ve tarihî oluşum seyri üzerinde durarak teferruata girmeden, bir tablo çizimiye ve böylece Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerimizden biri olan "Tevhid-i Tedrisat = Eğitim Birliği" nin nedenlerini de açıklamaya çalışılacaktır.

Bilindiği gibi Mustafa, 1881 yılında doğmuştur. Bu tarihte Osmanlı İmparatorluğu büyük bir savaştan yeni çıkmış, fakrın, geriliğin binbir derdiyle hasta ve düzeni bozuk memleketin kaderi, muhafazasına andığı Kanunu Esasiye hiyanet ederek müstebit idaresini, her gün biraz daha genişletip derinleştirmeye başlamış olan, vehim kumkuması bir Sultanın eline geçmiş bulunmaktadır.

1839 Tanzimat hareketiyle çapı daha çok genişleyip hızı artan Batıya yönelişin, hoş görürlükle karşıladığı *müesseseler ikiliği* eğitimde daha başka bir özellik göstermiş, memlekette genç nesillerin yetiştirilmesi görev ve sorumluluğu, dört hattâ beş çeşitli bir sistemin eline bırakılmıştır.

Memleketteki Batılı eğitim müesseseleri, kuruluş gelenek ve kronolojisine göre *askerî ve sivil* okullardı. Bunların yanı başında *Medrese* bütün teşkilâtı ve otoritesiyle devam ediyordu. Azınlıkların kendi cemaatleri tarafından idare olunan okullarıyla yabancıların dinî veya siyasî emellerle kurdukları okullar da, yarınki Osmanlıların büyük bir kısmını yetiştirmeye çalışıyorlardı.

Beş koldan yürüyen ve her biri kendi bünyesi içinde gelişip sistemesen bu eğitim faaliyetinin müşterek bir gayesi, bağlı olduğu bir nizam, işleyiş ve gidişlerini toplumun gerçek ihtiyaçları yönünden denetlemek, düzenlemek ve belli bir amaca yönelmek konularında yetkili bir otorite, bir devlet organı da yoktu.

Vaka'y-ı Hayriye'den sonra her bakımdan Batı örneklerine göre bütün kuruluş ve kurallarını düzenlemeye çalışan ordunun, kurduğu okulların çalışmalarının programlanıp denetlenmesi, o zamanlarda kara ile ilgili millî savunma işlerinin yetkili ve baş sorumlusu olan ve Nazır sıfatıyla hükûmete de dahil bulunan Kara Kuvvetleri Komutanına, *Serasker*'e bırakılmıştı. Sonraları kısmen muhtar bir Askerî Maarif Meclisi ile bir Mekâtib-i Askeriye Nezareti kurulmuş ve daha sonra da bu Nazır, şahsında birleştirilen Tophane Müşürlüğü sıfatıyla hükûmete dahil ve imtiyazlı bir duruma kavuşturulmuştur. İkinci Meşruteli-

yetin ilânına kadar Askerî Okullarımızın hayatında pek etkin bir rol oynadığı şüphesiz bulunan ve II. Abdülhamid'in birinci derecede güvendiği ve dayandığı kimselerden sayılması gereken bu zat'ın, Müşir Zeki Paşa'nın bütün cehdine rağmen askerî okul sistemindeki ilk kuruluş ruh ve düzenini bozmadığı da bir gerçektir.

Bu sistem, o dönemde ordu merkezlerinde, uzak garnizon subaylarıyla subay yetimlerini sinesinde toplıyan ve Sınıf-ı Mahsus diye anılan dört yıllık bir ilk öğrenim safhasıyla başlıyor. Bunu hemen bütün vilâyet ve bazı önemli sancak merkezlerindeki ilk zamanlar dört yıl iken sonraları üç sınıfa indirilen Askerî Rüştiyeler kademesi takip ediyordu. Burayı bitirenler üç yıllık öğrenim süresi olan ve yatılı bulunan, Ordu merkezlerindeki askerî İdadilerde Lise öğrenimi yapmakta idiler. Devlet merkezindeki Askerî İdadiler arasında Tıbbiyen'in de ayrı bir İdadisi bulunduğu gibi Topçu ve İstihkâm subaylarını yetiştiren ve Mühendishane adını taşıyan üç yıl süreli ikinci bir Harb Okulunun da ayrı İdadî ve Rüşdî sınıfları vardı. Üç yıl süreli asıl Harbiyede piyade, süvari ve veteriner subaylarını yetiştiriyor, Askerî Tıbbiye de altı yıllık bir öğretimle ordunun doktor ve eczacı ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu. Bahriye Mektebi de bunlara paralel basamaklar halinde teşkilatlanmış ve eğitim hayatı yine Tophane Nazırının idaresine bırakılmıştı. Kurmaylar da Harbiye'de, üç yıl süren Erkân-ı Harbiye sınıflarında okuyarak yetişiyorlardı.

Askerî okullar sisteminin tarihi, on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarına çıkmakla beraber asıl ona sarsılmaz bir düzen veren yüksek himmetli adam, Mekteb-i Harbiye Nazırı sıfatıyla bu işlerin başında bulunduğu sırada çok çalışmış olan rahmetli Şıpka kahramanı Müşir Süleyman Paşa'dır. İdareciliği ve askerliği kadar ilmi hüviyetiyle de tarihimizin malı olmuş bulunan bu inkılâpçı, 1875' de kurduğu Rüştiyeler teşkilâtıyla sistemi tamamlamış, askerî okullara mahsus kitaplar yazdırıp basdırtmış, bir kaynaktan gelen askerî okul öğretmenlerinin isabetle seçilmelerini sağlayacak esaslar koymuş ve bu okul sistemini medresenin her türlü etkisinden uzak kalacak bir bünyeye kavuşturmuştu. Resim, jimnastik ve yabancı dil öğretimine verilen özel önem, yabancı öğretmenlerden faydalanma, yüksek sınıfların öğretim kadrosunu Avrupa memleketlerinde görgü ve meslekî bilgilerini geliştirmiş elemanlardan seçmek suretiyle gösterilen özen sayesinde ki, büyük müstebitin baskısına rağmen bu okullar vazifelerini yapmakta devam etmişler ve ordumuza bir Mustafa Kemal'ler nesli

yetiştirmişlerdir. İstanbul Harbiyelilerinden saltanatın son yıllarında gördüğü bir hakaret üzerine Abdülhamit, ordu merkezlerinde beş Harb Okulu daha açmak suretiyle bu sistemin dimağı mesabesinde olan Mekteb-i Harbiye'yi parçalamak istemişse de, olumlu bir sonuç elde edememiştir. Çağdaş eğitim hayatımızın gelişmesindeki rolünü böylece belirtmiye çalıştığımız bu sistemin, 1884'de başlamış ve fakat sonradan bırakılmış, halk eğitimi bakımından önemli bir teşebbüsünü de kısaca hatırlamak yerinde olur.² Bugün dış yardımlarla da desteklenmek suretiyle, ordu birliklerimize katılan ve okul görmemiş olan delikanlılara okuyup yazma öğretmek ve temel bilgiler vermek için alınan tedbirlerin, o tarihte devamı baltalanmamış olsaydı, memlekette halk seviyesi ve okur yazar oranı her halde bugünkünden daha çok farklı olurdu.

Kırım Savaşından sonra memleketin millî eğitim işlerinin düzene konulması ve geliştirilmesi sorumluluğıyle cihazlanan Maarif Nezaretinin kuruluşuna³ ve Tanzimat devrinin bu alandaki işlerine ve bocalamalarına hiç dokunmadan, II. Abdülhamit devrinin *sivil maarif* diyebileceğimiz sistemi de, kısaca şöyle özetlenebilir. Önceleri her tarafta dört, sonra şehir ve kasabalarda üç, köylerde dört yıllık bir ilk öğretimin temel teşkil ettiği, üç yıllık Rüştüye (Orta), dört yıllık İdadi (Lise) den sonra, genel olarak 3-5 yıllık bir yüksek öğrenim safhası gelmektedir ki, bu da 1900'e kadar yalnız Mülkiye, Tıbbiye, Hukuk gibi meslek ihtisas okullarına münhasır kalmış ve tahta geçişinin yirmi beşinci yıldönümünde, sınıflarının öğrenci kadrosu 90 kişi ile sınırlanmış ve idaresi, binasına sığdırıldığı Mülkiye Mektebi Müdürüne bırakılmış İlahiyat, Edebiyat ve Fen şubelerinden müteşekkil bir *Darülfünun* açmak suretiyle, II. Abdülhamit, devrinin irfan müesseselerini sözde tamamlamıştır. Maarif Nezaretinin sultanı, yalnız bu sisteme giren ve sayıca askerî okullardan fazla, fakat öğretim kadrosu ve seviyesi bakımından çok yerde pek zayıf bulunan bu okullara münhasır bulunuyordu. Pek az yerde şekillenebilmiş fakat genel olarak Vakıflara bağlı kalmış Sibyan mektepleriyle, İmamların ve Hâfıza Hanımların sözde Kuran öğretme dershaneleri olan *mahalle mektepleri*, eski geleneklerine göre faaliyetlerine devam edip durmakta idiler.

² 1 Mart 1300 (13 Mart 1884) tarihli Efrad-ı Askeriye Mektepleri Nizamnamesi.

³ 17 Nisan 1857

Memlekette fikir ve vicdan hürriyetine karşı alınmış hükümet tedbirlerinin de, bir nevi yetkilisi ve sorumlusu durumuna düşmüş olan Maarif Nezareti, okul ve eğitim işlerinden çok, kitap sansür etmek, devrin ideolojisine aykırı bulduğu kitapları yurda sokmamak, toplatıp yaktırmak ve genç nesillerin mânen uyanmasına, millî ve medenî bir ruhla yetişmesine engel olacak tedbirleri almakla meşguldü. Meşihat da maarif hayatı ve müesseseleri üzerindeki müdahalesini git-tikçe genişletiyordu. Son yıllarda vazifelendirdiği Medrese ulcmasından müfettişler, dinî inançlara aykırı tedris ve telkinlerin yapıp yapılmadığını anlamak üzere, Mülkiye'nin sınıflarına, İdadilerin fizik, kimya veya tabiat derslerine bile girip çıkmıya başlamışlardı. Tarih dersi ilk okullardan kaldırılmış, öteki okullarda da âdetâ dondurulmuştu.

Bunu rahmetli yazar Halit Ziya Uşaklıgil, devrin yüksek öğrenim kurumlarından ve hayatından bahsederken⁴:

“... En ziyade korkulan tarihi : fikrin asıl intibahına hizmet edecek, ibret sahasında bir aydınlık yaratabilecek olan bu tarih belâsı, idarenin huzurunu selbeden bir kâbustu. Ve her gün bir çılgın el avucunda tarihten koparılmış bir küme yaprakla koşarak ganimetini Yıldız'ın iştihası bir türlü doyurulamiyan ağzına götürürdü. Memleketin tarihinde isyan, ihtilâl, hal', suikast namına ne varsa, idare mesavisine, irtikâp ve irtişaya, bu idarenin ahvalini hatıra getirebilecek mahiyette ne bulunursa bunlar kaldırılır, hemen baştan başa bunlarla dolu olan, bunlar çıkınca, ortada mânasız, cansız bir kadîd şeklinde kalan Türk tarihi, yalnız padişahların satvet ve şevketine, harblerin ve fetihlerin daima hanedan-ı Âl-i Osman şerefine taallük eden menkibelerinden ibaret kalırdı. Hele tarih-i umumi, perdesinin ucu kaldırılmıyacak, yalnız bir deliğinden karanlıkta temaşa edilebilecek bir sahneydi, ve onda cemiyetleri sarsmış, milletleri uyandırmış, dünyayı meskenet ve esaret hayatından çıkararak hürriyet ve necat mihveri üzerinde çevirmek için vücade gelmiş ne inkılâplar varsa, onlar o yarı merî sahnenin arkasına, muzlim köşelere tıklımişti. Meselâ, cihanı ser-ta-ser değiştirecek yeni esaslar, başka görüşler getiren Fransa Büyük İhtilâli, değil mektep kitaplarında, Türkün hiçbir yazısında henüz vücade gelmiş bir hâdise değildi.” diye anlatarak, pek güzel

⁴ *Kırk Yıl*, C. IV, s. 171, İstanbul 1936.

tasvir etmektedir ki, askerî okulların o dönemlerdeki tarih kitapları ve öğretimi ile karşılaştırılınca, iki ayrı yoldan yetişen nesillerin niçin farklı eğitim ve zihniyet sahibi oldukları pek kolay belirir ve Mustafa Kemal'in tarihe gösterdiği ilgi ve öğretimine verdiği önemin nedenleri anlaşılır. Bununla beraber bütün bu tedbirlere ve baskılara rağmen, memleketsever ve ilerici bir öğretmen nesli, bulunduğu her fırsattan faydalanarak öğrencilerinin yetişmesinde, fikren aydınlanmasında ve sivil okullardan da memleket dâva ve ihtiyaçlarını kavramış, sayısı az da olsa, ileri bir neslin yetişmesinde başarı göstermişlerdir. Bilhassa Mülkiye'nin, Mülkiye Tıbbiye'sinin hocalarını ve istibdadın telkin vasıtası olmamış bütün eski meslekdaşlarımızı bu vesile ile rahmetle ve hürmetle tebci etmek bir vazifedir.

Biraz da *medrese sistemi* diye adlandırdığımız, eski öğretim kurumlarının, o dönemdeki hayatı üzerinde durmaya çalışalım: Tanzimattan önce memlekette ilim ve öğretim hayatının, merkeziyetçi bir anlayışla değil, fakat genel olarak nâzım ve âmiri olan, bilhassa devrin Üniversiteleri sayılan Fatih ve Süleymaniye külliyelerinin de başı olup, bu görevini II. Bayezid devrinden beri "Ders Vekili" unvanını taşıyan bir yüksek din memuru vasıtasıyla yürüten Şeyhülislâmın, gerek dinî öğretim müesseseleri, gerek sivil müesseselerin dinî öğretim ve hayatı üzerindeki büyük otoritesi devam edip durmakta idi. Sadrazamdan sonra gelen, evvelce değilken Tanzimattan sonra kabineye de dahil edilerek hemen hemen ikinci bir hükümet başkanı sayılacak kadar önem kazandırılan bu makam sahibi, elindeki fetva silâhiyle millî hayatta oynayageldiği köstekleyici etki ile de, II. Abdülhamid'in vehmini istismar etmek sanatında her gün biraz daha ileri gitmek yolunu bulmuştu. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli köşelerinden ilim tahsili için devlet merkezindeki veya büyük şehirlerdeki medreselere koşan gençler, buralardaki hücrelerde ve camilerde feyzalmak için çevresinde toplandıkları müderrislerin, hiç bilmedikleri bir dilde yazılmış kitaplar üzerinden yaptıkları tefsirî tercümelemler şeklindeki takrirlerle, belli kitapların sıra ile takibi ve ezberlenmesi şeklinde, sözde İslâm diniyat ve hukuku tahsil etmekte ve yıllarca süren bir devamdan sonra da, en son derslerine devam ettikleri bilginden geleneksel bir törenle "İcazename" denilen bir diploma alarak, iktidar ve seviyelerine, hattâ bazen ailevî nisbet ve büyük din adamlarına akrabalık derecelerine göre, mahalle imamlığından Şer'î Mahkeme Kadılığına, sibyan

mektebi hocalığından Medrese Müderrisliğine kadar bir vazife ve bunun dışında da Dersiâm unvanı altında ayrıca hayat boyunca devam eden ikinci bir aylık sağlamakta idiler..

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde medrese öğreniminin kaç yıl sürdüğü veya sürmesi lâzım geldiği hakkında kesin bir şey söylene-
mez. Bu talebe-i ulûm denilen softanın, kabiliyet ve zekâsına bağlıdır. Fakat bu zekâyı kısmen kötüye kullandıracak bir sistemi de bizzat istibdat idaresi ortaya çıkararak, devlet merkezinde daima emrinde bulundurabileceği, halk üzerinde mânen tesirli ve icabında eli sopalı mutaassıp bir gençlik kuvvetine sahip olabilmek için, bunları İstanbul şehrinde doğan Osmanlı tebaası için yaptığı gibi, askerlikten muaf tutarak bu müesseseleri bir fodlahârlar tenbelhanesi haline getirmişti. Bu müesseselerin dersleri arasında hiç bir müspet ilim konusuna, millî ve medenî hayatın gerektirdiği derslere yer veril-
memiş olduğunu da bilhassa belirtmek lâzımdır.

Her yeni ve ileri müesseseye düşman bir gözle bakan, ekserisi doğru dürüst bir gazete hâvadisini bile okumaktan âciz bulunan bu binlerce genç, başlarındaki beyaz sarığın kendilerine halk arasında sağladığı prestije dayanarak, bir yeniçeri ocağı halinde İstanbul'un her köşesini doldurmakta idi. Bunlar arasından bir taraftan devrin Darülmualiminin gibi, Mekteb-i Hukuk gibi sivil irfan müesseselerine devam ederek bu okulların diplomalarını da alanlar görülmekte ise de, bunlardan ancak pek azının zihniyet bakımından kendilerini medresenin etkisinden kurtarabildikleri bir gerçektir. Medrese sistemi, sadece Darülmualimlere öğrenci vermek yolu ile değil, fakat basit bir okur yazarlık imtihaniyle Maarif Nezaretine bağlı sivil Rüştiyelere de öğretmen veren ve bütün sivil okullardaki din dersleriyle, Arapça ve Farsça derslerini de inhisarı altında bulunduran bir öğretmen kaynağı olmak niteliğine de sahip bulunmakta idi. Medreselerin ve camilerin maddî idaresiyle görevli Vakıflar teşkilâtı Meşihatın bir tâbii olduğu gibi, sözde Maarif Mezaratinin nezaret ve idaresine bırakılmış bulunan Sibyan Mektepleri de, malî kaynakları ve öğretmenlerini genel olarak imamların teşkil etmesi sebepleriyle de medrese sistemine tamamen bağlı ve onun her bakımdan etkisi altında idiler. Yüksek öğrenim görmüş kimseler tarafından yapılması gerekli bir kısım memleket hizmetlerine de eleman hazırlayan ve icazetnamelileri devrin, aydınları arasında sayılan bu sistemin, memleket için ne kadar yararlı ve yeterli olabileceği

düşünölmek gerekir. Ancak bu atmosfer içinde yetişmiş ve bilhassa şahsî gayretleriyle bilgilerini genişleterek, hattâ Batı dilleri dahi öğrenerek memleketin fikir ve ilim hayatında olumlu izler bırakmış bulunan sayısı mahdud medreseliyi de saygı ile hatırlamak bir borçtur.

Medrese sistemi hakkındaki sözleri bitirmeden önce, bu sistemin memleket irfan hayatında her gün biraz daha derinleştirdiği uçurumla, kendisinin yavanlığı hakkında açık fikir vermek bakımından, şu iki belgenin taşıdığı çok derin anlamlar üzerinde durmakta da, fayda görölmüştür.

29 Ocak 1887' de II. Abdülhamid'in okul programlarının Şeyhülislâmın Başkanlığında bir heyet tarafından gözden geçirilmesi ve din öğretiminin takviyesi hakkında Babîâlî'ye tebliğ edilen şu iradesi⁵, ne kadar sakîm bir zihniyetin o devir eğitimine hâkim olduğunu ve durumun fecaatini pek açık göstermektedir.

“Mekteb-i Mülkiye ile sair mekâtib-i İslâmiyeden neşet eden şakirdanın akaidinde asâr-ı zaaf görölmekte olup, milel-i gayr-ı müslime mekteplerinde ise bu nokta her şeye tercihan pîş-i nazar-ı ehemmiyette tutularak, programları ona göre tanzim edilmesiyle şakirdanın akaidce mükemmeliyetlerine gayret edilmekte ve asârı dahi görölmekte olduğu halde, bizde bu halin aksi görölməsi nezd-i âlide mucib-i teessür olunmasına ve şu hale nazaran İslâm şakirdanının bu yoldaki mübalâtsizliği Mekâtib-i İslâmiye programlarının yolsuzluğundan neşet etmekte olduğu kaviyyen melhuz bulunmasına mebni, zat-ı sami-i meşihatpenahinin taht-ı riyasetinde olarak iktiza eden eşhastan mürekkep olmak ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Müdür Muavini Recai Efendi dahi bulunmak üzere bir komisyon-ı mahsus teşkiliyle Mekteb-i Mülkiye ve Mekâtib-i İslâmiyede tedris olunmakta bulunan ders programlarının şakirdanın akaid-i diniyelerine hizmet edecek yolda tanzim ve tashihiyle keyfiyetin. . . .”

İkinci belgeye gelince,⁶ bu Meşrutiyetin ilânından sonra askerlik muafiyetinin kalkması üzerine İstanbul Medreselerindeki talebenin, tahsillerinin sonuna kadar tecil hakkından faydalanmaları için, hükümetce tâbi tutulmak istendikleri imtihanın konuları üstünde Harbiye Nezareti ile Şeyhülislâm Kapısı arasında yapılmış bir program

⁵ *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* - Ali Çetinkaya Mücellitoğlu, c. I, s. 52, Ankara 1954

⁶ *Beyan-ül Hak*, Sayı : 9, s. 198. 17 Teşrinî Sani 1324 (1908), İstanbul.

pazarlığına aittir ki, medrese sistemine göre, yüksek öğrenim diploması almıya namzet gençlerin arapça okunan medrese dersleri dışındaki genel bilgi seviyesini açıklama bakımından çok ibret çekicidir.

	<u>Harbiye Nezareti'nce istenen</u>	<u>Meşihat'çe istenen</u>
<i>Birinci sene</i> [1304 ve 5 (1888 ve 1889) doğumlular]	Kıraati Türkiye, Tâdat ve terkim, Sülüs ve nesih, Rik'a ve tâlik,	Üç satır yazı, kolayca bir ibare üzerine kiraati-Türkiye, tadat ve terkim.
<i>İkinci sene</i> [1303 (1887) doğumlular]	Kıraati Türkiye ve meâl, A'mali Erbaa Rik'a ve tâlik.	Üç satır yazı, kolayca bir ibare üzerine kiraati-Türkiye, tadat ve terkim
<i>Üçüncü sene</i> [1302 (1886) doğumlular]	Muhtasar kavaid-i Osmaniye, Â'mal-i Erbaa, Tarih-i Enbiya.	Türkçe sade bir mektup tahriri, Â'mal-i Erbaadan cem ve tarh,
<i>Dördüncü sene</i> [1301 (1885) doğumlular]	Rik'a ve tâlik, Kavaid-i Osmaniye ve kitabet, Kesr-i âdi, Tarih-i İslâm.	Türkçe ve basit derecede bir mektup ile ilmühaber ve senedat-ı âdiye gibi muharrerat-ı resmîye, A'mal-i Erbaadan zarf ve taksim.
<i>Beşinci sene</i> [1300 (1884) doğumlular]	Rik'a ve tâlik, Kitabet, Kesr-i âşari, Muhtasar ilm-i ahvalülârz ⁷ , Tarih-i Umumi, (Arapça kitabet)	İnşa ve kitabet ve A'mal-i Erbaa üzerine mesail
<i>Altıncı sene</i> [1299 (1883) doğumlular]	Rik'a ve tâlik, Mükemmel kitabet ve inşa, nisbet ve tenasüp, Muhtasar ilm-i ahvalülârz, Tarih-i Osmanî, (Arapça kitabet ve inşa, muhtasar kavaid-i farisiye).	İnşa ve kitabet ve A'mal-i Erbaa üzerine mesail

⁷ Coğrafya dersinin adının bu şekilde sokulması da, bu müesseselere hâkim olan zihniyetin bir tanığı sayılmak gerekir.

Meşrutiyetin, ilânını takip eden günlerde medreseli ulema tarafından yayımlanan haftalık bir dergiden alınan şu iki manzumenin bu beyitleri de, Mustafa Kemal kuşağından olan iki medreselinin duygu ve anlayışlarını ortaya koyma ve komplekslerini açıklama yönünden önem taşımaktadır⁸:

Ebul Fazl Sayit Mehmet Nesip Efendi adındaki zat diyor ki :

*Öyle biz sâde müderris değiliz nihririz
Ak sakallı hocayız ilm-ü hünerde pîriz.
Akl-ü nakli biliriz muktedir-i takririz.
Yapmışız Hazret-i Kuran'a mufassal tefsir.*

Aşağıdaki mısralar da, Medrese rejiminin sıkısından ve bozulduğundan şikâyetçi olduğu halde, ruhuna sinmiş bir gericilikle devrimler sırasında şapkaya karşı koyan hareketin tevşvikcilerinden olduğu için, 1925 de İstiklâl Mahkemesi kararıyla idam edilen Fatih Dersiâmlarından Âtîf Efendi'nindir.

Tahsil âleminde :

*Verildi destime ilk emsile, bina, maksut
Henüz bende şu Türki kavaidi mefkud
Görünce Tuhfeyi, sandım cihanı öğrendim
Bu iğtirar ile izhar, imtihan derken
Kıyasıma göre oldum du vakıf-ı her fen
Niçin bu hal ile kaldım, kabahatim ne idi?
Okunmamaklığa var mıydı bir sebep acaba?
Çalışmıyor mı idim ben okuttularda bana?
Hayır, okutmadılardı, okutmak olmazdı
Terakkiyatımızı isteyen de pek azdı
Kimin ne haddine ibraz edip de bir gayret
O tarz-ı sabıkı tadile eylesin himmet
O dem revac-ı ulûm-u fûnun heman yoktu
Nedense arz-ı sadakat merakı pek çoktu
Vesileler aranırdı ulûmu imhaya
Hafiyeler can atardı makam-ı valâya*

Azınlık ve yabancı okulların eğitim sistemleri konusunda fazla durmadan memleket çocuklarından mühim bir kısmını yetiştiren bu okulların üzerinde, devletin hiçbir nüfuz ve tesirinin bulunmadığına,

⁸ *Beyan-ül Hak*, Sayı : 1, s. 14, 22 Eylül 1324 (1908), İstanbul.

bunların tamamen kendi millî, dinî veya siyasî gayelerine göre genç Türk vatandaşını, mensup olduğu siyasî toplumun gereklerine göre değil, tamamen ayırıcı ve hâkim unsura düşman duygularla yetiştirip beslediklerine ve istiklâl veya iltihak için hazırladıklarına ve yaşadıkları vatanın kutsal değerlerine saygıdan yoksun nesiller hazırlamakla meşgul olduklarına şahid olunmaktadır. Maarif Nezaretinde kurulmuş ve başına çok defa Hıristiyan yüksek memurlar geçirilmiş olan bir "Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebiye Müfettişliği" teşkilâtı, şeklen bu okullara ait işlerle görevli bir hükûmet organı idi. Bununla beraber daha çok Türk özel okullarının işleriyle meşgul olur, azınlık ve yabancı okullara da, onlardan davet vaki oldukça bazı törenlerde bulunmak üzere müfettişlerini gönderirdi. Program ve kitaplar üzerinde devletin hiçbir müdahale hakkı kurulmamış ve bu okullarda Türkçe İkinci Meşrutiyete kadar çok defa yine Türk olmiyan öğretmenler tarafından "Lisan-ı Osmanî" adı altında gösterilen, ihtiyarî bir ders niteliğinden ileri gidememiştir.

* * *

Atatürk'ün yetiştiği devrin eğitim sistemini böylece ana çizgileri ve karakteristik özellikleriyle kısaca hatırladıktan sonra, onun şahsî öğrenim ve yetiştirme safhaları daha kolay gözden geçirilebilecektir.

Atatürk'ün öğrencilik hayatında da, bu eşsiz büyük insanın Türk gençliği için imtisal örneği olacak pek çok enteresan hususlar vardır. O'nun hayatının bu döneminden elde kalmış veya sonradan bulunabilmiş izleri, bir araya getirerek Mustafa Kemal'in okul çağında yetişirken de nasıl seçkin bir memleket çocuğu ve örnek bir talebe olduğunu anlamak mümkün olmaktadır.

Atatürk'ün öğrenim hayatının da, devrinin her çocuğu gibi mahalle mektebinde ve ilâhilerle yapılan bir "bed'i elifba - elifbeye başlama" töreniyle başladığını, kendisinin çocukluk hayatı hakkında anlattıklarından öğrenmiş bulunuyoruz. Bu okul Koca Kasım Paşa mahallesindeki evlerine pek yakındı ve Hâfız Mehmet Efendi adında bir hocası vardı. Bu okula verilmiş, rahmetli babasının, annesinin hatırını kırmamak için katlandığı bir zaruretti. Aralarındaki anlaşmaya göre bir kaç gün sonra Mustafa buradan alınmış ve Selânik'in şöhretli hocası ve mürebbisi Şemsi Efendi'nin⁹ yeni metodla elifba öğretimi

⁹ Biyografisi için bakılabilir : *Atatürk'ün ilk Öğretmeni Şemsi Efendi ve Okulu - Faik Reşit Unat, Eğitim, Sayı : 3, s. 38-42 (Mart 1963, Ankara); Bizim Selânik'te bir Gezinti - Ali Canip Yöntem, Yahın Tarihimiz, c. 1, s. 328, İstanbul 1962.*

yaptığı özel okula yazdırılmış ve esas öğrenimine burada başlamıştır. Elimizde bu döneme ait herhangi bir belge bulunmadığı için küçük Mustafa'nın ilk okula başlayış tarihini ve yaşını kesin olarak bilmiyoruz. Herhalde altı yaşını bitirmiş olması gerekir. Mustafa okuyup yazmayı burada öğrenmiş, babasının ölümüne kadar, sonradan birleştiği "Feyziye" okulu ile sekiz sınıflı bir hale gelen ve Rüштиye kısmını da ihtiva eden bu okulun sınıflarını muntazaman takip etmiştir. Ele geçen resmî bir belgeye¹⁰ göre Mustafa'nın babasının, 28 Kasım 1893'de öldüğü anlaşılmış bulunuyor. Buna dayanılınca Mustafa'nın bu sırada on iki yaşında olması ve Rüштиye sınıflarına kadar yükselmiş bulunması gerekmektedir.

Ali Rıza Efendi'nin ölümünden sonra, Zübeyde Hanım'ın çocuklarını alarak kardeşinin Langaza'daki çiftliğine gidişi, Mustafa'nın öğrenim hayatına bir ara vermiştir. Onu burada civardaki Rum okuluna yollamayı düşünmüşler, istememiş; çiftliğin yazıcısı Karabet'in derslerinden de memnun kalmamıştır. Öğrenmek ve yetişmek imkânlarından mahrumiyetin verdiği huzursuzlukla bunaldığı görülen bu istidatlı çocuğu, annesi nihayet okula devam etmek üzere Selânik'e bir akrabasının yanına yollamak zorunluğunu duymuştur.

Selânik'e dönüşü ve evlerine çok yakın bir yerde olan Mülkiye Rüштиyesine girip bir müddet buraya devam edişi hakkında da kendisinin ve mahalle komşusu ve o bu okulda sınıfdaşı Mehmet Somer Bey¹¹'in naklettiklerinden başka bir şey bilmemekteyiz. Yalnız şu kadar ki, babası 1893 Kasımında öldüğüne göre o kışı ve onu takip eden baharı Langaza'da geçirmiş olduğuna ve o vakitki usule göre okullar Hicrî seneye göre Recep ayında imtihanlar yapılamak ve Şevval başlarında derslere başlanmak suretiyle öğretim yaptıklarından, Hicrî 1311 senesinin Şevval'i, 1894 senesinin Nisan ayına rastladığına bakılarak, Langaza'da altı aydan fazla kalmadığı anlaşılmaktadır.

Mülkiye Rüштиyesinde Müdür Muavinliği de yapan ve Kaymak Hâfız diye anılan Hüseyin Efendi'nin, bir sınıf disiplinsizliğine sebep olduğu ve haksızlığa baş eğmediği için Mustafa'yı dövmesi, velev hocasından bile olsa tokat yemeyi insanlık haysiyet ve vekarına yedire-

¹⁰ Kız kardeşi Makbule Hanıma ilk kocasından ayrıldıktan sonra babasından aylık bağlanmasına ait dosyada Ali Rıza Efendi'nin Çayağzı Rüşumat Memuru iken bu tarihte ölmüş olduğu gösterilmektedir.

¹¹ T. B. M. Meclisinin dördüncü ve beşinci dönemlerinde Kütahya Milletvekili.

meyen Mustafa'nın, büyük annesi tarafından çok geçmeden bu okuldan çıkarılmasına sebep olmuştur. Haksızlığa ve değersizliğe daima isyan eden Mustafa Kemal'in, gerçek hocalarına olan saygı ve bağlılığını gösteren örnekler ise onun hayatında pek çok görülmektedir.

Mustafa asker olmak istiyordu. Mahallesindeki komşuları arasında da bir çok subaylar vardı. Sabah akşam kışlalara vazifeye gidip gelen yüzlerce subayın geçtiği cadde, evlerinin penceresinden görülecek kadar yakınlarında idi. Bunun için de Askerî Okula girmesi ve o sistem içinde yetişmesi gerekiyordu. Annesi ise her nedense onun asker olmasını istemiyordu. O bu işi, bir oldu bitti ile halletti ve habersizce giderek imtihanla Selânik Askerî Rüştiyesine yazıldı. Geçirdiği imtihanda sağladığı başarıya bakarak onu, o tarihte öğrenim süresi dört yıl bulunan bu okulun üçüncü sınıfına almışlardı. Bunun da tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Herhalde dördüncü sınıfa 1895 Ocak ayında geçtiğine göre, dersler kesilmeden en az beş altı ay önce bu okula girdiği düşünülürse, bunun 1894 Temmuz-Ağustos aylarında olması gerekmektedir.

Mustafa'nın bu okulu Mithat Paşa caddesinde, yeni ve oldukça güzel bir binaya sahip bulunan, muntazam ve disiplinli bir müessese idi. Dersleri ihtisas esasına göre okutan ve çoğunluğunu subaylar teşkil eden bir öğretim ve idare kadrosuna sahipti. İlk gençlik çağındaki iki yüz küsur üniformalı subay adayı, tam bir disiplin içinde orta öğrenimle birlikte ilk askerlik eğitimlerini de burada görmekte idiler. Mustafa pek çabuk hocalarının ve okul idarecilerinin dikkatini çeken seçkin bir öğrenci olarak kendisini çevresine tanıtmıştı. Okulun matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Bey'in¹² genç öğrencisindeki büyük istidat ve olgunluğu teşhis ederek ona taktığı yeni adla tarihin malı olan "Mustafa Kemal", bu okuldan sınıfının kırk mevcudu arasında dördüncü olarak 1896 Ocak ayında ve onbeş yaşında mezun olmuştur. Bitirme imtihanında yalnız İslâm tarihinden 45 üzerinden iki numara noksan almak suretiyle bütün derslerden tam numara aldığını gösteren resmî kayıtlar, Harb Okulumuzun arşivinde bulunmaktadır. Selânik Askerî Rüştiyesinde Mustafa Kemal'e özel ilgi gösteren ve onu takdir eden öğretmenlerden biri de Fransızca öğretmeni Yüzbaşı

¹² Harb Okulunun 1297 (1882) yılı mezunlarından Üsküplü Mustafa Sabri Bey.

Nakiyüddin Bey'dir¹³. Atatürk'ün sonradan birlikte Selânik'te Vatan ve Hürriyet Cemiyeti şubelerini kurdukları ve Meşrutiyetin ilâmı için Abdülhamit idaresine karşı Selânik'te İttihat ve Terakki gizli teşkilâtında beraber çalıştıkları bu ihtiyar hocasını da nasıl unutmadığını kendisine gösterdiği ilgi ve yakınlıktan anlamaktayız.

Mustafa Kemal'in öğrenim hayatının bu döneminde sadece okul çalışmalarıyla yetinmediği, bilgisini genişletmek, kültür seviyesini yükseltmek için o günün şartları içinde, çevresinde çıkan yayımları takip ettiği, yarışmalara katıldığı da görülmektedir. O tarihlerde Selânik'te ileri fikirli bir kaç öğretmen ve yazar "*Çocuklara Rebber*" adı altında haftalık bir dergi çıkarmaktadırlar¹⁴. Arı Türkçe dâvasının öncülerinden olan bu derginin bir çok sayılarında fen ve matematik konularında yapılan yarışmaları başaranların başında Askerî Rüştiye son sınıf öğrencilerinden Mustafa Kemal isminin görülmesi, onun geniş kültürünün ve sonsuz okumak ve öğrenmek aşkının, daha çocuk sayılabileceği yaşlarda dahi var olduğunu bize anlatan bir tanıktır. Türk dilini öz benliğine kavuşturmak ilhamını ilk defa bu dergideki yazılardan almış olduğu da düşünülebilir.

Mustafa Kemal Rüştiyeden sonra Lise öğrenimini yapmak üzere bağlı olduğu bölgenin Askerî İdadisine, Manastır'a gitmiş ve burada yatılı ve daha üstün dereceli bir okulun hayat ve öğretim şartlarına intibak etmiştir. Sınıf arkadaşlarını yalnız Selânik'tekiler değil, Üsküp'ten, İpek'ten, İşkodra'dan, Yanya'dan ve Manastır'dan Askerî Rüştiyeleri bitirerek gelen öğrenciler teşkil etmektedir ki, böylece çeşitli mizaç, karakter ve seviyede genç insanla tanışmak, anlaşmak ve sevişmek ve onlara kendini kabul ettirmek hususunda Mustafa Kemal'in üstün vasıflarının burada da büyük bir rol oynadığı şüphesizdir. Mustafa Kemal'in İdadî sınıf arkadaşları arasında bulunan şair ve hatip Ömer Naci'nin, onun edebiyata merakını nasıl körüklediğini ve kitabet hocaları Alay Emîni Mehmet Âsım Efendi'nin de, bu iş senin asker olmana mâni olur diye, bu meyli nasıl kösteklediğini Mustafa Kemal'in bu devre ait hâtırâtından öğrenmekteyiz.

Mustafa Kemal'in okulda öğretilenle yetinmiyerek daha iyi bir Fransızcaya sahip olabilmek için, yaz tatillerinde Selânik'e annesinin

¹³ Cumhuriyet yıllarında üçüncü devrede Elâzığ ve dördüncü, beşinci devrelerde Muş'dan Milletvekili seçilen Nakiyüddin Yücekök (1866-1945).

¹⁴ *Mustafa Kemal Selânik Rüşdi-i Askerî mektebi son sınıf talebesi iken*-Ali Ulvi Elöve, *Uludağ*, Sayı 18. Ekim 1932 Bursa.

yanına geldiği zamanlar, Tophane'deki, hâlâ faaliyetine devam etmekte olan ve 1888'de kurulmuş bulunan, "Collège des Frères de la Salle"nin özel kurlarına devam ederek Fransızcasını takviyeye çalıştığını da yine kendisi bize nakletmektedir. 1959 sonbaharında okulun eski kayıtları arasında, belki kendisine ait bir iz bulunur ümidiyle, ziyaret ettiğim bu okulun ikinci müdürü Frère George, işgaller sırasında eski kayıtların kâmilten yok olduğunu, fakat 1941'de 92 yaşında ölen ve Mustafa Kemal'e bizzat hocalık yapmış bulunan Frère Rodriguez'in, Mustafa Kemal'i çok iyi hatırladığından ve subay olduktan sonra da zaman zaman kendisinden ders almıya geldiğinden; gayet ciddî, zeki ve çalışkan ve elinde daima kitap bulunan bir genç olarak hâfızasında iz bıraktığından sitayişle bahsettiğini ve vakitsiz ölümünden çok üzüldüğünü söylemiştir.

Mustafa Kemal'in Manastır İdadisindeki hocalarından ve ondaki tarihe merak ve sevgiyi beslemekte rolü bulunduğu da bizzat Atatürk tarafından ifade edilmiş bulunan Topçu Kolağası Mehmet Tevfik Beyi¹⁵ de bu vesile ile saygı ile anmak bir borçtur. Süleyman Hüsnü Paşa'nın tarih anlayışına göre yetişen bu zat, devrinin dar Osmanlı tarihçiliği görüşünden uzak ve Türk tarihini bütün genişliği ve eskiliğiyle kavramış ve öğrencilerine dersini sevdirecek esaslı bir tarih kültürü vermiş öğretmenlerimizden biridir. Atatürk bu değerli hocasına da beslediği şükran ve minneti göstermiş, onu da henüz dershaneden ayırlamamış olduğu hayatının son yıllarında, Milletvekili aday göstererek, Büyük Millet Meclisinde de yer almasını sağlamıştır¹⁶. Mustafa Kemal'in Manastır İdadisi öğrenciliği dönemi 1897 Türk-Yunan savaşının cereyan ettiği, millî hisler geçici bir zaferle kamçilandıktan sonra, İkinci Abdülhamid'in büyük devletler önünde baş eğerek kazanılan galibiyeti mağlubiyete çevirdiği günleri de içine alır ki, yaşanmış bu tarihî ibret dersinin yetişme çağındaki bu genç üzerinde ne derin izler bırakmış olduğundan da bir an şüphe edilemez.

Manastır Askerî İdadisinde Mustafa Kemal'in ilk seneye ait öğrencilik hayatı hakkında, resmî bir belgeye sahip değiliz. Fakat 1897 Aralık ayında ikinci sınıftan üçüncüye geçerken yalnız kitabetle Fransızcadan 45 üzerinden birer notunun kırık bulunduğunu ve 52 mevcut arasında üçüncü olarak sınıf geçtiğini, 1898 Kasım ayında da

¹⁵ T. B. M. Meclisinin beşinci döneminde Diyarbakır milletvekili seçilen Türk Tarih Kurumu üyelerinden Tevfik Bilge (1865-1945)

okulu her dersten tam numara almak suretiyle ve 54 mevcutta ikinci olarak bitirip İdadi diploması aldığını gösteren kayıtlar Harb Okuluzmuzun arşivinde bulunmaktadır.¹⁶ Böylece o, 18 yaşına henüz basmış bulunduğu bir çağda İstanbul'a, devlet merkezine gelmiş ve Pangaltıdaki Tarihî Okula, Mekteb-i Harbiye'ye 1283 apolet numarasıyla 13 Mart 1899' da yazılmıştır.

Mustafa Kemal'in Harbiye hayatı, üç sene sürer. Bu devreden bize kalmış olan en değerli hâtıra, onun okula kaydolunduğu gün kayıt defterine işlenen çiçek künyesidir ve bu şahsî hukuku yönünden elde mevcut belgelerin en eskisidir. Sözü geçen ve 1315 duhullülere mahsus künye defterinin "Manastır İdadisinden vürut eden şakirdan" başlığı altındaki kısımda :

*Selânik'te Koca Kasım Paşa Mahalleli Gümrük Memurlarından
müteveffa Ali Rıza Efendinin mahdumu
uzun boylu beyaz benizli
Mustafa Kemal Efendi Selânik*

96

şeklinde yazılı olan bu kayıтта, onun Harb okuluna giriş tarihi 1 Mart 1315 (13 Mart 1900), çıkışı 28 Kânunu Sani 1317 (10 Şubat 1902) olarak görölmektedir. Harb Okulunun ilk sınıfında geçirdiği seneye ait kayıtlar maalesef kaybolduğundan bu seneki durumu hakkında bir şey bilmiyoruz. Yalnız kendisi hâtıratında İstanbul'da geçirdiği bu ilk seneyi "Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım" samimî itirafıyla değerlendirmektedir ki, onun gençliğin en buhranlı bir devrinde bile nefsine hâkimiyetini gösteren bu davranışı hayranlıkla dikkati çekmektedir. Fakat ikinci sınıfta Mustafa Kemal'in kendi kısmında dördüncü ve 460 mevcutlu sınıfı içinde de yirminci olarak sınıf geçtiğini ve notlarının genel olarak tam olduğunu görüyoruz. Son seneyi de mevcudu 459' a inen sınıfının sekizincisi olarak bitirmiş ve (piyade - 1474) sicil numarasıyla ve Teđmen rütbesiyle sekiz sene önce Selânik'te içini yakan bir ateş sevgiyle ulaşmak istediği gayeye varmış, Türk

¹⁶ Her dersten almış olduğu notlar hakkında daha geniş bilgi için şu yazıya bakılabilir. *Atatürk'ün Öğrencilik hayatına ait bazı notlar*-Faik Reşit Unat, *Devrim Gençliği*, Sayı: 17, s. 10-11, Kasım 1953, Ankara

Ordusunun şerefli bir subayı olmuştur. Henüz yirmi bir yaşındadır. Ve üç seneden beri yalnız izin günlerinde taşıdığı kılıcı, artık mesleğinin en yüksek ve şerefli rütbesine, Mareşalliğe yükselineceye kadar taşıyacaktır.

Memleketin hemen her köşesinden toplanmış aydın bir gençliği, derin bir vatan sevgisi ve meslek aşkıyle tek bir bayrak altında memleketin varlığını korumaya hazırlayan bu Ocak, o dönemde II. Abdülhamid'in en çok çekindiği, ürktüğü müesseselerin başında gelmektedir. Sarayın bu şüphe ve vehmi de pek yerindedir. Çünkü Mustafa Kemal ve arkadaşları memleketin içinde bulunduğu kötü durumu, bozuk ve keyfi idareyi bütün iğrençliğiyle görüp bilmekte ve onu devirmek için, 1876' da olduğu gibi sadece kendilerine "Haydi çocuklar!" diyebilecek bir Süleyman Paşa beklemektedirler. Namık Kemal'in, Abdülhak Hâmid'in gizli gizli elden ele dolaşan kitapları koridor köşelerinde, geceleri yatakhane lâmbasının kör ışığı altında okunmakta ve kulaktan kulağa gazetesi ile veya bahçenin bir köşesinde çevrilen bir arkadaş halkasının güven ve samimiyeti içinde, dertler ortaya dökülmekte ve çok defa genç Mustafa Kemal'in bu gibi toplantıların güzel konuşan hatiplerinin başında geldiği dikkati çekmektedir.

Harb Okulunu üstün derecelerle bitirenler, o zaman uygulanan rejime göre, yine aynı çatı altında bulunan ve bugünkü Harb Akademisine esas teşkil eden Erkânı Harbiye sınıflarına üç sene devam ederek ve ilk sene imtihanını verince Üstteğmenliğe yükselerek Okulu bitirince de Yüzbaşı rütbesiyle Kurmay olurlar veya bu hizmetlerde de yardımcı görev alabilecek "mümtez"lar sınıfını teşkil ederlerdi. Mustafa Kemal'in sınıfından da 37 genç böylece sözü geçen sınıfa ayrılmış ve Onun için yeni bir öğrenim safhası başlamıştı.

Bu dönemde Mustafa Kemal'in bir yandan meslekî bilgilerini geliştirirken, bir yandan da günün meseleleri üzerinde arkadaşlarıyla düşünerek ve tartışarak, kendisini geleceğin büyük problemlerini çözüme hazırlamakta olduğunu görmekteyiz. Hayatının bu günlerini Profesör Bayan Âfet İnan, şu satırlarıyla pek güzel canlandırmaktadır¹⁷.

"Harb Akademisinin mahdut sayıda olan genç subay talebeleri, yeni hür fikirler etrafında toplanmakta, hattâ el yazısıyla bir de gazete çıkarmaktan çekinmemektedirler. Binlerce Harb Okulu talebesine

¹⁷ *Atatürk Hakkında Hâtra ve Belgeler*. s. 9, Ankara 1959.

hitabeden bu yazılar, bizzat Mustafa Kemal'in kaleminden çıkmakta ve bu gizli teşekkülü de o idare etmektedir. Bu hal mektep idaresi tarafından haber alınmakla beraber, kendilerine karşı cezaî tedbir yapılmadığını ve müsamaha ile karşılandığını bizzat Mustafa Kemal, hâtıratında itiraf etmiştir. O üç yıllık talebeliği esnasında anlayışlı, zeki ve çalışkan bir uzuv olarak hocalarının takdirini ve dikkat nazarlarını çekmiştir. Ancak o kendi benliğinde mânevi huzursuzluk içinde idi. Mâna ve mahiyetini bir türlü anlıyamadığı duyguların tesiri altında, küskün, kederli ve içinden gelen bir isyan duygusu ile dolu bir halde yaşıyor, okuyor, ne bulursa okuyor ve yazıyordu. Hocalarının verdiği askerî problemleri halletmiye çalışırken, âdeta istikbalin meydan muharebelerini idare eden bir kumandan edasındadır”.

Onun “Gerilla” konusundaki¹⁸ dersi, amelileştiren bir problemi, tabiye hocaları Nuri Bey'den isterken, 15 yıl sonra İstiklâl Savaşında uygulayacağı bir taktiğin ön sezisini duyduğunu kabul etmekte aslâ tereddüt edilemez sanırım. Nitekim O, on yıl sonra Çanakkale'de Anafartalar Kahramanı olarak tarihimizde san aldı ve on yedi yıl sonra da Dumlupınar'da düşmanı yok eden orduların Başkomutanlığını yaptı.

Mustafa Kemal'in Akademi sınıfı, öğrenim devrelerini 11 Ocak 1905'de tamamlamış ve 13'ü Kurmay, 24'dü Mümtaz olarak diploma almışlar ve ordu saflarına katılmışlardır.

Yüzbaşı Mustafa Kemal, üstün başarılı notlarla bu kalabalık sınıfın beşincisi olarak 24 yaşında hayata atılmıştı. Fakat vatanına ve milletine hizmet etmek, insanlığın şerefi sayılmak, dünyanın ölmezlerinden biri olmak imtihanında o, her anlamıyla birinci olmuştur.

Atatürk'ün hayatına ait hâtıralar ve belgeler arasında, onun öğrenim hayatından kalmış olanlar Harb Okulundaki bir iki defterden ibaret bulunmaktadır. Ve bunun dışında hemen yok denilebilecek kadar azdır ve vaktinde de toplanamamıştır. Bundan sonra elde edilmesi ihtimali de pek zayıftır. Bununla beraber Türk Devrim Tarihi Enstitümüzden bu alanda devamlı ve plânlı bir gayret beklemek, Atatürk'ün azîz hâtırasını, büyük bir bağlılıkla ve bütün dünya milletleriyle beraber andığımız ölümünün bu yirmi beşinci yıldönümünde, kuvvetle duyduğumuz bir istektir.

Atatürk'ün ilmî hayatıyla ilgili bu yazımı, onun öğrenciliği ile değil fakat öğretmenlik sıfatı ile ilgili olan ve büyük zaferden sonra

¹⁸ *Gerilla hakkında iki hatıra - Âfet İnan, Belleten, Sayı : 1, s. 10-14, 1 ocak 1937, Ankara*

Türk ilim çevrelerinin büyük kurtarıcıya duyduğu minnet ve şükranın bir ifadesi olarak, 19 Eylül 1338 (1922) tarihinde kabul edilen, fakat sonraları her nasılsa unutulmuş olan “Darülfünun Edebiyat Fakültesi Fahrî Müderrisliği” pâyesine ait diploma, törenle Mustafa Kemal’e verilirken, Harb Okulunda kendisinin eski Fransızca hocası, Türk Tarih Kurumu’nun kurucu üyelerinden ve İstanbul Darülfünunu Müderrislerinden rahmetli Necip Asım Bey’in¹⁹ söylediği sözlerle bitirmek istiyorum.

Bu hususta İstanbul Üniversitesi’nce alınmış olan kararın metni de şudur :

“İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisini on dokuz Eylül üç yüz otuz sekiz tarihinde, akdettiği içtimada millî mücadelenin büyük kahramanı ve yeni Türk devletinin müessisi olan Başkumandan ve Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Türk milletinin ve Türk harsının istiklâlini müeyyit ve İslâm kavimlerinin halâsına müteveccih olan tarihî mesaisini takdir ve tebcil ettiğinin bir delili olmak üzere Edebiyat Medresesi, *Fahrî Müderrislik* unvanını tevcihe müttefikan karar vermiştir”.

Bu payenin diploması, Fakülte Profesörlerinden kurulu bir heyet²⁰ tarafından kendisine, heyete başkanlık eden Prof. Necip Asım tarafından söylenen aşağıdaki nutukla sunulmuştur :

Paşa Hazretleri,

Cihan Harbi neticesinde Sevr muahedesiyle kolu kanadı kırılan Türkiye’yi kurtarmak için celâdet meydanına atıldınız. Her türlü yokluk içinde hârikalar icadettiniz. Sözünüzü yerine getirdiniz, hür ve müstakil bir Türkiye yarattınız. Bu hârikaların mübdi’ine bir çok hem de muhik unvanlar vermekle millet zat-ı âlilerini en yüce mertebelerde tebcil eyledi. İşte Darülfünun Edebiyat Medresesi de “رتبة العلم اعلى الرتبة”²¹ düsturuna istinat ederek, size rütbelerin en yücesini, Müderris pâyesini tevcih etmekle muhik ve ulvi bir vazife ifa eylediğine kanidir. Öteden beri teveccühleriyle müftehir olan Darülfünun, bundan böyle de kendi ailesine kazandığı zatın feyz ve dehasıyla iftihar eder.

¹⁹ T. B. M. Meclisi 3 - 5 inci dönemlerinde Erzurum Milletvekili Necip Asım Yazıksız (1861 - 1935).

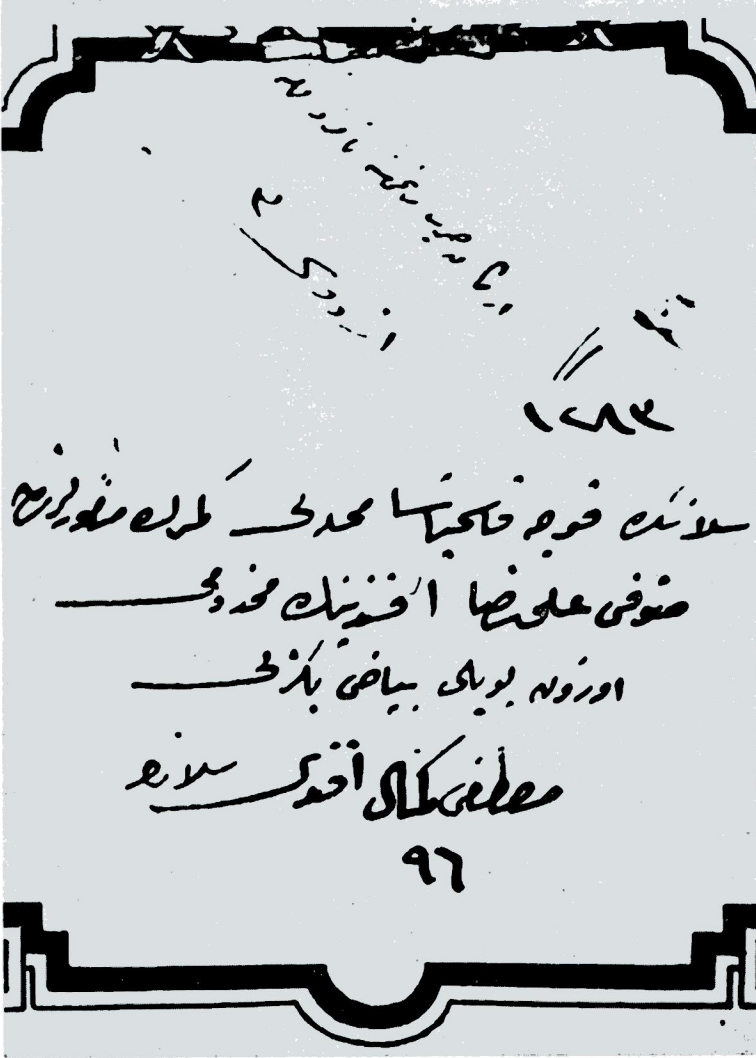
²⁰ *Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü hakkında bir Hatıra - Şemsaddin Günaltay, Belleten*, sayı : 10, s. 273 - 274, 1 nisan 1939 Ankara; *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Haziran 1923.

²¹ İlim rütbesi rütbelerin en yücesidir (*Arap atasözü*).

F. R. Unat

1 — Atatürk'ün ilkokul Öğretmeni
Şemsi Efendi
(1852? — 1916)

2 — Atatürk'ün İstanbul'da Harbokuluna yazıldığı 13 Mart 1900 günü okul kütüğüne yazılan künyesi.

(Türk harfleriyle okunuşu, 616 ıncı sahifede gösterilmiştir.)

ATATÜRK VE TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞMESİ

Prof. Dr. HALİL İNALCIK

1922 Lozan konferansına delegelerimiz eşsiz bir zaferle gittiler. Fakat orada müzakereler açıldığı zaman batılı devletler Türkiye'ye eşitlik hakkı tanımak istemiyorlar, bilhassa Türkiye'nin geri bir memleket olduğu noktası üzerinde duruyorlardı. Kapitülâsyonların ipkısı için Ryan “*Medeni Kanun İslâm mevzuatından alınmadır*”, Galli ise “*Kanun-i esasî, kanunların daima fıkıh ahkâmına uygun olmasını ister. Muhtelîl mahkemelerde bile Mecelle ihticâc olunur*” diyordu. Başdelegemiz İsmet Paşa, Türk adliyesini övdüğü zaman da Curzon “*yazık ki, bütün âlemin bildiği üzere mesele böyle değildir*” diye bunu istihza ile karşılıyordu. İşte o zaman Rıza Nur ve Münir beyler, Türkiye'nin umumî ve asri bir kanun neşredebileceğini Barış konferansına bildirdiler.

Aynı tarihte Mustafa Kemal, Türk milletine şu sözlerle hitap ediyordu: “*Memleket behemehal asri, medeni, müteceddit olacaktır. Bizim için bu hayat dâvasıdır*”. Oğündenberi modernleşme, Türkiye için bir hayat dâvası, mücadelelerimizin ana meselesi olmuştur. Bugünkü meselelerimizin asıl kaynağı şüphesiz modernleşme dâvasıdır.

Modernleşme kavramı, içinde kendiliğinden bir değer hükmü taşıyan mefhumlardandır. Gerçekte, bir medeniyetin diğerine üstünlüğü hakkında bir hüküm vermek için elimizde hiç bir objektif ölçü yoktur.

Sosyoloji, modernleşme kavramını, ileri-geri medeniyet, tekâmül ve terakki gibi değer hükümlerinden sıyrarak kültür değişimi kavramı içinde mütalâa eder. Bu da, Molinovski'nin umumî tarifini kabul edersek, “bir cemiyetin mevcut nizamını, yâni içtimaî, maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe çeviren bir *processus*dür”.

Türkiye'nin Batı medeniyetini benimsemeğe çalışması içtimaî bir olaydır. Bir kültür değişimi olayıdır. Fakat bu değişme, Türkler tarafından bir modernleşme, yâni daha mütekâmil, daha ileri addedilen bir içtimai düzen tipine geçiş telâkki edilir; bir değer hükmü taşır. Muayyen bir *attitude*'ü ifade eder.

Bununla beraber medeniyet ile kültür arasında fark gören bir kısım sosyologlara göre, medeniyet unsurları içinde öyle bir kategori

vardır ki, mahiyetleri icabı bir değer hükmü taşımaz. Bunlar başlıca maddî-technik unsurlardır. Meselâ, bir cemiyetteki din, ahlâk ve âdâtın diğer cemiyetlerdekinden üstün olduğu, objektif bir ölçüye göre tâyin edilemez; ama istihsal vasıtaları, teknoloji ve hattâ idare usulleri sahasında objektif bir ölçü kullanmak mümkündür. Meselâ makineleşmiş ziraatın çapa ziraatından ileri olduğundan kimse şüphe etmez. Büyük Türk düşünürü Ziya Gökalp ve ondan önce Namık Kemal ve arkadaşları bu düşüncede idiler. Ancak kültürle medeniyet arasında kesin bir ayrılığı mümkün görmeyen sosyologlar bazı itirazlar ileri sürerler: Meselâ geleneksel bir cemiyet, ziraî tekniği dahi sadece gıda vesair ihtiyaçları temin için bir vasıta olarak düşünmez; ziraatle ilgili faaliyetler ve âletler dahi doğrudan doğruya dinî-sihri bir mâna taşır ve ziraat faaliyeti âdeta bir âyin mahiyetindedir. Ekonomik faide gayesi tamamen geri plâna atılmıştır. Başka bir deyimle *kâinata bakış tarzı* medeniyete bir kül olarak şekil vermektedir. Temel hayat görüşü, bütün medeniyet unsurlarına şekil ve mâna veren prensiptir. Kültür-medeniyet, insanın cemiyetle ve kâinatla münasebetlerinde belli bir yorumlama ve değerlendirme sistemidir ve organik bir bütün teşkil eder. Netice olarak, modernleşmede en önemli olay *attitude* de, *hayat görüşü* ve *davranışında* meydana gelen değişimdir.

Konuşmama bu nazari görüşlerle girişimin mazur görüleceğini umarım. Öyle sanıyorum ki, bu noktalar, konumuzu tartışmada bizim için hareket noktaları teşkil edecektir. Hemen işaret etmek isterim ki, Atatürk'ün radikal modernleşme fikri, yâni yalnız maddî ve teknik unsurlarda değil, Türk cemiyetinde *attitude*'i tâyin eden hayat görüşünde topyekûn modernleşme kararı, bu son görüşün ışığı altında tamamıyla haklı görünür. Atatürk'e kadar Türkiye'de, bilhassa geleneksel cemiyetin mukavemeti sebebiyle, modernleşmenin yalnız teknikte ve usullerde mümkün ve arzu edilir bir şey olduğu görüşü hâkimdi.

Türkiye'de modernleşme hareketi asırlarca gerilere uzanır. Fakat ancak topyekûn modernleşme, hayat görüşünde modernleşme kavramı ile Türkiye gerçek modernleşme yoluna girmiştir. Atatürk'ün radikalizmi, yalnız bir derece farkı değil, bir mahiyet farkı doğurmuştur.

Türkler, tarihleri boyunca ileri medeniyetleri benimsemekte daima büyük kabiliyet göstermişlerdir. Burada Uygur medeniyetini, Hazarları, nihayet İslâm kültürünün kabulünü hatırlamak yeter. Osman-

lılar, tarihlerinin başlangıcından itibaren Batı'nın kendileri için gerekli araçlarını iktibasta tereddüt etmemişlerdir. Aşık Paşa-zâde tarihindeki şu sözler, 15. asırda Türkiye'de âdetlerde vuku bulan "frenkleşme" karşı geleneksel cemiyetteki tepkiyi göstermektedir. O diyor ki: "Şimdiki zamanda sakalların kendi elleriyle keserler... bu sakal kırmak âdeti kadîmî Frenkten kalmıştır. Frenkten cünüplü aşıklar almışlar. Bu yerlere Frenk gelmeğe başlayacak andan aldılar. Şimdiki zamanda saç gibi oldu ki, avratlar bile saçın keserler ve erler sakalların keserler."

Fatih Sultan Mehmet, şüphesiz devrinin en "modern" hükümdarlarından idi. Ülkesini devrin en ileri ülkesi yapmak azminde idi. Bir taraftan Doğu'dan astronom-riyaziyeci Ali Kuşçu'yu ve büyük edip Molla Cami'yi ülkesine çağırıyor, öbür taraftan Batı'dan hümanist Ciriaco d'Ancona'yu ve ressam Bellini'yi sarayına davet ediyordu. İmparatorluğun maliye işlerini bir Napolili Yahudinin, Yakup Paşa'nın eline vermişti. Fatih, Galata'da Floransalıların ziyafetlerine katılmaktan çekinmezdi. Gelişme ve ilerleme ihtiyacını şiddetle duyması, bu maksatla geleneği kırarak her vasıta ve unsurdan faydalanmağa çalışması onun modernizmi hakkında hiç şüphe bırakmaz.

Daha sonraları, 1555'de Busbecq şunları yazıyordu : "Dünyada hiçbir millet Türkler kadar faydalı bir icadı benimsemekte gönüllü değildir. Meselâ bizim küçük büyük toplarımızı ve diğer icadlarımızı derhal kabul etmişlerdir".

Fakat 16. asır ikinci yarısında Osmanlılar, her şeyde en ileriye sahip oldukları düşüncesine vardılar. Artık değişmek değil, muhafaza etmek kaygusuna düştüler.

Böylece Osmanlı kültürü *klâsizmini* yapmış, başka ifade ile kaledleşmiş, kalıplaşmış ve Osmanlıların *attitude*'i artık iktibas ve değişmeye karşı olmuştur. Davranışta değişiklik, değişme ve islâh ihtiyacı, ancak şiddetli bir zaruret, bir müdafaa ihtiyacı, yâni faide düşüncesiyle 1699'da kendini gösterecektir. Bu yöneliş, sanıldığı gibi, yalnız askerî teknikte değil, zevklerde ve hayat felsefesinde ve bilhassa Batı medeniyetine karşı bakışta da değişiklik meydana getirdi. Artık Batı beğeniliyor, onun başarıları karşısında hayranlık duyuluyordu. Bir zaruret olarak kabul edilen Batı askerî tekniğinden, 19. asırda devlet idaresinde ve idarî teknikte taklide geçildi. Aynı devirde edebiyatta ilk defa batılı hayat görüşü de aydınlar arasında yayılmağa başladı. İşte Atatürk'ü bütün bu uzun tarihî gelişme hazırlamıştır. Fakat 20. asır

başında Ziya Gökalp'de bile modernleşme, daha ziyade yalnız Batı ilim ve teknolojisini iktibas şeklinde anlaşılıyordu.

Modernleşmede Atatürk ihtilâli topyekûn bir ihtilâldir. O, Batı'yı hayat felsefesi ile ve onun bütün senbolları ve değer hükümleriyle benimseyordu. 1925' de diyordu ki: "*Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı zihniyetiyle medeni olduğunu isbat ve izhâr etmek mecburiyetindedir . . . Aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir*". 1927' de de "*Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkilâpların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mâna ve eşkâliyle medeni bir heyet-i içtimaiye haline îsal etmektir. İnkılâbımızın umde-i asliyesi budur*". "*Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak bu, zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemehal ileri gideceğiz*".

Zihniyet değişikliği, topyekûn değişme; işte bu kelimelerde Atatürk'ün radikal devrimci modernleşme fikri ifadesini bulmaktadır. Malinovski'nin tâbiriyle gaye, Türk cemiyet düzenini, yâni içtimai, maddî ve mânevî medeniyetini Batı medeniyeti tipine çevirmektir. Türkiye'yi batılı bir millet yapmaktır. Modernleşme, Atatürk tarafından *asrileşme, muasır medeniyet seviyesine erişme* veya *garplılaşma* terimleriyle ifade olunmuştur.

1924 şubatında dedi ki: "*medeniyete girmek arzu edip de Garb'a teveccüh etmemiş devlet hangisidir?*". Şüphesiz modernleşme, zarurî olarak batılılaşma değildir. Bugün bir çok milletler, meselâ Araplar modernleşmek istediklerini, fakat batılılaşmak istemediklerini ilân etmektedirler. Bu fikirde olanlar Batı kültürünün mayasında tarihî hıristiyan kültürünü bulurlar ve ondan insanî ve aklî olan ilmi ve teknolojiyi ayırt etmek isterler. Ziya Paşa daha 1869 da : "*Avrupalı'ya taklit ile ileri gitmek dâîyesinde bulunduğumuz halde Avrupa'da câri olan riâyet-i kanûn ve icrây-ı ahkâm-ı mükâfat ve mücâzât ve terakki-i sanâyi ve tevâtür-i ticâret ve temîn-i hukuk ve usûl-i meşveret-i millîye gibi esbâb-ı terakkiden hiç birini taklit etmeyip fakat tiyatro yapmak baloya gitmek, zevcesini kuskanmak, tahâretsiz gezmek misillü şeylerde tatbik-i harekete çalıştığımızı*" ve ahlâk-ı millîyeyi bozduğumuzu yazıyordu. İşte bugün müslüman memleketlerinin bazıları aynı düşünceye tâbidirler.

Şu halde Batı medeniyeti gerçekte nedir? Kültür ve medeniyet bahsinde olduğu gibi bu meselede de ancak bir yorumlama bahis konusu olabilir. Batı medeniyetini yorumlayanların bazıları onu, evvelâ topyekûn Batıya mahsus tarihî gelişmelerin doğurduğu içtimai bir kompleks şeklinde telâkki ederler. Buna karşı başkaları, modern Av-

rupa'nın doğusunda muayyen bir unsurun ağırlık noktası teşkil ettiğine kanidirler. J. Burckhardt'dan gelen bir akıma göre, modern Avrupa *rönesans* ve *reform*'dan doğmuştur. Bu hareketler, ferdiyetin geleneklere isyanı, ferdin duyma, düşünme, tapma ve yaratma çabalarında otoritelerden âzâde serbest gelişme iradesini temsil eder ve klâsik kültürde bu ihtiyacına bir destek ve örnek bulmuştur. Böylece bütün tezahürlerinde yeni bir çağ, yeni bir Avrupa doğmuştur. Klâsik kültürü hareket noktası olarak alan ferdiyetin galebesi modern Avrupa kültürünün kaynağı ve temelidir.

Burada hemen ilâve edelim ki, bu yorum tarzı Türkiye'de de revâç bulmuştur. Modernleşme, bir Türk hümanizminin doğuşuna bağlanmıştır.

Bu cereyana bağlı olarak bazıları ilmî, *rasyonel zihniyeti* Batı medeniyetinin temel prensibi olarak belirtirler ve derler ki, Batı kültürünü Doğu kültürlerinden ayıran başlıca özellik, batılı insanın eski Yunanlı gibi insana ve kâinata objektif bir gözle bakabilmesindedir. Olayları objektif bir şekilde müşahede ile rasyonel bir sisteme bağlama kabiliyetidir. Modern insan, devlet hayatından özel yaşayış tarzına kadar her şeyi *rasyonel* bir şekilde düzenlemeğe çalışır. Buna karşı doğulu her şeyi mistik, majik, ilâhi bir sebebe bağlar. Onun gözündeki Tanrı ile her hâdis arasında doğrudan doğruya bir münasebet vardır. Bu sebepten o bizzat hâdiseleri kontrol iradesini kendinde görmez. Halbuki batılı insan tabii ve içtimaî muhitini kontrol kudretini kendinde görür. Onun içindir ki, batılı, doğulu ile temasında onun davranışlarını *irrationel, fatalist* olarak vasıflandırır.

Atatürk'e gözlerimizi çevirelim. O, diyor ki: “*Dünyada her şey için maddiyât için mânevîyât için muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde bir mürşid aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir*” “*Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lâzımdır*”.

Atatürk için her hareketimize *ilim zihniyeti*, bütün kültüre şekil veren temel prensip ve bir hayat görüşü olarak hâkim olmalıdır. Batı medeniyeti, bu insani üniuersel prensipin mahsulü olduğu için birdir. Bunun içindir ki o, devlet ve cemiyet hayatında, dünyevî yaşayışımızda, mistik ve ilâhi temele dayanan her türlü müessesenin hâkimiyetine son vermedikçe modernleşmenin mümkün olmadığına inanıyordu.

Türkiye'nin, ilim zihniyetinin yerleşmesiyle modernleşeceği fikri üzerinde son yirmi yıl içinde bilhassa iki Türk düşünürü etraflı bir şekilde durmuşlardır. Ord. Prof. Aydın Sayılı'ya göre çağımızın en ileri ve en medeni cemiyetleri ilim zihniyetine tâbi cemiyetlerdir. Zira ilim, içtimai şartları aşan objektif mahiyetile gelenekleri bertaraf eder, cemiyete değişme ve dinamizm getirir. Bu cemiyetler yeni durumlara büyük bir intibak kabiliyetini haizdir ve bunun sonucu süratli ilerlemeler yaparlar. Bu ilerlemeler sonsuzdur. Kezâ ilim, anprık teknolojiye karşı ileri bir teknoloji getirir ve cemiyetin istihsal gücünü ve refah seviyesini yükseltir.

Prof. Mümtaz Turhan ise, medeniyet ve kültür arasında mahiyet farkı bulan sosyologlara katılır ve gerçek batılılaşmayı ilmî zihniyet ve teknolojidenden bekler. Ona göre, Batı medeniyeti "tamamiyle rasyonel münasebetlerin bir terkibidir". Esas unsurları da ilim, teknik, hukuk ve hürriyettir. Bir kültür olarak Batı kültürünü benimsemek imkânsızdır. Fakat Batı medeniyetinin esas unsurlarını benimsemek mümkündür. Modernleşme de budur. Bu sebepten maarifi genişletmek, ilmî zihniyeti benimsemiş âlim ve mütehassısların miktarını arttırmak modernleşmeye götüren en kısa yoldur.

Max Weber de rasyonelleşmeyi Batı medeniyetinin en belirli vasfı olarak görür ve Batı devlet kavramı üzerinde durur. Ona göre rasyonel devlet, Batı medeniyetine hâs bir kavramdır. Bu suretle batılı modern devlet, cemiyeti, kitlenin refah ve saadeti gayesiyle rasyonel bir tarzda teşkilâtlandıran, toplulukların ziraî, sanaî, ticarî ve içtimai yapısını ve faaliyetlerini yakından kontrol eden ve düzenleyen, plânlaşır bir devlet tipidir. Doğulu devlet, bunun tersine, her şeyi tabiat üstü kuvvetlere bırakan, içtimai faaliyetleri mistik menşeden bir hukuka dayandıran sathi bir idare şekli temsil eder. Modern devlet, cemiyeti temellerinden kavrayan ve değiştiren bir kuvvettir. Geleneksel cemiyet ise, işleri kadere bırakan devlettir.

İktisat tarihçisi Cunningham, modern devletin doğuşundaki şartları araştırır ve modern devletin, kilisenin iktisadî hayat ve hukuk sahasında müdahalelerini sınırladığını, lâik bir hukuka dayanan ziyadesiyle merkezleşmiş bir idare yarattığını ve cemiyet içinde faaliyet sahasını genişletmiş olduğunu belirterek Weber'le birleşir. Böylece modern Batı cemiyetinin ana vasfını, onun iktisadî bünyesinde gören telâkkiye gelmiş bulunuyoruz.

Bunlar modern devleti bilhassa bir *refah devleti* olarak anlamaktadırlar. Modern cemiyet ilâhî, mistik ölçülerle değil, müspet ekonomik ve sosyal ölçülerle tâyin edilmektedir. Böylece modern bir cemiyetin vasıf ve şartları şunlardır :

1. Halkın ekseriyetinin ihtiyaçları çok çeşitli, hayat standardı ve nüfus başına gelir miktarı, okuyup yazma nisbeti yüksek;
2. İş bölümü ve içtimai farklılaşma ilerlemiş olduğu gibi içtimai seyyaliyet en yüksek derecede ve bunu sağlayan haberleşme, ulaştırma vasıtaları müttekâmil;
3. İlmî teknoloji bütün istihsal kollarında hâkim, insan ve hayvan gücü yerine tabiat kuvvetlerinin istismarı gelmiş;
4. Emek karşılığı istihsal nisbeti âzami, lüzumsuz emek ve servet israfı önlenmiş.

Bugün modern cemiyet karşısında, gelişmemiş geleneksel cemiyet mefhumu ortaya çıkmıştır.

Revaçta olan bir iktisadî gelişme teorisine göre, gelişmemiş cemiyetin en göze çarpan vasfı, yüksek nüfus artışı nisbetine karşı yetersiz gelir artışı ve bunun neticesinde daimî bir fakirleşmedir. Düşük hayat standardıyla beraber sermaye birikiminde yetersizlik, ilk ihtiyaçların tatminine münhasır basit bir yaşama tarzı, gelenekçilik geri cemiyetlerin vasıfları arasındadır. Modern cemiyetle geleneksel cemiyet arasında en büyük fark ilerleme temposundadır.

Atatürk, daha 1923 de Türkiye'nin modernleşmesi için refah devleti gayesini göstermişti. O tarihte İzmir'de toplanmış olan iktisat kongresinde söylenmiş olan şu sözler onundur :

“Bence halk devri, iktisat devri mefhumuyla ifade olunur. Öyle bir iktisat devri ki, onda memleketimiz mamur olsun, milletimiz müreffeh olsun ve zengin olsun... Fakrı fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri hitam versin...”

1937’de daha açık olarak “büyük dâvamız en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. . . . Bu teşebbüste başarı ancak törelî bir plânla ve rasyonel tarzda çalışmakla olur.” “Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız” (1933).

Atatürk devrinde rasyonel devlet, ekonomik - sosyal hayatta, terbiyede ve kültürde muayyen bir gayeye göre düzenleyici devlet mefhumunun uygulanmasına girişmiştir. Cemiyetin temellerine kadar inen bir devlet faaliyeti, tamamiyle rasyonel metodlara ve rasyonel bir hukuka dayandırılmak istenmiştir. Fakat bugün acı ile müşahade etmek mecburiyetindeyiz ki, Atatürk’ün ölümünden çeyrek asır sonra

Türkiye hâlâ gelişmemiş memleketler arasındadır. Modernleşme gerçekleşmemiştir. Bugün bir dönüm noktasına gelmiş bulunuyoruz. Durum şudur :

İktisadî problem, modernleşme buhranının esas konusu olmakta devam ediyor. Türkiye gelişmemiş memleketleri tehdit eden fâsid daire içindedir. Rekor seviyede bir nüfus artışına karşılık gelir yeter derecede bir kalkınmayı sağlayacak miktarda artmamakta, daimî bir fakirleşme ve bundan doğacak içtimaî ve siyasî tehlikeler memleketi tehdit etmektedir. Son kalkınma plânımıza göre, Türkiye’de nüfus başına gelir modern cemiyetlerden on defa düşüktür. Okuma yazma bilmiyenler % 61 dir. Şehirlerde meskenlerin % 30’ u oturulamıyacak seviyededir. Kara sapan miktarı 1948 den 1958 e yarım milyon artmıştır. İktisatçıların geri cemiyetler için kullandıkları hangi ölçüyü tatbik ederseniz, Türkiye’yi gelişmemiş bir cemiyet olarak bulacaksınız.

Bu durumun sebebi nedir ?

Türkiye’de rasyonel devlet, Batı’dakinden farklı bir şekilde ortaya çıkmış ve tamamiyle uygulanamamıştır. Modernleşme, Batı’da uzun bir tekâmül neticesinde aşağıdan, kitlenin geleneksel cemiyeti değiştirmesi şeklinde olmuş; Türkiye’de ise devletin ve aydın bir zümrenin devrim hareketi olarak yukarıdan gelmiştir. Bu durum, içtimaî ve siyasî gelişmemizde, mücadele ve buhranlarımızda büyük bir rol oynamış görünmektedir. Eğitim nimetlerinden mahrum, mistik zihniyete sahip, taradisyonalizmin hâkim olduğu kitlede, modernleşmeye karşı bir direnme kendini göstermiş ve kitlenin rey sahibi olduğu siyasî iktidar mücadelesi devrinde ise, siyasetçiler bu cereyandan istifade etmeği denemişlerdir. Gelenekcilik teşvik olunmuş ve kitlenin muhafazakâr hisleri aydınlara karşı bir düşmanlık haline getirilmeğe çalışılmıştır. Türkiye bugün bu gerçekleri açıkca tesbit etmiştir ve yeni bir hamle ile rasyonel modern devleti kurmak çabası içindedir.

Son anayasamız ve iktisadî kalkınma hamlemiz, Atatürk’ün millî demokratik refah devleti yolunda, yani gerçek modernleşmede, kesin bir ileri atılmayı ifade eder. Bu hamlenin başarıya ulaşması, hiç şüphesiz bu devletin kudret kaynağı olan millî dava heyecanını beraber duymakla ve bütün milletin bu hedefe doğru birlik halinde yürümesi ile mümkün olacaktır.

ERZURUM KONGRESİ SIRASINDA ATATÜRK'ÜN DÜŞÜNCELERİ*

CEVAT DURSUNOĞLU

Sayın dinleyicilerim,

Türk tarihinin, daha geniş anlamıyla insanlık tarihinin Atatürk gibi, tarihte yeni bir çağ açmış olan sayılı bir büyüğünün, Türk milletinin en çetin günlerinde açıkladığı fikirler üzerinde, bu kadar seçkin dinleyiciler huzurunda bana konuşmak fırsatını veren Türk Tarih Kurumu'na şükran ve minnetlerimi sunarım.

Ancak daha önce şurasını arz edeyim ki, tarihe bile zor sığan bu büyük adamın, Türk ulusunun en çetin günlerinde açıkladığı çağ değiştiren fikirlerini bütün derinliği ile bir konferansın çerçevesine sığdırmak mümkün olamayacağı gibi, benim yetkimin de üstündedir.

Bunun için ben burada yalnız, onun bugünkü Türk devletinin temelini atarken, bu temele harç taşımak talihine ermiş ve bunu ömrünün en yüce şerefi saymış bir insan sıfatıyla o günlerde onun ağzından dinlediğim bazı konuşmaları ve bunların daha açık anlaşılmasına yarayacak bazı anılarımı nakletmekle yetineceğim.

Sayın dinleyicilerim,

Ancak konuya girmeden önce, burada Atatürk'e ait olarak nakledeceğim sözlerle anıların gereği gibi değerlendirilmesini kolaylaştırmak için onun büyük nutkunun başında o günlerdeki durumu anlatan kısmının küçük bir parçasını birkaç cümle ile özetliyerek bir daha hatırlatmayı faydalı görmekteyim :

Atatürk diyor ki :

“1335 senesi mayısının 19 uncu günü Samsun'a çıktım. Umumî durum ve görünüş. Osmanlı İmparatorluğu'nun birlikte savaşa girdiği devletler yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir mütareke imzalanmış, uzun savaş yıllarında millet yorgun ve yoksul düşmüş, devleti bu savaşa sokanlar canlarını kurtarmak

* Türk Tarih Kurumu'nun Atatürk Konferansları serisinde ve 10 Mayıs 1963'de verilecek iken Konferansının rahatsızlanması üzerine verilemeyen bu Konferans ayrıca Konferanslar kitabında çıkacaktır.

kaygusuyla memleketten kaçmışlar, zamanın padişahı şahsını ve tahtını kurtarabileceğini sandığı aşağılık tebdirler aramakta, Damat Ferit Paşa'nın kabinesi âciz, haysiyetsiz, korkak, yalnız padişahın iradesine tâbi ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma razı”.

“Üstelik milletin iradesini temsil eden ‘Meclisi Mebusan, dağıtılmış, ordunun büyük bir kısmı terhis edilmiş, bu suretle memleket başsız ve dayanaksız kalmıştır. Ayrıca memleketin birçok yerleri işgal altına girmekte ve birçok memleket parçaları çeşitli milletlere vadedilerek devletin taksimine yol açılmakta idi.”

Sayın dinleyicilerim,

Bu şartlar herhangibir ulusu umutsuzluğun en koyu karanlığına sürüklemeye yeterdi. Bu durumda tek umud Türk ulusunun geniş ve şerefli tarihinden aldığı bağımsız yaşamak şuuru ve azmi idi. Bu ağır şartlara mukavemet de ancak bu şuurdan ve azimden doğabilirdi. Nitekim böyle de oldu.

Daha Mondros mütarekesinin imzaları kurumadan Türk ulusunda bu şuur uyandı ve birçok yerlerde kurulan Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak ve Muhafaza-i Hukuk gibi cemiyetlerde ifadesini buldu ve ulusumuz teşkilâatlanmağa başladı. Fakat bu teşkilâatlanma sırasında önemli bir mesele ortaya çıktı. Bu da milletin bu azmini gören ve onu mukavemet fikri etrafında toplayacak olan bir baş bulmaktı. O zaman adları, sanları belli birkaç kumandana başvuruldu. Hepsi çeşitli nedenlerle bu işe yanaşamadılar, millet birkaç ay çırpındı, durdu.

İşte Türk ulusu bu çırpınışlar içinde kıvranıırken 19 Mayıs 1919 da Yıldırım ordularının eşsiz kumandanı Samsun'a çıktı ve Türk ulusunu kurtuluş azmi etrafında toplayacak olan ilk ışık burada parladı. Bu da, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak bastığının altıncı gününde Erzurum'daki Onbeşinci Kolordunun kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya çektiği şifrede ifadesini buldu.

Mustafa Kemal Paşa bu şifresinde o günlerdeki ağır durumu kısaca belirttikten sonra şöyle devam ediyordu :

“Bununla beraber bütün umudlar kaybolmuş değildir. Bu durumdan memleketi ancak Türk milletin bağımsız yaşamak şuuru ve mukavemet azmi kurtarabilecektir. Bu şuur ve azim de birçok yerlerde kurulmuş olan Müdafaa-i hukuklarda kendini göstermektedir. Ben bu durumu buradan izlemekte ve bu kuruluşların iki ilimizde

kuvvetli olduğunu görmekteyim. Bunlardan biri Balıkesir'deki Redd-i İlhak Cemiyeti, öteki de Erzurum'daki Müdafaa-i Hukuk'tur. Balıkesir'deki durumu oradaki Kolordu kumandanından sordum. Erzurumun durumu üzerinde beni aydınlatmanızı ve bu teşkilâtı desteklemenizi rica ederim”.

İşte bu suretle Mustafa Kemal Paşa'nın millete açıkladığı ilk fikir, “kurtuluş hedefi etrafında milletin teşkilâtlanması ve birleşmesi” noktasında tecelli etmişti. Ayrıca bu fikir onun Türk ulusuna olan inananın da bir belgesi idi.

Bu inanı açıklayan ikinci bir belge de 22 Haziran 1919'da Amasya'dan gönderdiği tâminin şu cümlelerinde belirmekte idi : “Vatanın bütünlüğü tehlikededir. Bu tehlikeden milletin istiklâlini yine milletin azmi kurtaracaktır.” Bunun için de “her türlü tesir ve murakabeden âzâde bir heyet-i milliyenin vücudu elzemdir.”

Bu tâminin ikinci fıkrası onun milletin iradesine olan inananı ve güvenini de göstermekte idi. Bu suretle ikinci bir fikir olarak “her türlü tesir ve murakabeden âzâde olan bir millî iradenin” önemine işaret ediyordu.

Sayın dinleyicilerim,

Olaylar bu yolda gelişmelerine devam ederken 23 Temmuz 1919'da bütün Şark vilâyetlerinin katılacağı “Vilâyat-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin” kongresinde bulunmak üzere 3 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a gelmişti. Fakat onun bu hareketi İstanbul hükümetini kuşkulandırmış ve harekete geçirmişti. Paşa, bu kuşku karşısında resmî vazifelerinde devamın mümkün olamayacağını sezmiş ve daha Erzurum'a gelişinin haftasında (8 Temmuz 1919) “Sine-i millette bir ferd-i mücahit sıfatiyle daha serbest çalışabilmek için” askerlikten istifa etmiş ve bunu bir beyanname ile bütün memlekete bildirmiş ve ilk millî bir toplantı olan Erzurum kongresinin başına geçmeğe karar vermişti. Ancak bu işi gereği gibi hazırlamak için kendi deyimiyle “bir heyeti faale” kurulmasını gerekli buluyordu. Paşa, bu olayı büyük nutkunun 46 ncı sahifesinde şu cümlelerle tesbit etmektedir :

“Erzurum Müdafaa-i Hukukundan aldığım 10 Temmuz 1919 tarihli tezkerede cemiyetin başına geçmemi ve heyeti faale riyasetini kabul etmemi teklif ediyorlar ve beraber çalışmak üzere tâyin ve tefrik ettikleri beş zatın isimlerini bildiriyorlardı. Bu beş zat, Reis

Raif Efendi, Mütekaid Binbaşı Süleyman, Mütekaid Binbaşı Kâzım, Albayrak gazetesi müdürü Süleyman Necati ve Dursun Beyzâde Cevat Beylerdi. Bu tezkerede ayrıca Rauf Bey'in de Heyeti Faale Riyaset-i Saniyesine intihap edildiği bildiriliyordu.”

Paşa o gün (10 Temmuz 1919) saat on altıda bu heyeti, kalmakta olduğu evin büyükçe bir odasında genişçe bir masanın etrafında topladı (Bu toplantıya Kâzım Karabekir Paşa da katılmıştı). Masanın üzerinde bir Avrupa haritası ile birlikte her âzaya birer tane verilmek üzere Paşa'nın askerlikten istifası hakkındaki imzalı genelgeden birkaç nüsha vardı. Hepimiz bu yazıyı birer defa daha okuduk ve yerlerimizi aldık. Paşa masanın üstündeki haritanın başında bize dünyanın o günkü askerî ve siyasi durumunu en ince noktalarına kadar anlattı. Açıklamalarını bitirdikten sonra da Türkiye'nin o günkü durumuna geçerek Anadolu'da bir milli mukavemetin çok geçmeden başarıya erişeceği düşüncesi üzerinde ısrarla durdu. Paşa bu beyanında iki noktaya dayanıyordu :

Birincisi Türk ulusunun bağımsız yaşamak hususundaki azmi; ikincisi de büyük bir savaştan henüz çıkmış olan o zamanki galip devletlerin ikinci bir dünya savaşına giremeyecekleri düşüncesi idi. Bu düşüncesini de iki önemli noktaya dayandırıyor : Birincisi bu milletlerin savaştan yorgun düştükleri ve bu milletlerin başlarındaki hükümetlerin de “Millî irade” dışında hareket edemeyecekleri idi. Bu duruma örnek olarak da bir ay kadar önce Vrangal ve Denikin ordularına yardım etmek üzere Kırım'a çıkarılmış olan büyükçe bir Fransız askerî birliğinin bir tek kurşun bile atmadan gemilerine dönmüş olduklarını ve Meric'in batısında Bulgar millî kuvvetlerinin Yunan birliklerini çekilmeğe mecbur bırakmaları karşısında müttefiklerin bir yardımda bulunamamalarını bir delil olarak söyledi.

İkinci nokta da galip devletlerin “ganimet paylaşmasında” anlaşmazlığa düşmüş olmaları idi. Paşa dört saat kadar süren bu oturumda sorulan çeşitli suallere inandırıcı cevaplar verdi ve oturumu şöyle iki cümle ile kapadı :

“Görüyorsunuz ki, bu şartlar altında karşımızda yalnız Yunan kuvvetleri kalacaktır. Eğer Türk ulusunu tek bir mukavemet cephesi halinde birleştirebilir ve ordumuzu kısa zamanda tensik edebilirsek çok sürmeden Yunan ordusunu denize döker, memleketi istilâdan kurtarır, tam bağımsızlığına kavuştururuz.”

Bu konuşma bizlerin de inanını bir kat daha kuvvetlendirmiş ve onun yanından umud dolu yüreklerle ayrılarak işe koşulmuştuk. İşte Erzurum kongresi 23 Temmuz 1919 günü bu kuvvetli inan havası içinde toplandı ve Paşa'nın açış nutkiyle çalışmalarına başladı.

Mustafa Kemal Paşa o günkü durumun ağırlığını anlatan bir nutkunda özel olarak aşağıda arzedeceğim cümleler üzerinde durmuş ve kongre için başta gelen meselenin "İrade-i Milliye"nin sağlanması olduğuna işaret etmişti. Bu cümleler şunlardı : "Bu vaziyet karşısında mukadderata hâkim bir irade-i milliyenin müdahaleden masun bir surette zuhuru ancak Anadolu'dan muntazırdır. Buna istinadendir ki bir Şûray-ı millînin mevcudiyetini talep etmek, bilhassa son zamanlarda payitahtın hemen tekmil tabakat-ı mütefekkeri için bir fikr-i sabit halini almıştır"

Sayın dinleyicilerim,

Mustafa Kemal Paşa'nın daha o günlerdeki hukuk devleti anlayışını belirten bir görüşmesini burada açıklamadan geçemeyeceğim.

Erzurum kongresinin toplandığı günlerde idi. Paşa oturum aralarında üyelerin arasına karışıp sohbetleriyle telkinler yapmağa çalışıyordu. Yine böyle bir aralıkta bir gün beni yanına çağırarak Erzurum valiliğine tâyin edilmiş olduğunu o günkü ajansta okuduğu Reşit Paşa'yı tanıyıp tanımadığımı sordu. Ben tanımadığımı, fakat Süleyman Necati'nin yakından tanıdığını söyleyerek Necati'yi yanıma çağırdık. Necati, Reşit Paşa'nın daha 1913'de Erzurum valisi iken tükenmiş bir ihtiyar olduğunu söyleyerek niçin merak ettiğini sordu. Paşa, "Yeni valinin Vahidettin'den talimat alarak Erzurum'a hareket ettiğini" söyledikten sonra "Eğer işimize zarar verecek bir adamsa, Trabzon'dan İstanbul'a iade edelim" dedi. Bu konuşmayı dinleyen ve eski İttihad ve Terakki çeteciliğinden ve mollalığından kinaye olarak "Piyerlermit" lâkabiyle anılan Rize Üyesi Mehmet Necati ileri atılarak "Paşam, üzülme, icap ederse Ziganalarda, olmazsa Kop dağlarında temizlenir." dedi. Mustafa Kemal acı bir infialle "Hocam, ne diyorsun? eşkiya gibi dağda, komiteci gibi sokakda adam mı vurduracağız. Bizim devlet anlayışımızda bu yoktur. Bundan sonra bu memlekette vatandaş ancak mahkeme kararıyla cezalandırılır. Sizin de böyle düşünmeniz lâzımdır" cevabını verdi. Bu küçük olayı daha Erzurum kongresi sırasında onun hukuk devleti anlayışını açıklamak yönünden önemli gördüğüm için tekrarladım.

Sayın dinleyicilerim,

Buraya kadar bizzat onun ağzından, özel olarak dar ortamlarda dinlediğim fikirleri açıklamaya çalıştım. Onun Erzurum kongresinin Genel toplantılarında bu fikirler çeşitli vesilelerle tekrar edildiği gibi, açış nutkunda da bunların üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu açış nutkunda : Mısır'da, Hindistan'da, Afganistan'da, Suriye'de, Irak'ta ve Şimali Kafkas'da millî istiklâl uğrunda silâhlı mücadelelerin başladığını beyan ederek sömürgecilik siyasetinin iflâs etmek üzere olduğuna işaret etmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa daha sonraları bir nutkunda "Bugün, günün nasıl ağardığını görüyorsam, bütün Şark milletlerinin uyanışlarını da öyle görüyorum. Artık müstemlekecilik yer yüzünden kalkacak ve yerine milletler arasında hiçbir fark gözetmeyen bir ahenk, bir işbirliği kaim olacaktır" sözleriyle bu fikrini bir daha açıklamıştı.

Bence Mustafa Kemal Paşa daha başlangıçta bu fikre inandığı içindir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun da dağılmaya mahkûm olduğuna kanaat getirmiş ve bütün memleketi kapsayacak olan Sivas kongresine yalnız Anadolu ve Trakya'daki Türk vilâyetlerinden temsilci çağırılmış, o zamanlar "Eczay-i memalik-i Osmaniye"den sayılan Halep ve Musul'dan dahi kimseyi davet etmemiştir. Bu da, onun o tarihlerde bile Osmanlı İmparatorluğunun yaşama hakkını kaybettiğine ve ancak bugünkü sınırları içinde "Millî bir devlet" kurulabileceği gerçeğine olan inanın bir delilidir. Nitekim bu inan "Misak-ı Millî" beyannamesinde en açık ifadesini bulmuştur.

Sayın dinleyicilerim,

Mustafa Kemal Paşa Erzurum kongresi sırasında Türklerin Batı uygarlığı çevresine girmeleri düşüncesine de inanmakta idi. Nitekim, kongrenin sonunda yayınlanan 7 Ağustos 1919 tarihli beyannamenin 7 nci maddesinde "Milletimiz insanî ve asrî gayeleri tebcil eder" cümlesiyle, ima yoluyla dahi olsa bu fikre işaret etmiş bulunmaktadır.

Sayın dinleyicilerim,

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum kongresi sırasında açıkladığı fikirleri özetlemek gerekirse şu 6 nokta üzerinde durabiliriz :

1 — Türk vatanını istilâdan kurtarmak ve bağımsızlığını sağlamak ancak Türk ulusunun mukavemet azmi ve şerefli tarihinden gelen bağımsızlık şuurunun ışığı altında milletçe teşkilâtlanmak suretiyle mümkün olacaktır.

2 — Bunun için de “Kuvay-ı Milliyeyi âmil ve İrade-i Milliyeyi hâkim kılmak” gerektir.

3 — Osmanlı İmparatorluğu dağılmaya mahkûmdur. Türk milletine düşen vazife millî hudutları içinde “Millî devleti” kurmaktır.

4 — Yeni kurulacak olan devlet millî iradeye dayanan bir hukuk devleti olacaktır.

5 — Türk milleti batı uygarlığına yönelecek ve bu uygarlık çevresi içinde verimli ve yaratıcı bir üye olacaktır.

6 — Emperyalist sömürge siyaseti devri tamamlanmış olup milletler hürriyetlerine ve bağımsızlıklarına kavuşacaklardır.

Sayın dinleyicilerim,

Görülüyor ki daha otuz sekiz yaşında bir general olarak millet önderliğine başladığı günlerde bile Büyük Atatürk hiç bir hayale kapılmadan ne yaptığını ve ne yapacağını bilen eşsiz bir dahî olduğu gibi, dünya meselelerini de yakından izleyen büyük bir devlet adamıdır.

Bunun içindir ki Türk milletinin başında olarak açtığı millî mücadelede tam zafere ererek vatan bütünlüğünün kurtuluşunu sağlamış ve cihana verdiği bu örnekle birçok milletlerin de kurtuluşuna yol açmıştır. Bu bakımdan tarih içinde yeni bir çağ açan nadir büyük fikir ve devlet adamlarından biridir.

Türk milleti ve Türk tarihi daima onunla öğünecektir.

ATATÜRK'ÜN BUYRUĞIYLA TÜRK TARİH KURUMU İÇİN HAZIRLANAN BİR PROGRAM TASARISI

ULUĞ İĞDEMİR

Atatürk, büyük işleri milletce yapmayı severdi. Sivas kongresi ve Büyük Millet Meclisinin Ankara'da toplanması onun bu değişmez ilkesinin birer örneğidir. O, en karışık, en zor durumda olduğu günlerde bile Büyük Millet Meclisinin incelemelerinden kaçınmamış, yanlış yorumları her kez doğru yolu bulan zekâsiyle düzeltmiş, arkadaşlarını büyük ülküsü çevresinde toplamasını başarmıştır.

Eğer onun bu, büyük işleri milletce yapma, çabası olmasaydı, yüz yıllarca sağdan sola yazmaya alışmış bir ulusu, aklın almıyacağı kadar kısa bir süre içinde soldan sağa yazmaya alıştırmalıydı?

Dil devriminde de Atatürk bu yolu tutmuş, bütün aydınları öz Türkçe ülküsü çevresinde birleştirerek halk ağzından yüz binlerce sözcüğün çabucak derlenmesini sağlamıştır.

1935 yılı yazında Atatürk'ün tarih alanında da böyle bir çabasını görüyoruz. Tarih, daha ziyade bilim adamlarının çalışacağı bir uzmanlık dalıdır. Ama aydınların ve halkın da bu alanda yapacağı bazı işler bulunabilir. İşte Atatürk bunu sezmiş ve Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarına hız vermek, bir çok büyük işlerin kısa zaman süresi içinde başarılı olduğunu görmek için devletin ve halkın çalışmalara katılmasını istemiştir. Bir örneğini aşağıda göreceğiniz program tasarısı Atatürk'ün bu engin görüşü ve isteği ile meydana gelmiştir.

Programın giriş kısmı Türk Tarih Kurumu'nun o zamanki Başkanı Sayın Hasan Cemil Çambel'in kaleminden çıkmıştır. Fakat asıl program Atatürk tarafından Florya'da Sayın Prof. Dr. Âfet İnan'a ve Sayın Hasan Cemil Çambel'e dikte edilmiştir. Prof. Âfet İnan'ın ve Sayın Hasan Cemil Çambel'in el yazılarıyla yazılmış müsveddelerden bazı sahifelerin fotokopilerini veriyorum.

Bu program tasarısı yine Atatürk'ün buyruğu ve Sayın Hasan Cemil Çambel'in imzasını taşıyan 15 Temmuz 1935 tarihli bir yazı ile

o zaman Millî Eğitim Bakanı bulunan Saffet Arıkan'a gönderilerek, partinin ve hükümetin de düşünceleri alındıktan sonra, Kültür Bakanlığının bir programı halinde Türk Tarih Kurumu'na gönderilmesi ve Kurum'un görevlendirilmesi istenmiştir.

Kültür Bakanlığının 8 Ağustos 1935 tarihinde Türk Tarih Kurumu Başkanlığına yazdığı yazıda ise, tasarının bütün Bakanlıklarla Genel Kurmay Başkanlığına, Diyanet İşleri Başkanlığı ile İstatistik ve Vakıflar Genel Müdürlüklerine gönderildiği ve bu tasarıda kendi daireleriyle ilgili işler hakkındaki düşüncelerinin bildirilmesinin istendiği yazılmaktadır.

Bu tasarının dosyasında daha sonra bazı Bakanlıkların yaptıkları ve yapacakları işler hakkında raporları da bulunmaktadır.

Tasarıda tarih çalışmaları geniş anlamda ve yurt çapında ele alınmıştır. Devletin ve aydınların yardımları düşünülen ölçüde olmamışsa da, Türk Tarih Kurumu o tarihten bu yana kendi imkânları ile tasarının oldukça önemli bir kısmını gerçekleştirmede başarı göstermiştir. Tasarının bugün dahi ulusca gerçekleştirilmesi gereken birçok yönleri vardır. Bunu ayrı bir yazımızda ele almak istiyoruz:

TÜRK TARİHİ ARAŞTIRMA KURUMU PROGRAMININ AVANPROJESİ¹

1) Türk Milletinin Büyük Müverrihi Kemâl Atatürk'ün Türk tarih yazma sanatında cihanşümül bir inkılâp yapan ve millîğ kültür tarihimizin seyrinde bütün istikballere şamil bir dönüm noktası yaratan ilmiğ dehasının açtığı ulusal - insaniğ tarih ideali yolunda iman ve şuurla yürüyen, ve büyük yaratıcıdan aldığı ilhamla istikbalin Türk tarihine ait olduğuna inanan Türk Tarihi Araştırma Kurumu, hazırlamakta olduğu "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini, modern ilimlerin ve modern ilim metodlarının bütün icap ve taleplerini tatmin edecek surette vücuda getirmek, ve bu yüksek maksada, şimdîye kadar topladığı ilmiğ tecrübelerden ve müspet semerelerden de istifade ederek, en kestirme ve emin yollardan biran evvel varabilmek için, Büyük Üstadı Atatürk'ten yeni işaretler ve direktifler almıştır.

¹ Tasarının o zamanki imlâsı ve dili olduğu gibi bırakılmıştır. U. İ.

2) Bu işaret ve direktifler Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun ilmiğ faaliyetini daha ziyade derinleştirip genişletmesini emretmekte, ve Kurum'a bu ilmiğ hız ve hamleyi kazandırmak için, rasyonel bir iş ve ihtisas bölümü içinde vahdetli ve ahenkli bir çalışmayı temin eden geniş bir teşkilât plâni vermektedir.

3) Bu plâna göre, bütün devlet ve millet müesseseleri, Fakülteler, Akademiler, Yüksek Mektepler, Müzeler, Lise Tarih Öğretmenleri, bütün mutahassis ve münevver unsurlar, hattâ geniş halk tabakaları, Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na fiiliğ, müspet yardım ve hizmette bulunacaklar, bunu vataniğ, milliğ vazife bilecekler, ve bununla mükellef tutulacaklar.

4) Böylece memlekette umumiğ ve canlı bir tarih seferberliğı ve büyük ölçüde bir tarih faaliyeti açılacak ve Türk Tarihi Araştırma Kurumu, bir taraftan, Türk milletinin Büyük Müverrihinden ışık alarak, ve bütün ilim unsurlarından yardım görerek, "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini, Türk jenesinin ve milliğ kültür iradesinin müşterek mahsulü olmak üzere vücuda getirirken, diğere taraftan da, bununla müvazi olarak, vatan topraklarındaki milliğ tarih mallarının muhafazasına, tarihiğ vesikaların toplanmasına, milliğ tarihe tealluk eden bütün işlerin ve teşebbüslerin yapılmasına, ve memlekette şuurlu, canlı ve sürekli bir tarih inşa devrinin açılmasına çalışacaktır *.

5) Büyük Şefin gösterdiğı harb kahramanlığı yolunda temiz kanını akıtarak siyasiğ istiklâlini ebedileştiren Türk milleti, kültür kahramanlığı alanında da, kendi asıl zekâsını, Büyük Üstadı Kemâl Atatürk'ün güneş dehasında bileyerek ve onun bütün kapalı imkân kapılarını açan çelik azminden ve iradesinden kuvvet ve hız alarak, kendi kültür ve tarih binasını kendi kuracaktır.

6) Bu ulusal ilmiğ tarih faaliyeti iki esas hedef üzerinde tekâsüf edecektir :

A - Her türlü tarih vesika, malzeme ve âbidelerini bulmak, toplamak, muhafaza ve restore etmek;

* Bu husustaki ilmiğ tatbikat projeleri, yıllık masrafların tesbiti, ve işlerin yıllara taksimi mutahassis heyetler tarafından hazırlanacaktır.

B - Bunların tenkidîğ ve tahlilîğ metodlarla mütalea ve mukayesesinden ve izahından çıkan ilmiğ esaslara dayanarak “Türk Tarihinin Ana Hatları” eserini terkip ve inşa etmek.

7) A kısmında başlıca şu işler başarılacaktır :

I - Milliğ tarih tezimizin ilmiğ zaferini temine yarayacak tarihiğ delilleri ihtiva eden, şurada, burada ve “Hazinei Evrak” denilen emniyetsiz, tehlikeli ve rutubetli yerlerde dağınık ve yığın halinde duran bütün vesikaları ve bütün el yazmalarını, kitabeleri, vakfiyeleri, mahkeme sicillerini, devlet merkezinde vücuda getirilecek modern, geniş bir binada toplamak ve en yeni teknik metotlarla tasnif ve tanzim ederek, tarih yazanların bu vesikalardan daima ve kolayca istifade edebilmelerini ve ilmiğ tetkiklerini bilhassa bu milliğ vesikalara istinat ettirmelerini temin etmek, (bu mühim iş As Başkan Halil Edhem’in riyaset ve nezaretinde takip olunacak ve bu maksatla Bakanlıklar murahhaslarından mürekkep olarak Ankara’da teşekkül etmiş olan komisyonun teşebbüslerinin biran evvel filiğ netice almasına çalışılacaktır).

II - Böylece tanzim ve tasnif olunacak vesikalar, mutahassıslar tarafından tetkik olunduktan sonra, tarihiğ kıymet ve ehemmiyetlerine göre, külliyyat halinde ve Türk tarihi malzemeleri serisi şeklinde sıra ile neşredilmek; (bu neşriyatı idare edecek ilmiğ heyetler zamanı gelince teşkil olunacak ve faaliyete geçeceklerdir).

III - Memleket içinde ve dağınık bir halde açıktaki duran tarihiğ eserleri, tahrip olunmak, çalınmak, satılmak, ziyaa uğramak, ve zamanla kendi kendine harap olmak tehlikelerinden masun bulundurmak için, hükümetçe bütün tedbirler alınmak; (Müzeler Umum Müdürü Hâmit Zübeyr’in riyasetinde teşekkül edecek bir komisyon bu hususta icap eden projeyi hazırlayacak, bunun icra ve tatbikini takip edecektir).

IV - Hükümet otoritelerinin ve Belediyelerin yakın alâka, takip ve mesuliyetleri altında, Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevlerine ve Parti Organlarına açtıracağı sürekli ve usanmaz bir propaganda faaliyetile ve Matbuat Umum Müdürlüğü’nün nezaret ve takibi altında günlük gazete ve mecmualarda yaptırılacak sürekli, tesirli popüler neşriyatla, bu milliğ tarih mallarını asıl sahibi olan Türk Halkına muhafaza ettirmek; (bu işler Türk Tarihi Araştırma Kurumu üyelerinden Profesör Şemmsettin² tarafından takip edilecektir).

² Rahmetli Şemşeddin Günaltay. U. İ.

V - Kudatkubilik, Babürname vesaire gibi, Türk tarihine kaynak olacak eski eserleri ve nadir metinleri (bilhassa Arapça ve Farsça olanları) tercüme ve neşretmek; (bunların isimlerini, tercüme ve neşir sırasını gösteren bir liste Profesör Şemsettin, Köprülü, Mükrimin Halil tarafından tertip edilecek, tercüme ve neşir işi hakkında da bir proje hazırlanacaktır).

VI - Gerek içerde ve gerek dışardaki müzeler ve kütüphanelerde mevcut eski eserlerin ve tabloların kopyelerinden kolleksiyonlar vücuda getirmek; (Halil Edhem, İhsan, Reşit Saffet, Hâmit Zübeyr).

VII - Millîğ ruhu en iyi ifade eden Türk mimarisini yeniden canlandırmak ve Türk nesillerinin, mekteplerde ve mektepler dışında estetik terbiyesinde bu millîğ sanat ve kültür mallarımızı faydalı kılmak için, Türk mimariğ âbidelerinin sanatkâr fotoğrafı ile kopyalarını ucuz fiatla çıkartmak ve geniş halk tabakalarına yaymak; (Kültür Bakanlığı).

VIII - Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne'de muayyen devirlere ve kültürlere ait eserleri toplayarak, bu şehirleri büyük üslûpta birer "Eski eserler ve âbideler merkezi" haline koymak; (bunlara ait projeler, Türk Tarihi Araştırma Kurumu As Başkanları Bayan Âfet'le Bay Halil Eldem'in riyaset ve nezaretleri altında muta-hassıs heyetler tarafından hazırlanacaktır).

IX - Ecnebi tarih ekspedisyon'larının büyük sermayelerle başardıkları hafirleri, ilerde malîğ kudretimizin vüsathı zamanında yapmak üzere, şimdilik, küçük mikyasta hafirler tertibile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşifler yapmak; (Müzeler Umum Müdürlüğü'nün Reisliğinde bir mütehassıs komisyon buna ait teklif projesini hazırlıyacaktır. Profesör Şevket Aziz dahil).

X - Memleket içinde ve dışındaki mühim hafir ve keşif yerlerine seyahatler tertip ederek, bulunan tarihiğ eserler ve âbideler üzerinde ilmiğ tetkikler yapmak; (As Başkan Bayan Âfet bu husustaki programı hazırlıyacaktır).

8) Türk Tarihi Araştırma Kurumu IV üncü maddede zikredilen vazifelerden hükümete teallük eden ve hükümet vasıtasile başarılması mümkün olan teşebbüsleri neticelendirmek için alâkadar Bakanlıklar ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğile doğrudan temasa girecek, ve kendi mutahassıs kolları tarafından hazırlanacak işleri yine o kollar vasıtasile takip ve intaç edecektir.

9) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun doğrudan doğruya tarih yazma işine teallük eden ve 6 ıncı maddenin B işaretli fıkrasında zikredilen esas vazifesi şu suretle tanzim edilecektir :

Şimdiye kadar takip edilen çalışma programı ve iş bölümü bundan böyle de muhafaza edilecek, fakat mutahassıslardan mürekkep yeni kolların ve teşekküllerin ayrıca tanzim ve tesbit edilecek programlar dahilindeki çalışma ve yardımlarile ikmal safhasına girecektir.

10) Bu yeni yardımcı kolların başında ilmiğ selâhiyet ve otorite-
sile Türk Dili Araştırma Kurumu gelir.

Lengüistik ve filoloji ilimleri modern tarih yazma sanatının asliğ unsurlarından biridir. Bu yardımcı ilimler sahasında yapılacak araştırmalardan, tahlillerden, mukayeselerden çıkan neticeleri Arkeoloji, Antropoloji, ve Etnoloji gibi tarihin diğer yardımcı ilimlerinin vereceği neticelerle mukayese etmek ve birbirini nefy ve ispat eden delillerden bir sentez yapmak suretiledir ki prehistorik tarihiğ binasını sıhhatla kurmak ve tamamlamak mümkün olur.

Bu sebeple Türk Dili Araştırma Kurumu kendi sinesinde vücud-
da getireceği bir teşekküle tarih noktai nazarından dil tetkikleri yaptırarak ve Türk Tarihi Ana Hatları eserinin dil kısmını bir sentez halinde yazdıracaktır.

Garp âlim ve müverrihleri tarihiğ âlemin mütaleasında ve iza-
hında umumiyetle Endo-Öropeen dil bakımını hâkim kıldıkları için,
ya yanlış hükümlere varmakta veyahut çıkmaza saplanmaktadırlar.
İnşa ettiklerini zannettikleri bina da tarihin hakikiğ ve sadık binası
değildir.

Türk diliyle Endo-Öropeen diller arasında akrabalık bulundu-
ğunu garp lengüistleri kabul ediyorsa da, şimdilik bunun daha ötesine
geçemiyorlar. Buna mukabil Atatürk'ün derin ilmiğ tetkikleri aradaki
münasebetin yalnız bir akrabalıktan ibaret kalmadığını, o bilâkis
Türk dilinin Endo-Öropeen dillere ve bütün dünya dillerine ana
ve kaynak olduğunu ispat etmektedir. Büyük Türk âlimi tarihin
mütaleasında Endo-Öropeen dil prensiplerinin değil, bilâkis Türk
dilinin hâkim kılınması zaruri olduğunu ve ancak bu ilmiğ yoldan
gidilmek şartile tarihe sadık bir bina kurulabileceğini göstermiştir.
Garp âlimlerinin şimdiye kadar tatbik etmedikleri ve Türk dilini
bilmedikleri için tatbik dahi edemeyecekleri bu yeni metodun Türk

âlimler ve araştırmacıları tarafından selâhiyetle kullanılması ilmiğ taharriyi bugüne kadar hiç gidilmedik yeni bir istikamete sokacak ve tarih ilminin zaferini en emin bir yoldan hazırlıyacaktır.

Atatürk'ün açtığı bu yeni taharri yolunda yürüyen Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun dil kolu "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin dil kısmını yazarken bu esas prensibi gözönünde tutacak, ve başlıca şu tarihiğ hakikatleri müdellel olarak ve bir sentez halinde yazacaktır :

A - Eskililiğile, esaletile, veludiyetile ve sonsuz yaratma kabiliyetile, Türk dilinin, bütün dünya dilleri arasında işgal ettiği mümtaz mevki;

B - Bu dilin başka kavimlere nasıl milliğ dil olduğunu, yahut başka milletlerin dillerine kendi kelime haznesinden ve nahvinden, kök, kelime ve uzviyet vererek, hepsine umumığ bir ana kaynak hizmetini gördüğünü;

C - Türk dilinin bütün dünya dillerinin inkişaf ve tekâmülünde en müessir bir âmil olduğunu;

D - Türk Dilinin, Sumerlerin, Etilerin ve diğeri eski Anadolu kavimlerinin, Mısırlıların, Yunan medeniyetini doğuran Giritlilerin ve Egelilerin, ve Roma kültürünü doğuran Etrüsklerin ana dilleri olduğunu ispat ederek, bugünkü modern garp medeniyetine ana kaynak olan bu en eski yüksek medeniyetlerin, Türk kavimlerinin irkiğ dehasının mahsulü olduğunu göstermek.

11) "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin ikinci medeniyet kısmındaki "Türklerin harb sanatına hizmetleri" faslının ilmiğ bir heyete yazdırılması, bu bahiste en ilmiğ selâhiyeti ve otoriteyi yüksek elinde tutan Büyük Erkânı Harbiyemizden rica edilecektir. Türk Tarihi Araştırma Kurumu ile Büyük Erkânı Harbiye arasındaki münasebetin muhafaza ve idamesine Büyük Erkânı Harbiye Reisi Mareşal tarafından bir irtibat Erkânı Harp Zabitinin memur buyrulması rica edilecektir.

12) Yine medeniyet kısmında Türklerin siyasete, ziraate, ticarete, iktisada, maliyeye, beden terbiyesine, musikiye, mimariye halıcılığā, boyacılığā ve ilh.... hizmetleri fasılları muhtelif Bakanlık

lara mensup olup ta bu bahislerde ihtisasları bulunan unsurlara yazdırılacak ve Bakanlıklardan kendilerine emir verilecektir.

13) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun diğer yeni faaliyetleri şunlar olacaktır :

A) Bir mecmua veya Buleten çıkarmak; (bunun projesi Köprülü Fuad'ın riyasetinde, Reşit Saffet ve Mükrimin Halil'den mükerrerrep bir komite tarafından hazırlanacaktır).

B) Türk mimarisini ve bunu yaratan milliğ jeniye yeniden uyandırmak, Türk milletinin estetik terbiyesinde bu milliğ kültür mallarımızı faydalı ve müessir kılmak için şehirlerde, kasabalarda, yollarda ve bütün memleketteki muhtelif tarihi devirlere ait Türk mimari eserlerinin (binalar, çeşmeler, köprüler ilh...) sanatkar fotografi ile koleksiyonlarını yapmak ve ucuz fiatla halka dağıtmak; (Reşit Saffet, Celâl Esat bunun projelerini yapacaklardır).

14) Ecnebi müesseseler ve otoritelerle ve bilhassa milliğ tezimize yaklaşan ecnebi âlimlerle münasebet tesisini bir usule bağlamak; (Köprülü Fuat, Muzaffer³).

15) Memleket liseleri tarih muallimleri ve ecnebi memleketler üniversitelerinde tarih tahsil eden talebeler arasından muhabir âza seçmek; (İhsan tarafından⁴).

16) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun ve Türk Tarihinin istikbali, yarın için mütehasıs genç unsurlar yetiştirilmesindedir. Bu maksatla Kültür Bakanlığundan tarih tahsili için Avrupa'ya ve Amerika'ya gönderilmekte olan talebeden her sene üç talebenin seçilmesi hak ve selâhiyetinin doğrudan doğruya Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na verilmesi Kültür Bakanlığundan rica edilecektir. (Seçim hakkındaki projeyi Bay Hâmit hazırlayacaktır⁵).

17) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun bütün bu faaliyetleri Kültür Bakanlığı'nın yüksek himayesi ve yardımı ile müsmir netice verebilir. Bunu düşünen Hâmi Reisimiz Atatürk, Kültür Bakanlığında, Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nda dahi üye olan bir tarih mütehasısının idaresi altında ilmiğ bir şube açılmasını ve bu şubenin Türk

³ Rahmetli Prof. Muzaffer Göker. U. İ.

⁴ Rahmetli İhsan Sungu. U. İ.

⁵ Ord. Prof. Hâmit Ongunsu. U. İ.

Tarihi Araştırma Kurumu ile elele faaliyete geçerek, bütün tarih maksat ve gayelerimizin tahakkukuna yarayan tedbirleri almasını irade buyurmuşlardır.

18) Bütçe. Bu programın ihtiva ettiği işlerden doğrudan doğruya Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun selâhiyetine teallük edenler iki safhaya ayrılacaktır :

I - 1935 senesinde ve bu yılın bütçesile icra edilebilecek olanlar;

II - Gelecek yıllarda icra edilecekler; (önümüzdeki yıllarda bu ihtiyaçlara göre tahsisat talep olunacaktır).

19) Programın muhtelif maddelerinde izah ve tesbit olunan işler hakkındaki projeler vazifedar heyetler tarafından ikmal edildikten sonra, masarifin senelere taksimi meselesi Divanca ⁶ kararlaştırılacaktır.

MÜNASİP YERE İLÂVE EDİLECEK MADDELER

Türk Tarihi Ana Hatları eserinin yazılmasında başlıca milliğ vesikalar ve âbideler esas kaynak olarak alınmakla beraber, garp âlimlerinin ilmiğ neşriyatı da tenkidîğ bir gözle tetkik olunmak icap eder. Bunun için Türk Tarihi Araştırma Kurumu bir tercüme faaliyeti açarak ecnebi dillerde münteşir veya intişar edecek mühim ilmiğ eserleri Türkçeye çevirtecek ve bu maksatla bir tercüme kolu vücuda getirecektir. (Başlıca Almanca, İngilizce, Rusca, İtalyanca eserler tercüme ettirilecektir. Bu işler Divanca tanzim edilecektir).

Ecnebi dillerdeki eserlerin ve mecmuaların ve umumiyetle kütüphanemizi zenginleştirecek mühim eserlerin tedariki evvelden tesbit edilecek bir bibliografya'ya göre yapılacaktır. (Bu bibliografya mürekkep bir heyet tarafından tesbit edilecektir).

* * *

Hususîğ

İstanbul : 15. VII. 1935

Çok Aziz ve Sayın Bakanım,

Atatürk'ün emirleriyle Sayın Bakanıma bu hususîğ mektubu yazıyorum :

⁶ Divan sözcüğü, o zamanki tüzüğe göre bugünkü yönetim kurulu görevini yapan ve 7 kişiden kurulan Başkanlık Divanıdır. U.İ.

Türk Tarihi Araştırma Kurumu yeni faaliyeti hakkında Büyük Önderi Atatürk'ten yeni direktifler aldı ve bir ön proje hazırladı. Bunu gördüler ve tasvip buyurdular. Ancak, bunun evvel emirde Zatiileri tarafından tetkik buyurularak lüzum görülecek ilâveler de yapıldıktan ve diğer Bakanlıklar ve Parti ile de görüşüldükten sonra Hükûmetin ve Kültür Bakanlığı'nın bir programı halinde Kültür Bakanlığından Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na vazife şeklinde verilmek üzere kendilerine gösterilmesini irade buyurdular.

Ön projeyi ilişik olarak takdim eder ve derin saygılarımı sunarım.

Türk Tarihi Araştırma
Kurumu Başkanı
HASAN CEMİL ÇAMBEL

Hususîğ

İstanbul, Dolmabahçe : 31. VII. 1935

Çok Sayın Bakanım,

Türk Tarihi Araştırma Kurumuna vereceğiniz faaliyet programını Kurumumuza gönderdiğinizizi ve hazırlıkta bulunmak üzere alâkadar Bakanlıklara da verdiğinizizi burada iken, Dolmabahçede söylemişsiniz. Henüz program gelmediğinden emrinizi belki yanlış anladığımı tahmin ederek arzı malûmat ediyorum Sayın Bakanım.

Türk Tarihi Araştırma
Kurumu Başkanı
HASAN CEMİL ÇAMBEL

T.C.

Kültür Bakanlığı
Kültür Kurulu Dayresi
Genel sayı: 2228

Ankara 3. 8. 1935

Türk Tarihi Araştırma Kurumu Sayın Başkanlığına
Dolmabahçe Sarayı, İstanbul

31/7/1935 tarihli betiğimize cevabdır :

Büyük Önderimizden aldığımız ilham üzerine hazırlanmış olan ve hazırlanmış şeklinde onanan önproje bütün Bakanlıklarla Genel Kurmay Başkanlığına ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile İstatistik ve Evkaf Genel Direktörlüklerine gönderilmiş ve bu projede kendi

dayreleriyle ilgili işler hakkındaki düşüncelerini bildirmeleri, bir kopyesi ilişik 19/7/1935 tarihli betik ile rica edilmiştir. Alınacak cevaplar üzerine gereken işin yüksek katınıza bildirileceğini arz ile saygılarımı sunarım.

Kültür Bakanı
S. ARIKAN

T. C.

Kültür Bakanlığı
Kültür Kurulu Dayresi
Genel sayı: 2179

Ankara : 19. 7. 1935

Büyük Önderimiz Atatürk'ten aldığı direktif ve aydınlıktan güçlenen Bakanlığımızın Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na program olarak vermeği kabul ettiği esasları gösteren önproje ilişik olarak yüksek katınıza sunulmuştur.

Türk Tarihi Araştırma Kurumunun yeni faaliyeti hakkında Atatürk'ün görüp onay bulduğu bu önprojeye göre bütün devlet ve ulus kurumları Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na filiğ, pozitif yardımda bulunacak ve bu yardım ulusal ve kutsal bir ödev olarak tanınacaktır.

1 - Bu önprojede sözü geçen tarihsel belgeleri bir araya tophıyarak düzenlemek, sınıflamak ve incelemek için Ankara'da yaptırılacak arşiv kurağının plânını yaptırırken, kurağın genişliğini saptayabilmek üzere yüksek Bakanlıkları emri altında bulunan tarihsel belgelerin nelerden ibaret olduğunun, ne genişlikte bir yere sığştırılabileceklerinin, bu belgelerin bugün nerede bulduklarının bildirilmesini ve bu gibi belgelerin bir listesi varsa gönderilmesini;

2 - Önprojede yüksek Bakanlıkları ile ilgili işler hakkındaki yüksek düşüncelerinin;

3 - Önprojenin 10 uncu maddesinde anlatıldığı üzere Türk Tarihi Araştırma Kurumunca yazılmakta olan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı eserin kültür kısmında yüksek Bakanlıkları ile ilgili bahislerin hangi uzmanlara yazdırılması düşünöldüğünün evgin olarak Bakanlığımıza bildirilmesini diler, saygılarımı sunarım.

Kültür Bakanı
S. ARIKAN

Aslı gibidir
İHSAN SUNGU

(2) ~~11~~ T. T. A. Kurumunun ilmi
çalışmalarını usul bir iş
ve uygu hâlinde içinde
daha çok derinleştirip
genişletmek ve kurumun
birlik ve uyum ile
saglayan geniş bir
Kurum planı yapmak
için, Atatürk'ten
yeni direktifler
almıştır :

3- Bu plana göre, bütün
Devlet ve Ulus Kurumları,
fakülteler, akademiler,
~~yüksek okullar,~~
müzeler, ~~hisse tarih~~

Res. 1 — Türk Tarih Kurumu için hazırlanan program tasarısının Prof. Dr. Afet İnan'ın el yazısı ile yazılmış ilk müsveddelelerinden bir sayfa.

- 4 -

Her türlü uzmanlar ve
Halk, T. T. A. Kurumuna
filiği müspet yardımlarda
tekelunacaklardır. Bu

yardımlar ulusal ve
ulusal bir ödev
tanınacaktır.

Bu suretle T. T. A.
Kurumu ^{bu taraftan} lütümlü yurt
ve ulustan yardımlar
görerek, "Türk Tarihi ve
ana hatları" eserini
Türk ~~Kültür~~ geniş simin
ve Kültür enerjisinin

Res. 2 — Prof. Dr. Afet İnan'ın el yazısı ile yazılmış müsveddelerden
başka bir sayfa.

(1)

2) B - Bunların tenkidî ve çözel (tahlilî) usullerle incelenmesinden, kıyaslanmasından ve hakkında çıkan ilmiğ esaslara dayanarak, "Türk Tarihi ana hatları" eserinin somutlaşmak (terkipli) ve Kurmak.

5) A ^{Kisiminde} ~~hükümetinde~~ başlıca şu işler başarılacaktır:

I - ~~Halk~~ Ulusal Tarih Toksümü için ilmiğ utkusunu elde etmeğe yarınacak tarihî ^{sel} kanıtları ~~ta-~~ ~~zayan~~ ~~suca~~ kapsayan, sırada, burada ve "Hazinei Evrak" denilen tebliğeli, nemi yerlerde dağınk ve yeğin halinde duran bütün belgeler, elyazmalarını, yazıtları "Kitaheleri", "vakfiyeleri", hak yerleri kütüphaneleri, devlet merkezinde kurulacak modern, geniş bir binada

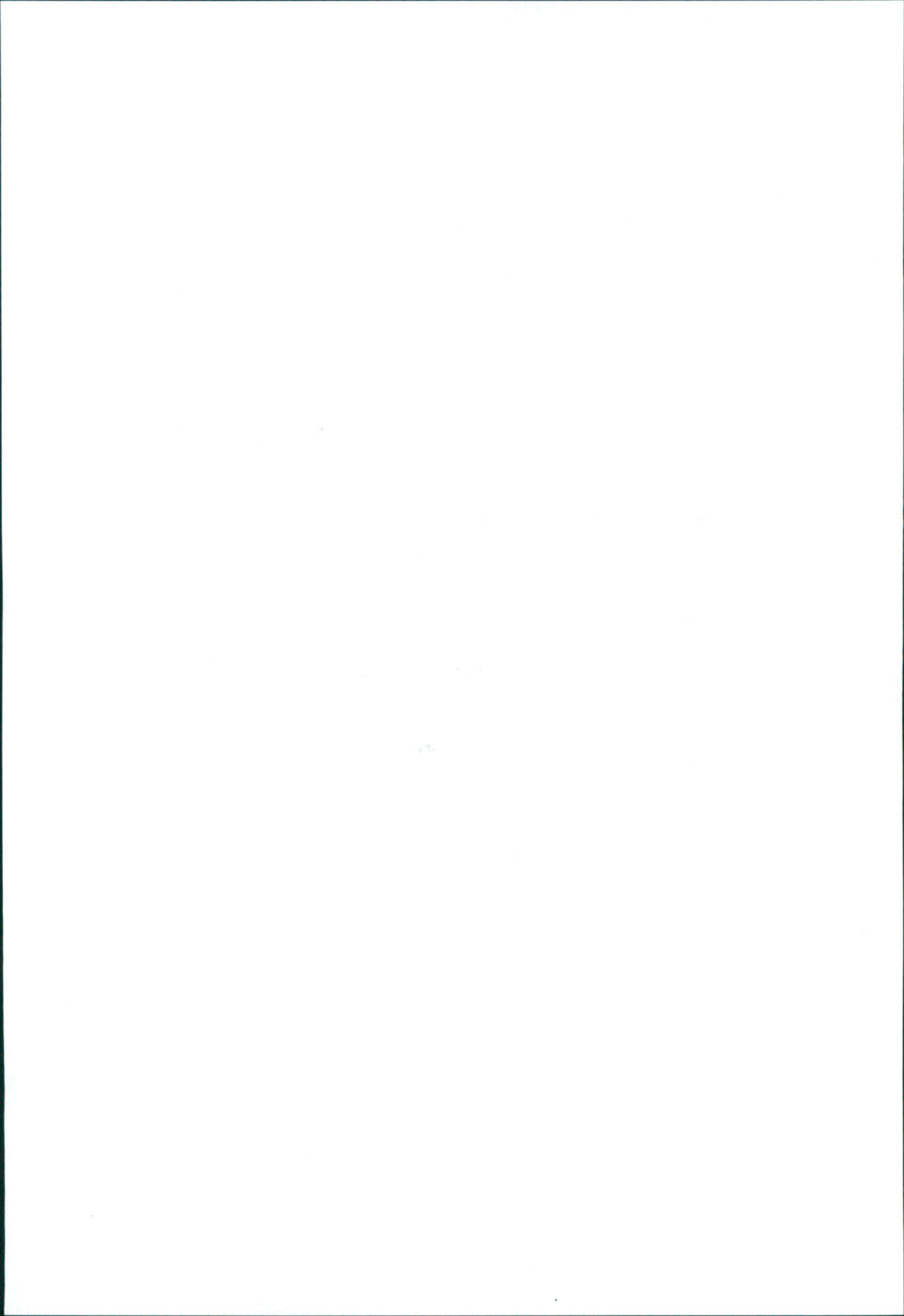
Res. 3 — Programın Türk Tarih Kurumu'nun o zamanki Başkanı Sayın Hasan Cemil Çambel'in el yazısı ile yazılmış bir sayfası.

toplamak, ve en yeni teknik usullerle
~~simflandırmak~~ simflayarak ve düzenliye-
 rek, tarih yazanların bu belgelerden
 her vakit ve kolayca faydalanma-
 larını ve ilmiğ araştırmalarını
 her şeyden önce bu ulusal belgeye
 dayamalarını imkânlaştırmak;

II - Böylece düzenlenecek ve
 simflanacak vesikalar, uzmanlar
 tarafından incelendikten sonra,
 tarihî değeri ve önemlerine göre,
 Türk tarihi gereği yazınları
 şekline bastırılmak;

III - Yurt içinde - dışarıda bir
 halde açıkta duran Tarihî eserleri,
 harap edilmeğe, çalınmağe, satılmağe,
 kaybolmağe, ve zamanla Kendi Kendine
 bozulmağe tehlikelerinden korunmağe
 için, hükümetce bütün tedbirler alınmağa;

Res. 4 — Sayın Hasan Cemil Çambel'in el yazısı ile yazılmış
 başka bir sayfa.

MARMARA BÖLGESİ VE TRAKYA'DA PREHİSTORİK İSKÂN TARİHİ BAKIMINDAN ARAŞTIRMALAR

(1959 - 1962)

ŞEVKET AZİZ KANSU

Türk Tarih Kurumu'nun Trakya Araştırma ve Kazılarına büyük ilgi göstermiş olan ATATÜRK'ün aziz hatırasına

Türk Tarih Kurumu 1936 yılında o tarihe kadar tesadüfî birkaç kazıdan başka ilmî nitelikte araştırma yapılmamış Türkiye Trakyasında Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in idaresinde arkeolojik tetkiklere başlanmasını kararlaştırmıştı. Bu kazılar o tarihten 1939 yılına kadar devam etmiş ve Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in tümülüslerin tesbiti amacı ile istikşaf gezilerine, sondaj ve kazılarına, Alpulu höyüğündeki prehistorik buluntularına ve nihayet Kırklareli Kubbeli mezarları gibi selâhiyetli, vukufu yayınlarına sebep olmuştur. Ancak bu arada Trakya'nın meşhur tumulüsleri hakkında 1871 de A. Dumont'nun "Rapport sur un voyage archéologique en Thrace, Archives des Missions Scientifiques 1872"de M.E. Weiser'in "Thracien und Seine Tumuli. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien), 1893-1894'de W. Tomaschek'in "Die alten Thraker. Eine Ethnologische Untersuchung. Wien), 1930-31'de D. P. Dimitrov'un "Un témoignage antique concernant la parenté ethnique entre Thrace et Troyens. Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare) adlı araştırmalarını kaydetmek isterim.¹

¹ Trakya'daki bu koni şeklinde tepelikler (Tumulüs) daha XVII. yüzyılda buradan geçen seyyahların dikkatini çekmiş fakat onlar bu tepelerin mânasını ve mahiyetini anlayamamışlardır.

Ancak XIX. yüzyılın ortalarına doğru Fransız arkeologlarından A. Dumont, Herodotus'un (Kitap V, 8) bir tarifine dayanarak bunların menşelerini ilmî bir şekilde aydınlatmağa muvaffak olmuştur. Gerçekten Herodot der ki: Traklarda zengin kişilerin defin tarzı şöyledir: Ceset 3 gün açıkta durur. Bu esnada Traklar ölü için göz yaşları dökerler. Birçok kurbanlar kesilir ve ziyafetler çekilir. Ondan sonra ölü gömülür. Ölü yakmak her vakit icra edilen bir âdet değildir. Mezarın bulunduğu yere bir tepe, tümülüs (schoma) yapılır. Arif Müfid Mansel bizim

Aradan 20 yıl gibi uzun bir zaman geçtikten sonra Tarih Kurumu 1959 yılında Prehistorik Antropoloji ve Arkeoloji araştırmaları bakımından bir “*Terra Incognita*” olan Marmara bölgesiyle Türkiye Trakyasında tarafımızdan Prehistorik kültürlerle ilgili araştırmalar yapılmasına karar vermiştir.

1959 yılından itibaren yaz mevsimlerinde programımızı istikşaf-lara ve birkaç sondaja inhisar ettirdik. İstikşaflarımızı sırası ile İstanbul civarında Yarımburgaz mağarası, Kemberburgaz, Belgrad ormanı civarında, Şile, Pendik, Yalova dolaylarında, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ illerinde yaptık.

Yarımburgaz mağarası : İstanbul’un takriben 20 kilometre batısında ve Küçükçekmece civarında bulunan bu mağara hakkında ilk bilgileri jeolog Abdullah Bey vermiştir (1869-1870).² Sonra sırası ile Harun Reşit Kocacan 1921 (1337) ve nihayet Prof. Hovasse (1927), mağarada ilmî tetkiklerde bulunmuşlardır. Bu önemli mağaranın prehistorik iskâna elverişli bir yer olduğu 1959’da tarafımızdan yapılan kısa bir istikşaf ve sondajla ihtimal içine girmiştir: *Çok kaba hamurlu ve elle yapılmış trnak yada parmak izi bezekli bir keramik parçası bu ihtimali kuvvetlendirmiştir.* (Bu hususta bakınız : Şevket Aziz Kansu, Türk Tarih Kurumu 1959 yılı çalışma raporu, Belleten sayı 96, cilt XXIV, sayfa 700. Ankara 1960.

— Sur mes récentes trouvailles préhistoriques aux alentours d’Istanbul et en Thrace Turque. VI. Prehistorya ve Pretohistorya ilimleri kongresine teblig, Roma 1962.) Mağaranın dolma tabakalarında

Trakya’da bunların 400 ünü tesbit etmişse sayılarının 600 kadar çıkabileceğini sanmaktadır. Bunları mansel’e göre 3 gruba ayırmak kabildir : 1) Ergene’nin kuzeyindekiler. 2) Ergene havzasındakiler. 3) Kabahüyük ve Ergene’nin güneyindekiler. Ve Edirne - Uzunköprü, Keşan, İpsala ve kezâ Keşan, Malkara, Tekirdağı yönünde bulunanlar.

² Burası 93 yıl önce (1869-1870) Jeolog Abdullah Bey tarafından kısmen incelenmiş ve incelemelerinin neticesi o vakit Fransızca olarak çıkan “Tıp Mecmuasında” yayınlanmıştı. Sonra 1927’de Hovasse araştırmalarını “Fen Fakültesi Mecmuası”nda neşretti.

Mağara Küçükçekmece gölünün kuzeyinde ve göle takriben 1 kilometre uzaklıktadır. Mağra kuzeyden inen bir vâdinin yamacında iki geniş salonla başlar. Bunlardan alçakta olanı, vâdi tabanına nisbetle 15 metre yüksektir. Hovasse’ın plânına göre mağaranın kuzey-doğu yönüne gittiği, ileride ikiye ayrıldığı görülmektedir. Sağdaki kol, soldakine göre daha fazla uzanarak genişçe bir dehlizden sonra, takip edilemeyecek kadar daralıyor. Mağaranın uzunluğu bir kilometre kadardır. İçinde tavanın yüksekliği 15-20 metreyi bulan odalar mevcuttur.

sondaj ve tranşe açmak ameliyeleri yapmak icap ediyordu. Böyle bir çalışma için Tarih Kurumu yolu ile ilgili Askerî makamlardan müsaade almak maksadile yapılan müracaat -uzun bir intizardan sonra- bir sonuç vermediği cihetle Yarımburgaz mağarasının pre-historya bakımından araştırılması imkânı hasıl olamamıştır.³

Prof. Hovasse Yarımbur gaz mağarası hakkında insan tarihi bakımından bize oldukça ilgi çekici bilgi vermiştir. Hovasse tetkikinde diyor ki: “Mağaranın cidarları üzerindeki muhtelif lisanlarda yazılmış isimleri nazarı itibara almasak bile, aşağı dehlizdeki hendek, bize bu mağaranın birçok kere ziyaret edildiğini gösterir. Burada yürümek güç olduğundan kil içerisine merdiven yapmışlarsa da bunu her halde oraya ziyarete gelenler kazamamışlardır. Buradaki hristiyanlar yeni dinlere karşı yapılan zulümden korktukları için buraya kaçmışlar veyahut ta buradaki hristiyanlar Bizans’ın zabtından sonra oraya iltica etmişlerdir. Mahkûkâtın bulunmaması bundan dolayı şayanı teessüftür. Bizi tenvire müsait yalnız bir vakıa vardır o da M. Janel’in üzerine dikkatimizi celp ettiği (F) salonunun duvarlarındaki resimlerdir. Bunlar üç kayak resmini gösterir. En büyüğü 95 santimetre tülünde olmakla beraber birçok kürekleri ve bir de dümeni havidir. Kayıkların ikisi küreksiz, hattâ biri kabataslak yapılmıştır. Diğerinde bir direkle bir yelken vardır . . . Bu kayıklar kırmızı kille yapılmışlardır. Birincisi âdeta siyahımsı, diğer ikisi daha açık renkte ise de hepsi aynı zamanda yapılmamışlardır. İlk kayığın en eski değerlerinin ise sırf bir taklit maksadiyle yapılmış olması muhtemeldir. Bir de kürekli kayığın Girit’te bulunan Cnosse sarayının duvarlarındaki resimlere benzemesine hayret ettim. Fakat meslekdaşım M. Gabriel’in de dediği gibi kürekli kayak resimleri daima birbirine benzer . . . Kayık yanında 5 insan resmi gördüm. Kayığın sülüs hizasında bulunan bu eşhastan beli ince ve başında başlık gibi bir şey olan birinin kısmı ülvisi iyi bir surette görünmektedir. Bu resim Mısırlıların kabartmalarına çok benzemektedir. Çünkü onlar deniz halkı veya kefti dedikleri Giritlileri bu şekilde, yani beli ve başında başlık gibi bir şey olarak tersim ederlerdi. O halde bu kayak resminin Giritliler devrine ait olduğu da muhtemel-

³ Bu satırların basıldığı sırada Yarımburgaz mağarasında Türk Tarih Kurumu adına tarafımdan araştırma yapılmasına ilgili makamlarca müsaade edildiğini Millî Eğitim Bakanlığı Müzeler ve Antikiteler Genel Müdürlüğünden Tarih Kurumuna gelen bir yazıdan memnuniyetle öğrenmiş bulunuyorum.

dir. Cesim bahriye ticareti olan Giritlilerin, mağarayı melce ve belki de depo olarak kullandıkları şu sebeplere atfolunur: Denizle irtibatı olan ve böylece fena havaya karşı bir melce teşkil eden gölün (Küçükçekmece gölü) mağaraya yakın olması veyahut ta oldukça büyük gemilerin mağaraya 200 metre mesafeye kadar girebilmesine müsait bir derenin mevcudiyetidir. Hattâ mağaradaki hendekler de belki onlar zamanından kalmadır.

Meseleyi halletmek için hafriyat yapmak lâzımdır. Bu hafriyatın yapılması, mağaranın hakikaten kablettarih insanlar tarafından iskân edilip edilmediğini gösterecektir. Herhalde mağaradaki inşaatın kimin tarafından yapıldığı, maalesef henüz katiyetle taayyün etmemiştir. .”

Prof. Hovasse mağaranın dolma tabakalarının mevcudiyetini şu suretle ifade ediyor : “Muhtelif yerlerde hafriyat yaptığım halde hiçbir noktada doğrudan doğruya kayaya tesadüf etmedim.”

(Prof. R. Hovasse - Yarımburgaz mağarası. İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi mecmuası, 1927, s. 395-421. Keza: Harun Reşit (Kocacan): Bir Mağara nasıl tetkik olunur? Tedrisat Mecmuası, N. 61, s. 12-18 İstanbul. 1337. Prof. Cemal A. Alagöz. Türkiye Karst olayları. s. 6-8, Ankara 1944.)

Yukarda işaret ettiğimiz gibi bu mağarada bulduğumuz Neolitik? (kalkolitik) keramik parçası Hovasse’ın görüşünü kuvvetlendirmiştir. Mağara’nın dolma tabaklarında peleolitik kültürlerin belgelerine ve belki fosil insan kalıntılarına rastlanılmasında çok kuvvetli bir ihtimaldir.

Kemerburgaz ilçesinde, Belgrad ormanı ve dolaylarında Davutpaşa deresi ve üst sekilerinde ilk bakışta çok taşınmış ve aşınmış intibamı veren bir elbaltası(?)nı satıhta elde ettik, icabında bu yerlere tekrar dönülmek üzere istikşaflarda bulunduk.

Anadolu tarafında Şile ilçesinde Karadeniz sahilindeki falezde tesbit ettiğimiz 6 mağara arasında Feneraltı, Tavanlı mağaralarının sondajlara az çok elverişli durumda olduklarını gördük. Pendik’de senerler önce eski asistanımız Dr. Muine Atasayan tarafından bulunmuş Paleolitik tipte el baltasının bulunduğu yere yakın çevrede prehistorik bir açık hava istasyonunun varlığını gösteren *Paleolitik* tipte piyeslere tesadüf ettik. *Yalova* çevresinde Çallica deresindeki graviyelerde, Soğucak köyü mağaralarında istikşaflarda bulunduk. Bu mağaraların pek yeni bir tarihte herhalde define arayıcıları tarafından kazılmış ve karıştırılmış olduklarını gördük. *Kırklareli’nde* istikşaflarımızı ormanlık

bölgede *Sazara* köyüne kadar uzattık. Burada köylülerin çok bahsettikleri *Dubniça mağarasına* imkânların güçlüğünden dolayı gidemedik. Orman sınırında (Istranca) bazı tümüslere tesadüf ettik. Babaeski istikametine akan ve oradan Ergene'ye ulaşan Şeytan deresinin (Babaeski deresi) sarp ve yalçın Kazankayası mevkiinden itibaren seki ve graviyeler tesbit ettik. Bu arada Kırklareli'nin batısına doğru Koyunbaba, Bedre-Eriklece mağaralarından İncederesi seki ve graviyelerinden bahsetmeliyiz.

Fikirtepe'de 1952 yılında paleolitik tipte bazı âletler tesbit etmiştim. *Fikirtepe*'de o tarihte satıhta topladığım ve çoğunu paleolitik tipte tahmin ettiğim baltaların mâna ve devrini şimdi daha iyi kavıyorum. Bunların bir ikisi daha çok Paleolitik el baltası tipolojisi göstermekle beraber, pek çoğu bu kalkolitik yerleşme yeri kültürü ile çağdaşlıklar düşüncesindeyim. (Ş. A. Kansu - Introduction à l'Anthropologie de la Période Byzantine; Bericht über die 5. Tagung der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie in Freiburg, 1956, s. 1 61-67). Burada aynı yıl Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel, Kurt Bittel ve Prof. Dr. Halet Çambel tarafından yapılan kazıda kalkolitik yerleşme yerine ait zengin malzeme ele geçirilmiştir.

1960 yılında bu mevkide bizi yeniden bir sondaj-kazıya yönelten sebep, Edirne'de tesbit ettiğim (1959) Çardakaltı yerleşme yerinin malzemesi ile muhtemel bir münasebet imkânını aramayı denemek isteği olmuştur. *Fikirtepe*'de açtığım üç sondaj kuyusundan bilhassa (A) ocağından çok sayıda keramik, biraz kemik malzeme ile besin maddesi olarak yanmış midye kabukları külçeleri elde etmiş olduk.

Pendik'te Demiryolu yarmasında keramik izlerine 1960 araştırmalarımda rastlamıştım. İşte bu mahalde 1961 de yaptığım A.B.C.D. sondaj yerlerinden *Fikirtepe* (Kadıköy) kolaolitik yerleşme yeri kültür malzemesi ile hemen hemen tam bir benzerlik ve yakınlık gösteren ilgi çekici malzeme topladım. *Pendik* sondaj-kazılarında geometrik desenli, büyük, küçük kadeh, testi, küp v.b gibi keramik, kemikten yapılmış bız, iğne, olta, kaşık, ispatül, idol, obsidiyenden çok güzel minik bir kesici, cilalı balta, bu kültür malzemesinin ilgi çekici envanterini teşkil etmiştir. İskân toprağı içinde midye kabukları, omurlu hayvanlara ait dişler, kemikler çok sayıda bulundu. Demiryolunun sağ ve solundaki yarmada 50 metre uzunlukta izlerine rastlanan *Pendik* Prehistorik (kalkolitik) yerleşme yerinin 150-200 metre kareyi

kapsadığı anlaşılıyor. Bu alanın büyük bir kısmının demiryolu yarması hafriyatında ortadan kalktığı da aşikârdır.

Yine Pendik'te Kurt Bittel gibi bazı müelliflerin Pavli (Mavronidis?) adacağı karşısında ve demiryolu ile deniz kıyısı arasında bir höyük olarak tahmin ettikleri tepede yapılan araştırmalar burasının tabii bir teşekkül olduğunu meydana çıkarmıştır.

Pendik prehistorik yerleşme yerinin yaşı *Fikirtepe*'nin yaşı ile aynı olarak "M. ö. 4. binden 3. bine geçiş safhasına ait bulunduğu" ifade olunabilir.

Fikirtepe hafırlerinden Kurt Bittel "... Yalova havalisinde ve onun daha ilerisindeki Yenişehir bölgesinde bulunup Fikirtepe vazo tiplerine bazı yakınlıklar gösteren münferit keramik buluntularının tanındığından" söz etmekte ve Fikirtepe'deki gibi "Kuzey-Batı Anadolu'da M. ö. 4. bin yılına ait şimdiye kadar tanınmayan... bu medeniyetin Marmara denizinin ve İstanbul boğazının doğusunda ve belki de bunun batısında Trakya arazisinde mekân bakımından yayılışını ispat etmek..." gerektiğini ileri sürmüştür (Bk. Kurt Bittel (İstanbul), Fikirtepe kazısı - V. Türk Tarih Kongresi 1956, s. 29-36, Ankara 1960). İşte Pendik Prehistorik istasyonunun önemi, Fikirtepe kültürü ile çağdaş ikinci bir yerleşme yeri olmasıdır. Biz bu kültüre Marmara kıyısı prehistorik kültürü adını da şimdilik takabiliriz. 1960 sondajlarında Fikirtepe'de ele geçirilen bir eldeğirmeni taşı da, K. Bittel'in düşüncesinin aksine, bu iskân yerlerinin mevsimlik, muvakkat değil, temelli iskân yerleri olduğu görüşüne yönelmektedir. Nitekim Pendik yerleşme yerinde mezar (?) izlerine de rastlandığını zikretmeliyiz.

Silivri'nin takriben 10 kilometre kuzey-doğusunda İstanbul Edirne ve yeni açılan Tekirdağ kıyı asfaltlarının hemen kavşak noktasında bulunan ve 1961 yılında Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsünden D. H. French tarafından "geç kalkolitik" keramik bulunması sebebi ile haber verilen Kanallı köprü mevkiinde ve dolaylarında araştırma yaptım. Burası Kanallı veya halkın "Kınalı" adını verdiği eski bir taş köprü kalıntısının ve dereceğinin Edirne asfaltının doğusuna düşen, sahibi tarafından ekilen bir tarlanın üstünde çok düzleşmiş bir höyük'tür. Üstünde tarla sahibinin yaptırdığı bir kulübe vardır. Ekini kaldırılmış tarlada, satıhta daha çok klâsik devre ait keramik parçaları kolaylıkla bulunmaktadır. Höyüğün sahibi B. Akif Tunalı buradan elde ettiği bir miktar keramiği bizim topladıklarımıza ilâve

olarak verdi. Bu keramikler içinde ilgiyi çeken French'in tesbit ettiğini yazdığı Kalkolitik çağa ait olan çok tipik birkaç parçadır. Bunların içi ve dışı siyah renkli ve perdahlı, oldukça kaba hamurlu, dış yüzü geometrik oyu (çizgi) süslü piyeslerdir. Bunlardan başka Edirne Çardakaltı düz keramiklerine benzerlik gösteren parçalar ve nihayet klâsik devir keramikleri vardır.

Kanallı Köprü höyüğü 1962 istikşafı buluntuları burada şimdiki halde kalkolitik çağdan itibaren birkaç seviyeli yerleşme katını sakladığına ait arkeolojik deliller vermiş bulunmaktadır.

Silivri Kanallı köprü höyüğü kalkolitik buluntularının önemi; doğu, orta ve batı Anadolu kalkolitik buluntuları ile yeni tesbit edilmeye başlanan Marmara ve Trakya bölgesi kalkolitik buluntuları arasında bir bağın kurulmasına imkân vermiş olmasıdır.

Arif Müfid Mansel 1936 Trakya istikşafı esnasında Alpullu Şeker fabrikasının kuzeyinde 7 metre yükseklik ve 50 metre kutrunda bir tümülüste yaptığı kazıda hiçbir mezar izine rast gelmemiş, buna mukabil zeminden 25-30 santimetre derinde birçok keramik parçalarına, hayvan kemiklerine, yanmış küllere tesadüf etmiştir. Bu keramikler elle yapılmış, siyah, kırmızı ve maron renktedirler. Bazı keramiklerde düz, çizgili süsler vardır. Daha o zaman Mansel bu siyah keramiklerin Anadolu'nun prehistorik keramiği ile benzerlikler gösterdiğine işaret etmişti.

Bostancı deresi sekisi ile *İçerenköy*⁴ arasındaki kaya sığınaklarında, Uzunçayır ve Kürbağlı dere sekilerinde Yeşilköy falez kesitlerinde, Boğazın Anadolu kıyısında Küçüksu, Mahmut Şevketpaşa deresi vâdileri sekilerinde de araştırmalara yapılmıştır.

Marmara ve Trakya bölgesinin prehistorik buluntuları artık yeni tetkiklerde yer almaktadır. Bak: 1 (*D. H. French: Late Chalcolithic Pottery in North-West Turkey and the Aegean (Anatolian Studies vol. XI, 1961, s. 99-141- 2) F. Schachermayer, Forschungsbericht über die Ausgrabungen und Neufunde zur ägäischen Frühzeit 1957-1960 (Archäologischer Anzeiger, Heft 1962 st. 105-382)*). Sonuncu müelliften konumuzla ilgili olduğu için şu satırları alıyoruz :

⁴ Mordtman, Eski Erenköy'de trapezoid biçiminde serpantinden bir elbaltasının bulunduğunu çok yıllar önce haber vermişti (Bk. Kurt Bittel, *Prähistorische Forschung in Kleinasien, 1934, s. 125*). Bu balta şimdi İstanbul Amerikan Kız Kolojinde bulunmaktadır.

“Önasya Kültür bölgesinin doğu-batı kültür akımları başlangıçta daha çok göç yolu ile etkisini göstermiş gibi görünmektedir : Bu, Prekeramikum ve Hacılar ve Tesalya keramik sanatının girişinde böyledir. . . . Hacılar VI' nın monokrom eşyası, çanak şekillerine göre belki Fikirtepe'nin keramiği ile münasebeti vardır. . . İkinci bir imkân da Fikirtepe, Hacılar VI'dan daha geç olabilir. Geç Kalkolitikum ve bilhassa Büyük Güllücek devrine tekabül edebilir” (s. 319).

Bu bakımdan Kanallı Köprü höyüğünün sistemli bir şekilde kazıya tâbi tutulması bize Trakya bölgesinin Prehistorik kültürleri ve kronolojisi üzerine bol ışık serpeceğe namzet görünmektedir. Kanallı köprü dolaylarında doğu ve batı yönlerinde de istikşafalarda bulunduk. Altın-tepe ile Cambaz-tepe adı verilen iki tümülüs dikkatimizi çekti. Yeni açılan İstanbul-Silivri-Tekirdağ kıyı asfaltı üzerinde Tekirdağ-Silivri yönünde, Tekirdağ'dan 4-5 kilometre mesafede (Papaztarla veya Değirmenaltı) mevkiinde asfalt yolun ikiye böldüğü büyük bir klâsik yerleşme yerinin çok zengin keramiklerinden topladık.⁵

Tekirdağ dolaylarında 1959 istikşaflarındanberi tesbit ettiğimiz Ferhadanlı, Beşik-tepe, Harekettepe, Laletepe ve Seymenli'deki Höyük (?) üzerinde de durmak isteriz.

Edirne'nin tarihöncesi iskânına ait araştırmalara gelince konuyu buluşlarımızın mahiyetine göre iki kısımda incelemeyi uygun gördüm. Birinci kısımda Edirne'nin yazıdan önceki yani Prehistorya devirleri buluşlarımızı, ikinci kısımda ise insandan önceki devirleri kapsayan yani paleontolojik soydan buluşlarımızı tesbit edeceğim.

I. Kadim Trak kabilelerinin en önemlilerinden biri olan Odris'lerin muhtemelen iskân sahalarına dahil olduğu anlaşılan Edirne ilindeki 1959 yılı istikşaflarımız sonunda Çardakaltı prehistorik yerleşme yerini tesbit ettik. Bu tarihöncesi yerleşme yeri Edirne il merkezinden takriben 5 kilometre kuzey batıda eski asker hastahanesi ve sonraki eski jandarma okulu arkasında, Saraypınar şosesinin sağ tarafına düşen *Çardakaltı* denilen mevkide ve Tunca nehrinin üst sekisi üzerindedir. Bu küçük köyün tabanı, nehir sekisinin graviyelerine dayandığı için, graviyeden kum ve çakıl çekilmek maksadiyle köy büyük tahribe maruz kalmıştır. 1959'da bu yerleşme yerinin ne yazık ki son kalıntıları ile karşılaştım. İlk araştırmamda iskân top-

⁵ Bu hususta bakınız : Şevket Aziz Kansu. “Heraeum?” un yeri, Belleten sayı 106, s. 289-291, Ankara, 1963.

rağı sathında ve içinde pek çok sayıda keramik parçaları, taştan el değirmenleri, cilâlı baltalar topladım. 1960 yılında burada yaptığımız ikinci bir araştırma ve sondaj sonunda yine aynı prehistorik kültür malzemesini daha çeşitli olarak topladık.

Bugünkü bilgilerimize göre her ne kadar üst paleolitğin ilk kültür ufuklarına ait orinyasiyen (aurignacienne) eski taş medeniyetinin Balkan memleketlerinde varlığı artık bir gerçek ise de, Edirne ili dolaylarında eski taş (Paleolitik) devre ait hiçbir belge bulunmadığına bakılacak olursa (1960 yılında Sinanköy (Pravadi deresi) kaya sığınakları tarafımızdan bu amaçla kazılmış fakat olumlu bir sonuç alınmamıştır) Edirne'nin yerin ismine uyarak "Çardakaltı Prehistorik İstasyonu" adını verdiğim bu mevkiye yazıdan önce ilk kültür buluntusuna şahit oluyoruz demektir. Çardakaltı keramikleri elle yapılmış, kaba hamurlu, deve tüyü içi ve dışı gri, siyahımtrak, içi ve dışı kırmızı, içi ve dışı siyah renktedirler.

Keramik bezekleri : noktalı, oluklu, kırık, paralel veya meyilli çizgilerden, çember, helezonvari (?) çizgilerden, turnak izlerinden ibaret olduğu gibi, bezeksiz düz renkte (monochrome) keramikler de çoktur. Bir kaçında oygu çizgili bezekler dış ve iç yüzlerde de mevcuttur ki, bunların arasında dışı meyilli çizgili, içi çember biçim paralel çizgi bezekli bir kâse parçası çok ilgi çekicidir. Çünkü bu çember biçim paralel çizgi süslü bir kâseyi Ankara civarında 1937 yılında kazı yaptığımız *Etiyokuşu* bakır çağı (geç kalkolitik veya ilk Tunç) yerleşme yerinde elde etmiştik.

Gerçekten kalkolitik devrin sanatı Prof. Dr. Füzuzan Kınal'ın dediği gibi "...ancak seramik ve mühürler üzerindeki tezyinattan ibarettir. Bilhassa monokrom kaplar üzerinde motifler, "linear" denilen çizgi sanatını gösterirler. Anadolu kalkolitik çağ kapları, ağırşak ve mühürleri üzerinde iç içe daireler halinde sipiral (helezoni) motiflerle veya birbirine paralel hatlarla yapılmış bu tezyinat görülür. Bu çizgilerle sanatkârın muayyen bir fikri ifade ettiği ileri sürülebilir."

Bu keramik parçaları, çanak, kâse, kadeh, testi, süzgeç gibi piyeslere aittirler. Diğer maddi kültür belgeleri arasında cilâlı el baltalarını zikredeceğiz. Bunların arasında minik bir baltacık ilgi çekicidir. İçlerinde cilâlanmağa ve şekil verilmiye hazırlanmış olanı da vardır. Taştan piyesler arasında birkaç perdah çomağı bulunmuştur. Ufak çapta el değirmeni taşlarını da sayacağız.

Mesken temellerine tesadüf etmeyişimizi, yerleşme yerinin kum ve çakıl ocağı olarak kullanılması sonucu hemen tamamen tahrip edilmiş olmasına bağlamak gerekiyor.

Üzerinde duracağımız önemli bir nokta da gerek 1959 ve gerekse 1960 sondajlarında hiçbir madenî eşyaya rastlanmamış olmasıdır.

Edirne'de Türkiye Trakya'sının batı sınırında ilk defa tesbit edilen bu tarihöncesi köy yeri hiç şüphesiz bir taraftan komşu batı Trakya ve Balkanların (Meriç Vâdisi, Tesalya, Makedonya) diğer taraftan Anadolu ve Ege'nin kalkolitik ve ilk tunç çağı tarihöncesi kültürleriyle Kronolojik bağlantı halinde kabul edilmelidir. Çardakaltı kültürünü bu suretle Neolitik sonrası ve madenler çağı başlangıçlarına (Kalkolitik) tarihlendirmek lâzımdır.

Diğer taraftan şu noktayı da belirtmek istiyorum ki Çardakaltı geç kalkolitik - ilk Tunç çağı kültürü, son yıllarda Türk ve ecnebi araştırmacıların çalışmaları ve buluşları ile varlığı ortaya konan Türkiye kalkolitiğinin batı sınırımızdaki son halkasını teşkil etmektedir. Gerçekten biz şimdi bu cilalı taş medeniyeti sonunda gelişen, saf madenler çağı medeniyetlerine bir başlangıç teşkil eden kalkolitik kültür buluntuları serisini Türkiye Trakyası da dahil olmak üzere doğu Anadolu'dan batıya doğru şöyle sıralayabiliyoruz: Pulur höyüğü 1960, Güzelova höyüğü 1961 (H. Z. Koşay), Güllücek (H. Z. Koşay, M. Akok) 1948, Ahlatlıbel (Koşay) 1932, Etiyokuşu (Ş. A. Kansu) 1937, Yazır höyük (Raci Temizer) 1955, Fikirtepe (K. Bittel, A. M. Mansel, H. Çambel) 1952, (Kansu) 1960, Pendik (Ş. A. Kansu) 1960-61, Alpullu höyüğü (A. M. Mansel) 1936, Silivri Kanallı köprü höyüğü (D. H. French) 1961, (Kansu) 1962, Yarımburgaz mağarası (Neolitik? Kansu 1959) Çardakaltı (Kansu) 1959-60.

Edirne'nin batı ve kuzey dolaylarında (Don köy, Tatarlar - Süleymandanişment arası) megalitlerin (dolmen?) varlığı ihtimalini bana 1960'da Millî Eğitim Müdür Muavini Bay Ruhî Esin haber vermişti. Gerçekten Belleten'in 107. sayısındaki tebliğimde⁶ belirttiğim gibi Türk Tarih Kurumu'nun Edirne'nin 600. Fetih yıldönümünü kutlamak için Edirne'de 9 - 11 eylül 1963 tarihleri arasında tertiplediği seminerden faydalanarak 10 eylül 1963 günü vali Sayın Bay

⁶ Şevket Aziz Kansu - Edirnenin Lalapaşa - Büyünlü dolmenleri hakkında ilk not - Note préliminaire sur les dolmens de Lalapaşa - Büyünlü à Edirne, Belleten sayı 107, s. 491-497. Ankara, 1963.

Sadri Sarptur'un nazik yardımlarıyla Millî Eğitim müdür mavinliğinden emekli sayın Bay Ruhî Esin'le birlikte Lalapaşa bölgesinde istikşafıta bulunduk.

Lalapaşa ilçesinin Büyünlü köyünün kuzeyinde köye 300 metre mesafede köylülerce "Kapaklı Kaya" ve "Peri kızı evi" adı verilen tipik *dolmen*leri gördük. İlk tesbit ettiğimiz ve bir arada bulunan karaağaçla çevrili dört dolmenden başka bu grubun doğusunda bağlar içinde, üzerine bağ bekçisi kulubesi kurulmuş bir dolmen ve Lalapaşa'ya giden yol üzerinde Dikilitaş batısında 300 metre uzaklıkta sürülmüş tarla içinde bir dolmen olmak üzere 6 dolmen tesbit ettik.

Bunlardan dörtlü kümedekilerden biri tamamen biri de kısmen tahrip edilmiş bulunmaktadır. Bütün bu dolmenler yekpare kaba taş bloklardan inşa edilmişlerdir. Yönleri kuzey-batıya doğrudur. Hepsinin güneye bakan yekpare taş blok duvarının zemine yakın kısmında tipik bir menfezi (lomboz - dalle - hublot) vardır. Dörtlü kümedeki dolmenler takriben 12 metre çapında çember biçimi bir tümsekcik üzerinde durmaktadırlar.

Bizim bulduğumuz bu dolmenlerden başka Bay Ruhî Esin'in ifadesine göre Hanlıyenice - Donköy, Tatarlar - Süleymandanişment arası ile Hacıdanişment mer'ası ve Hanlıyenice köyü öğretmeni Hüseyin Gencan'ın bize gördüğünü söylediği Süleymandanişment - Çeşmeköy arasındaki bir sıra takip eden dolmenler (örtülü veya örtük yol = Allée couverte ?) bulunduğu anlaşılıyor. Yine Bay Ruhî Esin'in ifade ettiğine göre Tatarlarla Keremedenler arasında da dolmen ve dikilitaşlar (menhirler ?) bulunması muhtemeldir.

Fransa'da "brezoneg" ya da breton lehçesinde tabla taş "dol=tabla, men=taş" anlamına gelen ve terimleşen bu ad Anıt-kabir (mausolée)lerin prototipini teşkil eden ulu taş (megalit) mezar yapılarına verilmiştir. J. Déchelette, dolmenlere Orta Avrupa, Güney Almanya, Bohemya ve Macaristan'la Yunanistan'da raslanmamasına rağmen, bunların pek çok sayıda (60 kadar) kalıntılarının Bulgaristan'da Edirne'nin kuzeyindeki bölgede tesbit edildiğini Skorfıl kardeşlerin 1888'deki yayınlarına atfen zikretmektedir. (J. Déchelette, Manuel d'Archéologie Préhistorique Celtique et Gallo-Romaine. 'Les monuments de la Bulgarie 1e vol. I. Partie : La Thrace. Sofia 1880. p. 285; Bontscheff, Dolmen im südlichen Bulgarien, 1896", in J. Déchelette, s. 415. Paris 1924).

Neolitik çağdan madenler çağının başlangıçlarına kadar tarihlendirilen dolmenlerin kaynağı hâlâ tartışma konusu olmakla beraber Asya'dan batı Avrupa'ya doğru yayıldığı anlaşılmaktadır. (Jacques de Morgan, *Humanité Préhistorique*, p. 252 - 256 Paris 1924. -Gordon Childe - *The Down of European civilization, Megalith Builders*. p. 208 - 224 London 1947). Kanaatimize göre Edirne'deki Lalapaşa-Büyünlü dolmenleri Trakya'daki tümülüslerden çok önceki bir tarihe aittir. Ancak kesin sonuç Trakya dolmenlerinde yapılacak sondaj-kazılarla alınacaktır.⁷

II. Edirne'nin insan öncesi tarihine ait buluşlar üçüncü zamanın son devirlerinde yaşamış olan birkaç memeli ve omurlu hayvanların fosillerine aittirler. Paleontolojik soydan olan kalıntıların ilkini Edirne'nin bağlar semti Kıyık civarında Buçuktepe mevkiinde Edirne-Sinanköy - Lalapaşa şosesinin, Lalapaşa yönünde sağ tarafta killi bir zemin üzerindeki kum tabakaları içinden çıkardığımız Hortumlu defans parçaları teşkil etmiştir (1959). İkinci buluntu yine Kıyık semtinin doğusunda Sabuncubağları adı verilen mevkiinin alvüyonları ve sel yataklarında yaptığımız sondaj ve araştırmalarla elde ettiğimiz genç ve yaşlı Hortumlulardan, (Proboscidiyen) *Synchonolophus* dişlerine, defanslara, tam alt çenelere, bunların omurlarına, Solipetlerden Hipparion ve Tekparmaklılardan (Périsodactyle) Rhinoceros dişlerine aittir (1960).

Edirne'nin üçüncü zamanın son devri *pliocène* ufuklarından gelen bu fosil belgeler bugünkü Türkiye Trakyası'nın batı sınırında yarım yüz yıl önce (1904) O. Abel'in Edirne'de bulunduğunu haber verdiği üçüncü zaman Pontien'inde yaşamış girafide familyasından dev bir zürafenin (*Sivatherium Giganteum*) buluntusundan sonra ikinci önemli fosil buluntularıdır. Bizim elde ettiğimiz fosilleri M.T.A.'nın değerli Paleontoloğu, Ankara Üniversitesi öğretim görevlilerinden Dr. Fikret Ozansoy salâhiyetle teşhis etmiştir.

Fosilleri inceledikten sonra bana vermiş olduğu raporu buraya alıyorum :

⁷ Türk Dil Kurumu Sözlük Kolu Başkanı Sayın Cahit Öztelli, Lalapaşa-Büyünlü dolmenleri hakkındaki ilk tebliğimi okuduktan ve resimlerini gördükten sonra (Belleten, sayı 107-1963) bu dolmenlere tamamen benzeyen megalit yapıtları Akdeniz kıyısında Fethiye'nin Üzümlü yaylasında gördüğünü bana 19. XI.1963 tarihinde şifahen bildirmiştir.

“Fauna iki memeli takımından müteşekkildir (kolleksiyonda mevcut materyele göre) :

- 1) Proboscidea
- 2) Perissodactyle

Ancak fosillerde mevcut matriks bakiyeleri jizmanların, litolojik bakımdan, en az iki olduğu hissini vermektedir. Fakat bu durum lokal arızî bir tortulaşma dolayısı ile de olabilir.

Özet Paleontolojik determinasyon :

- 1) Proboscidea

Materyel : Fragmanter bir alt çene, dişler in situ, bir M³ izole.

Loc. : Trakya-Edirne-KIYIK (Sabuncu Bağları).

Fizman : Kalın elemanlı kum, sarımsı renkte.

Jeolojik horizon : Pikermien (Alt Pliosen orta).

Sistemik : Ordo Proboscidea
Subordo Elephantoidea
Fam. Gomphotheriidae
Subfam. Ananocinae
Genus *Synconolophus* Osborn
Species *Synconolophus serridentinoides* V. et Y.

Genus repartisyonu : Üst Miosen- Üst Pliosen (Asya için)
Alt Pliosen- Üst Pliosen (Anadolu için)
Alt Pliosen (Avrupa için-Balkanlar)

Eşpes repartisyonu : Pliosen kaidesi - Alt plio. orta (Türkiye için)
2) Perissodactyla

Materyel : bir üst Premoler izole

Loc. : aynı

Fizman : litolojisinde tuf de ihtiva etmektedir, elemanları çok incedir ve âdeta silt bir yapı göstermektedir, renk açık sarı yeşile yakındır.

Jeolojik horizon : Pikermien-üst Pliosen (bilhassa Türkiye için).

Sistemik : Ordo Perissodactyla
superfam. Rhinocerotidae
Fam. Rhinocerotidae
Subfam. Aceratheriinae
Genus *Chilotherium* Ringström
Species *Chilotherium* ep.

- Genus repartisyonu* : Alt Mio.- Ust Plio. (Asya için)
Espes repartisyonu : Şimdiki sonuçlarımıza göre Pikermien- Üst Plio. (Anadolu için).- materyel çok eksiktir. 2a) Perissodactyla
Materyel : bir alt M izole.
Loc. : Aynı.
Jizman : Çok muhtemelden *Synconolophus*'lu kum serisidir.
Jeolojik horizon : Pliosen alt (orta seviye) = Pikermien
Sistematik : Subordo Hippomorpha
 Superfam. Equidea
 Fam; Equoidea
 Subfam. Equidea
 Genus *Hippartion* Christol
 Species *Hipparion* sp. (*H. of. mediterraneum*)

Genus repartisyonu : Alt - Üst Pliosen, N. Amefika
 Alt - Üst Pliosen, ve Villaffranşien, Eurasie ve Af.

Espes repartisyonu : Pikermien Eurasie (Türkiye dahil).

Sonuç : Sayın Ord. Prof. Dr. Kansu'nun keşfettikleri Memeli Fauna'sı Doğu Trakya'nın kronostratigrafisinde, gerekli ve çok önemli ünitelerden birini ortaya çıkarmıştır. Edirne güneyine kadar tesbit edebilmiş olduğumuz Tongurien [3. Zaman. Alt oligosen] (Sannoisien) ve Stampien (3. Zaman. orta oligosen) faunik birimlerimiz üstünde bulunan formasyonlar içindeki faunasal hiatus'lardan birisi bu suretle giderilebilmiştir. Tekmil Trakya bölgesinde Sayın Kansu'nun Fauna jizmanı, Pikermien seviyesi için bir röper horizon olmuştur. Bu faunison'un bölge jeolosine pek çok faidesi olacaktır.

Diğer zikre değer bir husus da, *Synconolophus serridentinoides*'in (ve dolayısıyla bu genus'un) W (Batı) ya bu kadar yakın varabilmiş olduğudur. Bu varış şimdiden bütün W (Batı) ve E (Doğu) Trakya'ya teşmil edilebilir."

Nihayet Tekirdağı'nın linyit ocaklarından (Maymun deresi) çıkarılan linyit parçaları kırıldıkları zaman bazılarının içinde amelilerin insan çenesine benzettikleri çenelerin, dişlerin bulunduğunu haber vermeleri daha 1869'da Tchihatcheff'in Çanakkale'nin her iki kıyısında linyit yataklarına yakın mevkilerde omurlu (vertebreli)

hayvan bakiyelerinden sözetmesi bu mesele üzerinde önemle durmamızı icap ettirmektedir. Bu fosil çene ve dişlerin büyük bir ihtimalle Fosil Primatlara ait olması da mümkündür. Bu konudaki durumu ilerdeki araştırmalarımız aydınlayacaktır.⁸

Bu suretle 1959-1962 yıllarını kapsayan Marmara bölgesi ve Trakya'nın prehistorik araştırmalarını belgeleriyle özetlemiş oluyorum. Bir yandan paleontolojik soydan buluşlarımızla, öte yandan Paleolitik, Neolitik (?), kalkolitik kültür kalıntlarına ait buluşlarımız, ve nihayet bu yıl (1963) Edirne çevresindeki tipik dolmenlerin tesbiti suretiyle Türk Tarih Kurumu adına 4 yıldan fazla bir zamandanberi devam etmekte olduğumuz istikşaf mahiyetindeki çalışmalarımızın olumlu sonuçlar verdiğini ifade edebilirim.

Önümüzdeki 1964 yılından itibaren İstanbul civarında *Yörüm-burgaz mağarası* ile Pendik ve Tuzla'da Silivri'deki *Kanallı Köprü höyüğü*nde Edirne Kuzeyinde megalit yapıtlardan *dolmenler sahasında* Türk Tarih Kurum adına sıra ile yapılacak kazı sonuçlarının Türkiye Trakyası ile Marmara bölgesinin prehistorik iskân tarihi üzerine çok daha bol ışıklar serpeceğine inanıyorum.

Bu alanda bana araştırma imkânlarını veren Türk Tarih Kurumuna, Millî Eğitim Bakanlığı Müzeler ve Antikiteler Genel Müdürlüğüne, illerimizde valilerimize, Millî Eğitim Müdürlerine, Müze idarecilerine ve diğer ilgililere teşekkürlerimi sunmak isterim.

⁸ Bu fosil dişlerden bazılarının Tekirdağında diş muayenehanesi bulunan Sayın Zeynel Malkoç tarafından İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Protez Profesörü Dr. Feyzullah Doğruer'e verildiğini, Sayın Profesörün elinde bulunduğunu 1959 yılındaki istikşaflarımız esnasında Tekirdağına gittiğim zaman öğrenmiştim. İstanbul'da, Sayın Profesöre bu fosil dişleri bize göstermesini birkaç defa rica etmeme ve kendisinin de vâdine rağmen görmek kabil olmadı! 1962 yılında Tekirdağı'na tekrar gittiğimde Sayın Z. Malkoç ile bu konu üzerinde konuştum. Linyit ocaklarından çıkan dişlerin gerçekten kendisine getirildiğini, onun da bunları Profesör F. Doğruer'e verdiğini, hiçbir parçanın elinde bulunmadığını ifade etti.

RECHERCHES SUR LE PEUPLEMENT PRÉHISTORIQUE DANS LA RÉGION DE MARMARA ET EN THRACE TURQUE

(1959-1962)

RÉSUMÉ

ŞEVKET AZİZ KANSU

En Thrace Turque, les recherches d'archéologie préhistorique, sous l'auspice de la Société d'Histoire Turque, avaient commencé en l'année 1936 sous la direction du Prof. Dr. Arif Müfid Mansel. Dr. Mansel avait fouillé entre 1936 et 1939 plusieurs tumuli (tertres) de notre Thrace. (Voir : A. M. Mansel, Les Fouilles de Thrace 1936 - 39. Belleten, Vol IV. Ns 13 p. 115-139. 1940 et spécialement: — Die Kuppelgräber von Kırklareli in Thrakien. Ankara. 1943). "Ces tertres ou tumuli qui, de tous temps, ont excité la curiosité des voyageurs et dont la signification est restée longtemps inconnue, ont été mis en rapport par l'archéologue français A. Dumont avec le passage d'Hérodote (V, 8) relatant les coutumes funéraires des anciens Thraces. A. Dumont montra ainsi que la plupart de ces monticules n'étaient autre que des monuments funéraires." Leur âge remonte d'après Mansel au 5e et au moins au 4e siècle avant J. Chr.

En 1936 le Dr. Mansel avait fouillé à Alpullu (près de la raffinerie de sucre) un tumulus. Ce tumulus ne contenait pas de sépulture. Mais par contre à 25 - 30 cm. de profondeur au - dessous du sol on a trouvé des restes d'habitations préhistoriques détruites par un incendie, ainsi qu'en témoignent des masses d'argile à surface rouge, des os d'animaux, et surtout une grande quantité de céramique monochrome noire, grise ou blanche, vases travaillés à la main et à surface extérieure polie et munie de dessins géométriques incisés. Le Dr. Mansel a pu dater les céramiques d'Alpullu comme remontant au commencement de l'âge du Bronze. Jusqu'en 1939 notre connaissance pour les temps proprement préhistoriques était limité à cette trouvaille. En 1959, donc après vingt ans d'intervalle, les recherches et explorations préhistoriques sont reprises par moi-même, et cette fois aussi

sous l'auspice de la Société d'Histoire Turque. Nous tâcherons d'indiquer les principaux résultats de nos recherches :

I. Les trouvailles préhistoriques aux alentours d'İstanbul. — A propos de la Fondation de Byzance Mr. Runciman nous dit que "Byzance fut fondée par des marins de Mégare, en 652 avant J. - Ch, à la limite extrême de L'Europe, au point où le Bosphore rejoint la Mer de Marmara. Ces côtes n'étaient pas inconnues des colons grecs. Quelques années auparavant d'autres Mégariens avaient fondé, sur la rive opposée en Asie, la ville de Chalcédoine" (Kadıköy-d'aujourd'hui). Mais nous devons remarquer que le premier établissement à İstanbul remonte à une date beaucoup plus reculée. En effet T. J. Arne signale que J. Miliapulos mit au jour en 1907, en un lieu appelé Fikirtepe près de Kadıköy (Chalcédoine), des outils de pierre et des tessons de poterie appartenant selon lui à l'âge Néolithique. Or des fouilles exécutées au même site à l'automne de 1952 par les Professeurs Arif Müfid Mansel, Kurt Bittel et Hâlet Çambel (İstanbul) ont abouti à la découverte d'une couche d'habitation ayant fourni un riche matériel de céramique et des ossements humains de l'âge Chalcolithique. Avant eux j'avais fait la même année des recherches aux alentours du site et obtenu des coups de poing (?) en silex. Donc si nous prenons en considération ces trouvailles conjointement au coup de poing et aux autres instruments du type paléolithique trouvés à Pendik par mon ancienne élève Madame Muine Atasayan en 1940 et par moi-même en 1959, nous devons faire remonter la Préhistoire du peuplement d'İstanbul jusqu'au Paléolithique. Aujourd'hui je considère ces pièces de silex, que j'avais trouvées alors en surface, comme des outils en rapport avec la culture calcolithique de Fikirtepe - à l'exception, toutefois, de quelques-unes de type paléolithique.

Toujours aux alentours du même site j'ai effectué en 1960 trois sondages dans le but de collecter du nouveau matériel et chercher une relation éventuelle (au point de vue culturel) d'un autre site préhistorique en Thrace Turque que j'avais découvert en 1959 à Edirne. A Pendik, toujours sur la côte d'Asie et à 30 kilomètres au sud de Kadıköy en 1959 j'avais collecté, quelques instruments à typologie paléolithique. En 1960, pendant mon exploration à Pendik, j'avais remarqué sur les versants d'une tranchée de la voie ferrée les vestiges de couches d'habitations et recueilli quelques tessons de poterie. En 1961 au même lieu j'ai effectué quatre sondages. Les ob-

jets préhistoriques que nous avons obtenus avaient une grande ressemblance avec les objets préhistoriques de Fikirtepe.

Parmis les pièces de Pendik nous citerons les tessons de poterie monochromes de couleur rouge grise et noire. Quelques poteries de couleur noire avaient des dessins géométriques incisés semblables à la céramique incisée de Fikirtepe. Des spatules, aiguilles, harpons, idoles en os, et quelques couteaux de silex et en obsidienne. Enfin dans les couches d'habitations nous avons recueilli des os d'animaux, des coquilles de moules. Ce site préhistorique comprend, approximativement, une superficie de plus de 150-200 m². La plus grande partie du l'habitat est démolie anciennement et récemment pendant les travaux de la ligne de chemin de fer. L'âge du site de Pendik comme l'âge du site de Fikirtepe se situe au 4e millénaire avant J. Ch. Le Prof. Kurt Bittel avait insisté, du point de vue géographique, sur l'importance des trouvailles de Fikirtepe. (Voir Kurt Bittel: Les Fouilles de Fikirtepe. - Actes du V. Congrès d'Histoire Turque. 1956. 29-36. 1960 Ankara).

Donc, l'importance du site préhistorique de Pendik vient de ce fait qu'il est contemporain de Fikirtepe et il est pour le moment la deuxième découverte sur la côte est de la mer de Marmara. Nous pouvons provisoirement nommer ce complexe comme "culture préhistorique de la côte de Marmara". A Fikirtepe, au cours de mes sondages en 1960, j'avais obtenu une pièce de moulin en pierre. C'est une preuve, malgré l'opinion contraire du Prof. Kurt Bittel, que Fikirtepe était un site préhistorique permanent et non saisonnière. La fameuse grotte de Yarımburgaz près du lac du Küçükçekmece à 30 kilomètres à l'ouest d'Istanbul (Les naturalistes Abdullah Bey 1869 - 70, Harun Reşit Bey 1920, Professeur Hovase 1927 et Kansu 1959) nous a fourni pendant un court sondage un morceau de poterie fait à la main avec un pourtour portant comme décoration l'impression digitale (Néolithique?). Cette grotte conserve très probablement dans ses dépôts de remplissage une industrie paléolithique.

II. En pleine Thrace Turque, à 5 kilomètres au nord-ouest d'Edirne il y a une carrière de sable et conglomérats. Cette carrière est située sur la terrasse supérieure de la rivière Tunca (ancienne Tonzos), et le lieu s'appelle Çardakaltı. En 1959 en ce lieu on a découvert par moi même un site préhistorique. Les sondages que j'avais effectués en 1959 et 1960 nous ont fourni un riche matériel archéologique : tessons de bols, de

pots, de coupes et de vases, tous faits à la main. Leur couleur est monochrome (rouge, noir, gris). Certains tessons portent des décorations géométriques (traits incisés, en méandres, en spirales, en gouttières, impressions digitales, décorations pointillées). Certaines pièces portent sur leur surface externe et interne des dessins géométriques. Nous avons recueilli aussi des haches polies, des moulins en pierre. Au cours des sondages nous n'avons obtenu aucun objet en métal. Je dois ajouter que ce site préhistorique (à cause de la carrière) est presque détruit. Pour le moment le site de Çardakaltı est la seule station préhistorique (chalcolithique) pour la région de l'ouest de la Thrace Turque. Le site de Çardakaltı, malgré le manque d'objets en métal, nous donne l'impression d'une culture de la fin de l'âge chalcolithique. Les poteries de Çardakaltı avec les poteries d'Alpullu d'une part et quelques poteries récemment trouvées, décrites par D. H. French en 1961 et par Kansu en 1962 à Kanallı (Kınalı) - köprü près de Silivri, d'autre part, nous prouvent que l'existence d'une civilisation préhistorique au moins de la fin du Chalcolithique pour la Thrace Turque est déjà acquise.

D'autre part, nous avons accompli, à Edirne le 10 Septembre 1963 avec l'aide aimable de Monsieur le Gouverneur Sadri Sarptır et en compagnie de Monsieur Ruhî Esin, sous-directeur en retraite de l'Education Nationale, une reconnaissance dans la région de Lalapaşa, où Monsieur Ruhî Esin nous avait signalé en 1960 l'existence probable de dolmens.

A 300 m. au nord du village Büyünlü (sous-préfecture Lalapaşa), se trouvent en effet des dolmens typiques que les villageois appellent "kapaklı kaya" (roc dallé) ou "Peri kızı evi" (maison de fée). Nous y avons constaté un groupe de quatre, entouré de frênes, plus un dans les vignes à l'est dudit groupe (on a bâti sur ce dernier une cabane de veilleur des vignes) et un autre sur la route menant à Lalapaşa, dans un champ labouré, à 300 m. à l'ouest dudit Dikilitaş - donc en tout six dolmens.

Dans le groupe de quatre, un dolmen est entièrement et un autre partiellement détruit.

Tous son faits de grossiers blocs. Leur direction indique le Nord-Ouest. Tous portent sur le bloc tourné vers le sud, près du sol, un trou en forme ovale (dalle-hublot) typique.

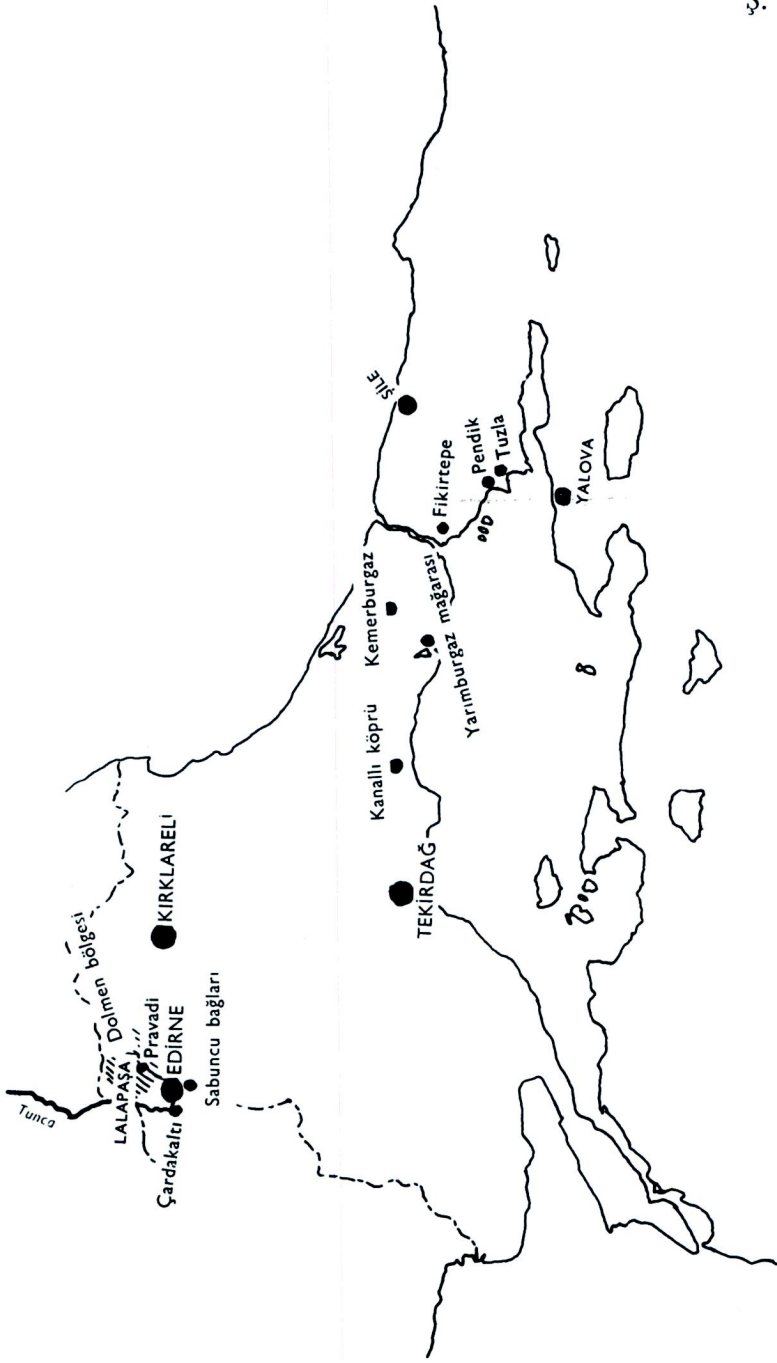
Le groupe des dolmens repose sur une petite éminence circulaire.

A part ces dolmens, il en existe encore, au dire de Monsieur Ruhî Esin, aux lieux situés entre Hanlıyenice et Donköy, entre Tatarlar et Süleyman Danişment, ainsi que sur la prairie de Hacıdanişment. Monsieur Hüseyin Gencan, instituteur au village de Hanlıyenice, nous déclare avoir vu des dolmens formant série (allée couverte?) entre Danişment et Çeşmeköy. Il est en outre probable, d'après les renseignements donnés par Monsieur Ruhî Esin, qu'il existe encore des dolmens et des menhirs (?) entre Tatarlar et Keremedenler.

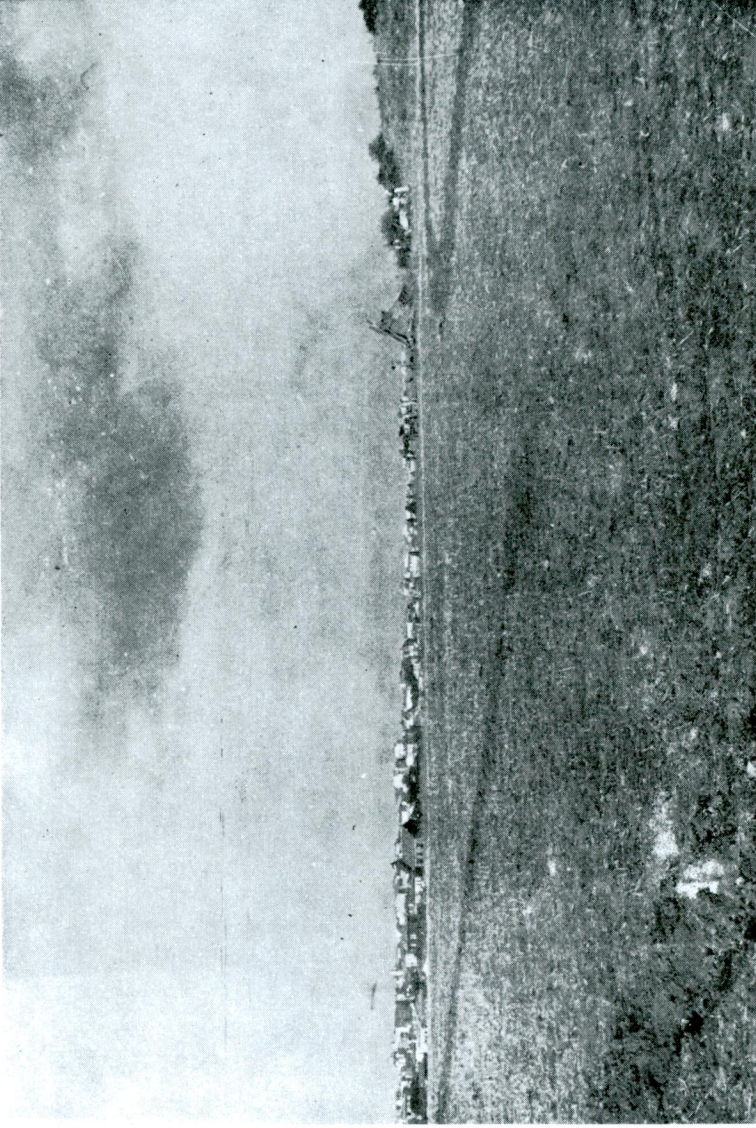
Comme nous le dit J. Déchelette: "Les dolmens manquent dans l'Europe Centrale. On n'en retrouve aucun vestige ni dans les provinces rhénanes, ni dans l'Allemagne du Sud, ni en Bohême, ni en Hongrie. Toutefois, en Bulgarie on a signalé les restes de soixante de ces monuments dans la région située au Nord d'Andrinople. (Les frères Skorpil, *Les Monuments de la Bulgarie*, 1er Vol, 1ère Partie: La Thrace, Sofia 1888. Ouvrage écrit en langue bulgare, résumé en allemand par M. Woldrich dans *MAGW*, 1888, p. 285-c. r. dans *Anthrop.* 1890, p. 110; Bontscheff, *Dolmen im Südlichen Bulgarien*, *CBIA*, 1896, p. 35). Ils abondent au contraire dans l'Europe occidentale et septentrionale. En Grèce, on n'en connaît aucun..." (Joseph Déchelette, *Manuel d'Archéologie Préhistorique Celtique et Gallo-romaine*, V. I. p. 415, Paris 1924).

Nous pensons que les dolmens de Lalapaşa - Büyünlü sont de date plus ancienne que les tumuli de Thrace. C'est toutefois à la suite de fouilles - sondages à faire sur ceux-ci qu'une conclusion définitive peut être tirée à ce sujet.

Nous voulons signaler nos trouvailles paléontologiques faites en 1959 et 1960 aux environs d'Edirne. J'ai eu l'occasion de trouver dans des couches de sable de "Kıyık" les défenses du proboscidiien et dans les alluvions du "Sabuncu bağları", toujours à l'est d'Edirne, des dents de *Synchionolophus* (Osborn), des dents d'*Hipparion* et de *Rhinocéros*. (d'après les identifications du Dr. Fikret Özansoy). Ces restes fossiles constituent après la trouvaille faite en 1904 à Edirne du *Sivatherium giganteum*, selon la citation de O. Abel: (*Über einen Fund von Sivatherium g. bei Adrianopel*, *Acad. der Wis.* Vol. C. XIII. pp. 629, 650. 1904) les plus récentes trouvailles paléontologiques appartenant à l'horizon du pliocène inférieur pour la région ouest de la Thrace Turque.

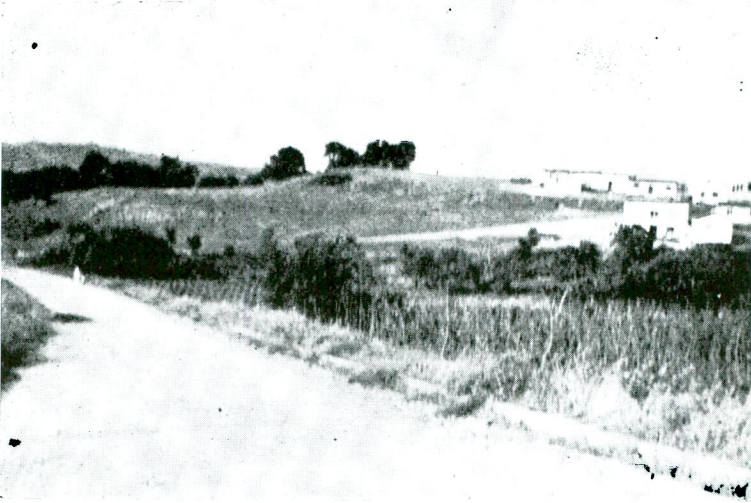

Türk Tarih Kurumu Trakya ve Marmara bölgesinde yapılmış olan belibaşlı gezi ve sondaj yerleri 1959-1962.
Lieux d'excursions et de sondages en Thrace et dans la région de la Marmara. — Travaux exécutés par les soins
de la Société d'Histoire Turque, 1959 - 1962

Res. 1 — Fikirtepe'nin (Kadıköy-İstanbul) 1952 yılında Kuzeybatı Kuzeybatı görünüşü. Bu tarla yüzünde elbaltası ve balta biçiminde piyesler toplanmıştır. Kalkolitik yerleşme yeri de bu tarlanın daha batı ve biraz da güneyinde (A. M. Mansel, H. Çambel, K. Bittel) meydana çıkarılmıştır.

Fig. 1 — Vue en Fikirtepe (Kadıköy-İstanbul), du Nord-Est, 1952. On a recueilli sur la surface de ce champ des pièces en forme de coup de poing et de hâche (?). Le site chalcolithique a été mis au jour à l'Ouest et un peu au Sud de ce champ (A. M. Mansel, H. Çambel, K. Bittel).

Res. 2 — Fikirtepe'nin güney-batı yönünden genel görünüşü 1960.

Fig. 2 — Vue de Fikirtepe du Sud-Ouest, 1960.

Res. 3 — Fikirtepe'de (A) sondajı kuyusu. Sınırı elle işaretlenen beyazımtırak tabaka midye kabukları yığıntılarını ve arkeolojik seviyeyi göstermektedir 1960.

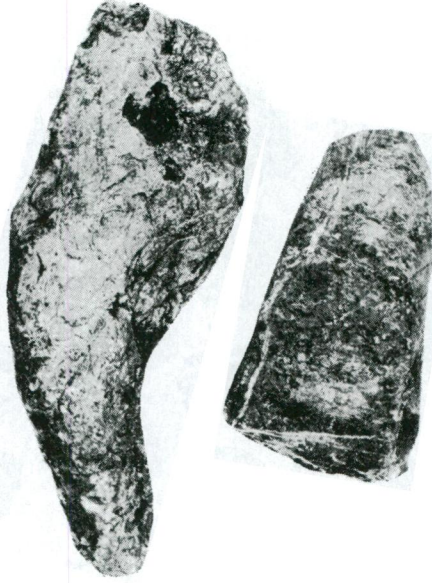
Fig. 3 — Fikirtepe. Puits de sondage A. La couche blanchâtre dont la limite est désignée à la main, contient des tas de coquilles de moule et montre le niveau archéologique, 1960.

Res. 4 — Fikirtepe elbaltası (Paleolitik?) 1952.
Fig. 4 — Coup de poing. Fikirtepe (Paléolithique ?), 1952.

Res. 5 — Fikirtepe (1952) Res. 5a — Fikirtepe (1952).
Kalkolitik yerleşme yeri ile ilgili elbaltaları (?)
Fig. 5 — Hâches se rapportant à l'habitat calcholithique (?).

Res. 6 — Fikirtepe Kalkolitik yerleşme yeri ile ilgili (pic) ve elbaltası (?) 1952.
Fig. 6 — Pic et hâche (?) se rapportant au site calcholithique de Fikirtepe, 1952.

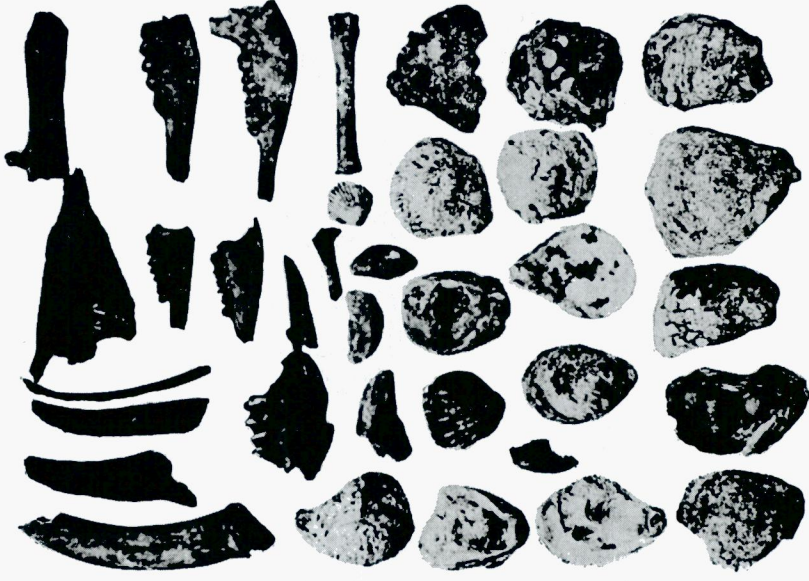

Res. 7 — Fikirtepe 1960 yılı sondajlarında elde edilen taş, kemik, keramik parçaları. Sol kenarda üstten ikinci piyes kırık bir değirmen taşıdır. En alttaki yarı cilâlanmış kırık bir balta parçasıdır ki 1952 satlı buluntuları ile karşılaştırılmalıdır.
Fig. 7 — Morceaux d'instruments de pierre, d'os et de céramique obtenus durant les sondages de 1960 La deuxième pièce en haut au coin gauche est une meule brisée. La pierre à demi polie vue en bas est une hâche cassée qu'il faudra comparer avec les trouvailles faites en surface.

Res. 8 — Fikirtepe 1960 Sondajlarından çıkarılan keramik parçalar ve taşın piyesler. Sağda yukarıdan ikinci parça kırık bir değirmen taşı gösteriyor.

Fig. 8 — Tessons de céramique et pièces en pierre découverts durant les sondages de Fikirtepe en 1960. La deuxième pièce en haut à droite est une meule brisée.

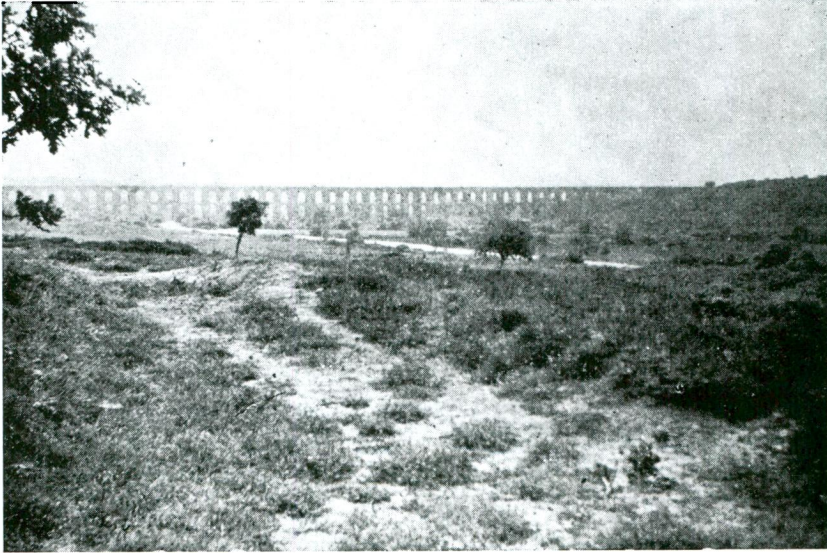
Res. 9 — Fikirtepe kalkolitik sakınlrının yedikleri omurgalı hayvanlara ve mideye kabuklarına ait örnekler — 1960.

Fig. 9 — Echantillons de restes d'animaux et de moules consommés par les habitants du Chalcolithique de Fikirtepe, 1960.

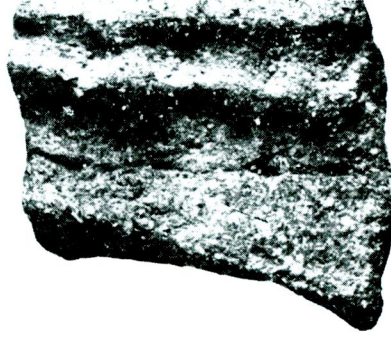

Res. 10 — Kemerburgaz ilçesi (İstanbul) Davutpaşa deresi üst sekisinde bulunan çok aşınmış ve taşınmış (Roulé) Paleolitik bir elbaltası (?). 1959

Fig. 10 — Coup de poing paléolithique (?) très roulé, trouvé sur la terrasse supérieure du ruisseau de Davutpaşa, sous - préfecture de Kemerburgaz (İstanbul).

Res. 11 — Kemerburgaz su kemerlerinin doğu yönden görünüşü.
Fig. 11 — Aqüeduc de Kemerburgaz, vu de l'Est.

Res. 12 — Yarımburgaz mağarasında (Küçükçekmece - İstanbul) ufak bir sondaj sonunda bulunmuş olan kaba hamurlu, elle yapılmış, bezekli keramik (Neolitik ?) parçası 1959.

Fig. 12 — Tesson (néolithique ?) de poterie, de matériel grossier, faite à la main et ornementée (impression digitale) trouvé lors d'un petit sondage effectué dans la caverne de Yarımburgaz (Küçükçekmece - İstanbul), 1959.

Res. 13 — Pendik (İstanbul) Kalkolitik yerleşme yerinin Demiryolu yarmasının doğu yönünde işaretlenmesi 1960.

Fig. 13 — Habitat chalcolithique de Pendik (İstanbul), indiqué à l'Est du déblai de chemin de fer, 1960.

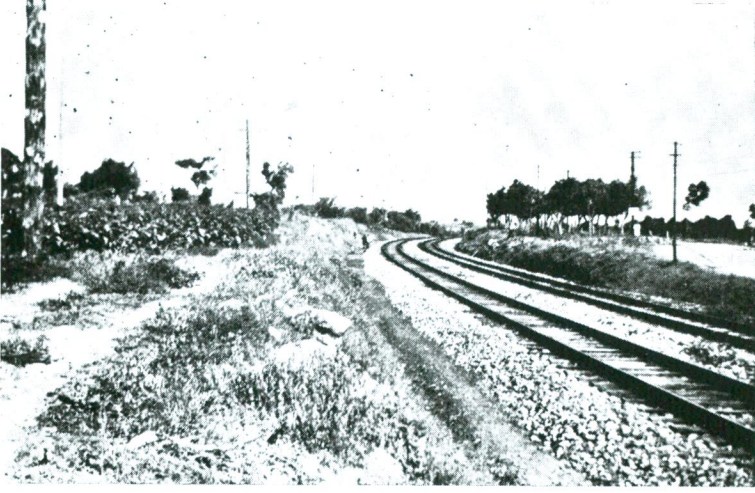
Res. 14 — Pendik Kalkolitik yerleşme tabakasında ilk keramik buluntu yeri (1960).

Fig. 14 — Lieu des premières trouvailles de céramique faites au site chalcolithique de Pendik, 1960.

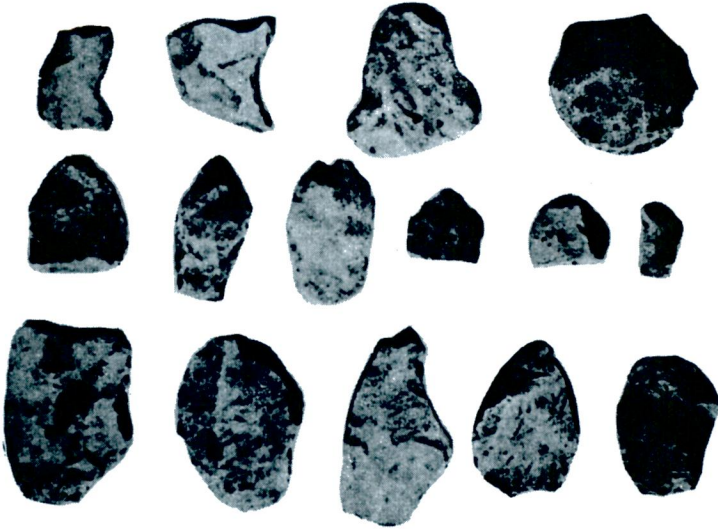
Res. 15 — Pendik Kalkolitik yerleşme yerinde sondajlar. (1961). Haydarpaşa-Ankara yönü.

Fig. 15 — Sondages au site chalcolithique de Pendik, 1960. Direction Haydarpaşa - Ankara.

Res. 16 — Pendik Kalkolitik yerleşme yerinin demiryolu yarmasından genel görünüşü. 1961

Fig. 16 — Site chalcolithique de Pendik, vu du déblai de chemin de fer, 1961.

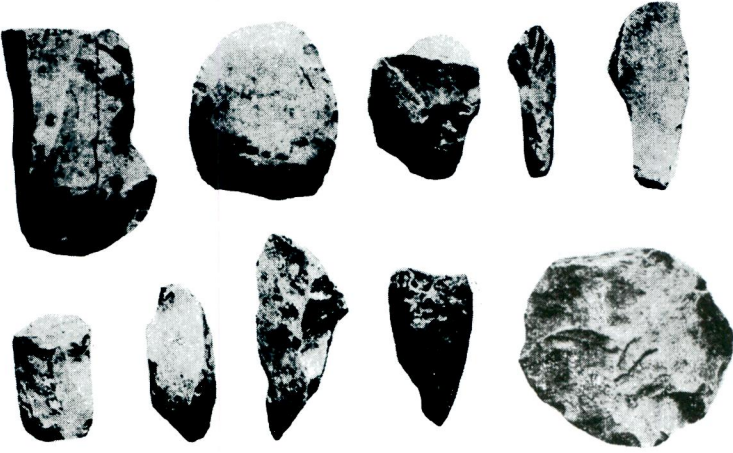

Res. 17 — Pendik Paleolitik piyesleri (sath buluntusu) 1959.

Fig. 17 — Pendik. Pièces paléolithiques (trouvailles faites en surface), 1959.

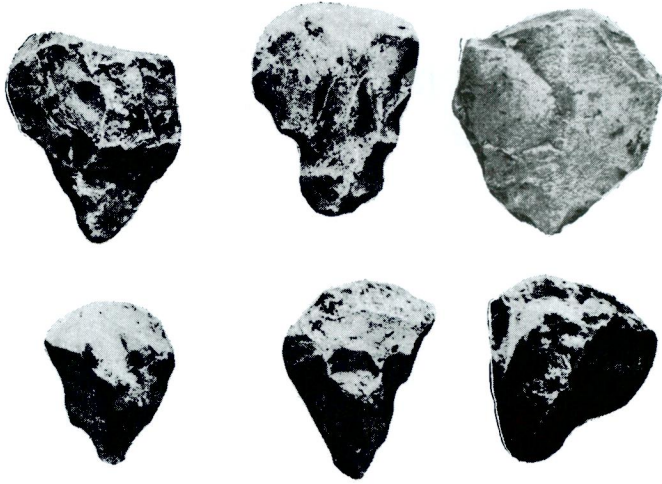

Res. 18 — Pendik Paleolitik piyesleri önden görünüş (1959).
Fig. 18 — Pendik. Pièces paléolithiques (recto), 1959.

Res. 19 — Pendik Paleolitik piyesleri arkadan görünüş 1959.
Fig. 19 — Pendik. Pièces paléolithiques (verso), 1959.

Ş. A. Kansu

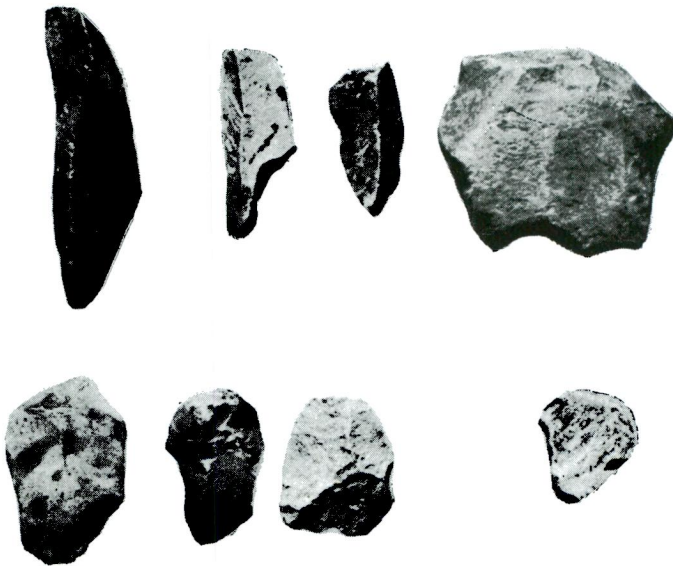
Res. 20 — Pendik Paleolitik piyesleri 1959.
Fig. 20 — Pendik. Pièces paléolithiques, 1959.

Res. 21 — Pendik Paleolitik piyesleri 1959.
Fig. 21 — Pendik. Pièces paléolithiques, 1959.

Res. 22 — Pendik Paleolitik piyesleri 1959.
Fig. 22 — Pendik. Pièces paléolithiques, 1959.

Res. 23 — Pendik Paleolitik piyesleri 1959.
Fig. 23 — Pendik. Pièces paléolithiques, 1959.

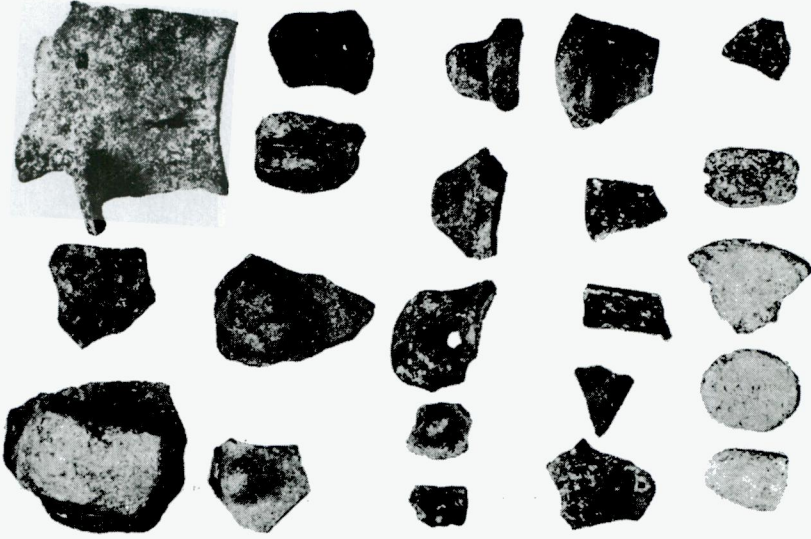
Res. 24 — Pendik sondajlarından elde edilen deve tüyü renkli çizgi bezekli Kalkolitik keramik parçaları 1961.

Fig. 24 — Tesson de poterie chalcolithique de couleur beige à ornements linéaires, découverts aux sondages de Pendik, 1961.

Res. 25 — Pendik Kalkolitik yerleşme yerine ait keramik parçaları 1961.

Fig. 25 — Tesson obtenus au site chalcolithique de Pendik, 1961.

Res. 26 — Pendik Kalkolitik yerleşme yerine ait keramik parçaları 1961.

Fig. 26 — Tessons obtenus au site chalcolithique de Pendik, 1961.

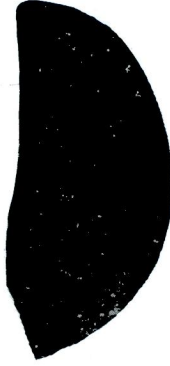
Res. 27 — Pendik Kalkolitik yerleşme yerine ait kemikten aletler (İspatül, olta, bız, idol . .) ve omurgalı hayvan dişleri; üst sırada sağdaki birinci parça obsidiyenden bir (bıçaktır) 1961.

Eig. 27 — Outils en os (spatule, hameçon, idole...) et dents de mammifères du site chalcolithique de Pendik. La première pièce à droite de la série supérieure est un couteau en obsidienne, 1961.

Ş. A. Kansu

Res. 28 — Pendik Kalkolitik yerleşme yeri sondajlarından çıkarılan çeşitli hayvan kemikleri, boynuz ve dişler. 1961
Fig. 28 — Divers os d'animaux, cornes et dents trouvés durant les sondages faits au site calcholithique de Pendik, 1961.

Res. 29 — Yalova. Akköy'de satıhda bulunmuş kırık bir değirmen taşı 1959.
Fig. 29 — Yalova. Meule brisée, trouvée en surface à Akköy, 1959.

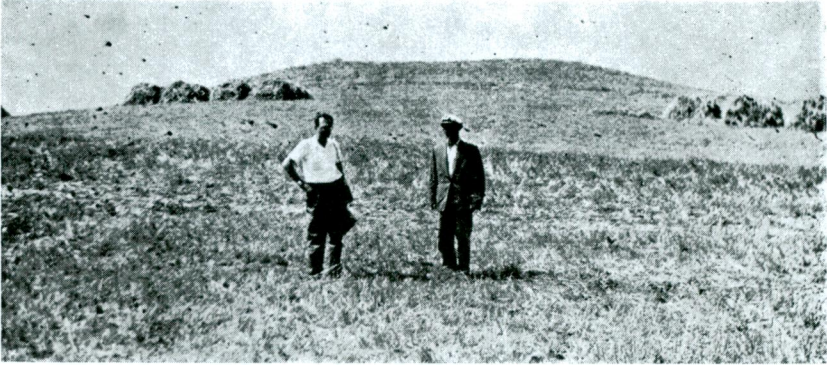
Res. 30 — Yalova alıhderesi graviyelerinde bulunan kazıyıcılar (?) 1959.

Fig. 30 — Grattoirs trouvés dans le gravier de alıhdere, Yalova, 1959.

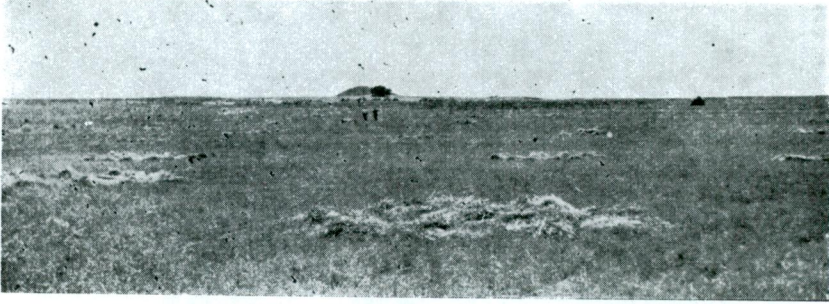

Res. 31 — Silivri Kanallıköprü höyüğü. Höyüğün tepesindeki kulube. Tarlanın sabibi Akif Tunalı kulübenin önünde görülmektedir 1962.

Fig. 31 — Höyük de Kanallıköprü à Silivri. Cabane sise au sommet du Höyük. On voit Akif Tunalı, propriétaire du terrain, devant la cabane, 1962.

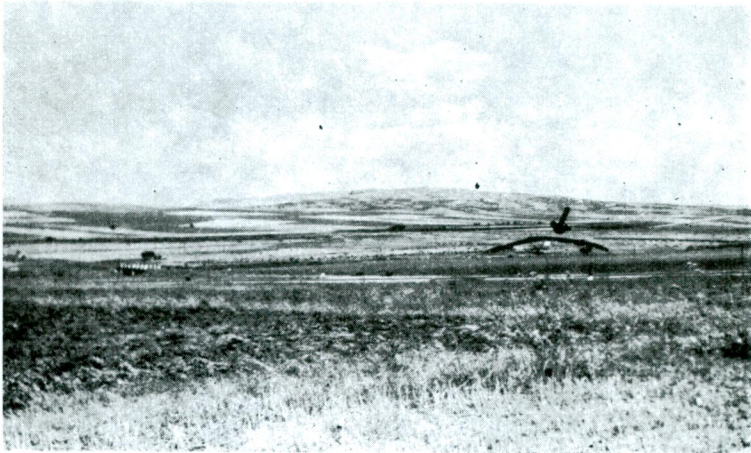

Res. 32 — Selivri Kanallıköprü höyüğü doğusundaki Altintepe 1962.
Fig. 32 — Altintepe à l'Est du Höyük de Kanallıköprü. Silivri. 1962.

Res. 33 — Silivri Kanallıköprü höyüğünün batısındaki
Cambaztepe 1962.

Fig. 33 — Cambaztepe, à l'Ouest du Höyük de
Kanallıköprü, Silivri, 1962.

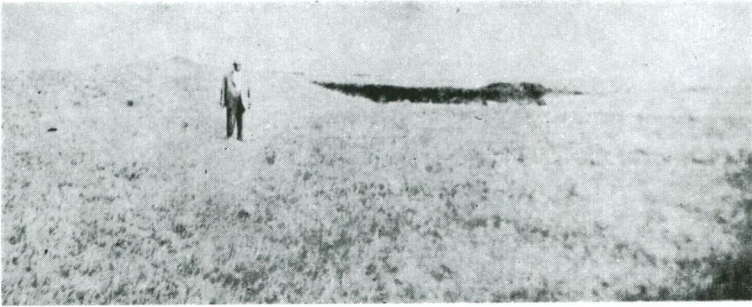
Res. 34 — Silivri Kanallıköprü höyüğü okla işaretlenmiştir. 1962

Fig. 34 — Le Höyük de Kanallıköprü, Silivri, est
indiqué par la flèche, 1962.

Res. 35 — Silivri Kanallıköprü Kalkolitik ve klâsik çağ keramikleri.

Fig. 35 — Céramique chalcolithique et quelques tessons de l'âge classique; Hoyük de Kanallıköprü, Silivri.

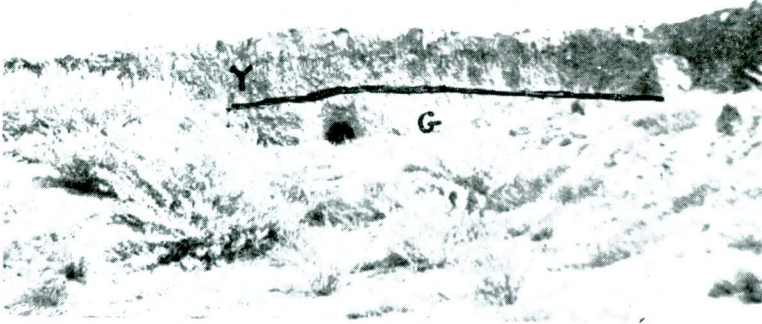
Res. 36 — Edirne Çardakaltı Kalkolitik yerleşme yerinin-doğu yönden görünüşü. Tümsek ve siyah renk, tahribe uğramış yerleşme yerinin kültür kalıntılarını taşıyan toprağını göstermektedir.

Fig. 36 — Le site chalcolithique de Çardakaltı, Edirne, vu de la direction Est-Ouest. L'éminence de couleur noire montre le terrain portant les restes de culture du site détruit.

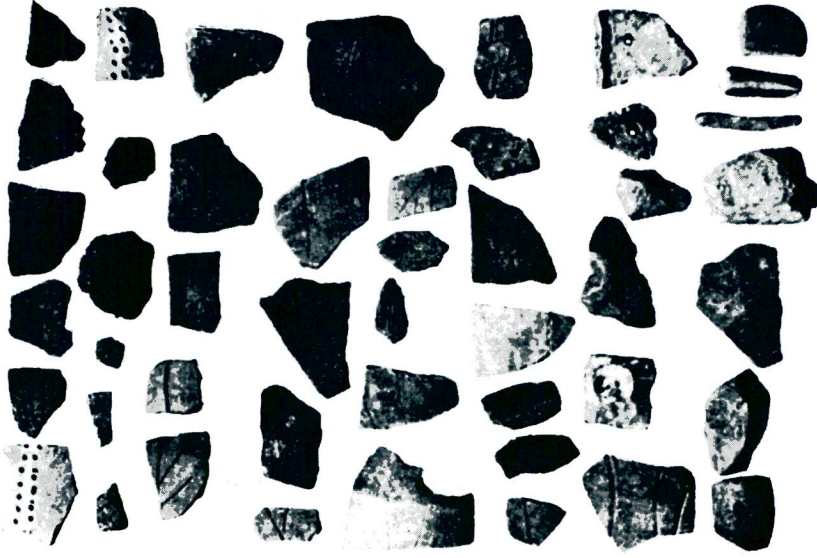
Res. 37 — Çardakaltı yerleşme yerinin kuzey-doğudan görünüşü (A) eski asker hastanesini (Ç) yerleşme yerini işaretlemektedir.

Fig. 37 — Site de Çardakaltı. Vue du Nord-Est. A. Emplacement de l'ancien hôpital militaire. Ç. Le site.

Res. 38 — Çardakaltı yerleşme yerinin kesiti. (Y) yerleşme toprağı (G) graviye 1959.

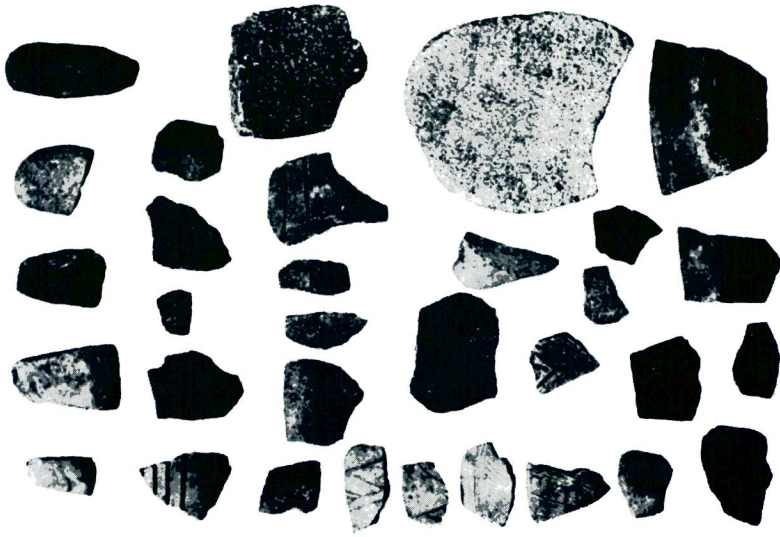
Fig. 38 — Coupe du site de Çardakaltı. Y. Terre de l'habitat. G. Gravier 1959.

Ş. A. Kansu

Res. 40 — Çardakalı yerleşme yeri bezekli keramikleri (süzgeç parçaları). Sağdan alt sırada 4 parçadan sağdan ilk üçü perdah taşı biri de cilalanmaya başlanmış elbaltasıdır. 1959-1960

Fig. 40 — Tessons de céramique ornementée (fragments de filtre) du site de Çardakalı. Les trois premières pièces de la série inférieure à droite sont des polissoirs, la quatrième, une hâche partiellement polie, 1959-1960.

Res. 39 — Çardakalı kalkolitik yerleşme yerinin cilâh elbaltaları, çizgi bezekli keramiklerinden ve değirmenlerinden örnekler. 1959-1960.

Fig. 39 — Hâches polies; échantillons de céramique à ornements linéaires et de moulins de l'habitat chalcolithique de Çardakalı 1959-1960.

Res. 41 — Çardakaltı çizgi bezekli bir kâse parçasının dış yönü.

Fig. 41 — Extérieur du tesson de bol à ornements linéaires (recto), Çardakaltı.

Res. 42 — Aynı kâse parçasının içyüzü.

Fig. 42 — Verso du même bol.

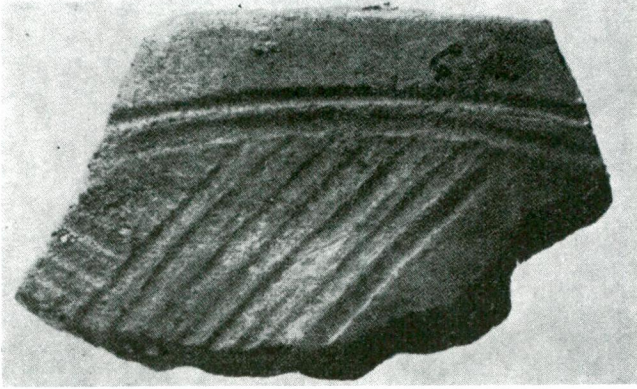
Res. 43 — Çardakaltı çizgi bezekli bir keramik parçası.

Fig. 43 — Tesson à ornements linéaires, Çardakaltı.

Res. 44 — Çardakaltı çizgi bezekli bir keramik parçası.

Fig. 44 — Tesson à ornements linéaires, (en spirale?), Çardakaltı.

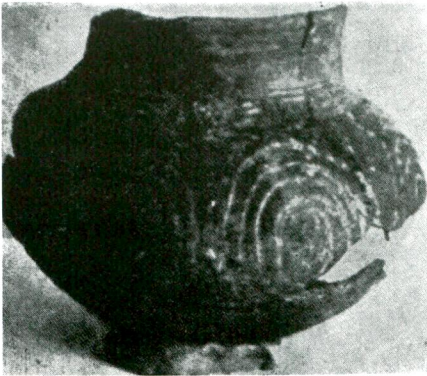
Res. 45 — Çardakaltı çizgi bezekli kâse parçasının dış yüzü.

Fig. 45 — Bol à ornements linéaires parallèles (recto).

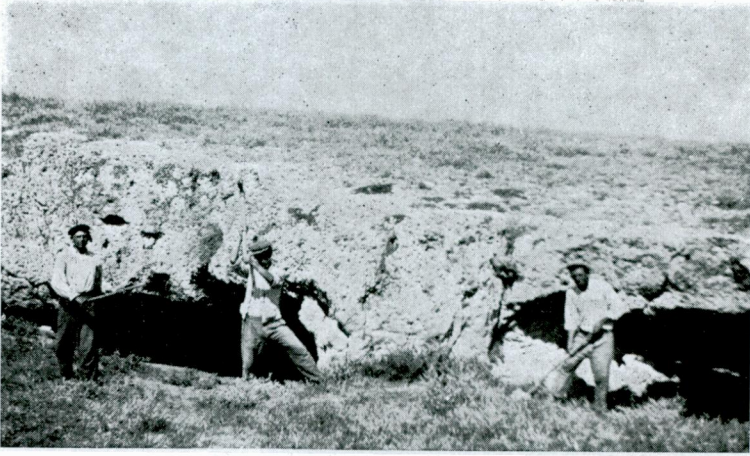
Res. 46 — Aynı kâse parçasının çember biçimi paralel çizgi bezekli iç yüzü.

Fig. 46 — Le même bol à ornements linéaires circulaires (face intérieure).

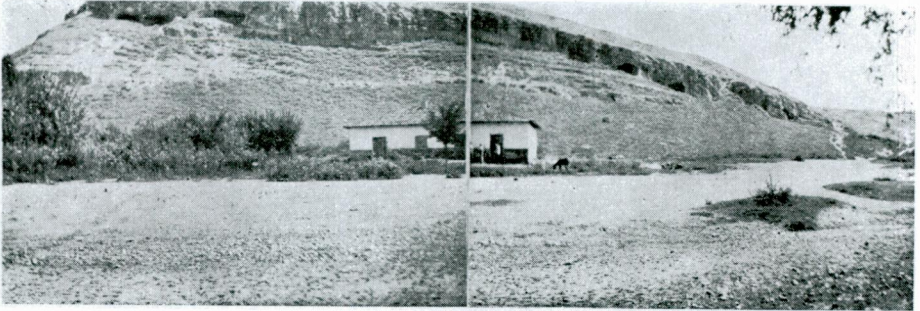
Res. 47 — Etiyokuşu (Ankara) 1937 kazısında bulunmuş olan çember biçim paralel çizgi bezekli kâse. (ocak B. tabaka b1.)

Fig. 47 — Bol à ornements linéaires circulaires parallèles trouvé en 1937 à Etiyokuşu (Ankara).

Res. 48 — Edirne'nin kuzeyinde Arnavud köyü civarında mağara araştırmaları 1960.

Fig. 48 — Recherches sur les cavernes près Arnavutköy (au Nord d'Edirne), 1960.

Res. 49 — Edirne'nin kuzeybatısında Sinanköy (Pravadi) vâdisinde kaya sığınakları. Lalapaşa şösesi. 1960.

Fig. 49 — Abris sous roche dans la vallée de Sinanköy (Pravadi) au Nord-Ouest d'Edirne. Chaussée de Lalapaşa, 1960.

Res. 50 — Kaya sığınaklarında çalışmalar. 1960
Fig. 50 — Travaux exécutés dans les abris sous roche, 1960.

Res. 51 — Edirne Kıyık fosil Hortumlusunun (synconolophus ?)
defans parçası 1959.

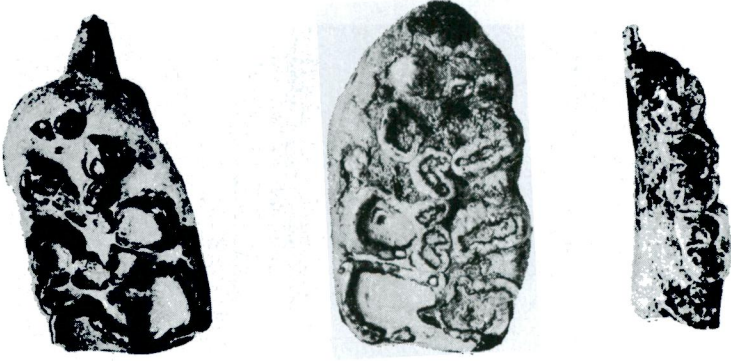
Fig. 51 — Morceau de défense du synconolophus (?),
fossile de Kıyık, Edirne 1959.

Res. 52 — Kıyık semtinde meydana çıkarılan fosil defansın yeri 1959.

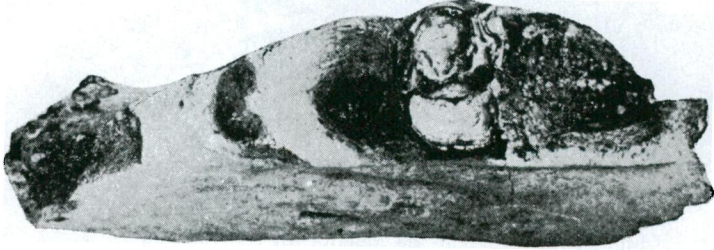
Fig. 52 — Lieu où la défense fossile à été découverte.

Parages de Kıyık, 1959.

Res. 53 — Edirne'nin doğusunda Sabuncu bağları semti Alvüyonlarından ve dere yataklarından toplanan synconolophus (soldan 1 ve 2) ve Chilotherium fosillerinin dişleri 1960.

Fig. 53 — Dents de fossiles de synconolophus (1 et 2 à gauche) et de chilotherium, ramassés dans les alluvions près Sabuncubağları, à l'Est d'Edirne, 1960.

Res. 54 — Sabuncu bağları fosil Hortumlu (Synconolophus) alt çenesi 1960.

Fig. 54 — Maxillaire inférieur du synconolophus trouvée à Sabuncubağları, 1960.

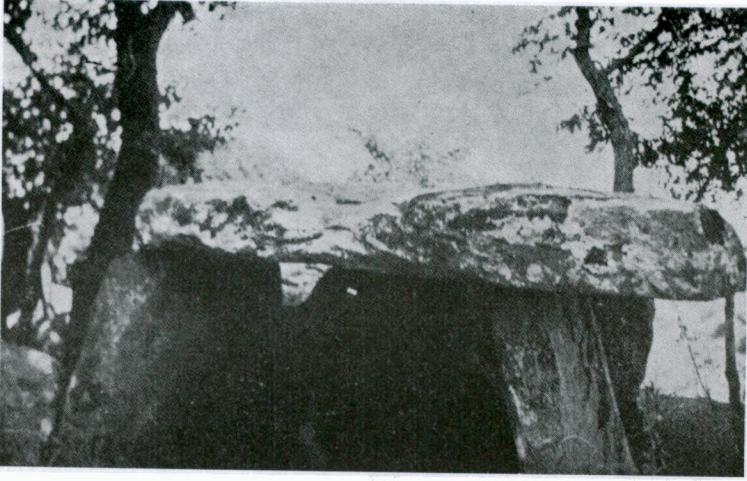
Res. 55 — Aynı fosilin altçenesinin diğer parçası. 1960

Fig. 55 — Autre morceau du maxillaire inférieur du même fossile, 1960.

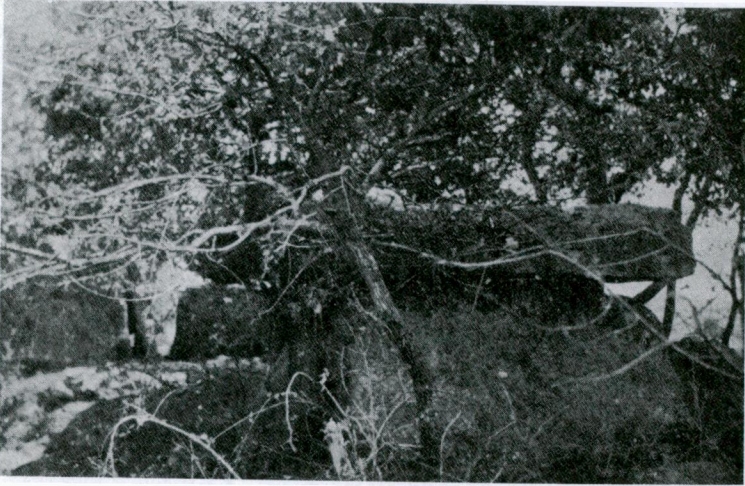
Res. 56 — Edirne Sabuncu bağları üçüncü zaman fosillerinin uzun kemik, defans, parmak kalıntıları. Sağdan ilk sırasının sol taraf ortasındaki (Hipparion) dişidir.

Fig. 56 — Sabuncubağları, Edirne. Restes d'os longs, défenses, phalange de fossiles tertiaires. Le morceau qui se trouve vers le milieu, à gauche, dans la première série à partir de la droite est une dent d'Hipparion.

Res. 57 — Edirne Lalapaşa -Büyünlü dörtlü dolmenlerinden birisi 1963.

Fig. 57 — Un des dolmens de Lalapaşa-Büyünlü, Edirne 1963.

Res. 58 — Aynı grup dolmenlerinden başka bir görünüş 1963.

Fig. 58 — Une autre vue du même groupe de dolmens, 1963.

Res. 59 — Edirne Lalapaşa - Büyünlü dolmenlerinden dörtlü grubun güney - batı yönden görünüşü 1963.

Fig. 59 — Vue du Sud-Ouest du groupe de quatre dolmens de Lalapaşa-Büyünlü (Edirne), 1963.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

The Muslim and Christian Calendars, G. S. P. FREEMAN-GRENVILLE,
London, Oxford University Press 1963, VIII + 87 s.

Hicrî ve kamerî takvim kullanan müslüman memleketleriyle önceleri bu tarihi kullanmış olan memleketleri ve bu arada özellikle bizi ilgilendiren yeni bir "tarih çevirme kılavuzu" Tarih İlimleri Kütüphanesinin yardımcı eserler rafında yer almış bulunuyor. Bir çok yıllarını Doğu Afrika memleketlerinin İslâm halkı arasında geçirmiş bulunduğu ve Britanyalı bir din adamı olduğu anlaşılan müellif, G.S.P. Freeman-Grenville'in, İngilizcenin yaygın bulunduğu memleketler için böyle bir kılavuza, 1960 Eylül ayında Zengibar'da toplanan Doğu Afrika Swahili (Sevahili) ¹ Komitesinin yirmidördüncü yıllık toplantısında yapılan görüşmeler sonunda ihtiyaç gördüğünü ve bununla Doğu Afrika'daki mahkemelerle Zengibar Sultanının ülkesinde bu yönden rastlanan güçlükleri gidermek mümkün olabileceğini, kitabın giriş yazısından anlamaktayız.

Sir Wolseley Haig'in bu konudaki eseri ² çoktan tükenmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kitabın hafta günlerinin kolaylıkla tesbitine yarar cetvellere mahrum oluşu, kullanılmasını gösteren açıklamalarının yetersizliği ve bir kısım dizgi ve baskı yanlışlarının bulunuşu, iş hayatı veya hükümet işleri yönünden önemi de şüphe götürmeyen Müslüman ve Hristiyan dinî bayram günlerinin karşılıklarına yer vermemiş olması gibi kusurları da vardır. Bu sebeple duyulan bütün ihtiyaçları karşılayacak ve bir Müslüman veya Hristiyanın, Hicretin ilk gününden Milâdın 2000 inci yılına kadar arayacağı tarihlerin karşılıkları ile gelecekteki dinî bayramların günlerini verecek tam ve yeni bir eserin ortaya konmasına zaruret vardır.

Söz konusu olan hususlar, işte bu yeni eserde sağlanmış ve bilhassa Hıristiyanların Paskalya gibi tarihi sabit olmayan dinî bayramlarının Kamerî takvime göre ayarlanan tarihleri de milâdî takvime göre 1990 yılına kadar gösterilmiştir. İngiltere parlamentosunun bir kısım üyeleri tarafından Paskalya tarihinin değişmez bir güne bağlanması için yapılan, Anglikan kilisesi için Canterbury Piskoposu tarafından da tasvip olunan ve en yüksek dinî makam adına sabık Papa XII. Pius'ca da onaylanmış bulunan bu husustaki bir teklife de uygun bulunan bu

¹ Sevahili - Zengibar adası ve karşısındaki kıyılarda yaşayan, geniş ölçüde Arap ve Hintli kanı karışmış Bantu kolundan zenci müslüman halk ve onların Orta Afrika ülkelerinde yaygın olan, *lingua franca* niteliğinde ve Arap harfleriyle yazılıp okunan anlaşılması güç bozuk şiveli dilleri.

² *Comparative Tables of Muhammedan and Christian Dates*, London, Luzac Co. 1932 (Bu eserin Türkçe tercümesi, Fevzi Kurtoğlu tarafından 1936'da "*Tarih Yılları*" adı altında yayımlanan kitabın 62-93 üncü sahifelerinde aynen bulunmaktadır).

cetvelin Milletlerarası günlük münasebetler yönünden önemi şüphesizdir. Eğer yakın bir gelecekte Hıristiyan takviminde Paskalya sabit bir tarihe bağlanacak olursa kitabın bu sekizinci tablosuna da artık lüzum kalmıyacağı tabiidir.

Kitap, üç bahisle 8 tablodan tereküp etmektedir. Birinci bahiste Müslüman takviminin, ikinci bahiste Hıristiyan takviminin esasları ve geçirdiği tarihî safhalar hakkında bilgi verilmekte, üçüncü bahiste de kitaba ekli sekiz cetvelden ne yolda faydalanılacağı pratik örnekler verilmek suretiyle gösterilmektedir. Birinci bahiste ayrıca *Kur'an'a* da dayandırılan (*Töve* suresi, 36 ıncı âyet) Müslüman takviminin Doğu Afrika memleketlerinde uygulanışını, Ramazan ve Şevval aylarının ilk günlerinin *Hilâli görmek* suretiyle tesbitinde rastlanan güçlükleri ve günün başlangıcı ile sonu hakkında Müslüman ve Hıristiyan takviminde uygulanan farklı tutuma ait dikkate değer hususlar hakkında bilgi de vardır.

Dört sütun üzerine tertiplenmiş bulunan birinci cetvel (s. 14-59) Hicrî ve Milâdî yılları sıralamakta ve birinci sütunda yer alan 1-1421 Hicret senelerinin ilk günlerinin hangi milâdî tarihte başladığı da ikinci sütunda bulunmaktadır. Üçüncü sütun bir tarihin milâdî yılın kaçınıcı günü olduğunu, dördüncü sütun da o milâdî yılın haftanın hangi gününde başlamış bulunduğunu göstermektedir. Artık yıl olan milâdî senelerin yanlarına da birer * işareti konulmuştur. Sir Welseley Haig'in kitabının birinci cetvelinde mevcut olmayan bu dördüncü sütun Hicrî-Kamerî yılbaşının rastladığı günü kesin bir şekilde göstermesi bakımından kitabın üstünlüklerinden birini teşkil etmektedir ki, bunlar tam karşılıkların tesbitinde ve Paskalya gününün tayininde önemli bir dayanak hizmeti görmektedir. İkinci cetvel (s. 60-63) her aya bir sütun ayrılmak suretiyle Hicrî-Kamerî takvimin esası olan Arabî ayların her gününün senenin kaçınıcı günü olduğunu bildirmektedir. Bu cetvel S. W. Haig'in kitabında III numara altında yer almış bulunan cetvelin aynıdır. Aynı şekilde tertiplenen ve S. W. Haig'in eserinde ufak bir tertip farkı ile II numaralı tabloyu teşkil etmekte bulunan üçüncü cetvel (s. 64-67) ise evvelkinin tersi olarak adı veya artık yıl olduklarına göre milâdî takvim aylarının günlerinin senenin kaçınıcı günü olduğunu göstermektedir.

Dördüncü cetvel (s. 68-81) milâdî yıllara göre hafta günlerinin devamlı takvimine ayrılmıştır. Karşılıklı sayfeler halinde adı veya artık yılların 1 Ocak tarihlerinin rastladığı güne göre, bütün sene içindeki ay günlerinin hangi hafta günlerine rastladıklarını vermektedir. Beşinci cetvel (s. 82-83) Gregoryen takvim reformunun yapıldığı 1582 yılının son üç ayının gerektirdiği özelliği hesaplamağa yarayan bir yardımcı niteliğindedir. Altıncı cetvelde başlıca Müslüman dinî günleri, yedinci cetvelde de günü sabit olan Hıristiyan dinî günleri yer almıştır. Müslüman dinî günleri arasında Hindistan'da ve Doğu Afrika memleketlerinde yaygın bulunan Şîî mezhebi İsmailiye kolunun özel günlerinin de bulunduğu dikkati çekmekte, yalnız herhangi bir düzeltme yapılmadığına göre, 27 Ramazan'da olması gereken Kadir gecesinin yanlış olarak 21 Ramazanda gösterilmesinin bir sebebi varsa, anlaşılmamaktadır.

Sekizinci ve sonuncu cetvelse, günleri milâdî takvime göre sabit olmayarak senesine göre değişen Hıristiyan dinî günlerinin 1960-1990 yılları arasında hangi tarihlere düşeceğini hesaplanmış olarak gösteren bir yardımcı tablodur ki, yukarı-

da da söylendiği gibi önümüzdeki bir çeyrek yüzyıllık zaman için ilgililere, şimdilik, kılavuzluk edecek bir nitelik taşımaktadır.

Bibliyografik tanımı böylece özetlenebilen bu kitabın, Müslüman kayıt ve kaynakları üzerinde incelemeler yapan Şarkiyatçılar veya Doğu kaynak ve vesikalarında geçen olayları milâdî takvime göre tarihleyecek tarihçiler ve görevliler için olduğu kadar, Müslüman ve Hıristiyan din adamlarıyla takvim ve yıllık hazırlayıcıları için de faydalanılabilecek bir elkitabı olduğu ve İslâmî kronoloji dalında uzunca bir müddet canlılığını muhafaza edeceği şüphesizdir.

FAİK REŞİT UNAT

K İ T A P L A R D A N H A B E R

ATATÜRK, 1881 - 1938. — Hommage de la Commission Nationale turque pour l'U.N.E.S.C.O à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de sa mort. 10 Novembre 1963. XI+308 Sa.

ATATÜRK'ün ölümünün 25. yıl dönümü dolayısıyla U.N.E.S.C. O'nun Millî Türk Komisyonun, Büyük Şef'i tebcil için çıkarttığı bu kitabın muhtevası şudur :
(Kitabın içindeki yazılar, Fransızca, İngilizce ve Almanca'dır)

U.N.E.S.C.O Türk Millî Komitesi Başkanı Profesör Bedrettin Tuncel'in Ön-sözünden sonra: *Atatürk*: İsmet İnönü; Ölümünden sonra. Enver Ziya Karal: *Atatürk* (Mustafa Kemal). Atatürk'ün hayatının kısa bir kronolojisi. *Atatürk söyledi, yazdı*: Genel Mülâhazalar. Öğretim ve Millî Eğitim. Kadınların Eğitimi. Bilimler, Kültür ve Güzel Sanatlar. İlkokul öğretmeni ve Şef. *Türkiye'de Yazılar ve Tanıklar*: Ahmet Haşim: Gazi'yi gördüm. Yunus Nadi: Gazi üstüne bir inceleme. İbrahim Alâettin Gövsa: Atatürk. Âfet İnan: Atatürk'ten hâtıralar. Ruşen Eşref Ünaydın: Yeni bir ışığa doğru. Tevfik Bıyıklıoğlu: Nasıl çalışırdı? Falih Rıfki Atay: Babamız Atatürk. Falih Rıfki Atay: Çankaya. Falih Rıfki Atay: Gazi. Mehmet Ali Ağakay: Mahkemenin verdiği yargıya Atatürk'ün saygısı. Uluğ İğdemir: Atatürk'ten hâtıralar: İnsan Atatürk. A. K. Tecer: Atatürk ve İnsanlık. *Yabancı yazılar ve Tanıklıklar*: H. S. Armstrong: Bozkurt. Benoit-Méchin: Bir imparatorluğun ölümü. Charles de Chambrun: Mustafa Kemal'i tebcil. Charles de Chambrun: Harikulâde bir insan. K. S. Chantitch-Chandan: Türk mucizesi. Orhan Conker: Alın-yazısı önceden tâyin edilmiş pilot (önder). Georges Duhamel: İdeolojik devrim. Maurice Duverger: Kemalizm. Maurice Duverger: Mustafa Kemal Atatürk. Claude Farrère: Yeniden canlanan Türkiye. Hans Froemberg: Kemal Atatürk. Albert Gabriel: Ayasofya'nın yeni alın-yazısı. Paul Gentizon: Yürüyen Doğu. Berthe Georges-Gaulis: Mustafa Kemal destanı. F. de Gérando: Modern bir devlet. Gabriel Hano-taux: Bir ırkın değişmesi. Edouard Herriot: Gazi Mustafa Kemal. Edouard Herriot: Kemalizm. Herbert J. Müller: Tarihin şafağı. M. M. Moushrrafa: Türk Rönesans'ı. Sir Percy Loraine: Hiç alışılmamış (fevkalâde) bir insan. René Marchand: Bir ırkın uyanışı. Herbert Melzig: Bir Kahraman zekâsı (Kahramanca bir zekâ). Dagobert von Mikusch: Doğunun reformcusu. Nelia Pavlova: Batının ışığına doğru. René Pinon: Mustafa Kemal. Eugène Pittard: Atatürk'ün hâtırasını tebcil. Eugène Pittard: Türkiye'nin yeni çehresi. M. Philips Price: Hakim bir kişilik. Noëlle Roger: Başarılarının sırrı. Noëlle Roger: Atatürk dedi ki. Dr. Stephan Rornart: Bugünkü Türkiye. Jean-Paul Roux: Yalnız kendine banzer. Albert Sarraut: Bir milletin yenileşmesi. Albert Sarraut: Hayranlığa değer bir hakraman. Charles H. Sherril: Harikulâde Türk. André Siegfried: Canlı Türkiye. Willy Sperco: Sivil

olmuş galip. Gérard Tongas: Kemalizmin felsefesi. Arnold. J. Toynbee: Batı Hayatına giriş. D.E. Webster: Milletlerin öncülüğünde. Ahmet Emin Yalman: Zamanında Türkiye. Philippe de Zara: Bir dâhi. *Bibliyografya*.

ATATÜRK, 1881 - 1938. Commission Nationale Turque pour l'U.N.E.S.C.O. 1963. 80 Sa.

U.N.E.S.C.O Türkiye Milli Komitesi tarafından Fransızca olarak çıkarılan ve gayesi Büyük Şefi, ölümünün 25. yıldönümü dolayısıyla tebciil etmek olan bu küçük kitapta, İsmet İnönü'nün, Atatürk'ün ölümünde Türk Milletine hitaben yayınladığı bildiri, Prof. Enver Ziya Karal'ın, Atatürk hakkındaki yazısı, Atatürk'ün hayatının kısa bir kronolojisi. Atatürk'ten bazı düşünceler, ve kısa bir bibliyografya bulunmaktadır.

ATATÜRK, Kommission Nationale Turque pour l'U.N.E.S.C.O. Ankara 1963. 255 Sa.

ATATÜRK'ün ölümünün 25 yıldönümü dolayısıyla U.N.E.S.C.O Türkiye Milli Komisyonunun yayınlamış olduğu ve Fransızca olarak yazılmış olan bu kitap, aslında İslâm Ansiklopedisinde (10. *fasikül*) Büyük Şefimizin hayatı ve eseri üzerine yazılmış ve Uluğ İğdemir, Enver Ziya Karal, Salih Omurtak, Enver Sökmen, İhsan Sungu, Faik Reşit Unat ve Hasan-Âli Yücel tarafından kaleme alınmış olan yazının Fransızcaya tam çevirisidir. Fransızca tercüme Strasburg Üniversitesi profesörlerinden René Giraud tarafından yapılmıştır. Kitabın başında Atatürk'ün bir portresi ve sonunda Atatürk'ten resimler bulunmaktadır.

ATATÜRK. Turkish National Kommission for U.N.E.S.C.O. Ankara, 1963. 232 Sa.

Yukarıda adı geçen kitabın İngilizce nüshasıdır. İngilizceye çeviri Londra Doğu Dilleri Türkçe Profesörü Dr. Andrew J. Mango tarafından yapılmıştır.

ATATÜRK, Türkische Nationale Kommission für U.N.E.S.C.O. Ankara 1963. 303 Sa.

Yukarıda adı geçen kitabın Almanca nüshasıdır. Almancaya çeviri, Münster Üniversitesinde Türkçe lektörü Bayan Monika Röllig tarafından yapılmıştır.

AKSEL, MALİK: *Anadolu Halk Resimleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından No. 868. İstanbul 1960. XV+190 Sa.

İstanbul Üniversitesi Estetik ve Sanat Tarihi Ord. Prof. Dr. Mazhar Şevket İpşir'in bir Önsözü ile yayınlanmış olan bu kitap, şu konuları ele almaktadır: Halk hikâyelerinde resim. Kahve resimleri. Dinî resimlere doğru. Halk resminde

Modernleşme temayülü. Sonuç. Kitapta, renkli ve renksiz olmak üzere 101 resim bulunmaktadır.

Bu eser, memlekette halk resim konusunu ele alan ilk kitaptır. Yazar, dayandığı bol resim malzemesi yardımıyla Türkiye’de bir halk resminin var olduğunu ve bunun yeni olmayıp eski zamanlara kadar geriye gittiğini göstermektedir.

BOSCH - GIMPERA, P. (Préface et traduction, de R. LANTIER): *Les Indo-Européens* (Problèmes Archéologiques), Payot Paris 1961. 266 Sa.

Hint-Avrupalılarla ilgili arkeoloji sorunlarını ele alan ve İspanyolcadan çevrilmiş olan bu eserin muhtevası şudur: Önsöz (R. LANNTIER’nin), Giriş, 1. Bölüm: Sorun’un mahiyeti. 2. Bölüm: Arkeolojik ve Lengüistik Yorum denemesi: A) Arkeolojiye göre, Kuzey ve Orta Avrupa’da Hint-Avrupa sorunu. B) İtalya kavimleri. C) Lengüistik sorunu ve çağdaş lengüist’ler. D) Marr ve Sovyet araştırmacıları. E) Etnolog’lar. F) Genel bir teze erişmedeki güçlükler ve yeni açıklama çabaları. 3. Bölüm: Sorunun bugünkü durumu ve güçlükleri. 4. Bölüm: Tartışmanın arkeolojik ve tarihsel çerçevesi. *Hint-Avrupa sorununu açıklama denemesi.* A) Genel düşünceler. B) Mezolitik. C) Mezolitik etnik teşekküller. D) Yakın Doğu’da Yeni-Eneolitik kültürler ve Neolitik’in yayılması. E) Avrupa Yeni-Enolitik’i. F) Sonuçlar. Yeni-Eneolitik kavimleri ve Hint-Avrupa’lıların meydana gelmesi. G) Tunç Çağı ve Demir Çağına geçiş. H) Tunç Çağının ve Demir Çağına geçiş zamanının kavimleri. İ) Tunç ve Demir çağları arasında geçit zamanları ile, tarihsel zamanlarda kavimlerin hareketleri. *Sonuç.* Bibliyografya. Harita levhaları: Avrupa kültürü basamakları ve Hint-Avrupalılar. Haritaların sayısı 10’dur.

BOISEN, INGOLF: *Asırlar boyunca Türkiye ve Danimarka*. Kopenhag. 74 Sa.

Çok güzel kuşe kâğıt üstüne itina ile basılmış olan bu kitabın içindekiler şunlardır : Önsöz’den sonra: Fatih, Bir sanatkâr ve bir mimar. Sultan’la ticaret anlaşması, Şark Pazarı. 20.000 kelimenin esrarı. Veni, Vidi, Vici. İzmir’de meze. Sultan’ların yattığı yer. Eski kervan yolunda Atatürk’ün başşehri. Viking’ler Haliç’te. Kitap, Kampsax adlı Danimarkalı mühendislik firması tarafından yayımlanmıştır ve yüzyıllar boyunca Türkiye ile Danimarka arasındaki münasebetleri anlatmaktadır. (Kampsax firması, başka bir Danimarka firması ile birlikte Irmak-Filyos ve Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolu hattı ile Ereğli limanının plânlanması ve inşaatının kontrolü işini üzerine almış, ayrıca da 1961 yılında Samsun, İskenderun, Haydarpaşa, Salıpazarı limanlarının modernleşmesi işini üzerine almış olan firmadır.) Eserde, başta Atatürk’ün resmi olmak üzere, renkli veya renksiz 62 resim vardır.

ÇAĞDAŞ, DOĞ. DR. KEMAL : *Devanâgari Alfabeti ve Sanskrit-Türkçe Küçük Sözlük* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya

Fakültesi Yayınları Sayı : 141. Ankara Üniversitesi Basımevi. 1963. 135 Sa.

Hindoloji denen bilim dalının başlıca konusu olan Sanskrit dili ve bu dilde kaleme alınmış olan edebiyat, Devanâgarî adlı yazıda yazılmıştır. İşte, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Hindoloji doçentlerinden Dr. Kemal Çağdaş, bu küçük eseri ile bu yazıyı tanıtmaktadır. Fakat kitabın en önemli bölümünü küçük bir Sanskrit Türkçe - lûgatı işgal etmektedir (Sa 35 - 135).

GADD, C.J.: *The Dynasty of Agade and the Gutian Invasion*. The Cambridge Ancient History, Revised Edition of Volumes I and II. Cambridge University Press. 1963. 54 Sa.

Cambridge Eski Çağ Tarihinden -her zaman olduğu gibi- ayrı basılmış olan ve bu tarihin XIX'uncu bölümünü teşkil eden bu yazı, ayrı bir eser sayılabilir ve muhtevası şudur: *Agade hanedanı ve Guti istilâsı*: I. Sargon'un saltanatı. II. Sargon'un halefleri. III. Naram-Sin'in saltanatı. IV. Agade hanedanı altında Babil devleti. V. Agade'nin son kırılları ve Guti hâkimiyeti. VI. Guti'lerin kovulması. Eserin sonunda bir bibliyografya vardır.

HAWI, KHALIL S.: *Kahlil Gibran, His Background, Character and Works* (Foreword by NABIH AMİN FARİS) (*American University of Beirut. Public. of the Fac. of Art and Sciences*) Beyrut 1963. XII+307 Sa.

Lübnanlı yazar ve düşünür K. Gibran'ın hayatı, eserleri ve yaptığı etki üstüne bir inceleme olan bu eserin muhtevası şudur: Önsöz ve Giriş'ten sonra: 1. Millî zemin. 2. Lübnan'da Edebi tazelenme (Rönsans), 3. K. Gibran'ın hayatı. 4. Karakteri ve karakterinin gelişmesi. 5. Öğretisinin yorumu: İlk inançları. 6. Medeniyetin çürümüş ağacı. 7. Elmanın bahar çiçeklerini taşıyan Meşe ağacı. 8. Form'unun ve üslûbunun analizi. Sonuç : Zengin bir bibliyografya. İndeks.

HUSSEY, J. M.: *The Byzantine World*. London 1957 (Second Edition 1961). 191 Sa.

Londra Üniversitesi tarih profesörü olan J. M. Hussey'in bir eseri olan bu kitap şu konuları incelemektedir: I. Bizans İmparatorluğu ortaya çıkıyor 324 - 717 (1. Büyük Kostantin ve Hıristiyan Roma İmparatorluğu'nun meydana gelmesi. 2. Barbar istilâları ve imparatorluğun doğu yarısının yaşamaya devam etmesi. 3. İmparator Iustinianus ve altıncı yüzyıl. 4. Yedinci yüzyılda ölüm kalım savaşı ve Heraklius sülâlesi problemi). II. Ortaçağ Roma İmparatorluğu 717 - 1056 (1. İkonoklast (put-kıran) İmparatorların başarıları 717 - 842. 2. Bizans İmparatorluğu'nun yükseklik çağı: Amorien ve Makedonyalı hükümdarlar. Doğuya yayılma 842 - 1025; Kostantiniyye ve İslav'lar. Bizans ve Batı. Memleket içinde imparatorluk idaresi: Kilise ve öğretim). III. Esaslı değişiklikler 1025 - 1204.

IV. Doğu-Batı çarpışması 1204 - 1453. V. Kilise ve Devlet: İmparatorluk idaresi. VI. Ortodoks Kilisesi. VII. Manastır hayatı. VIII. Günlük hayat. IX. Öğrenim ve edebiyat. X. Bizans sanatı. XI. Bizans ve komşuları.—Kitabın sonunda, son Roma ve Bizans hükümdarlarının bir listesi. Bibliyografik notlar, İndeks ve kitabın baş ve sonunda, kapağın içinde birer harita vardır.

İTİL, DOĞ. DR. ABİDİN: *Sanskrit Kılavuzu*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları Sayı: 140. Ankara Üniversitesi Basımevi 1963. XI+164 Sa.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hindoloji hocası Dr. Abidin İtil'in bu eserinin muhtevası şudur: Giriş. *Gramer* (Yazı, Fonetik), *İsim ve Sıfatlar*. *Zarf*lar. *Sayılar*, *Zamirler*, *Fiiller*, *Sözlerin kuruluşu*, *Birleşik kelimeler* (a. Fiillerde. b. İsimlerde) *Söz türlerinin cümle içerisindeki kullanılışları* (A. Fiiller, Part., Mastar ve Gerundium'lar, İsim halleri) Kitabın sonuna bir İndeks konmuştur.

MANSEL, ARİF MÜFİD: *Die Ruinen von Side* Deutsches Archäologisches Institut Abteilung İstanbul. Walter de Gruyter und Co Berlin 1963. 199 S.

Side harabeleri üzerine olan bu eser Almanca yazılmıştır. Muhtevası: Şehrin mevki ve tarihi. Şehir plânı. Tahkimat. Liman. Su tesisatı. Nymphaeum ve şehir içinde su tesisatı. Tapınak. Agora. Kayser salonunu içine alan bina. Tiyatro. Thermeler (kaplıcalar), Bizans binaları. Evler. Nekropol, Side harabelerinin araştırılması, Bibliyografik zeyl ile birlikte.—Güzel kuşe kâğıt üzerine basılmış olan kitapta 157 resim, 1 harita ve poşet içinde katlanmış 1 plân vardır.

MICHAELIS, DR. ALFRED: *Orta Doğu'nun Kalkınma meseleleri* Kiel Üniversitesi Dünya İktisat Enstitüsü yayını. (Türkçeye çeviren: İbrahim DEMİR) Ankara 1962. 154 Sa.

Kitabın konuları şunlardır: Gelişme dâvalarının büyüklüğü ve güçlükleri. (Önsöz). I. *Orta Doğu Bölgesi coğrafya ve iklim şartları*. II. *Dinamik gelişme faktörleri*: (1. Nüfus tazyiki ve nüfusun şehirlerde toplanması. 2. Hayat seviyesini yükseltme gayreti. 3. Sanayileşme. 4. Ziraatin gelişmesi. 5. Sulama ve enerji istihali ile ilgili gelişme problemleri. 6. Orta Doğu'nun İktisadî gelişmesinde Petrol rezervinin önemi. 7. Petrol nakliyatı ile Orta Doğu'nun transit nakliyatı merkezi olarak yeniden canlanması). III. *Meseleler ve Görünüş* (1. İktisadî kalkınmanın mali kaynakları ve Petrol gelirlerinin sarfı. 2. Enflasyon tehlikesi. 3. İktisadî kalkınma sistemi ve otomatığı. 4. Batı ve Doğu arasında). Esere 20 tablo ile 2 kroki konmuştur.

MUMCU, DR. AHMET: *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No. 180. Ankara 1963. XXIII+260 Sa.

Eserin muhtevası: Önsöz, İçindekiler, Kısaltmalar, Bibliyografya ve Giriş'ten sonra, *Birinci Bölüm: Kurumun Kökleri*: İslâm devletinde siyaseten katle basamak

olan gelişmeler. Kurumun yerleşmesi ve gelişmesi. İslâmdan önceki Türk Kamu hukukunun konu bakımından incelenmesi ve Kurum'un Türk-İslâm devletlerindeki gelişmesi. *İkinci Bölüm: Osmanlı Kamu hukukunda Padişahın yetkilerinin gelişmesi ve bu gelişmenin İslâm Ceza Hukukunda ölüm cezası bakımından incelenmesi*: Genel olarak şeriat ve Örfî hukuk. Osmanlı Devletinde Örfî hukukun gelişimi. Ölüm cezası bakımından Örfî hukuk. *Üçüncü Bölüm: Siyaseten katlin Osmanlı devletindeki gelişiminin incelenmesi*: Osmanlı devletinde teb'anın durumuna konu yönünden bir bakış. Askerî sınıfın siyaseten katilleri. Reayanın siyaseten katli. Siyaseten katilde af. Siyaseten katlin sonuçları. *Dördüncü bölüm: Osmanlı Devletinde siyaseten katil sebeplerinin sınırlandırılması ve bu kurumun hükümdarın keyfi yetkisine bağlı olmaktan çıkıp kanun içinde düzenlenmesi*: Tanzimatın hazırlık devri. Tanzimat *Beşinci Bölüm: Osmanlı Devletinde hanedan üyelerinin katilleri*: Osmanlı Devletinde hanedan üyelerinin katledilmelerinin sebebi. Fatih Kanunnamesinin uygulanması. *Sonuç: Siyaseten katil hakkında değer hükmü. Siyaseten katlin Türk kamu hukukuna etkisi. Tam metni verilen belgeler. Indeks. Tam metni verilen belgelerden Topkapı Sarayı müzesi arşivinde bulunanların ıpkıbasımları.*

REYCHMAN, JAN, *Dni Swietnosci i Kleski Turcji* (Küçük Türkiye Tarihi) 279 Sa. 1960

Polonyalı tanınmış tarihçi Reychman'ın Leh dilinde yazılmış bu eseri, Türklerin Orta Asya'daki menşeleri üstüne kısa bilgi verdikten sonra Selçuklularla başlamakta ve Türkiye'nin en yakın tarihi ile sona ermektedir. Bol resimlerle bezenmiş olan bu küçük kitabın sonuna bir zaman levhası (önemli olayların tarihleri), eserde adları geçen kişilerin çok kısa biyografyası, bibliyografya ve tarihsel harita bulunmaktadır.

SOVYETLER BİRLİĞİNDE İSLÂM ESERLERİ : Taşkent.— Açıklamanın sayfa sayısı : 54. Kitabın aslı baştan başa metin-dışı resimlerden ibaret.

Güzel kuşe kâğıt üzerine *büyük eb'atta* itina ile basılmış olan bu eser, Başbakan İsmet İnönü'nün Türk Tarih Kurumu'na hediyesidir. İçinde, bugünkü Sovyetler Birliği'nin müsliman sakinlerine ait Türbe, Cami, Medrese, Saray, Minare... gibi sanat eserlerinin 135 tane resmi vardır. Açıklama yazısının Arapçası asıl kitabın bir parçasını teşkil etmektedir ve üzerinde sayfa numarası yoktur. Rusça, İngilizce, Fransızca açıklamalar ise, asıl kitaptan ayrı basılmış, fakat kitabın içine konmuştur. Bu eser, Sovyet Rusya İslâm milletlerinin sanat tarihi bakımından birinci derecede önemlidir.

SØRENSEN, HANS CHRISTIAN, *Ein Russisches Handschriftliches Gesprächbuch aus dem 17. Jahrhundert*. (Kommentar von:) Historisk-filosofiske Meddelelser udgivet af Det Kongelige Danske Videnska bernes Selskab. Bind 29, nr. 8 Kopenhagen 1962, 127 Sa.

Bu eser, Rusçanın henüz tam gelişmemiş olduğu 17. yüzyıldan bir el-yazması konuşma (ders) kitabının kritik edisyon'udur. Muhtevası : Önsöz, Giriş, Metnin

tabi tutulduğu muamele, El-yazmasının metni, Yazı, Fonetik, Morfoloji, Sıfatlar, Sayı adları ve tekrar ile ölçü zarfları, Zamirler, Zarflar, Fiil, Takılar, İndeks.

TAŞLIKLIOĞLU, Dr. Z.: *Trakya'da Epigrafiya Araştırmaları (Recherches épigraphiques en Thrace et en Chersonèse)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları No. 886. İstanbul 1961. VI+96 Sa.

Bir eserin I. bölümünü teşkil eden bu kitabın bir Türkçe bir de Fransızca kısmı vardır. Her iki metnin bölümleri şunlardır : I. Mocasura - Mokapora (Karaevli köyü). II. Perinthos (Marmara Ereğlisi). III. Bisanthe (Tekirdağ). IV. Madytos - Maydos (bugünkü adı Eceabat). V. Byzantion (İstanbul). VI. Apri (İncecik?). -Eserin sonunda Bibliyografya ile metin- dışı 11 levha vardır.

EDİRNE SEMİNERİ

Edirne'nin 600 üncü fetih yıldönümü münasebetiyle Türk Tarih Kurumu 9 - 12 Eylül 1963 tarihlerinde Edirne'de bir seminer düzenledi. Edirne'nin eski ve yeni tarihini çeşitli yönlerden inceleyen ve 12 konferansdan ibaret olan bu seminer Edirneli aydınlar tarafından büyük bir ilgi ile izlendi.

Edirne'nin çalışkan ve dinamik valisi sayın Sadri Sarptır'ın seminerin düzenlenmesinde gösterdiği gayret ve ilgiyi şükranla anmalıyız.

Seminerin programı şöyle tertiplenmiş ve bu program daha önce Türk Tarih Kurumunca bastırılarak ilgililere gönderilmişti:

TÜRK TARİH KURUMUNCA 9-12 EYLÜL 1963 TARİHLERİ ARASINDA EDİRNE'DE DÜZENLENEN SEMİNERİN PROGRAMI

9 EYLÜL 1963 PAZARTESİ SAAT : 9

- 1 — Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu : *Açış söylevi.*
- 2 — Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu : *Edirne'nin ilk iskân tarihi üzerine araştırmalar* (projeksiyonlu).
- 3 — Doçent Dr. Semavi Eyice : *Bizans devrinde Edirne.*

ÖĞLEDEN SONRA SAAT : 15

- 1 — Prof. Dr. Halil İnalçık : *Edirne tarihine bakışlar.*
- 2 — Doçent Dr. Semavi Eyice : *Bir turizm ve kültür merkezi olarak Edirne.*

10 EYLÜL 1963 SALI SAAT : 9

- 1 — Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal : *Edirne'nin uğradığı istilâlar.*
- 2 — Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver : *Tarih boyunca Edirne ve konakları.*

ÖĞLEDEN SONRA SAAT : 15

- 1 — Prof. Tayyip Gökbilgin : *Edirne hakkında yazılmış tarihler ve Edirneli tarihçiler.*
- 2 — Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu : *Edirne II. Bayezid Darüşşifası.*

11 EYLÜL 1963 ÇARŞAMBA SAAT : 9

- 1 — Prof. Dr. Cemal Tükin : *Edirne andlaşması.*
- 2 — Prof. Tayyip Gökbilgin : *XV. yüzyıl Edirne tarihinden simalar ve bunların Edirne'deki tesisleri.*

ÖĞLEDEN SONRA SAAT : 15

1 — Faik Reşit Unat : *Fetihten Cumhuriyet'e kadar Edirne'de maarif hayatı ve müesseseleri.*

2 — Rauf Tunçay : *Edirne sanat eserlerinde süslemelerin hususiyeti.*

12 EYLÜL 1963 PERŞEMBE SAAT : 9

1 — Edirne'nin tarihî yerlerinin gezilmesi

Programın basılıp dağıtılmasından sonra rahatsızlanmış olan üyelerimizden Faik Reşit Unat'ın yerine 11 Eylül Çarşamba günü öğleden sonra Edirne Öğretmenler Birliği Başkanı Bay Salih Zorlutuna Edirne'de yapılmış saray düğünleri hakkında bir konferans verdi.

Semineri, Edirne Kız Öğretmen Okulu konferans salonunda 9 Eylül Pazartesi günü saat 9'da Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu aşağıdaki söylevle açtı; açış töreninde Edirne Valisi, Kolordu Komutanı, askerî erkân, Edirne vilâyeti erkânı, öğretmenler, öğrenciler hazır bulunuyorlardı :

“Sayın Bay Vali, Sayın Komutanlarımız,
Sayın Edirneli hemşehrilerimiz ve dinleyicilerimiz,

Türk Tarih Kurumu'nun Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümünü kutlamak üzere tertiplediği semineri açıyorum.

Sizleri Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, Edirne'nin ilk Fatihi I. Murad'ın, tarih boyunca, kahramanlarının ve kahraman şehidlerinin hâtıralarını tâziz etmek üzere 3 dakika saygı duruşuna davet ediyorum.

İnsanlık ailesi içinde Türk uygarlığının maddi ve mânevi ölmez anıtları ile bezenilerek Türk ulusu tarafından, Türk ve cihan tarihine maledilen Türk Edirne-mizin 600. Fetih yılı dönümünü kutlamak, bu mutlu ve muhteşem tarihsel olayı yâd etmek için toplanmış bulunuyoruz.

Türk Tarih Kurumu bu fetih yıl dönümünü 9-12 Eylül 1963 tarihleri arasında tertiplemeğe karar verdiği bir seminerle değerlendirmeyi mutlu bir ödev saymıştır. Bu münasebetle daha önce, 25 Ocak 1960 tarihinde, ‘Edirne'nin 600. Fetih yıl dönümünü kutlama Komitesi’ kurulmuştur. Üyelerimizden Sayın Tahsin Öz'ün başkanlık yaptığı bu komitede üye olarak Sayın Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Prof. Tayyip Gökbilgin, Prof. Dr. Halil İnalçık çalışmışlardır. Bu komite Fetih yıl dönümü vesilesiyle Edirne'nin coğrafya, arkeoloji, tarih, ve san'at tarihini kapsayan “Edirne” adında bir derginin yayınlanmasını ele almıştır. Gerçekten “En parlak kahramanlık, eğer bir kalem ona şahadet etmezse, karanlıkta parlarken rüzgârın söndürdüğü ışıklar gibi tamamen kayb” olabilir.

Bugün Kurumumuz Basımevinde basılmakta olan bu değerli eserin yıl sonuna doğru bitmiş olacağını müjdelerken, komite arkadaşlarımıza bu toplantıya öncülük eden çalışmalarından dolayı teşekkürlerimizi sunmak isterim.

Edirne'nin fetih yıl dönümü tarihini pek kesin olarak bilmiyoruz. Türk Tarih Kurumu bu tereddütlü durum karşısında üyelerimizden Sayın Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın değerli eseri “Osmanlı Tarihi 1 ci cildinin 2. baskısında s. 163-165 (1961) ileri sürdüğü 764 Hicrî ve 1363 milâdî yılını yeni araştırmaların sonucuna kadar benimsemiştir. Bu konudaki yeni görüş ve araştırmaları selâhiyetli

tarihçilerimizden, örneğin, Sayın Prof. Dr. Halil İnalıcık'tan dinlemek fırsatını bulacağız.

Edirne'de Türk egemenliğinin tarihi, her şeyden önce, uygarlık tarihimizin bir parçasını teşkil eder. Edirne yüzyıllar boyunca Bursa'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olmuş, Türk tekniğinin, Türk sanat, kültür ve zevkinin parlak bir merkezi haline gelmiş, bu muhteşem devirlerin ölmez anıt ve kalıntılarını titizlikle, bilinçle saklamasını bilmıştır. Çünkü "Sanat eserleri zaman içinde yanan meş'aleler gibi, önlerinde yandıkları tarihi aydınlatmağa ve göstermeğe yarar, ve hattâ bazan bu meş'ale bir çok zaman geçtikten sonra parlıyabilir."

Evet, bir zamanlar Edirnemizde Türk kültür ve zevkinin inceliği bugün bizleri hayrete düşürecek ve düşündürecek bir şekilde dinsel hayatımızın pratiklerine kadar işlemiştir. Örneğin, XV. yüzyılda Ulu Cami (Cami-i atik) de "mihrabın önündeki bağ-ı irem (Cennet Bahçesi) de yetiştirilen çiçeklerin mütevellî tarafından cemaat safları arasında çiçekliklere konarak, camiin içinin güzel kokularla ferahlandırıldığı" Evliya Çelebi bildirmektedir. Yine Ulu Cami'den sonra inşa edilen Üç Şerefeli Camide de "namaz vakti safların arasına çiçekler konduğunu" biliyoruz. (Bk. Edirne, Prof. Tayyip Gökbilgin, İslâm Ansiklopedisi cilt 4, 1948).

Türkler, Edirne'yi 600 yıl önce fetih ile Rumeli'ye adalet, kardeşlik, bir kelime ile uygarlık getirmişlerdir. Fakat Türklere karşı olan bazı yazarlar bu fetihlerimizi yanlış bir açıdan göstererek bizi Rumeli'yi sömürmüş, istilâcı bir millet olarak tanıtmak istemişlerdir. Tarihî gerçekler bunun tam tersidir. Bir çok insafli tarihçiler bunu ortaya koymaktadırlar. Örneğin Sayın dostum Uluğ İğdemir'in bana haber verdiği L. Fekete ve Gy. Kaldy Nagy'nin 1962'de yayınladıkları "1550-1580 senelerinde Buda da Türk malî makamlarının hesap defterleri - Fekete, L. - Gy. Kaldy - Nagy; Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550-1580. Budapest 1962 Akademiai Kiado. 13 + 838 s. = Institutum Historicum Academiae Scientiarum Hungaricae. 8°" adlı bir eserde Osmanlı devletinin 15. yüzyılda Macaristan'a merkezden nakdî yardımda bulunduğunu belgeleri ile tesbit etmişlerdir : "Yeni eyaletlerin masrafı gelirinden 3 misli daha fazla olduğundan İstanbul'dan devlet hazinesi dairesi tarafından bu açığın akçe ve altın akçe olarak kapatılması için emir verilmiştir. Sene H. 966 ve 967. Türkçe metin s. 567-674. Almanca özet metni s. 772" Gerçekten Abdülhak Şinasi Hisar'ın dediği gibi "... Yabancılar tarihimizde, hep kendi aleyhlerine olduğu için, en çok ilgilendikleri fetihlerimizden bahisle hep bunları ileri sürdüklerinden, kısmen fena bir göreneğe uyararak ve kısmen de onların teşiriyle midir? biz de başlıca fütuhatımıza ehemmiyet verir ve onlardan bahseder olmuştuk. Yüksek ve ince bir medeniyete sahip olduğumuz, muhitimize, medeniyetimiz ve lisanımızla ettiğimiz tesirleri lâyikiyle söyleyememişiz. Türk milleti ince ve yüksek bir medeniyet hayatı kuruyor, lâkin bunu iyice yazıp söyleyemediği için evvelâ kendisi tamamen öğrenip bilemiyor, sonra başkalarına okutup duyurmuyor, ve neticede bunu kimse adam akıllı bilmemiş, sonra da hemen herkes unutmuş oluyor!"

Yüzyıllar boyunca bir kültür merkezi olmuş, büyük adamlar yetiştirmiş Edirnemizin, yeniden ona lâyık canlı ve verimli kültür hareketlerine şahit olmasını diliyoruz.

İstanbul Üniversitesinin, bir zamanlar düşünüldüğü gibi, bazı fakültelerinin veya şubelerinin Edirne'de açılması, 'Edirne ve yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu' nun ihyası ile bir Trakya araştırma enstitüsü haline getirilmesi, Edirne müzesinin daha geniş bir kadro ile tanzimi, anıtlarımızın bakım ve onarımı, turistik hareketlerin canlandırılması, Saray içi ile Karaağac'ın millî park haline getirilmesi dileklerimiz arasındadır.

Türk Edirne'nin tarihini ilk defa yazan "Enisülmüsamerin" yazarı Abdurrahman Çelebi (Hıbrî), unutulmaz "Riyaz-i belde-i Edirne" yazarı Kaltakkıran oğlu Ahmet Badi Ef. 'nin, Edirne'nin âşığı, Edirne Sarayı yazarı Dr. Osman Rıfat'ın, Cumhuriyet devrinin Trakya genel valisi General Kâzım Dirik'in hâturalarını saygı ile anıyoruz.

Bu seminerimizin düzenlenmesinde bize yardımcı olan idare ve eğitim mensuplarına, başta Edirne'nin değerli Valisi Sayın Sadri Sarptır olmak üzere kalbten teşekkürlerimizi sunuyoruz".

*

Vali Sadri Sarptır memurların da seminere katılabilmesi için öğleden sonraki konferansların saat 15 yerine 17 'de olmasını teklif etti; bu teklif kabul edildi.

Seminere katılan Türk Tarih Kurumu üyeleri ve konferansçılar 9 Eylül öğleden sonra Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun başkanlığında Atatürk anıtına bir çelenk koyarak saygı duruşunda bulundular, ayrıca vilâyet makamıyla Merkez Komutanlığına birer nezaket ziyareti yaptılar.

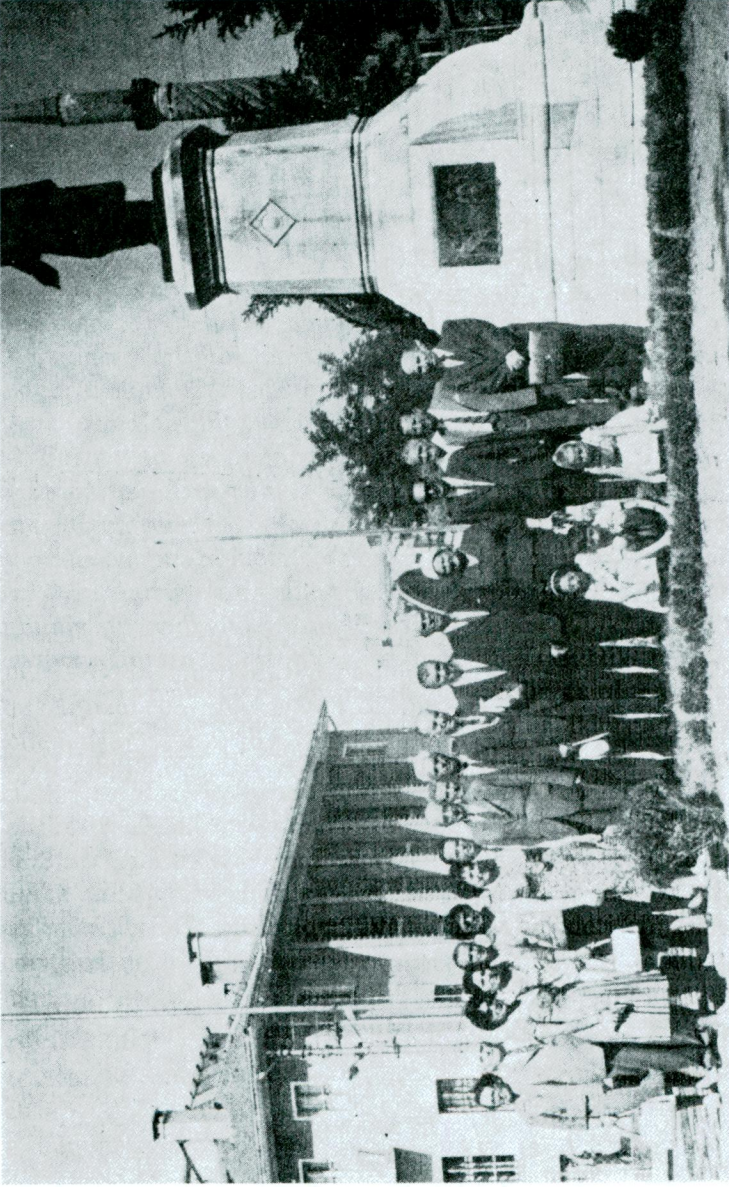
Bu arada Edirne Valisi Sayın Sadri Sarptır Vali konağında seminere katılan Kurum üyeleri ve konferansçılar şerefine bir akşam yemeği vermiş, ertesi gün de Türk Tarih Kurumu adına Kervan otelinde Edirne Valisiyle eşi şerefine bir akşam yemeği düzenlenmiştir.

Seminer Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Prof. Dr. Âfetinan'ın bir kapanış konuşması ile 11 Eylül çarşamba günü sona erdi.

Kurum üyeleri seminer aralarında Edirne'nin tarihî anıtlarını gezmişlerdir.

Çok samimî bir hava içinde geçen seminerin Edirnemiz için faydalı olduğu Edirneli aydınlarca bir çok defa ifade edilmiştir.

Bu konferanslar, Edirne için Kurumca bastırılmakta olan 600 üncü fetih yılı Armağan kitabında yayınlanacaktır.

Türk Tarih Kurumu Başkan ve üyeleri Edirne'de Atatürk Anıtına Çelenk koyduktan sonra

(Foto, Prof. Dr. B. Şehsuvaroğlu)

1963 YILININ İLK YARISINDA TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİNE GELEN KİTAP VE DERGİLER

A. KİTAPLAR

- ABDÜLKERİM, DR. AHMET İZZET : *Havadisü Dımeşki'l-yevmiyye* (H. 1154-1175/M. 1741-1762). Kahire 1959. 60+314 S. 8° (A.11/5928)
- ADAMOV, E. A. : *Razdel Aziatskoy Turtsii, po sekretnin dokumentam 6. Ministerstva Inostrannih del*. Moskva 1924 İzdanie Litizdate NKİD. 382 S. 1 harita. 4° = Evropeyskie Derjavi i Turtsiya vö-vremya Mirovoy Voynı. (B/4604)
- AFETİNAN, PROF. DR. : *Atatürk'ten hatıralar*. Ankara 1950 T.T.K. Basımevi. VIII+198 S. 8° (A. 11/5784)
- AFETİNAN, PROF. DR. : *The emancipation of the Turkish Woman*. Amsterdam 1962 Drukkerij Holland. 63 S. 8° (A. 11/6124)
- AFETİNAN, PROF. DR. : *Kemâl Atatürk'ü anarken. 2. bs.* Ankara 1956 Güzel Sanatlar Matbaası. 202+3 S. = Atatürk'ten Hâtıralar: 2. 8° (A. 11/6128)
- AĞAKAY, MEHMET ALİ : *Atatürk'ten 20 anı*. Ankara 1963 Ankara Üniversitesi Basımevi. 37+4 S. = T.D.K. Yayınları: 208, Çeşitli konular dizisi: 1. 8° (A. 11/6402)
- AHMET REFİK : *Osmanlı devrinde Türkiye madenleri (967-1200)*. İstanbul 1931 Devlet Matbaası. XVI+60 S. 8° (A. 11/6283)
- Ak Devrim*. Ankara 1960 Başbakanlık Devlet Basımevi. 296+1 S. 116 Pl. 8° (A. 11/6200)
- AKKAYA, DR. ŞÜKRÜ : *Tarihin tarihine kuş bakışı*. Ankara 1938 Ankara Halkevi. 26 S. = Cumhuriyet Halk Partisi Yayını. Konferanslar. Seri: 7. (A. 11/3406)
- AKSEL, MALİK : *Anadolu halk resimleri*. İstanbul 1960. Baha Matbaası. XV+190 S. 8 resim = İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 868. 8° (A. 11/6315)
- AKSOY, DOÇ. DR. MUAMMER : *Anayasa mahkemesi üyelerinin seçimi konusundaki tartışma. (Ve bunun ortaya çıkardığı kamu meseleleri.)* Ankara 1962 Sevinç Matbaası. IX+214 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No.: 147-129. 8° (A. 11/6336)
- ALBRIGHT, WILLIAM FOXWELL : *Archeology and the religion of Israel. The Ayer lectures of Colgate-Rochester divinity school 1941*. Baltimore 1956 The John Hopkins Press. XII+ 246 S. 8° (A. 11/6381)
- ALEXANDRESCU-DERSCA, MARIE-MATHİLDE : *La Campagne de Timur en Anatolie (1402)*. Bucureşti 1942 Imprimeria Nationala. VIII+180 S. 9 pl. 5 Harita. = Universitatea Mihailcana din iaşi Publicatiunile Institutului de Turcologie. 8° (A. 11/6368)
- ALIN, PER : *Das Ende der Mykenischen Fundstätten auf dem Griechischen Festland*. Lund 1962 Carl Bloms Boktryckeri A.-B. 159 S. 1 harita. = Studies in Mediterranean Archaeology. Vol. 1. 4° (B/4626)
- ALP, SEDAT : *Amasya civarında Zara bucağında bulunan Hitit heykeli ile diğer Hitit eserleri*. Anatolia VI (1961/62)'den ayrı bs. S. 191-216. 10 pl. 8° (A. 11/6363)

- ALP, SEDAT : *Eine Hethitische Bronzestatue und andere Funde aus Zaza bei Amasya. Anatolia VI* (1961/62)'dan ayrı bs. S. 217-243 10 pl. 8° (A. 11/6362)
- ALP, SEDAT : *Kaniş-Anişa-Nişa. Erken Hitit çağının bir başkenti*. Belleten XXVII, 107 (1963)'den ayrı bs. S. 377-386. 8° (A. 11/6478)
- ALTHEİM, FRANZ : *Attila et les Huns*. Paris 1952 Payot. 228+2 S. 10 pl. 8° (A. 11/6211)
- AND, METİN : *Dionisos ve Anadolu Köylüsü*. İstanbul 1962 Baha Matbaası. IV+80 S. = Elif Yayınları: 1. 8° (A. 11/5903)
- Ankara Halkevi bir yıl içinde 475-651 yurddaşı çatısı altında topladı*. Ankara 1937-1938 Ulus Basımevi. 80 S. 1 pl. 2 grafik. 8° (A. 11/4035)
- ANOCHİN, A. V. : *Materiali po Samanstra u Altaysev* (1924) 164 S. (Mikrofilm)
- ARIK, PROF. REMZİ OĞUZ : *Les Fouilles archéologiques en Turquie*. Ankara 1950 Milli Eğitim Basımevi. 26 S. 8° (A. 11/5576)
- ARIK, PROF. REMZİ OĞUZ : *L'Organisation des Musées en Turque*. Ankara 1950 Milli Eğitim Basımevi. 28 S. 8° (A. 11/5577)
- ARISOY, M. SUNULLAH : *Arı dile doğru*. Ankara 1962 Üniversite Basımevi. = T.D.K. Tanıtma Yay., Radyo Konuşmaları Dizisi 1-5. (A. 11/6395)
- ATABİNEN, REŞİD SAFFET : *Les apports Turcs dans le peuplement et la civilisation de l'Europe Orientale*. İstanbul 1952 Çituri Biraderler. 181 S. 8° (A. 11/5688)
- ATABİNEN, REŞİD SAFFET : *L'Oecuménicité des Turcs*. İstanbul Çituri Biraderler Basımevi. 12 S. 8° (A. 11/6228)
- ATAÖV, DR. TÜRKKAYA : *Bilimsel araştırma el kitabı*. Ankara 1962 Sevinç Matbaası. V+33 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No. 148-130. 8° (A.11/6126)
- ATAÖV, DR. TÜRKKAYA : *Sovyetler Birliği devlet idaresi*. Ankara 1961 Sevinç Matbaası. 133+IV S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından. No. 123-105. 8° (A. 11/6125)
- ATASAYAN, MUİNE : *Beşer ırklarının tasnifinde esaslar*. Ankara 1938 Ankara Halkevi. 30 S. = Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Konferanslar Seri: 1 - Kitap: 17. 8° (A. 11/3744)
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1938)*. I. c. 2. bs. Ankara 1961 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 418 S. = Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1. (A. 1/7838)
- BAİLLY, AUGUSTE : *Byzance*. Paris 1939 Librairie Arthème Fayard. 442 S. 8° (A. 11/6147)
- BAMM, PETER : *Welten des Glaubens*. Zürich 1959 Knaur. 368 S. 6 pl. 8° (A. 11/6134)
- BAYAR, METHİ : *İstiklâl savaşında Türk denizcileri. Millî mücadelenin deniz tarihi*. İstanbul 1945 Kenan matbaası. 80 S. 8° (A. 11/6009)
- BAYNES, NORMAN H. - L. B. MOSS : *Byzantium an introduction to East Roman civilization*. Oxford 1948 Clarendon Press. XXXI+436 S. 48 pl. 3 harita. 8° (A. 11/6158)
- BAYUR, YUSUF HİKMET : *Türkiye Devletinin dış siyasası*. İstanbul 1942 Ahmet Sait Matbaası. 183 S. = İ. Ü. Yay.: 59, Edebiyat Fak. Türk İnkılâbı Enstitüsü: 1. 8° (A. 11/6321)
- BEAN, G. E. : *Tarırlar ve kahramanlar*. İstanbul 1955 Nur Basımevi. 54 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 621, Klâsik Filoloji Enstitüsü: 8. 8° (A. 11/6323)

- BEARD, MIRIAM : *A history of business from Babylon to the Monopolists*. Michigan 1962 University of Michigan Press. VIII+463 S. 8° (A. 11/5915)
- BELLEW, H. W. : *The races of Afghanistan, being a brief account of the Principal nations inhabiting that country*. Calcutta 1880 Thacker, Spink. 124+XXXVIII S. 8° (A. 11/6214)
- BERCIU, D. : *Contributii la problemele neoliticului in Rominia in lumina noilor cercetări*. Bükreş 1961 E. A. R.P.R. 593 S. 15 pl. = İstanbul de Arheologie al Academiei R.P.R. 4° (B/4468)
- Bergama Kermesi*, İzmir 1937 Nefaset Basımevi. 88 S. = Bergama Halkevi Yayınlarından. 4° (B/4529)
- BERKES, NİYAZI : *İlk Türk matbaası kurucusunun dini ve fikri kimliği*. Ankara 1962 Belleten XXVI, 104 (Ekim 1962)'den ayrı bs. S. 716-737. 8° (A. 11/6183)
- BERKES, NİYAZI : *Siyasî Partiler. İngiltere, Amerika, Fransa ve Almanya'da*. İstanbul 1946 Kenan Matb. VII+224 S. = Yurt ve Dünya yayınları: 7, Sosyal problemler serisi: 3. 8° (A. 11/3967)
- BIYIKLIOĞLU, TEVFIK : *Osmanlı ve Türk Doğu Hudut Politikası (Millî Savunma Akademisi konferanslarından)*. İstanbul 1958 Harb Akademileri Basımevi. 2+48 S. 5 kroki. 8° (A. 11/5608)
- BLANCHARD, R. - F. GRECARD : *Asie occidentale. Haute Asie*. Paris 1929 Armand Colin. 4+394 S. 61 pl. 2 harita. = Géographie Universelle, tome: VIII. 4° (B/4541)
- BOISEN, INGOLF : *Asırlar Boyunca Türkiye ve Danimarka*. Kopenhag 1962 Kampsax 74+2 S. 8° (A. 11/6280)
- BON, ANTOİNE : *Le Péloponnèse Byzantin, jusqu'en 1204*. Paris 1951 Presses Universitaires de France. 12+230 S. = Bibliothèque Byzantin. 8° (A. 11/6136)
- BOSCH-GIMPERA, P. : *Les Inde-Européens. Problèmes archéologiques*. Paris 1961 Payot. 293 S. Bibliothèque Historique. 8° (A. 11/6487)
- BOSSERT, HELMUTH TH. : *Etice formlar bilgisinin örnek derlemesi. Birinci kısım: Nominal Deklinasyon*. İstanbul 1935 Devlet bs. VIII+126 S. = İ. Ü. Arkeoloji Enstitüsünün birinci yayını. 4° (B/2013)
- BÖMER, PROF. DR. FRANZ : *Untersuchungen über die Religion der Sklaven in Griechenland und Rom*. Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 509 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geistes-u. Sozialwis. Kl. Jahrg. 1961. Nr. 4. 8° (A. 11/6090-4)
- BRION, MARCEL : *La vie des Huns. 5. bs*. Paris 1931 Librairie Gallimard. 248 S. = Le Roman des Peuples No: 1. 8° (A. 11/5524)
- BROCKELMANN, CARL : *History of the Islamic Peoples*. London 1950 Kegan Paul. 19+566 S. 8° (A. 11/6206)
- BURCKHARDT, JACOB : *The age of Constantine the Great*. Newyork 1956 Doubleday Anchor Books. X+386 S. 2 harita. 8° (A. 11/6152)
- BURCKHARDT, JOHN LEWIS : *Travels in Nubia. Rihlâtü Burkhardt fi Bilâdi'n-Nubia ve's Sudan. Neşreden: Muhammed Şefik Gurbal*. Mısır Matbuatü el Marifet. 35+394 s. 3 harita. 8° (A. 11/5959)
- BURR, ROBERT N. : *The stillborn Panama Congress*. California 1962 University of California Press. V+146 S. = University of California Publications in History, vol.: 69. 8° (A. 11/6244)

- Büyük İnkılâbımız*. Ankara 1338 Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaası. 128 S. 8° (A. 11/6030)
- CARLISLE, A. D.: *Round the World in 1870*. London 1872 Henrys King. XII+408 S. 2 harita. 8° (A. 11/6212)
- CAVAIGNAC, M. E.: *Le Monde Musulman et Byzantin jusqu'aux croisades*. Paris 1931 E de Bocard. 591 S. 8° (A. 11/6135)
- CELERİER, TUĞ. AMRL. PIERRE : *Jeopolitik ve Jeostrateji*. Çev.: Emin Gezen. Ankara 1963 Gnkur. Basımevi. XII+109 S. = ARGE Başkanlığı Yayınları: No.: 26. 8° (A. 11/6406)
- CEMAL, M.: *Ferheng-i Şuuri. Farsi'den Türkçe'ye lûgat kitabı*. İstanbul 1314 Cemal Efendi Matb. 480 S. 8° (A. 11/5828)
- el-CEMAL, DR. ŞEVKİ ATAULLAH : *el-Vesâikü'l-tarihîyye li-siyaseti Mısır fi'l-Bahri'l-Ahmer. (1863-1879)*. Kahire XXVI+434 S. 2 hr. 8° (A. 11/5930)
- CONDE, DR. JOSÉ ANTONIO : *Historia de la dominacion de los Arabes en España. 3 cilt*. Barcelona 1844 Juan Oliveres. 8° (A. 11/6221)
- CRESWELL, K. A. C.: *A bibliography of the architecture, arts and crafts of Islam to 1st Jan. 1960*. Cairo 1961 The American University at Cairo Press. XXIV+1330+XXV S. 2° (C/406)
- Cumhurbaşkanlar, Başbakanlar ve M. Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle ilgili söylev ve demeçleri*. 3 cilt. Ankara 1946/47 8° (A. 11/5919)
- C. H. P. Dördüncü Büyük Kurultayında Genel Başkan Kemal Atatürk'ün Söylevi. Ankara 1935. 7 S. 8° (A. 11/3788)
- C. H. P. Dördüncü Büyük Kurultayı Tüzük ve Program Komisyonunca onanan program taslağı. Ankara 1935 45+5 S. 8° (A. 11/3787)
- ÇAĞDAŞ, DOĞ. DR. KEMAL : *Devenagari alfabesi ve Sanskrit Türkçe küçük sözlük*. Ankara 1963 Ankara Üniversitesi Basımevi. 135 S. = A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. Sayı: 141. 8° (A. 11/6471)
- ÇAMBEL, HASAN CEMİL : *Atatürk. Attilâ'dan Atatürke. 2 Bölüm*. İstanbul Varoğlu Yayınevi. = Faydalı Kitap Sayı: 10, 12. 8° (A. 11/5977)
- ÇERKES ETHEM : *Çerkes Ethem'in hâtraları*. 1962 Dünya Matbaası. 22 S. = Dünya Yayınları 6. 8° (A. 11/6273)
- DAĞTEKİN, DR. HÜSEYİN : *I. Murad zamanında Osmanlı-Bizans münasebetlerine genel bir bakış 1361-1389*. Belleten XIV, 3-4 (1961)'den ayrı bs. Ankara Üniversitesi Basımevi. S. 189-199. 4° (B/4620).
- DALMAN, KNUT OLOF - PAUL WITTEK : *Der Valens-Aquädukt in Konstantinopel*. Bamberg 1933. VIII+87 S. 21 pl. = İstanbuler Forschungen, Band: 3. 4° (B/4578)
- DALTON, O. M.: *Byzantine art and archaeology*. Newyork 1961 Dover Publications, inc. XIX+727 S. 8° (A. 11/6156)
- DEMİR, DR. AHMET : *Türkiye içsularından faydalanma*. Ankara 1963 Sevinç Matbaası. XVI+206 S. 3 harita. 1 levha. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. Sayı: 151-133. 8° (A. 11/6340)
- DEMİRCİOĞLU, HALİL : *Roma, Bizans ve İustinianus (Yeni bir kitap vesilesiyle)*. Belleten XXVII, 106 (1963)'den ayrı bs. S. 153-179. 8° (A. 11/6355)

- DENIAU, J. F.: *Müşterek pazar. "Marché commun". Çev.: Ragıp Hanyal.* Ankara 1963 Sevinç Matbaası. VII+223 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No: 150-132, Maliye Enstitüsü Yay. No: 19. 8° (A. 11/6339)
- DENY, JEAN : *Les Souvenirs du Gâzi Mustafa Kemâl Paşa.* REI (1927)'den ayrı bs. Paris 1927 Paul Geuthner. S. 117-139, 145-221, 459-463. 1 pl. 1 levha. 8° (A. 11/6028)
- DESPREZ, M. HIPPOLYTE : *Les Peuples de l'Autriche et de la Turquie.* Paris 1850 Au Comptoir des Imprimeurs. 86+269 S. 8° (A. 11/6204)
- DEVELLİOĞLU, FERİT : *Osmanlıca - Türkçe ansiklopedik lügat. Eski ve yeni harflerle.* Ankara 1962 Doğu Ltd. Şti. Matbaası. 1140 S. 8° (A. 11/6407)
- DEVONSHIRE, R. L.: *l'Égypte Musulmane et les fondateurs de ses monuments.* Paris 1926 Maisonneuve Frères. 3+163 S. 39 pl. 8° (A. 11/6220)
- DIEHL, CHARLES : *Choses et Gens de Byzance.* Paris 1926 E. de Boccard. III+248+1 S. = Collection D'Études d'Histoire et d'archéologie. 8° (A. 11/6148)
- DIEHL, CHARLES : *Impératrices de Byzance.* Paris 1959 Armand Colin. 294 S. 10 pl. 8° (A. 11/6167)
- DIKAIOS, P.: *Excavations at Khirokitia Khan, 1936.* Report of the Department of Antiquities, 1 (1936)'dan ayrıbasım. S. 82-87. 4° (B/4497)
- DILAÇAR, A.: *Devlet dili olarak Türkçe.* Ankara 1962 Üniversite Basımevi. 24 S. = T. D. K. Tanıtma Yay. Dil Konuları Dizisi: 3. 8° (A. 11/6404)
- DIZDAROĞLU, HİKMET : *Türkçede sözcük yapma yolları.* Ankara 1962 Üniversite Basımevi. 24 S. = T. D. K. Tanıtma Yay. Dil Konuları Dizisi: 4. 8° (A. 11/6403)
- Documente privind unirea principatelor.* 1 cild. Bucureşti 1961 E.A. R.P.R. 8° (A. 11/5410)
- DOWNY, GLANVILLE : *Constantinople in the age of Justinian.* Oklahoma 1960 University of Oklahoma Press. XIII+181 S. 8° (A. 11/6162)
- DRİNOV, S. MARİN : *İzsledvaniya v çest na Marin Drinov.* Sofiya 1960 İ. na Bilgarskata A.N. 560 S. = Bilgarska Akademiya Naukite Institut ze İstoriya. 4° (B/4511)
- DRUYAN, N. D.: *Gosudarstvennaya publiçnaya biblioteka, imeni M.E. Saltikova-Çşedrina. v 1961 goda.* Leningrad 1962. 115 S. 8° (A. 11/6352)
- DU PLAT TAYLOR J.: *An early iron tomb group from "Anavrysi" Rizokarpaso.* Report of the Dep. of Ant. Cyprus 1937-1939. 1949. S. 14-21 pl. 13-14. 4° (B/4494)
- DUDA, HERBERT W.: *Zeitgenössische islamische Quellen und das Oğuzname des Jazyğyoglu 'Ali zur angeblichen Türkischen Besiedlung der Dobrutscha im 13. Jhd. n. Chr.* Bulgarska Akademia na naukit i izhustvata Kniga LXVI-1,2'den ayrı bs. S. 131-145. 8° (A. 11/5955)
- DURAN, PROF. FAİK SABRİ : *Büyük Atlas. Düzeltilmiş yeni bası.* Kanaat yayınları. 80+16 S. 4° (B/4590)
- DYAKONOVA, N. V. - S. S. SOROKİN : *Hotanskie drevnosti. Katalog hotanskih drevnostey hranyasıhsya v otdele vostoka gosudarstvennogo ermitaja. Terrakota i ştuk.* Leningrad 1960 İ. G. Ermetaja. 125 S. 23 Pl. 4° (B/4605)
- DYAKONOVA N. V.: *İskusstvo narodov zarubejnogo Vostoka v Ermitaje.* Leningrad 1962 İ. Gosud. Ermitaj. 125 S. 4° (B/4645)
- EMRICH, WILHELM : *Zum Problem der literarischen Wertung.* Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 17 S. = Ak. d. Wis. u. d. Lit. Abh. d. Kl. d. Lit. Jahrg. 1961. Nr. 3 8° (A. 11/6089-3)

- ERDER, DR. NEJAT : *Siyasî ilimlerde teori ve metot hakkında bazı genel düşünceler*. Ankara 1962 Sevinç Matbaası. IV+57 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 146-128, İdari İlimler Enstitüsü Yay. Sayı: 13. (A. 11/6333)
- ERDMANN, KURT : *Der Türkische Teppich des 15. Jahrhunderts. 15. asır Türk halısı*. Çev.: H. Taner. Maarif Basımevi. XII+134 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. 715. 8° (A. 11/6294)
- EROL, OĞUZ : *Ankara güneydoğusundaki Elma Dağı ve çevresinin Jeoloji ve Jeomorfolojisi üzerinde bir araştırma*. Ankara 1956 M.T.A. Enstitüsü Matbaası. IV+99 S. 4 pl. 3 harita. = M.T.A. Enstitüsü Yayınlarından, seri: D No: 9. 4° (B/4500)
- ERTAYLAN, PROF. İSMAIL HİKMET : *Behcetü'l-hadâyik*. İstanbul 1960 Edebiyat Fakültesi Basımevi. 353 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 859. 8° (A. 11/6319)
- ERTAYLAN, PROF. İ. H. : *Falname*. İstanbul 1951 Sucuoğlu Matbaası. 42+106 S. 2 Pl. = İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümü münasebetiyle yapılan İ. Ü. Yay.: Seri 3 - Sayı: 4. 8° (A. 11/6316)
- ERTAYLAN, PROF. İ. H. : *Külliyât-i divân-i Kabulî*. İstanbul 1948 Millî Eğitim Basımevi. 28+378 S. = İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümü münasebetiyle yapılan İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay.: Seri: 3 - Sayı: 1. 8° (A. 11/6303)
- ERTAYLAN, PROF. İSMAIL HİKMET : *Tabiatname*. İstanbul 1960 Edebiyat Fakültesi Basımevi. 5+37 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 857. 8° (A. 11/6307)
- ERTAYLAN, PROF. İSMAIL HİKMET : *Yusuf ile Züleyha*. İstanbul 1960 Edebiyat Fakültesi Basımevi. 19+217 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 860. 8° (A. 11/6330)
- Etudes historiques. A l'occasion du XI. Congres International des Sciences Historiques-Stockholm aout 1960*. Sofia 1960. VIII+544 S. = Académie des Sciences de Bulgarie Institut d'histoire. 8° (A. 11/5958)
- Evlence İstatistikleri. İl ve ilçe merkezlerinde 1932, 1940, 1945, 1950-1960*. Ankara 1962 Yargıçoğlu Matbaası. 4+11 S. = T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın - No: 418. 4° (B/4504)
- Excavations in Cyprus 1937-39*. Report of the Department of Antiquities, Cyprus (1937-1939)'dan ay. bs. S. 215-218 pl. XII. 4° (B/4495).
- FAHRNER, RUDOLF : *Alaeddin Keykubad*. Robert Boehringer eine Freundesgabe'den ayrı basım. Tübingen 1957. 231 S. 1 pl. 4° (B/4579)
- FAİK RIFKI : *Ateş ve Güneş*. İstanbul 1334 Mahmut bey Matbaası. 182 S. 8° (A.11/6062)
- Fârâbî tetkikleri*. İstanbul 1950 Burhaneddin Erenler Matbaası. 126 S. 1 resim. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay.: 468. 8° (A. 11/6320)
- FINDIKOĞLU, ZİYAETTİN FAHRİ : *XI inci asırda bir Türk mütefekkeri ve ahlâkî düşünceleri*. Ankara 1938 Recep Ulusoglu Basımevi. 16 S. = Cumhuriyet Halk Partisi Yayını. Konferanslar Seri: 2 - Kitap: 7. 8° (A. 11/4298)
- Fisher, Sydney : Ottoman feudalism and its influence upon the Balkans*. The Historian XV, 1 (1952)'den ayrı bs. 22 S. 8° (A. 11/5686)
- FRASER, JAMES : *The History of Nadir Shah, formerly called Tahmas Kuli Khan*. London 1742 A. Millar. VI+240+40 S. 1 pl. 1 harita. 8° (A. 11/6202)
- FRASHERİ, KRİSTO : *Georges Kastriote-Skanderbeg*. Tırana 1962 Naim Frasherî. 51 S. 10 pl. 1 harita. 8° (A. 11/6120)

- FREY, DAGOBERT : *Mukayeseli bir san'at ilmini temellendirme. Grundlegung zu einer vergleichenden Kunstwissenschaft.* İstanbul 1955 Pulhan Matbaası. S. 90-192. 15 pl. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Konferansları 650. 8° (A. 11/6293)
- FREYMAN, A.A.: *Opisanie publikatsii i issledovanie dokumentov s Gori Mug.* Moskva 1962 İVL. 92 S. 4° (B/4510)
- FUZULÎ : *Farsça Divan (Edisyon Kritik).* Yayımlayan : Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu. Ankara 1962 Türk Tarih Kurumu. 72+712 S. = A. Ü. D. T. C. Fakültesi Yayınları, No: 135, Türk Dili ve Edebiyatı serisi No: 20. 8° (A. 11/6243)
- FUZÛLÎ : *Ma'lla'u'l-i'tikâd fî ma'rifati'l-mabda'i va'l-mâ'âd.* Neşreden : Muhammed B. Tâvîr at-Tancı. Çevirenler : Esat Coşan, Kemal Işık. Ankara 1962 Türk Tarih Kurumu. 15+82+104+19 S. = A.Ü.D.T.C. Fakültesi Yayınları. No: 138, Türk Edebiyatı serisi: 19. 8° (A. 11/6242)
- GADD, C. J.: *The Cities of Babylonia.* The Cambridge ancient history volumes 1, chapt XIII'den ayrı bs. Cambridge 1962 University Press. 60 S. 8° (A. 11/5927)
- GADD, C. J.: *The dynasty of Agade and the Gutian invasion.* Cambridge 1963 The University Press. 54 S. = The Cambridge Ancient History, Revised edition of vol: 1, Chapter: 19. 8° (A. 11/6357)
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ : *Mevâ'idü'n-nefâ'is fî kavâ'idü'l-mecâlis.* İstanbul 1956 Osman Yalçın Matbaası. XVII+304 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 679. 8° (A. 11/6295)
- GIBBON, EDWARD : *The Triumph of Christendom in the Roman Empire. Edited by J. Bury.* New York 1958 Harper. X+411 S. 8° (A. 11/6151)
- GÖKBİLGİN, M. TAYYİB : *XV - XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livâsı. Vakıflar - mülkler-mukataalar.* İstanbul 1952 Üçler Basımevi. S. 631-301 = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 508 (A. 11/1364)
- GÖTZE, ALBRECHT : *Kulturgeschichte des alten Orients. Kleinasien.* München 1933. XVIII+309+XI S. 20 pl. 8° (A. 11/5445)
- GROUSSET, RENÉ - LUCIEN BOUVAT : *L'empire Mongol. 2 kısım.* Paris 1927/41 E. de Boccard. = Histoire du Monde, Tome VIII. 8° (A. 11/4509)
- GRUNEBaum, G. E.: *Islam. Essays in the nature and growth of a cultural tradition.* London 1955 Routledge and Kegan Paul. XV+266 S. 8° (A. 11/6161)
- GUERDAN, RENE : *Vie, grandeurs et misères de Byzance.* Paris 1954 Librairie Plon. IV+270 S. 49 pl. 8° (A. 11/6138)
- GUILLAND, RODOLPHE : *Etudes Byzantines.* Paris 1959 Presses Universitaires de France. 324 S. = Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humains de Paris. 8° (A. 11/6140)
- GÜLEÇ, ALÂETTİN : *Küçükyozgat Köyü (Köy Tetkiki).* Ankara 1936 Ulus Basımevi. 31 S. 1 harita. = Ankara Halkevi Neşriyatı. Büyük Boy: Nr. 17/2. 8° (A. 11/3779)
- GÜNALTAY, ŞEMSEDDİN M.: *Maziden Atiye.* İstanbul 1339 Kanaat Matbaası. 316+3 S. 8° (A. 11/5974)
- GÜNALTAY, ŞEMSETTİN : *Müslümanlığın çıktığı ve yayıldığı zamanlarda Orta Asya'nın umumî vaziyeti.* Başvekâlet Müdevvenat Matbaası. 89 S. = Türk Tarihinin Anahatları eserinin müsveddeleri. No. 35. 8° (A. 11/6241)

- HAINTZ, DR. OTTO : *Peter der Grosse, Friedrich der Grosse und Voltaire*. Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 46 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geistes-u. Sozialwis. Kl. Jahrg. 1961. No. 5. 8° (A. 11/6090-5)
- HALÉVY, ELIE : *A history of the English People in 1815*. London 1937 Penguin Books Limited. 22 S. 8° (A. 11/6197)
- HALİL HULKİ - İLYAS SAMİ - RASİH : *Hâkimiyeti millîye ve hilâfeti islâmîye*. Ankara 1341 Yenigün Matbaası. 36 S. 8° (A. 11/6037)
- Handbuch der Orientalistik. I. Abteilung : Der Nahe und der Mittlere Osten, 5. Band—Altistik, 1. Abschnitt—Turkologie*. Leiden 1963 E.J. Brill. IX+468 S. 8°
- HANNESTAD, KNUD : *L'evolution des ressources agricoles de l'Italie*. Kobenhavn 1962 I Kommission Hos Ejnar Munksgaard. 117 S. = Hist. Filos. Medd. Dan. Vid. Selsk. 40, 1 (1962). 8° (A. 11/6247)
- HATİBOĞLU : *Bahrü'l-hakayık. Neşr. : Prof. İsmail Hikmet Ertaylan*. İstanbul 1960 Edebiyat Fakültesi Basımevi. 115 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 861. 8° (A. 11/6291)
- HAUSSING, HANS - WILHELM : *Kulturgeschichte von Byzanz*. Stuttgart 1959 Alfred Kröner. XVI+624+8 S. 31 pl. 2 harita. 8° (A. 11/6155)
- HERRMANN, VON ALBERT : *Die älteste Türkische Weltkarte (1076 n. Chr.) Imago Mundi (1935)den ayrı bs. S. 21-28. 1 kroki. 4° (B/4539)*
- HISTORIA MUNDI : *Begründet von Fritz Kern*. Bern 1960/62 Francke. 8° (A. 1/9397)
- I. Cilt *Frühe Menschheit*. 560 S. 1952.
- II. Cilt *Grundlagen und Entfaltung der Aeltesten Hockhkulturen*. 655 S. 1953.
- III. Cilt *Der Aufstieg Europas*. 531 S. 1954.
- IV. Cilt *Römisches Weltreich und Christentum*. 611 S. 1956.
- V. Cilt *Frühes Mittelalter*. 528 S. 1956.
- VI. Cilt *Hohes und Spätes Mittelalter*. 644 S. 1958.
- VII. Cilt *Übergang zur Moderne*. 527 S. 1957.
- VIII. Cilt *Die Überseeische Welt und Ihre Erschliessung*. 542 S. 1959.
- XI. Cilt *Aufklärung und Revolution*. 560 S. 1960.
- X. Cilt *Das 19. und 20. Jahrhundert*. 818 S. 1961.
- HOLT-HANSEN, KRISTIAN : *Oscillation experienced in the perception of figures*. Kobenhavn 1962 Ejnar Munksgaard. 48 S. = Hist. Filos. Medd. Dan. Selsk. 39, No. 7 (1962). 8° (A. 11/5922)
- HUSSEY, J. M. : *The Byzantine World. 2. bs.* London 1961 Hutchinson University Library. 191 S. 2 harita. 8° (A. 11/6157)
- HUSSEY, J. M. : *Le monde de Byzance*. Paris 1958 Payot. 230 S. 8° (A. 11/6139)
- IRMAK, E. DOROTHY : *İngilizce - Türkçe temel sözlük (Eki ile birlikte)*. İstanbul 1959 Becid Basımevi. 103 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yabancı Diller Okulu Yay. Rektörlük No. : 6. 8° (A. 11/6285)
- İNANDIK, DR. HÂMİT : *Kıyı morfolojisi ve denizaltı reliefi. 2. bs.* İstanbul 1960 Edebiyat Fakültesi Matbaası. IV+158 S. 6 pl. = İ. Ü. Yay. No. 732, Coğrafya Enstitüsü Yay. No. 20. 8° (A. 11/6299)
- İNÖNÜ, İSMET : *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri. T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1946)*. İstanbul 1946 Millî Eğitim Basımevi. IV+410 S. = Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları : 2. 8° (A. 11/5925)

- İstanbul kütüphanelerinde Fatih'in hususî kütüphanesine ve Fatih çağı müelliflerine ait eserler.*
İstanbul 1953 Işıl Matbaası. 73 S. 2 pl. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. Nu. 549.
8° (A. 11/6311)
- İTİL, DOÇ. DR. ABİDİN : *Sanskrit kılavuzu.* Ankara 1963 Ankara Üniversitesi Basımevi.
XI+164 S. = A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. 140. 8° (A. 11/6472)
- JÄSCHKE, GOTTHARD : *Die Eroberung Konstantinopels im Jahre 1453 und ihre Bedeutung für Geschichte und Gegenwart.* Die Welt als Geschichte 4 (1953)'den ayrı bs. S. 210-220. 8° (A. 11/5688)
- JÄSCHKE, PROF. DR. GOTTHARD : *Geschichte der russisch-türkischen Kaukasusgrenze.*
Archiv des Völkerrechts 4, 2 (1953)'den ayrı bs. S. 197-206. 8° (A. 11/5692)
- JONKER, F. P.: *Heyerdahl's kon-tiki theory and its relation to ethnobotany.* Smithsonian Report (1961)'den ayrı bs. S. 535-550. 8° (A. 11/6389)
- JORDAN, PASCUAL - DR. JÜRGEN EHLERS - DR. RAINER K. SACHS : *Beiträge zur Theorie der reinen Gravitationsstrahlung.* Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 62 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Math.-Natur. Kl. Jahrg. 1961. Nr. 1. 8° (A. 11/6092-1)
- JORDAN, PASCUAL - DR. WOLFGANG KUNDT : *Geometrodynamik im Nullfall.* Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 13 S. = Ak. d. Wis. u. d. Lit. Abh. d. Math.-Naturwis. Kl. Jahrg. 1961. Nr. 3. 8° (A. 11/6092-3)
- JORDAN, PASCUAL : *Über distributiv-modulare Schrägverbände.* Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 26 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Math.-Naturwis. Kl. Jahrg. 1961. Nr. 9. 8° (A. 11/6092-9)
- JORGENSEN, SVEN-AAGE : *Fünf Hirtenbriefe das Schuldrama betreffend.* Kobenhavn 1962 Ejnar Munksgaard. 195 S. = Hist. Filos. Medd. Dan. Vid. Selsk. 39, No 5 (1962). 8° (A. 11/5921)
- JUKOV, E. M.: *Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya.* 1. cilt Moskva 1961 - G. Mauçnoe İzd. Sovet. Entsk. 4° (B/4486)
- KAFESOĞLU, DR. İBRAHİM : *Sultan Melikşah devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu.* İstanbul 1953 Osman Yalçın Matbaası. XXVIII+240 S. 1 harita. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 569. 8° (A. 11/6297)
- KAKAÇ, SADIK : *Nükleer reaktörlerde dengeli rejimde sıcaklık dağılımı ve ısı çekilmesi.* Ankara 1962 Mars Matbaası. 38 S. = Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yayınları No: 1. 4° (B/4624)
- KALDY-NAGY, J.: *Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gizye-Defter und der Tahrir-Defter.* Acta Orient. Hung XI, 1-3'den ayrı bs. S. 259-269. 8° (A. 11/5070)
- KANSU, ORD. PROF. DR. ŞEVKET AZİZ : *Eugene Pittard 1867-1962.* Belleten XXVII, 105 (1963)'den ayrı bs. S. 105-109. 1 pl. 8° (A. 11/6232)
- KARABEKİR, KAZIM : *İstiklâl Harbimiz.* İstanbul 1959/60 Türkiye Basımevi. 1171+15 S. 33 pl. 8° (A. 11/5772)
- KARAHİSARÎ, ŞEYH ABDURRAHİM : *Tercüme-i kaside-i bürde.* Yayınlayan : Prof. İsmail Hikmet Ertaylan. İstanbul 1960 Edebiyat Fakültesi Matbaası. 16 = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 858. 8° (A. 11/6300)
- KAY-ŞEK, ÇAN : *Sovyet Rusya Çin'de. Yetmiş yıllık bir ömrün hikâyesi.* Çev.: Dr. M. N. Özerdim. İstanbul Nebioğlu Yayınevi. 376 S. 1 rs. 8° (A. 11/5904)
- Keşmir ve Birleşmiş Milletler.* Ankara 1962 Yeni Desen Matbaası. 24 S. 1 hr. 8° (A. 11/5315)

- KINAL, DR. FÜRÜZAN : *Eski ön Asya medeniyetlerinde "Halk meclisleri."* Belleten XXVI, 104 (1962)'den ayrı bs. S. 635-647. 8° (A. 11/6176)
- KIRATLI, DR. METİN : *Üçüncü Kaymakamlar toplantısı.* Ankara 1962 Sevinç Matbaası. 31 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 145-127 İdarî İlimler Enstitüsü Yay. No: 12. 8° (A. 11/6337)
- KIRBY, FAY : *Türkiye'de Köy Enstitüleri.* Ankara 1962 Rüzgârlı Matbaa. 388 S. = İmece Yayınları: 2. 8° (A. 11/6070)
- KIRZOĞLU, M. FAHRETTİN : *Kürtlerin kökü.* I. Bölüm : "Şerefnâme" ile "Dede-Korkut Oğuznâmeleri"ne göre: Kürtlerin kökü, Oğuzların Bogdüz ile Becen boylarındandır. Ankara 1963 Ayyıldız Matbaası. 30 S. = Diyarbakır Tanıtma Derneği Yayınları - Sayı 9; Tarih Takımı - 3. 8° (A. 11/6350)
- KIENAST, BURKHART : *Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlennayer-Basel.* Berlin 1960 Walter de Gruyter. XI+125 S. 32 fotokopi. 8 pl. 4° (B/4651)
- Kitabı Mukaddes. Ahd ül atık, aht ül cedid.* İstanbul 1886 Boyacien Agob Matbaası. 3+1225 S. 8° (A. 11/5835)
- KLYAŞTORNIY, S. G. : *Orta Asya milletlerinin Araplar'a karşı mücadelelerine dair (Orhon yazularına göre). Çeviren: İsmail Kaynak.* Belleten XXVI, 104 (1962)'den ayrı bs. S. 763-776. 8° (A. 11/6117)
- KÖSEMİHAL, NURETTİN ŞAZI : *Sosyoloji tarihi.* İstanbul 1955 Fakülteler Matbaası. XV+364 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Ya.: No: 644. 8° (A. 11/6301)
- KREUDER, ERNST : *Zur Umweltsituation des Dichters.* Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 15 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Kl. d. Lit. Jahrg. 1961. Nr. 1. 8° (A. 11/6089-1)
- KRİSTEV, KİRİL - VASİL ZAHARİEV : *Stara Bilgarska Jivopis.* Sofiya 1960 İ. Bilgarski Hudojnik. 210 S. 4° (B/4515)
- El-kur'anı Kerim* : Taşkent 1960. 3. Basımhanec. 827 S. 4° (B/4612)
- KURAT, AKDES NİMET : *Der Prutfeldzug und der Prutfrieden von 1711.* Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 10, 1 (1962)'den ayrı bs. S. 13-66. 8° (A. 11/6102)
- LECOMTE, PRÊTEXTAT : *Les arts et métiers de la Turquie de l'Orient.* Paris 1902 Société D'Édition Scientifiques. 2+364 S. 8° (A. 11/5553)
- LEMAY, RICHARD : *Abu Ma'shar and Latin Aristotelianism in the twelfth century. The recovery of Aristotle's natural philosophy through Arabic astrology.* Beirut 1962 Catholic Press. XL+468 S. = American University of Beirut Publication of the Faculty of Arts and Sciences. Oriental Series No. 38. 8° (A. 11/6386)
- LÊVI-PROVENÇAL, E. : *Études d'Orientalisme dédiées à la mémoire de Lévi-Provençal.* Paris 1962 G.-P. Maissonneuve et Larose. XXX+384 S. 1 pl. 8° (A. 11/6201)
- LEWIS, BERNARD : *Approaches to Islamic history in Europe and America.* Colloque sur la sociologie Musulmane (1961)'den ayrı bs. 15 S. 8° (A. 11/6259)
- LEWIS, BERNARD - P.M. HOLT : *Historians of the Middle East.* London 1962 Oxford University Press. XI+519 S. = Historical Writing on the Peoples of Asia. 8° (A. 11/6135)
- A list of fragments rejoined in the Kuyunjik collection of the British Museum.* London 1960 British Museum. 94 S. 4° (B/4595)

- LLOYD, SETON - JAMES MELLAART : *Beycesultan. I. cilt.* London 1962 The British Institute of Archaeology at Ankara. 6+296 S. 36 pl. 8 kroki. = Occasional Publications of the British Institute of Archaeology at Ankara No.6. 4° (B/4632)
- LOTZE, FRANZ - KLAUS SDZUY : *Das Kambrium Spaniens. Teil : 11.* Wiesbaden 1961 Franz Steiner. S. 219-411. 34 pl. = Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1961 Nr. 7,8. 8° (A. 11/6092)
- LUARASI, SKENDER : *İsmail Qemali (jeta dhe vepral).* Tirane 1962 Naim Frasherri. 93 S. 8 pl. 8° (A. 11/6379)
- LÜTFİ : *Lütfi divanı. Neşr : Prof. İsmail Hikmet Ertaylan.* İstanbul 1960 Edebiyat Fakültesi Basımevi. 163 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 863. 8° (A. 11/6256)
- MAASS, DR. RUDOLF : *Die Geologie, insbesondere das Devon, im Bereich der Orta Castuera-Cabeza del Buey - Monterrubio (Extremadura, Süds Spanien).* Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 22 S. 1 pl. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Math-Naturwis. Kl. Jahrg. 1961. Nr. 2. 8° (A. 11/6092-2)
- MADÉLIN, LOUIS : *Le consulat et l'empire 1799-1809.* Paris 1932 Librairie Hachette. 451 S. 8° (A. 11/5487)
- MADOX, JOHN : *Excursions in the Holy Land, Egypt, Nubia, Syria. 2 cilt.* London 1834 Richard Bentley. 1 resim. 8° (A. 11/6209)
- MANKOWSKI, TADEUSZ : *Orient w Polskiej kulturze artystycznej.* Krakow 1959 Zakład Narodowy Imienia Ossolinskich. 255 S. 5 pl. 8° (A. 11/6385)
- MANSEL, ARİF MÜFİD : *Die Ruinen von Side.* Berlin 1963 Walter de Gruyter. 6+199 S. 1 plân. = Deutsches Archäologisches Institut Abteilung İstanbul. 8° (A. 11/6482)
- MANTRAN, ROBERT : *Inventaire des documents d'archives Turcs du Dar El-Bey. (Tunis).* Paris 1961 Presses Universitaires de France. XLIV+135 S. = Université de Tunis - Publications de la Faculté des Letters. 5e Série: Sources de l'Histoire Tunisienne - Volume no 1. 8° (A. 11/6486)
- MARKİDES, M : *A Mycenaean bronze in the Cyprus museum.* Annual of the British School at Athenes XVIII, 1911-1912'den ayrıbasım. S. 95-97 1 pl. 8° (A. 11/5933)
- MAU-TSAI, LIU : *Kulturelle Beziehung zwischen den Ost-Türken (= T'u-Küe) und China.* Central Asiatic Journal 111, 3'den ayrı bs. S. 190-205. 8° (A. 11/5564)
- MÉLIKOFF, IRÈNE : *Abu Muslim, le "Porte-Hache" du Khorassan.* Paris 1962 Adrien Maissonneuve. 160 S. 8° (A. 11/6127)
- MİCHAELİS, ALFRED : *Orta Doğu'nun kalkınma meseleleri. Çeviren : İbrahim Demir.* Ankara 1962 İş Bankası. 154 S. 2 h. Not: Kitabın seri adı "Kiel Üniversitesi Dünya İktisat Enstitüsü Yayını"dır. 8° (A. 11/6364)
- MİCKIEWICZ, ADAM : *Adam Mickiewicz 1798 - 1855. Selected poetry and prose. Centenary commemorative edition. Ed. and introduction by Stanislaw Helsztyński.* Warsaw 1955 Polonia Publishing House. 192 S. 12 pl. 8° (A. 11/6480)
- MONOD, G. : *Bibliographie de l'histoire de France.* Paris 1888 Librairie Hachette. 11+413 S. 8° (A. 11/6199)
- MOSTAFA, MOHAMMED : *Unpublished pages of the chronicle of Ibn Iyas. A. H. 857-872/A D. 1453-1468.* Cairo 1951 Al Maaref Press. V+327 S. 8° (A. 11/5923)
- MOURANT, A. E. : *Evolution, genetics, and anthropology.* Smithsonian Report (1961)'den ayrı bs. S. 501-520. 8° (A. 11/6391)

- MUHAMMED HUSSEİN, ABDEL SALAM : *Pyramid's Study Project*. 12 pl. 8° (A. 11/5920)
- MUMCU, AHMET : *Çin meselesi*. Hukuk Fakültesi Dergisi XVIII, 1-4 (1961)'den ayrı bs. S. 259-332. 8° (A. 11/6474)
- MUMCU, DR. AHMET : *Osmanlı Devletinde siyaseten katl*. Ankara 1963 Ajans-Türk Matbaası. XXIII+260 S. 28 pl. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No. 180. 8° (A. 11/6477)
- MUSTAFA, NUREDDİN : *Gazi Antep müdafaası*. İstanbul 1342 Matbaai Milli. 398 S. 1 kroki. 8° (A. 11/5435)
- MUTAFAÇIEVA, VERA P. : *De l'exploitation féodale dans les terres de population Bulgare sous la domination Turque au XVe et XVIe Sicecle*. Etudes historiques (1960)'dan ayrı bs. Sofia 1960. S. 145-170. 8° (A. 11/5944)
- MUTAFAÇIEVA, V.P. : *Sur le caractère du timar Ottoman*. Acta Orient. Hung. IX, 1'den ayrı bs. Sofia 1959. S. 55-61. 8° (A. 11/5946)
- MÜLLER, F. W. K. : *Ein Uigurisch-Lamaistisches Zauberritual aus den Turfanfunden*. Berlin 1928 Walter de Gruyter. 8 S. = Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. 8° (A. 11/5890)
- NÊMETH, J. : *Zur Einteilung der Türkischen Mundarten Bulgariens*. Sofia 1956. 59 S. = Bulgarische Akademie der Wissenschaften. 8° (A. 11/6192)
- Novyşaya istoriya stran zarubejnoqo Vostoka. I. Cilt. 1918-1929 gg.* Moskva 1954 İ. Moskovskogo Universiteta. 370 S. 3 Harita. 8° (A. 11/5362)
- OLIVER, SYMMES C. : *Ecology and cultural continuity as contributing factors in the social organization of the Plains Indians*. California 1962 University Press. IV+90 S. = University of California Publications in American Archaeology and Ethnology. Volume 48, No. 1. 8° (A. 11/6246)
- Orient-Teppiche* : Berlin Islamische Abteilung. 16 S. 47 pl. = Staatliche Museen in Berlin. 8° (A. 11/5573)
- OSKAY, ÜNSAL - ERDOĞAN S. BOZDOĞAN - İSMET UMARUSMAN : *Sosyal ve kültürel düşünceleriyle Atatürk*. Ankara 1962 İstiklâl Matbaası. 89 S. = Atatürk'çüler Derneği Yayınları: 1. 8° (A. 11/6354)
- Osmanlı Tarihi. I. cilt 2. bs.; 5. cilt 2. bs. 8. cilt*. Ankara 1961/62 T.T.K. Basımevi. 8° (A. 1/6964)
- OTTO, WALTER : *Handbuch der Archäologie. 2 C.* München 1939 C.H. Beck. = Handbuch der Altertumswissenschaft VI, 1. 8° (A. 11/5446)
- ÖĞEL, BAHAEDDİN DR. : *İslâmiyetten önce Türk kültür tarihi*. Ankara 1962 T.T.K. Basımevi. 20+403 S. 5 levha. 1 harita. = T.T.K. Yayınlarından VII. seri - No. 42. 8° (A. 11/6223)
- ÖKÇÜN, A. GÜNDÜZ : *Yabancıların Türkiyede çalışma hürriyeti*. Ankara 1962 Doğuş Matbaası. XVI+146 S. 8° (A. 11/5907)
- ÖMER RIZA : *Hindistan'da istiklâl mücadeleleri*. İstanbul 1340-1342 Mahmut Bey Matbaası. 36 S. = Sebilürreşât Kütüphanesi Neşriyatı. 8° (A. 11/5517)
- ÖNDER, MEHMET : *Konya efsaneleri*. Konya 1963 Şahap Kitabevi. 99 S. = Gençlere Bilgi Serisi : 9. 8° (A. 11/6476)
- ÖZ, TAHSİN : *İstanbul camileri. I. cilt*. Ankara 1962 T.T.K. Basımevi. XIII+191 S. 116 resim. = T.T.K. Yayınlarından, VI. seri - No. 5. 4° (B/4625)

- ÖZBEK, ORHAN : *Atatürklü söylemek (Antoloji)*. Ankara 1961 Ayyıldız Matbaası. 88 S. 8° (A. 11/6043)
- ÖZGÜÇ, TAHSİN : *An assyrian trading outpost*. Scientific American vol. 208, No. 2 (1963)'den ayrı bs. S. 97 - 106. 4° (B/4655)
- PAPP, LASZLO : *A Mohacsi Csatahely Kutatasa*. Különnyomat a Janus Pannonius Múzeum 1960. 2 S.+S. 197-252. 1 pl. 4° (B/4630)
- PEFFER, NATHANIEL : *The Far East. A modern history*. Michigan 1958 University of Michigan Press. VI+489+XII S. 8° (A. 11/5415)
- PEKİN, FUAT : *Bir yolculuk intibâları*. İsrail, Bulgaristan. Ankara. 16 S. 4° (B/4469)
- PERRAUD, F. A. : *Préhistoire et Archéologie*. Paris 1963 l'Information Archéologique. 172 S. 8° (A. 11/6511)
- PERTEV PAŞA : *Balkan Harbinde Büyük Karargâh-ı Umumi*. İstanbul 1927 Askerî Matbaa. 124 S. 4° (B/4576)
- PRAWDİN, MICHAEL : *l'Empire Mongol et Tamerlan*. Paris 1937 Payot. 289+4 S. 8 pl. 8° (A. 11/6210)
- PRAWDİN, MICHAEL : *Genghis Kkhan*. Paris 1951 Payot. 231 S. 1 harita. 8° (A. 11/6217)
- PRESBER, RUDOLF : *Heitere Geschichten aus dem Hexenkessel unsererer Zeit*. Berlin Paul Franke. 289+3 S. 8° (A. 11/5708)
- PROCOPIUS : *Secret history*. Çev.: Richard Atwater. Ann Arbor 1961 University of Michigan Press. XVI+150 S. 8° (A. 11/5917)
- PUŞKİN : *İsstedovaniya i Materiali. 3. Cilt*. Moskva 1960 İ.A.N. SSSR. 530 S. 1 levha. 4° (B/4648)
- RASONYI, L. : *Les noms de nombre dans l'anthroponymie Turque*. Acta Orient Hung XII, 1-3 (1961)'den ayrı bs. S. 45-71. 8° (A. 11/5938)
- RAWLİNSON, H. G. : *Shivaji the Maratha, his life and times*. Oxford 1915 Clarendon Press. 125 S. 1 harita. 8° (A. 11/6215)
- REDHOUSE, SIR JAMES W. : *Türkçe'den İngilizce'ye lûgat kitabı*. İstanbul 1921 H. Matteeosian. VIII+2224 S. 8° (A. 11/5834)
- REMANE, DR. REINHARD : *Revision der Gattung Mocydiopsis Ribaut*. Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 51 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Math-Naturwis. Kl. Jahrg. 1961. 8° (A. 11/6092-4)
- REYCHMAN, J. — A. ZAJACZKOWSKI : *Ottoman Empire*. Encyclopédie de l'Islam'dan ayrı bs. S. 313-316. 8° (A. 11/3264)
- REYCHMAN, JAN : *Une famille de drogmans orientaux en Pologne au XVIIIe siècle*. Rocznik Orientalistyczny XXV, 1 (1961)'den ayrı bs. S. 83-99. 8° (A. 11/5960)
- REYCHMAN, JAN : *Znajomość i nauczenie Językow orientalnych w polsce XVIII w.* Wrocław 1950 Skład Główny w Domu Książki. 161 S. = Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego Travaux de la Société des Sciences et des Letters de Wrocław. Seria A. Nr. 35. 8° (A. 11/6277)
- RIZAKULIZADE, S. D. : *Obşçestvenno-politişeskie i filozofskie vzglyady Hagani Şirvani*. Baku 1962 İ.A.N. Azerb. SSR. 110 S. 4° (A. 11/6353)
- RICE, DAVID TALBOT : *The Byzantines*. London 1962 Thames and Hudson. 224 S. = Ancient peoples and places series, General ed: Glyn Daniel. 8° (A. 11/6163)
- RİCHTER, GISELA M. A. : *Ancient Italy*. Ann Arbor 1955 University of Michigan Press. XXIV+137 S. 34 pl. 4° (B/4633)

- ROBINSON, J. T.: *Australopithecines and the origin of man*. Smithsonian Report (1961)'den ayrı bs. S. 479-500. 8° (A. 11/6392)
- ROSZKO, KAZİMIEZ : *Catalogue des Manuscrits Arméniens et Georgiens. Catalogue Recopisow*. Warszawa 1958 Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 56 S. 2 pl. = Polska Akademia Nauk Zakład Orientalistyki. 8° (A. 11/5963)
- ROUSSEAU, PIERRE : *Histoire de l'avenir*. Paris 1959 Librairie Hachette. 342 S. 8° (A. 11/6170)
- RÖTZSCH, HELMUT : *Der Börsenverein der Deutschen Buchhändler zu Leipzig und die Deutsche Bücherei*. Leipzig 1962 Deutsche Bücherei. 40+IV S. 8° (A. 11/6270)
- RUNCIMAN, STEVEN : *La Civilisation Byzantine 330-1453*. Çev.: E. J. Lévy. Paris. 1952 Payot. 341+8 S. = Bibliothèque Historique. 8° (A. 11/6144)
- RUSSELL, BERTRAND : *Sağduyu ve Atom savaşı*. Çeviren: Avni Yakalioğlu. Ankara 1960 Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası. 110 S. = İş Bankası Kültür Cep Kitapları 11. 8° (A. 11/6365)
- AS-SAFADİ, SALAHADDİN İBN AİBAK : *El vafî bi'l vefayat. Das biographische Lexikon des Salahaddin Halil İbn Aibak As-Safadi*. Herausgegeben von Sven Dederling. = Bibliotheca Islamica 6a, 6c, Hrsg. von Hellmut Ritter. 8° (A. 11/522)
- SAFFET, DR. M. M.: *England and the Suez Canal. İngiltere ve Kanatü's-Süveyş 1854-1951*. İskenderiye 1956 Ramses Press. VI+211 S. 8° (A. 11/5923)
- SATTLER, ROLF - JOACHİM : *Die Französische Revolution in Europäischen Schulbüchern*. Braunschweig 1951 Albert Limbach Verlag. 270 S. = Schriftenreihe des Internationalen Schulbuchinstituts, 4. Band. 8° (A. 11/6366)
- SAYILI, DR. AYDIN : *Ebü Sehl el Kûhî'nin bir açığı üç eşit kısma bölme problemi için bulduğu çözümler*. Belleten XXVI, 104 (1962)'den ayrı bs. Ankara 1962 T.T.K. Basımevi. S.603-700. 8° (A. 11/6178)
- SEİDLER, GRZEGORZ L.: *Soziale Ideen in Byzanz*. Berlin 1960 Akademie - Verlag. 70 S. = Deutsche Ak. d. Wis. zu Berlin Institut für Griechisch - Römische Altertumskunde. Berliner Byzantinistische Arbeiten Band 24. 8° (A. 11/6255)
- SENN, NICHOLAS : *Around the world via Siberia*. Chicago 1902 W. B. Conkey. 402 S. 89 pl. 8° (A. 11/6219)
- SEVİM, DR. ALİ : *Anadolu Selçuklularına ait bir eser. Ravzatü'l-küttâb ve Hadikatü'l-elbâb*. Tarih Vesikaları Yeni seri, 1, (1961)'den ayrıbs. 31 S. 4° (B/4653)
- SEYYİD AHMED ER-RUFAİ : *Nizamü'l hâsfi ehli'l-ihhtisâs*. Çeviren: Mehmed Nazim. İstanbul 1326-1328 Şemsi Matbaası. 80 S. 8° (A. 11/5856)
- SHAW, STANFORD J.: *The land law of Ottoman Egypt (960/1553) : A contribution to the study of landholding in the early years of Ottoman rule in Egypt*. Der Islam 38/1-2 (1962)'den ayrı bs. S. 106-137. 8° (A. 11/6388)
- SIHÂBADDİN YAHYÂ as-SUHRAWARDİ : *Opera Metaphysica et Mystica. Edidit et prolegomenis instruxit Henricus Corbin*. İstanbul 1945 Maarif Matbaası. LXXXI+510 S. = Bibliotheca Islamica 16 a. 8° (A. 11/6257)
- SİNAN PAŞA : *Maarifnâme. Haz: Prof. İsmail Hikmet Ertaylan*. İstanbul 1961 Edebiyat Fakültesi Basımevi. 21+294 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 865. 8° (A. 11/6286)

- Social and Political thought in Byzantium. Passages from Byzantine writers and documents. Çeviren, önsöz, notlar: Ernest Barker.* Oxford 1957 Clarendon. XVI+239 S. 8° (A. 11/6160)
- SOSSÉDOVA, M. - M. IABLONSKAIA : *Galerie National Tretiakov.* Moscou 1957 En Langues Etrangères. 125 S. 33 pl. 8° (A. 11/5571)
- SPEAR, PERCIVAL : *India. A modern history.* Ann Arbor 1961 University of Michigan Press. X+492+XIX S. 8° (A. 11/5918)
- STEKELIS, M.: *The flint implements from Khirokitia. Khirokitia appendix 1.* S. 409-413. pl. 148-152. 4° (B/4496)
- STEWART, T.D.: *The skull of Shanidar 11.* Smithsonian Report (1961)'den ayrıbs. S. 521-533. 9 pl. 8° (A. 11/6390)
- STONE, DORIS : *The Talamancan tribes of Costa Rica.* Cambridge 1962 Peabody Museum. X+108+VIII S. 17 pl. = Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University. vol. XLIII, No. 2. 4° (B/4628)
- SUPHI, NURİ : *Sèvres ve Lausanne.* İstanbul 1934 Arkadaş Matbaası. 47 S. = Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Talebe Cemiyeti Neşriyatından : 62. (A. 11/5985)
- SZEKELY, GYÖRGY : *A Dozsa-Paraszthaboru ideologiajához. Kölönyenomat a szazadok 1961.* Evi 4-5. Szamabol'den ayrıbs. S. 473-506. 8° (A. 11/6194)
- Szkice z Dziejow Polskiej Orientalistyki.* Warszawa 1957 Panstwowe Wydawnictwo Naukowe. 260+1 S. 8° (A. 11/5964)
- ŞEVKET, MEHMET ALİ : *Ticaret hukuku notları.* İstanbul 455 S. = Ankara Hukuk Fakültesi talebe neşriyatı. 8° (A. 11/6173)
- TANERİ, KEMAL ZÜLFÜ : *Türk matematikçilerinden Gazi Ahmet Muhtar Paşa hayatı ve eserleri.* Ankara 1963 Gnkur. Basımevi. 6+57 S. = Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı Yayınları. No: 23. 4° (B/4644)
- TANSEL, FEVZİYE ABDULLAH : *Bibliyografya. J. D. Pearson, Index Islamicus Supplement, 1956-60.* Belleten XXVI, 104 (1962)'den ayrı bs. S. 777-779. 8° (A. 11/6179)
- TANYOL, DR. CAHİT : *Örf ve âdetler sosyolojisi bakımından san'at ve ahlâk.* İstanbul Matbaası. XIII+1+294 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay.: No. 577. 8° (A. 11/6305)
- TARIM, CEVAT HAKKI : *Kırşehir tarihinde Mevlâna ve mevleviler. 688. Yıldönümü Armağanı.* Kayseri 1961 Sümer Matbaası. 16 S. 4° (B/4506)
- TAŞLIKLIOĞLU, DR. Z.: *Trakya'da epigrafya araştırmaları.* İstanbul 1961 Edebiyat Fakültesi Basımevi. VII+96 S. XI pl. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 886. 8° (A. 11/6306)
- 1000 Jahre deutsch-italienischer Beziehungen.* Braunschweig 1960 Albert Limbach Verlag. 223 S. = Schriftenreihe des Internationalen Schulbuchinstituts. 8° (A. 11/6342)
- TEKİNDAĞ, M. C. ŞEHABEDDİN : *Berkuk devrinde Memlûk Sultanlığı. (XIV. yüzyıl Mısır tarihine dair araştırmalar).* İstanbul 1961 Edebiyat Fakültesi Matbaası. X+206 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 887. 8° (A. 11/6284)
- THOMPSON, DOROTHY BURR : *The terracotta figurines of the Hellenistic period.* New Jersey 1963 Princeton University Press. XVII+160 S. LXIII Pl. = Troy. Supplementary monograph 3. 4° (B/3239)

- TODOROV, NICOLAI : *La genése du capitalisme dans les Provinces Bulgares de l'Empire Ottoman au cours de la première moitié du XIXe siècle*. Etudes Historiques'den ayrı bs. 1960 S. 221-251. 8° (A. 11/5947)
- TOMBORRA, ANGELO : *Gli stati Italiani, l'Europa e il problema Turco dopo Lepanto*. Firenze 1961 Leo S. Olschki. VI+95 S. 8° (A. 11/5957)
- TUKİN, DR. CEMAL : *Bugünkü Avrupa devletler manzumesinin doğuşu ve Türkiye'nin bu manzumeye duhulü*. Ankara 1938 Ankara Halkevi. 24 S. = Cumhuriyet Halk Partisi Yayını. Konferanslar Seri: 1 - Kitap: 18. 8° (A. 11/3761)
- TUNCER, DR. BARAN : *Milletlerarası iktisadî yardımlar ve kalkınma meselesi*. Ankara 1963 Sevinç Matbaası. VIII+121 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No: 153/135, Maliye Enstitüsü Yay. No.: 20. 8° (A. 11/6335)
- TURHAN, MÜMTAZ : *Kültür değışmeleri. Sosyal psikoloji bakımından bir tetkik*. 2. bs. İstanbul 1959 Baha Matbaası. 248 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No.: 479. 8° (A. 11/6302)
- TÜMERDEM, İ. HAKKI : *Yunanlılarla istiklâl harbi. Tabii ve sevkülceyş bakımından tetkik*. 2. bs. İstanbul 1939 Cumhuriyet Matbaası. 184 S. 8° (A. 11/5664)
- Türk istiklâl harbi hulâsası. 1919: 1922*. İstanbul 1937 Askerî Matbaa. 13 S. 12 kroki. = T. C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Encümeni. 8° (A. 11/5694)
- TÜRKAY, CEVDET : *İstanbul kütüphanelerinde Osmanlılar devrine aid Türkçe-Arapça'-Farsça yazma ve basma coğrafya eserleri bibliyografyası*. İstanbul 1958 Maarif Basımevi. IV+94 S. = Maarif Vekâleti-Bilim eserleri serisi. 8° (A. 11/5906)
- TÜRKAY, CEVDET : *Osmanlı Türklerinde coğrafya*. İstanbul 1959 Maarif Basımevi. IV+50+2 S. 8° (A. 11/5905)
- TÜRKAY, DR. ORHAN : *Türkiye'de nüfus artışı ve iktisadî gelişme*. Ankara 1962 Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası. XI+140 S. 8° (A. 11/6233)
- Türkiye'de Dr. Muhammed İkbâl*. İstanbul 1962 Sıralar Matbaası. 53+2 S. 8° (A. 11/6475)
- TVERİTİNOVA, A. S. : *Vostokovedenie fondi krupneyşih bibliotek Sovetskogo Soyuza. Stati Soobşeniya*. Moskva 1962 İVL. 239 S. 4° (B/4646)
- UĞUR, M. FERİD. - M. MES'UD KOMAN : *Selçuk büyüklerinden Celâlüddin Karatay ile kardeşlerinin hayat ve eserleri*. Konya 1940 Yeni Kitap Basımevi. 87 S. 37 pl. = Konya Halkevi neşriyatından. sayı: 10. 4° (B/4581)
- Die Ungarische Akademie der Wissenschaften. Çev.: P. Alpari - T. Alpari*. Budapest 1960 Akademiai Kiado. 68+19 S. 17 pl. 8° (A. 11/5934)
- UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İ. HAKKI : *Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya dair*. Türkiyat Mecmuası VII-VIII, 1 (1940 - 1942)'den ayrı bs. S. 17-40. IV pl. 8° (A. 11/6348)
- VOROBYEV, M. V. : *Drevnyaya Koreya. İstoriko-Arheoloğışeskiy oçerk*. Moskva 1961 İVL. 146 S. 19 pl. 4° (B/4647)
- VIDMAN, LADİSLAV : *Etude sur la correspondance de Pline le Jeune avec Trajan*. Praha 1960. 115 S. = Rozpravy Ceskoslovenské Akademie Ved, Rocnik 70 - Sasit 14. 8° (A. 11/6116)
- VOGT, JOSEPH : *Eskiçağ tarihine dair iki konferans. İmparator Konstantin ve Hristiyanlık. İlkçağ tarihi ve dünya tarihi. Çev.: Ufuk Esin*. İstanbul 1961 Edebiyat Fakültesi Matbaası. 37 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Konferans Yay. 889. 8° (A. 11/6328)

- WAECHTER, J.: *A comparison between the flint implements of Khirokitia and Erimi. Khirokitia appendix Ia.* S. 414-415. 4° (B/4496)
- WAGNER, WALTER : *Verzeichnis der Zeitschriften in der Bibliothek der Römisch-Germanischen Kommission.* Berlin 1963 Walter de Gruyter. 96 S. = Beiheft zum 43. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1962. 4° (B/4631)
- WALDSCHMIDT, ERNST : *Gandhara Kutscha Turfan.* Leipzig 1925 Klinkhardt and Biermann. 115 S. 64 pl. 8° (A. 11/5438)
- WATSON, ROBERT GRANT : *A history of Persia from the beginning of the nineteenth century to the year 1858.* London 1866 Smith, Elder. XII+465 S. 8° (A. 11/6213)
- WEBERLING, DR. F.: *Die Infloreszenzen der Valerianaceen und ihre systematische Bedeutung.* Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 131 S. 17 pl. = Ak. d. Wis. u. d. Lit. Abh. d. Math-Naturwis. Kl. Jahrg. 1961. 8° (A. 11/6092-5)
- WEHR, HANS : *Das Buch der wunderbaren Erzählungen und seltsamen Geschichten.* Wiesbaden 1956 Franz Steiner. XIX+516 S. = Bibliotheca Islamica. 18. 8° (A. 11/6254)
- WEIN, HERMANN : *Tarih, insan ve dil felsefesi üzerine altı konferans. Çev.: İsmail Tunali.* İstanbul 1959 İstanbul Matbaası. 94 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No: 831. 8° (A. 11/6326)
- WELLHAUSEN, JULIUS : *İslâmın en eski tarihine giriş. Çev.: Fikret İşıltan.* İstanbul 1960 Ankara Matbaası. VIII+144 S. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 844. 8° (A. 11/6304)
- Die Welt der Antike. (Atlas Antiquus). Taschenatlas.* Gotha Veb Hermann Haack. 71 S. 24 harita. 8° (A. 11/6481)
- WIELAND, THEODOR : *Über differente und multiple Formen von Enzymen.* Wiesbaden 1961 Franz Steiner. 15 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Math-Naturwis. Kl. Jahrg. 1961. 8° (A. 11/6092-12)
- WIET, GASTON : *Index de Djabarti. Merveilles biographiques et historiques. Révisé par A. Rahman Zaki.* 1954 Dar al-Maarif. IV+299+10 S. 8° (B/8-5)
- Wörterbuch der Mythologie. I. Abteilung-Die alten Kulturvölker. 5. Lieferung.* Stuttgart 1963 Ernst Klett Verlag. 162 S. 4 pl.
- XENEPHON : *The march up country. A translation of Xenophon's Anabasis by W.H.D. Rouse.* Ann Arbor 1958 University of Michigan Press. XVI+205 S. 8° (A. 11/5914)
- YETKİN, HULÜSİ - MEHMET SOLMAZ : *Gaziantep savunmasında Şehit Şahinin yeri.* Gaziantep 1963 Gazi-yurt Matbaası. 40 S. = Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Buroşür Yayınları - sayı: 34. 8° (A. 11/6227)
- YETKİN, PROF. SUUT KEMÂL : *L'architecture Turque en Turquie.* Paris 1962 G.-P. Maisonneuve et Larose. 4+174 S. CIV Pl. = Histoire du monde l'islam collection dirigée par Robert Brunschvig. 8° (A. 11/6279)
- 147 ler mes'lesi. Beyaz kitap.* İstanbul 1962 Sermet Matbaası. 592 S. 8° (A. 11/6274)
- ZEKY, ABDUL RAHMAN : *Vocabulary relating to arms and armour in Islam. es-Silâh fi'l-İslâm.* Mısır 1951 Dâr-ul Maarif. 11+59 S. 8° (A. 11/5924)

B. DERGİLER*

Acta Praehistorica III-IV (1959/60)

The American Historical Review LXVIII, 2 (1963)

American Journal of Archaeology 67, 1, 2 (1963) : J. BIRMINGHAM, *The chronology of some Early and Middle Iron Age Cypriot Sites*. S. 15-42. E.G. SUHR, *The spinning Aphrodite in the Minor Arts*. S. 63-68. N. K. SANDARS, *Later Aegean bronze swords*. S. 117-154. M. MACHTFELD, *Archaeology in Asia Minor*. S. 173-190. R. STILLWELL, *An antique theme with variations: "Etruscan" sculpture of the twentieth century*. S. 194-195.

American Journal of Philology LXXXIII, 4 (1962); LXXXIV, 1 (1963): LXXXIV — L. JOHNSON, *The prehistoric Roman calendar*. S. 28-35.

Anadolu Araştırmaları I, 1-2.

Anatolia VI (1961/62) : OTTO-DORN, K.: *Türkisch-Islamisches Bildgut in den Figurenreliefs von Achthamar*. S. 1-69. E. BOSTANCI, *Güney-Doğu Anadolu araştırmaları. Dülük ve Kartal'ın Chelleen ve Acheulean endüstrisi*. S. 87-109. O. ACIPAYAMLI, *Türkiye etnolojisine ait bazı meseleler*. S. 163-177. J. BOARDMAN, *Ionian bronze belts*. S. 179-189. S. ALP, *Amasya civarında Zera bucağında bulunan Hitit heykeli ile diğer Hitit eserleri*. S. 191-216. OSMAN SUMER, *Urartu pişmiş toprak eserleri hakkında*. S. 245-248.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi XX, 1-2 (1962)

A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi XVII, 3-4 (1962)

Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska XIV (1959).

Annual of the British School at Athens No. 53 (1958)-56 (1961) : 56 — T. B. MITFORD, *The hellenistic inscriptions of Old Paphos*. S. 1-41. D. M. METCALF, *Byzantine Scyphate bronze coinage in Greece*. S. 42-63. J. M. COOK, *Some sites of the Milesian territory*. S. 90-102. R. GARNETT - J. BOARDMAN, *Underwater reconnaissance off the island of Chios, 1954*. S. 102-113.

Antiquaries Journal XLII, 2 (1962)

Archäologischer Anzeiger 3, 4 (1962) : G. F. BASS, *Underwater excavations at Yassi Ada : a Byzantine shipwreck*. S. 537-563. F.K. DÖRNER - W. HOEPFNER, *Vorläufiger Bericht über eine Reise in Bythynien*. S. 564-593. *Tahkt-i Suleiman und Zendan-i-Suleiman. Vorläufiger Bericht über die Grabungen im Jahre 1961*. S. 633-692. J. SCHÄFER, *Terra Sigillata aus Pergamon*. S. 777-802. K. SCHAUBURG, *Eine neue Sianaschale*. S. 745-776. R. HAMPE, *Töpfer und Töpferinnen in Griechenland und Zypern*. S. 808-838. G. NEUMANN, *Der Typ der sogenannten "Penelope"*. S. 852-855. R. OPFICIOUS, *Ein altbabylonischer Kriegsgott*. S. 856-860.

Archiv Orientalni 30,4 (1962); 31,1 (1963) : 30 — H. KLENGEL, *Zu einigen Problemen des altvorderasiatischen Nomadentums*. S. 585-596.

Archiv für Orientforschung XX (1963) : WAERDEN, B. L. VAN DER, *Das Alter der babylonischen Mondrechnung*. S. 97-102. M. - L. UND H. ERLIENMEYER, *Vier alto-*

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir,

- orientalische Statuetten*. S. 103-108. WEIDNER, ERNST, *Assyrische Epen über die Hassiten-Kämpfe*. S. 113-116. WEIDNER, E., *Astrologische Geographie im Alten Orient*. S. 117-120. WEIDNER, E., *Eine Erbteilung in mittelassyrischer Zeit*. S. 121-124. NAGEL, WOLFRAM, *Datierte Glyptik aus Altvorderasien*. S. 125-140. CHRISTIAN, V., *Sumerische Miscellen*. S. 149-152. KRAUS, F. R., *Altbabylonische Quellensammlungen zur altmesopotamischen Geschichte*. S. 153-155. KÖCHER, FRANZ, *Einverkannter Neubabylonischer Text aus Sippar*. S. 156-157. EDZARD, D. O., *Eine Inschrift des Kudurmaguk von Larsa aus Nippur*. S. 159-160.
- Arsbok 1962.
- Asia Major IX, 2.
- Athenaeum XL, 3-4 (1962).
- Aus Politik und Geschichte 1962 : B. HAYIT, *Ostturkestan, Machtkampf zwischen China und Russland*. S. 337-347.
- Aylık İstatistik Bülteni (Ağustos, 1962)
- Azerbaycan 7-12 (1962).
- Baghdader Mitteilungen I (1960) : E. STROMMINGER, *Das Menschenbild in der altmesopotamischen Rundplastik von Mesilim bis Hammurapi*. S. 1-103. C. MEIER, *Ein griechisches Ehrendekret vom Gareustempel in Uruk*. S. 104-114. H. J. LENZEN, *Grabungsberichte (Uruk-Warka, Nimrud, Kisch (Ra's al' Amiya), Shanidar)*. S. 115-118.
- Biblica 43, 3-4 (1962).
- The Bodleian Library Record VI, 1 (1957).
- Bulletin of the American Schools of Oriental Research 165-167 : 166 — M. A. HANFMANN, *The fourth campaign at Sardis*. S. 1-56. 168 — R. YOUNGBLOOD, *Amorite influence in a Canaanite Amarna letter (EA 96)*. S. 24-27. D. P. HANSEN, *An archaic bronze boar from Sardis*. S. 27-35. W. F. ALBRIGHT, *The chronology of Middle Bronze I (Early Bronze-Middle Bronze)*. S. 36-41.
- Bulletin de Correspondance Hellénique LXXXVI, 2 (1962).
- Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire IV, 33 (1961)
- Bulletin of the School of Oriental and African Studies XXVI, i (1963) : S. SHIMON, *As'ad Pasha al-'Azam and Ottoman rule in Damascus (1743-58)*.
- Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève XII, 2 (1961).
- Byzantinische Zeitschrift 54, 2 (1961); 55, 1-2 (1962) : 54 — J. KARAYANNOPOULOS, *Zur Frage der Autorschaft am Strategikon des Kekaumenos*. S. 257-265. P. L. M. LEONE, *Prolegomena ad. J. Tzetzae Historias*. S. 266-285. J. DEËR, *Der Globus des spätromischen und des byzantinischen Kaisers. Symbol oder Insigne?* S. 291-318. P. WIRTH, *Zum Verzeichnis der Venezianischen Baili von Konstantinopel*. S. 324-328. V. LAURENT, *Les dates du patriarcat d'Euthyme II de Constantinople*. S. 329-332. 55 — P. WIRTH, *Kaiser Manuel I. Komnenos und die Ostgrenze. Rückeroberung und Wiederaufbau der Festung Dorylaion*. S. 21-29. P. WIRTH, *Von der Schlacht von Pelagonia bis zur Wiedereroberung Konstantinopels*. S. 30-37. J. W. BARKER, *On the chronology of the activities of Manuel II Palaeologus in the Peloponnesus in 1415*. S. 39-55. A. BAKALOPULOS, *Les limites de l'empire byzantin depuis la fin du XIVe siècle jusqu'à sa chute (1453)*. S. 56-65. B. HEMMERDINGER, *Une mission scientifique arabe à l'origine de la renaissance iconoclaste*. S. 66-67. K. ALEXANDRIDES, *Über die Krankheiten des Kaisers Alexios I. Komnenos*. S. 68-75.

- Cahiers de Civilisation Médiévale V, 2-3 (1962) : J. IRIGOIN, *Survie et renouveau de la littérature antique à Constantinople (IXe siècle)*. S. 287-302.
- Les Cahiers de Tunisie 33-35 (1961)
- Dergi 30 (1962)
- Deutsche Nationalbibliographie 48-52 (1962); 1-14, 17 (1963); 4. Vierteljahrsregister (1962).
- Devrim Gençliği 7-11, 13-20, 24.
- Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1961 Kısım 2.
- Durham University Journal N. S. XXIV, 2 (1963)
- The Encyclopaedia of Islam II, fasc. 31 Djaysh-Djughrāfiyā.
- Encyclopédie de l'Islam II, fasc. 30 al-Djannābi-Djayyān; fasc. 31 Djayyān-Djughrāfiyā
- Expedition IV, 4 (1962) : R. YOUNG, *Gordion : Phrygian construction and architecture* : II. S. 2-12.
- Evköynve 1960-62.
- Felsefe Arkivi III, 2-3; IV, 2; V, 1.
- Felsefe Semineri Dergisi I.
- Felsefe Tercümeleri Dergileri I, 1.
- The Florida Anthropologist V, 1-2 (1952); XI, 2 (1958); XIV, 3-4 (1961); XV, 4 (1962).
- Folia Orientalia I, 1-2 (1959); II, 1-2 (1960); III, 1-2 (1961).
- Genava X (1962).
- Glasnik, na institutot za natsionalna istoriya VI, 1-2 (1962).
- Godişen Sbornik 14 (1962) : H. ANDONOV-POLJANSKI, *The place-name of Skopje in english sources and literature*. S. 115-124.
- Göttinger Jahrbuch 1962.
- Hamizrah Hehadash XII, 4 (1962) : M. ARTSIELY, *The Philosophy of Mehmet Akif*. S. 322-338.
- Hantes, İstoriko-Filologičeskiy Jurnal 1960 1-4; 1961 1-4 : L. A. BARSEGYAN, *Ob odnoy uratskoy ieroglifičeskoj nadpisi* S. 238-245.
- Harvard Journal of Asiatic Studies 23 (1960/61).
- Hesperia XXXI, 4 (1962); XXXII, 1 (1963).
- Historical Journal VI, 1 (1963).
- Historische Zeitschrift 187-195 (1959/62); 196 (1963).
- L'Homme II, 3 (1962).
- Iraq XXIV, 2 (1962) : P. HULIN, *Another Esarhaddon cylinder from Nimrud*. S. 116-118.
- C. A. BURNEY, *Excavations at Yanık Tepe, Azerbaijan*. S. 134-149.
- İdare Dergisi XXXII, 277, 279 (1962); 280 (1963) : 280 — H. IŞIK, *Geçmiş devirde Türk zabıtası*. S. 42-62.
- İmece 16, 21-24 (1963).
- Internationales Jahrbuch für Geschichts - Unterricht VI, VII : H. İNALCIK, *Die Türkei und der Westen*. S. 10-25.
- İslâm Tetkikleri Enstitüsü I, 1-4; II, 1-4; III, 1-2.
- İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi No. 1-12.
- İstoričeskie Zapiski 32 (1950); 54 (1955); 56-57 (1956); 61 (1957); 72 (1962).

- Journal of the American Oriental Society 82, 2 (1962) : A. MALAMAT, *Mari and the Bible: Some patterns of tribal organization and institutions*. S. 143-149.
- Journal Asiatique CCL, 1 (1962) : M. — L. CHAUMONT, *Recherches sur les institutions de l'Iran ancien et de l'Arménie*. S. 11-22.
- Journal of the Economic and Social History of the Orient V, 3 (1962).
- Journal of Near Eastern Studies XXI, 4 (1962) ; XXII, 1 (1963) : 21 — M. B. ROWTON, *The use of the permansive in classical Babylonian*. S. 233-303.
- Journal of the Pakistan Historical Society X, 4; XI : XI — B. SPULER, *The Arab expansion and the crusades*. S. 1-14.
- JOURNAL of the Royal Asiatic Society 1 + 2 (1963).
- Journal of the Warburg and Courtauld Institutes XXV, 1-2 (1962).
- Kirjath Sepher XXXVIII, 1, 2 (1962).
- Kitâb az-Zari'â ilâ tasanif ash-Shi'â XII.
- Kratkie Soobşçeniya İnstituta Narodov Azii 46 (1962) Drevniy Vostok ; 60 (1962) Turtsiya: 60 — N. Z. EFENDIEVA : *Osvoboditelnaya Borba Turetskogo naroda protiv Frantsuzskih Okkupantov na Yuge Anatolii v 1919-1921 gg.* S. 119 - 134.
- Letopis Slovenske Akademije Znanosti in Umetnosti XII (1961).
- Libyca VIII (1960) : F. BIANCOFIORE, *Observations chronologiques sur l'architecture mégalithique dans la Méditerranée occidentale*. S. 277-294.
- Livres et Revues d'Italie 9-12 (1962).
- Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi 59 (1962).
- Man LXII, Art. 232-299; LXIII, Art. 1 - 109: No. 80 (1963) — P. HOCKINGS, *Ceramic style in prehistoric Cyprus*.
- Materiale şi Cercetari Arheologice VIII (1962).
- Mémoires de l'Académie de Stanislas XLII (1960/61.)
- Mémoires et Documents, Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève XLI (1962).
- Memoirs of the Research Department of Toyo Bunko 21 (1962).
- The Metropolitan Museum of Art Bulletin XXI, 4-8 (1963) : 7 — S. V. GRANC-SAY, *A sasanian chieftain's helmet*. S. 253 - 262. E. CRAWFORD, *Beside the Kara Su*. S. 263-273.
- The Middle East Journal XVI, 3 (1962) : C. A. O. VAN NIEUWENHUIJZE, *The near eastern village : A. profile*. S. 295-308.
- Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien XCI (1961).
- Mitteilungen der Deutsch = Türkischen Gesellschaft 49, 50 : 50 — L. BUDDÉ, *Das Alexander-Mosaik der Ayasofya*. S. 1-7.
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung 73 (1958), 74 (1959), 75 (1960), 76, (1961) : 76 — G. BAKALAKIS, *Attische protogeometrische Amphora in Thessaloniki*. S. 60-66. P. R. FRANKE, *Inchriftliche und numismatische Zeugnisse für die Chronologie des Artemis-Tempel zu Sardis*. S. 197-208. G. GRUBEN, *Beobachtungen zum Artemis-Tempel von Sardis*. S. 155-196. K. VIERNEISEL, *Neue Tonfiguren aus dem Heraion von Samos*. S. 25-59. H. WALTER, *Zur späthellenistischen Plastik*. S. 149-154. 75 — P. HERRMANN, *Die Inschriften römischer Zeit aus dem Heraion von Samos*. S. 68-183.
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo 18 (1962).

- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung 69 (1962).
- The Muslim World LIII, 1, 2 (1963) : 2 — I. GOLDZİHER, *The Spanish Arabs & Islam*. S. 91-105.
- Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichten 31 (1962).
- Narodi Azii i Afriki 2 (1963).
- Offa 1959/61; 1962
- Opuscula Atheniensia IV : R. HÄGG, *Research at Dendra 1961*. S. 79-102. C. - G. STYRENIUS, *The vases from the Submycenaean cemetery on Salamis*. S. 103-123. L. ASTRÖM, *A note on a Mycenaean Chariot Crater in Bonn*. S. 125-128. H. W. CATLING, *Patterns of settlement in Bronze Age Cyprus*. S. 129-169. H. HELBAEK, *Late Cypriote vegetable diet at Apliki*. S. 171-186. R. S. MERRILLEES, *Bronze Age spindle bottles from the Levant*. S. 187-106. J. R. STEWART, *The tomb of the Seafarer at Karmi in Cyprus*. S. 197-204. P. ASTRÖM, *Supplementary material from Ayios Iakovos tomb 8, with a note on the terminal date of Mycenaean III A : 2 late*. S. 207-224. P. ASTRÖM - G. R. H. WRIGHT, *Two Bronze Age tombs at Dhenia in Cyprus*. S. 225-276.
- Oriens XV (1962) : S. M. STERN, *Three petitions of the Fatimid period*. S. 172-209. C. E. BOSWORTH, *The titulature of the early Ghaznavids*. S. 210-233. F. TAESCHNER, *Eine Schrift des Sihabaddin Suhrawardı über die Futawa*. S. 277-280. H. A. R. GIBB, *Lutfi Paşa on the Ottoman Empire*. S. 287-295. H. FRANKE, *Zur Datierung der mongolischen Schreiben aus Turfan*. S. 399-410.
- Orientalia 32, 1, 2 (1963) : R. YARON, *A royal divorce at Ugarit*. S. 21-31. H. KLENGEL, *Der Schiedsspruch des Muršili II. hinsichtlich Barga und seine Übereinkunft mit Duppi Tešup von Amurru (KBo III, 3)*. S. 32-55. M. RIEMSCHEIDER, *Die Namen des hethitischen Knabengottes*. S. 63-69. C. RABIN, *Hittite loan-words in Hebrew*. S. 113-139. M. RIEMSCHEIDER, *Die urartäischen Gottheiten*. S. 148-169.
- Orientalia Suecana x (1961) : G. DUMÉZİL, *Chan-Meymun. Texte oublykh, traduit et commenté*. S. 41-80. W. BJÖRKMAN, *Aus der altanatolischen Literatur*. S. 81-98.
- Oriente Moderne XLII, 10-12 (1962); XLIII, 1-2 (1963) : XLIII — *La costituzione della Repubblica di Turchia (9 Luglio 1961)*. S. 1-28.
- Orta Doğu 16, 17 (1963).
- Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XVI, 4 (1962); XVIII, 1 (1963).
- Palaeologia X, 2/4 (1962) = *Problems of the reign of emperor Kammu (781-806 A.D.)*.
- Papers of the School at Rome XXX (1962).
- Peredneasnatskiy Etnograficeskiy Sbornik 1958 No. 1.
- Praktika (1957).
- Rassegna Storica del Risorgimento XLIX, 4 (1962); L, 1 (1963).
- Review of the Geographical Institute of the University of İstanbul 1-7 (1954-61).
- Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale LV, 2-4 (1961) : W. F. LEEMANS, *The Asiru*. S. 57-76. M. LAMBERT, *La vie économique d'un quartier de Lagash*. S. 77-90, S. 135-146. E. SZLECHTER, *Se colonat partiaire à Suse et le Code de Hammurapi*. S. 113-134. N. KRAMER, *New literary catalogue from Ur*. S. 169-176. M. LAMBERT, *La littérature sumérienne, à propos d'ouvrages récents*. S. 177-196.
- Revue Hittite et Asianique Fas. 41, 42, 45-50.

- Revue de Synthèse 25-28 (1962).
 Rivista degli Studi Orientali XXXVII, 3-4 (1962); XXXVIII, 1 (1963).
 Rocznik Orientalistyczny XIX; XXI. XXVI, 2.
 Ruperto-Carola XIV, 32 (1962).
 Saeculum XIII, 1-3 (1962).
 Scripta Minora 1960-1961 : M. NILSSON, *Die Entstehung und religiöse Bedeutung des griechischen Kalenders*. 71 S. E. GJERSTAD, *Legends and facts of early roman history* 68 S. E. ROOS, *Textkritische Betrachtungen über einige Stellen im 6. Buch des Thukydides*. 23 S.
 Silâhî Kuvvetler Dergisi 203 (1962).
 Son Çağ, 5-12 : 12 — *Sart kazılarının önemli açıklamaları*. S. 12-17. *Paralarla Türkiye tarihi*. S. 22-23. G. MİLES, *Amerika meskûkât derneğinin Türk para koleksyonu*. S. 23-24. F. SÜMER, *Türk devletlerinde para*. S. 25-28. *Sart kazılarında Türkler*. S. 29-31.
 Sosyoloji Dergisi No. 6, 8-16.
 Sovetskaya Arheologiya 1958 1-4; 1959 1-2.
 Sovetskaya Etnografiya 1-3 (1947); 1, 4 (1948); 1 (1949); 3 (1953); 1-4 (1956); 1-6 (1957); 2-6 (1958) 1-3, 5-6 (1959); 1. (1962).
 Sovetskoe Vostokovedenie 3 (1957).
 Speculum 35 (1960); 36/37 (1961/62) : vol 37 — S. VRYONIS, *The question of the Byzantine mines*. S. 1-17. C. BRAND, *The Byzantines and Saladin, 1185-1192: Opponents of the third crusade*. S. 167-181. A. L. UDOVITCH, *At the origins of the western Commenda: Islam, Israel, Byzantium* S. 198-207. J. P. J. ALEXANDER, *The strength of empire and capital as seen through Byzantine*. S. 339-357.
 Sredneaziatskiy Etnografičeskiy Sbornik 2 (1959).
 Studi Etruschi XXX (1962).
 Studia Islamica XIII — XVI : N. ITZKOWITZ, *Eighteenth century Ottoman realities*. S. 73-94. XIII — XIV : — C. CAHEN, *Refléxions sur le Waqf ancien*. S. 37-56. F. M. NAJJAR, *Fârâbî's political philosophy and Shi'ism*. S. 57-72. W. J. FISCHER, *Ibn Khaldun's use of historical sources*. S. 109-120. XV — CH. PELLAT, *L'Imamat dans la doctrine de Gahiz*. S. 23-52.
 Studia Orientalia XXVII : E. SALONEN, *Untersuchungen zur Schrift und Sprache des Altbabylonischen von Sousa*. S. 1-175.
 Studies in Bibliography and Booklore VI, 2 (1962/63).
 Studii și Cercetări de Istorie Veche XIII, 1 (1962) : S. MARINESCU-BÎLCU, *Une nouvelle hache en silex poli découverte dans le nord-ouest de la Moldavie*. S. 91-94. M. COMȘA, *Signes du haut moyen âge incisées sur une colonne romano-byzantine*. S. 177-190. D. POPESCU, *Les fouilles archéologiques dans la République Populaire Roumaine en 1961*. S. 201-214. B. MITREA, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines dans la République Populaire Roumaine*. S. 215-224.
 Syria XXXIX, 3-4 : A. PARROT, *Les fouilles de Mari, douzième campagne (automne 1961)*. S. 151-179. M. D. J. WIESEMAN, *Some aspects of babylonian influence at Alalah*. S. 180-187. J. NOUGAYROL, *Notes épigraphiques*. S. 188-192. M. H. SEYRIG, *Antiquités Syriennes, Divinités de Ptolémaïs, note sur les cultes de Scythopolis à l'époque romaine*. S. 193-211.

- Tarih Dergisi 3-4, 15, 16 : 16 — C. ORHONLU, XVI. asrın yarısında Kızıldeniz sahillerinde Osmanlılar. S. 1-24. F. LAJOS, Macaristan'da Türk mülk sistemi. S. 25-42. H. D. ANDREASYAN, III. Selim ve IV. Mustafa devirlerine ait Georg Oğuluckyan'ın ruznâmesi. S. 63-70. S. EYİCE, Kosova'da meşhûd-i Hüdâvendigâr ve Gazi Mestan türbesi. S. 71-82. İ. EREN, Rucer Boşköviş'in 1762 tarihli İstanbul-Lehistan seyahatine ait hâtrâ defteri. S. 83-106. M. C. Ş. TEKİNDAÇ, Bika emîri Nâsır ed-dîn Muhammed İbn al-Haneş'e ait bir vesika. S. 107-116.
- Tohogaku 24 (1962).
- The Toyo Gakuho 44, 2-4 (1962); 45, 1 (1962) : 44, 2 — M. MORİ, *The clause of warrant in the Uigur documents of sale and purchase*. S. 1-23. 44, 3 — M. MURAKAMİ, *On the origin of the fiefdom "soyurqal" under the Mongol dynasty*. S. 1-35. K. ÇİĞ, *Turkish skill in bookbinding*. S. 89-103. 45, 1 — M. MORİ, *On the meanings of the words "qu (o?)y" and "öz" in the Yenisey inscriptions*. S. 1-32. X, 1 — E. AKURGAL, *Çandarlı (Pitane) kazısı*.
- Türk Arkeoloji Dergisi IX-2 (1959); X, 1 - 2 (1960) : IX, 2 — M. GOUGH, *Karlık and Dağpazarı, 1958*. S. 5-6. P. VERZONE, *Ausgrabungen von Hierapolis in Phrygien. Vorläufiger Bericht über die Resultate der Forschungsreise 1958*. S. 7-8. E. UNGER, *Die Verherrlichung des Königs Tuthaliia IV. von Hatti im Felsheiligtum von Yazılıkaya*. S. 9-17. F. DİRİMTEKİN, *Ayvansaray (Blacharnae)'deki İmparator sarayları bölgesinde yapılan kazı hk. özet*. S. 18-31. O. BAYATLI, *Bergama'da prehistorik kültür*. S. 32-33. M. S. AR, *Tanrıca Iştar ile ilgili ve Hitit dilinde yazılmış bir metin hakkında*, S. 34-37. G. BEAN, *Marmaris (Rodos Peraesi)'den yeni kitabeler*. S. 38-45. N. FIRATLI, *İstanbul'da yeni bulunan iki bizans mezar kabartması ve benzerleri*. S. 46-54. L. KEENE, *Recent finds at Gryneon*. S. 55-59. X, 1 — E. AKURGAL, *Çandarlı (Pitane) kazısı*. S. 5-6. U. B. ALKİM, 1959 Islâhiye bölgesi araştırmaları. *Yesemek çalışmaları ve Tilmen Höyük sondajı*. S. 7-9. K. BITTEL, *Bericht über die Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts und der Deutschen Orient Gesellschaft in Boğazköy im Jahre 1959*. S. 10-14. H. TH. BOSSERT, 1959 Misis çalışmaları. S. 15. J. M. COOK, *Exploration at Pazarlık, 1959*. S. 16-17. P. DEMARGNE, *Fouilles de Xanthos-rapport sur les résultats de la campagne de l'année 1959*. S. 18-20. G. HAFMANN — H. DETWEILER, *Report on the excavations at Sardis in 1959*. S. 21-38. G. KLEINER, *Die Grabung in Milet im Herbst 1959*. S. 39-41. K. KILIÇ, *Anadolu-Maraş vilâyetinde tarihten dip tarihe gidiş*. S. 42-52. M. MANSEL, 1959 Side kazıları hakkında kısa rapor. S. 53-54. T. ÖZGÜÇ, *Kültepe kazıları, 1959*. S. 55-57. L. ROBERT, *Fouilles de Claros, 1959*. S. 58-59. R. YOUNG, *Gordion 1959*. S. 60-63. R. DUYURAN, *Çanakkale'de eski Dardanos şehri yakınında bulunan tümülüs hakkında ön rapor*. S. 64-66. M. MELLAART, *Excavations at Hacilar, 1959*. S. 67-68. J. SCHAEFER, *Zusammenfassender Bericht über die Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts in Pergamon Bergama vom August bis zum 31 Oktober 1959*. S. 69-70. D. WINFIELD, *Ayasofya Camii-Trabzon, 1959*. S. 71-72. X, 2 — 1959 - Toprakale sondajları ve bölgedeki çalışmalar. S. 5-22. M. GOUGH, *Dağ Pazarı, 1959*. S. 23-24. R. M. HARRISON, *Summary of research in Turkey as fellow of the British Institute of Archaeology at Ankara, 1959-60*. S. 25-26. S. LLOYD, *Beycesultan. Sixth season 1959*. S. 26-27. J. B. SEGAL, *Report on an expedition to Edassa (Urfa), Turkey, August-September 1959*. S. 28-29. M. AKOK, *Ağrı-Doğubayazıt'ta*

- Ishakpaşa sarayı rölöve ve mimarisi*. S. 30-48. M. S. AR, *Şehir adı olarak Ankara*. S. 49-55. F. DİRİMTEKİN, *Trakya'da "Safaalanı" yakınında bulunan eserler*. S. 56.
- Türk Dili 137-140 (1963) : 139- F. KIRZIOĞLU, *Dede-Korkut oğuznameleri*. S. 363-369.
- Türk Etnografya Dergisi 2 (1957), 4 (1961) : 4-C. KERAMETLİ, *Osmanlı devri ağaç işleri, tahta oyma, sedef, bağ ve fildişi kakmalar*. S. 5-13 P. ÜLKÜMEN, *Saatçiliğimiz* S. 14-19. A. U. BİKKUL, *Topkapı Sarayı müzesindeki Türk kılıçları üzerinde bir inceleme*. S. 20-28. M. ÖNDER, *Milli giyimlerimiz. Konya'da kadın giyimleri* S. 29-31.
- H. ONGAN, *XV. Yüzyıla ait Bursa sicillerinde geçen bazı Türkçe kişi adları*. S. 32-36.
- K. GÜNGÖR, *Etnografya ve Folklor araştırmalarında metod*. S. 37-42.
- Türk Kültürü 3-6 (1963) : 4 — H. İNALCIK, *Kıbrıs tarihinin ana meseleleri*. S. 31-36
- C. EREN, *Pomaklara dair*. S. 37-41. 5 — O. ASLANAPA, *Kervansaraylar*. S. 26-30.
- Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni X, 3-4 (1961).
- Türkiye Bibliyografyası cilt II (1939-1948); 2 (1962).
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 251, 253, 254 (1963).
- Unesco haberleri No. 32-51.
- Ural-Altäische Jahrbücher XXXIV, 3-4 (1962) : G. P. SCHIEMENZ, *Die Seldschuken in Kleinasien*. S. 276-279.
- Vakıflar Dergisi V (1963) : F. KÖPRÜLÜ, *Sultan Baybars'a isnad edilen bir vakfiye*. S. 1-8.
- Z. ORAL, *Anadolu'da sanat değeri olan ahşap minberler, kitabeleri ve tarihçeleri*. S. 23-78.
- E. H. AYVERDİ, *Mudurnu'da Yıldırım Bayezid manzumesi ve taş vakfiyesi*. S. 79-86.
- A. S. ÜLGEN *Trablusgarp'te Turgut Reis mimari manzumesi*. S. 87-92. A. S. ÜLGEN *Divriği Ulu Camii ve Dar üş-şifası*. S. 93-98. A. H. BERKİ, *Vakıf kuran ilk Osmanlı padişahı*. S. 127-130. S. EYİCE, *Bursa'da Osman ve Orhan Gazi türbeleri*. S. 131-148.
- A. S. ÜLGEN, *Siirt Ulu Camii*. S. 153-156. B. N. ŞEHSUVAROĞLU, *Edirne Fatih devri eserlerine kısa bir bakış ve Sitti Hatun Camii*. S. 199-204. A. S. ÜLGEN, *Şerefli Koçhisar'da Alâüddin Camii*. S. 205-206. M. CUNBUR, *Ümmügülsüm Hatun vakfiyesi*. S. 207-212. H. ONGAN, *Ankara Şer'îye mahkemesi sicillerinde kayıtlı vakfiyeler*. S. 213-222. M. Z. ORAL, *Aksaray'ın tarihi önemi ve vakıfları*. S. 223-240. M. AREL, *Muttaki Karamanoğulları devri eserleri*. S. 241-250. Y. ÖNGE, *Çankırı Dar üş-şifası*. S. 251-256. H. S. KÖKER, *Vakıflar tarihinde Tosya* : S. 257-274.
- Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 4 (1961); 1-4 (1962).
- Viking XXVI (1963).
- Vizantiyskiy Vremennik XVII, (1960).
- Voprosi İstorii 1, 10, 12 (1955); 6-7, 9-10 (1957); 3, 6 (1958); 3 (1963).
- Die Welt des Islams VIII, 3 : E. GRÄF, *Religiöse und rechtliche Vorstellungen über Kriegsgefangene in Islam und Christentum*. S. 89-139. F. TACHAU, *The search for national identity among the Turks*. S. 165-176.
- The Yale Review LII, 2, 3 (1962).
- Yeni Yayınlar VII, 10-12 (1962).
- Zbornik, Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije vol. 4
- Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 112, 2 (1962).
- Zion XXVII, 3-4 (1962) : S. D. GOITEIN, *The Qayrawan united appeal for the Babylonian Yeshivoh and the emergence of the Nagid Abraham Ben 'Ata'*. S. 156-164.

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE

Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Études :	Page
İNAN, Prof. Dr. ÂFET : Pensées d'Atatürk sur les droits et devoirs du citoyen (en turc)	557
ÖZGÜ, Prof. Dr. MELÂHAT : Comment Atatürk concevait la littérature et l'art (en turc)	565
UNAT, FAİK REŞİT : Atatürk élève, étudiant. - Système d'éducation nationale en vigueur à cette époque (en turc - avec 5 illustrations)	601
İNALCIK, Prof. Dr. HALİL : Atatürk et la Modernisation de la Turquie (en turc)	625
DURSUNOĞLU, CEVAT : Pensées d'Atatürk pendant le Congrès d'Erzurum (en turc)	633
İĞDEMİR, ULUĞ : Projet de programme élaboré, par ordre d'Atatürk, pour la Société d'Histoire Turque (en turc)	641
KANSU, ŞEVKET AZİZ : Recherches préhistoriques dans la région de Marmara et en Thrace (en turc. - avec 1 carte et 59 illustrations).	657
————— : Résumé en français de l'article ci-dessus mentionné	672
Bibliographie :	
UNAT, FAİK REŞİT : G. S. P. Freeman - Grenviller, <i>The Muslim and Christian Calendars</i>	707
Parmi les Livres	711
Informations :	
Le Séminaire d'Edirne (avec 1 illustration)	719
Livres et Périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société d'Histoire Turque durant la première moitié de l'année 1963	725

BELLETEN

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE

Tome : XXVII

No. 108

Octobre 1963

ANKARA - IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE
2003